

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NECÂTİ BEY DÎVÂNÎ'NDAKİ
SOYUT KAVRAMLAR

SEMRA BOZKURT

2501150146

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. A. AZMİ BİLGİN

İSTANBUL – 2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : SEMRA BOZKURT Numarası : 2501150146
Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI Danışmanı : PROF. DR. A. AZMİ BİLGİN
Tez Savunma Tarihi : 18.06.2019 Saati : 11:00
Tez Başlığı : "NECÂTİ BEY DİVANI'NDAKİ SOYUT KAVRAMLAR "

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış,
sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. A. AZMİ BİLGİN		Kabul
2- PROF. DR. ABDULKADİR EMEKSİZ		Kabul
3- DOÇ. DR. MÜJGAN ÇAKIR		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. HATİCE TÖREN		
2- PROF. DR. HAKAN TAŞ		

ÖZ
NECÂTİ BEY DİVANİ'NDAKİ SOYUT KAVRAMLAR
SEMRA BOZKURT

Tezimizin konusunu XV.yüzyılın önemli şairlerinden Necati'nin divanında geçen soyut kavramlar oluşturmaktadır.

Tez üç bölümden ibarettir:

Birinci Bölümde Necati'nin hayatı, sanatı ve eseri ile ilgili olarak başlıca edebiyat tarihleri şura tezkireleri ve çeşitli araştırmalardan yararlanılarak bilgi verilmektedir.

İkinci Bölüm, Necati Divanı'nda geçen ve teşbihe konu edinilen soyut kavramlara tahsis edilmiştir. Bu bölüm hazırlanılırken Necati Divanı birçok kez okunarak teşbihe konu olan soyut kavramlar tespit edilmiş, fişlenmiş ve alfabetik olarak tasnif edilmiştir. Daha sonra kavramların sözlük anlamları verilmiş, kavramların içerisinde geçtiği örnek beyitler nesre çevrilmiş ve en sonunda da bu soyut kavramların hangi benzetme yönleri ile teşbihe konu edinildiği üzerinde durulmuştur. Her kavramın kendisine benzetilenleri de alfabetik bir şekilde sıralanmıştır. Divandan seçilen beyitlerin içinde geçtiği şiirlerin sıra numaraları ile beyit numaraları da kaydedilmiştir.

Üçüncü bölümde “benzeyen- kendisine benzetilen” ve “kendisine benzetilen- benzeyen” unsurları iki tablo hâlinde düzenlenmiş, böylelikle Necati'nin soyut kavramları hangi soyut veya somut unsurlara benzettiği hususunun izlenmesi imkânı oluşturulmaya çalışılmış, ayrıca şairin Divan'da hangi soyut kavramı benzeyen olarak kaç kez kullandığı, hangi kendisine benzetilenin hangi soyut kavram için tercih edildiği ayrıntılı bir şekilde gösterilmiştir.

Ayrıca sunulan renklendirilmiş grafiklerde benzeyen kavramlarla kendisine benzetilen unsurların ve kendisine benzetilen unsurlarla benzeyen kavramların sayısal ilişkisi görsel bir biçimde takdim edilmiştir.

Sonuç bölümünde çalışmanın kısa bir değeriendirilmesi yapılmış, şairin soyut kavramları estetik ölçüler içerisinde işleyişı ile ilgili olarak bilgi verilmiş soyut kavramların işlenişı hakkında bilgi verilerek tez sonlandırılmıştır.

Anahtar kelimeler: Necati, şiir, divan, somut kavramlar, soyut kavramlar, benzerlik, tez, kendisine benzeyen, kendisine benzetilen

ABSTRACT
THE ABSTRACT CONCEPTS OF THE DİWAN OF NECATİ
SEMRA BOZKURT

The subject of our thesis is the abstract concepts of The Diwan of Necati, which is one of the important poets of the XVth century.

The thesis consists of three parts.

In the first part, information about Necati's life, art andwork is given mainly by using literary histories, poets tezkires and various researches.

These condchapter is dedicated to abstract concepts in the Diwan and which are subject toanalogy. While preparing this section, Necati's Diwan has been read many times, abstract concepts that are subject toanalogy have been identified, plugged and arranged alphabetically. Afterthat, the meanings of the concepts were given and the couplets that were used in the concepts were translated into plain writing and finally, the simulations of these abstract concepts were discussed. The elements of analogy of each concept are listed in alphabetical order. Sequence numbers and couplet numbers of the poems passed by the couplets selected from the Diwan were recorded.

In the third chapter, elements of “similar-likened” and “likener-similar” are arranged as two tables, thus, it wa tried to create the possibility of monitoring the abstract concepts which Necati likes abstract or concrete elements. In addition, how many times the poet used the Divan as similar to the concept, which analogy is preferred for the abstract concept is shown in detail. Besides, the numerical relationship of the elements that are similar to the similar concepts in the graphs inserted at theend of the thesis and the similarities with the simulated elements are presented in a visual form.

Key words: Necati, poet, diwan, subjectconcepts, abstractconcepts, analogy, thesis, similar-likened, likener-similar

ÖNSÖZ

İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edeyatı Bili Dalı'nda 2015 Eylül ayında başladığım yüksek lisans eğitimimin tez hazırlama safhasında konu olarak klasik Türk edebiyatımızın en önemli şahsiyetlerinden biri olan Necati Beg(d. ? - ö.1509) Divanı'ndaki soyut kavramların semantik incelemesini aldım. Bu tez konusu, İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde lisans döneminde öğrencisi olduğum Prof.Dr. Muhammet Nur Doğan tarafından bana teklif edildi. Ben de gerek klasik edebiyat metinlerinin şerhi, klasik edebiyatımızın temel kavramlarının semantik alanlarının tespiti konusuna olan ilgim ve gerekse bir şair olarak Necati Beg'e karşı duyduğum hayranlık dolayısıyla bu tezi severek kabulettim. Tezin hazırlanmasında ana kaynak olarak merhum Prof.Dr. Ali Nihad Tarlan'ın "*Necati Beg Divanı*"nı esas aldım. Bu metinde yer alan bütün şiirlerin içindeki teşbih unsuru olarak kullanılan soyut (mücerret) kavramları tespit ederek, bunları ilgili beyitlerle birlikte alfabetik sıra dahilinde kaydettim. Daha sonra teşbih sistemi içerisinde "benzeyen" olarak ele aldığım bu kavramların, nelere (kendisine benzetilen) ve neden (benzetme yönü) benzetildiği hususuna açıklama getirmeye çalıştım. Bunu yaparken benzeyen-benzetilen sistemine dair örnekleri ihtiva eden beyitlerin önemli bir kısmının nesre çevirilerini ilave ettim. Beyitleri anlamaya çalışırken ve nesre çevirilerini yaparken, Ferit Devellioğlu'nun Osmanlıca-Türkçe Lugat'ı, Mehmet Kanar'ın Arapça Sözlüğü ve Farsça Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Sözlüğü ve Cem Dilçin'in Tarama Sözlüğü'nden istifade ettim. Anlamakta zorlandığım beyitleri hocama sordum. Tezin bilimsel anlamda somut sonuçlarını iki tablo halinde derledim. Bunlardan ilkini "benzeyen-kendisine benzetilen" tablosu; ikincisini de "kendisine benzetilen-benzeyen" tablosu olarak isimlendirdim. Bu tabloları hazırlamaktan maksat teşbihe (mecaz ve istihareye) esas olmak üzere, Divan'daki temel kavramların semantik anlam alanlarını tespit etmek idi. Tez böylelikle bizi klasik Türk şiirinin büyük ustası Necati Beg'in, düşünce, duygu ve estetik dünyasının rengârenk

çiçeklerle dolu sanat bahçesinde bir gezintiye çıkarmayı amaçlıyordu. Bu amaca kendi çapımda ulaştığımı düşünüyorum. Elbette takdir jüri üyesi hocalarıma aittir.

Millî kültürümüz açısından son derece önemli bir alan olan Klasik Türk Edebiyatı sahasında büyük bir keyifle çalışarak hazırladığım bu yüksek lisans tezini bana öneren ve çalışmayı titiz bir şekilde yöneten, yardımını ve zamanını esirgemeyerek, beni her daim destekleyen çok kıymetli hocam Prof.Dr. Muhammet Nur DOĞAN'a ve onun emekliliğinden sonra tez danışmanlığımı üstlenerek, tezimin savunma aşamasına ulaşmasında çokça emeği olan çok değerli hocam Prof. Dr. Azmi BİLGİN'e teşekkür ediyorum. Gerek lisans dönemimde üzerimde çok fazla emeği olan, gerekse tezin hazırlanması sırasında cömertçe yardımlarını esirgemeyen, ancak Şubat 2019'da aramızdan ayrılıp Hakk'a yürüyen çok sevgili hocam Doç.Dr.Cemal Aksu' ya rahmet ve mağfiret diliyorum.Yine bugün bu noktaya ulaşmamda çokça emeği olan aileme ne kadar teşekkür etsem azdır.

SEMRA BOZKURT
İSTANBUL,2019

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vi
KISALTMALAR LİSTESİ	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

NECATİ BEY'İN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE DİVANI

1.1 Necati Bey'in Hayatı	3
1.2 Necati Bey'in Edebî Şahsiyeti.....	10
1.3 Necati Bey'in Divânı	16

İKİNCİ BÖLÜM

NECATİ BEY DİVÂNİ'NDAKİ SOYUT KAVRAMLAR..... 17 |

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NECATİ BEY DİVANI'NDAKİ SOYUT KAVRAMLARIN

BENZEYEN-BENZETİLEN UNSURLAR BAKIMINDAN

DEĞERLENDİRİLMESİ 312 |

3.1 Necâti Divanı'ndaki Benzeyen-Kendisine Benzetilen Tablosu 316 |

3.2 Necâti Divanı'ndaki Kendisine Benzetilen- Benzeyen Tablosu 324 |

SONUÇ..... 336 |

KAYNAKÇA 340 |

EKLER..... 342 |

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e	: adı geçen eser
b	: beyit
c	: cild
g	: gazel
haz.	: hazırlayan
k.	: kaside
mer.	: mersiye
mur.	: murabba
s.	: sayfa
TDK	: Türk Dil Kurumu
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Yay.	: Yayınevi

GİRİŞ

15. yüzyılın en önemli şairlerinden biri olan Necati Bey Divanı'ndaki soyut kavramlar tez konumuzu oluşturmaktadır. Divandaki soyut kavramların ele alınarak incelendiği bu çalışmada, öncelikli olarak edebiyat tarihi kaynaklarından ve tezkirelerden yararlanılarak, şairin hayatı, edebî şahsiyeti ve divanı hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmada ana kaynak olarak Ali Nihad Tarlan'ın hazırlamış olduğu 1963 tarihli Necati Beg Divanı esas alınmıştır. Tez üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, Necati Bey'in hayatı, edebî şahsiyeti ve divanı hakkında bilgi verilmektedir. İkinci bölümde, Necati Divanı'nda geçen ve teşbihe konu olan soyut kavramlara yer verilmiştir. Bu bölüm çalışılırken, divan birkaç kez dikkatlice okunmuş, benzetmeye konu olan soyut kavramlar tespit edilerek, alfabetik olarak sınıflandırılmıştır. Tespit edilen bu kavramların sözlük anlamları verilmiş, kavramların yer aldığı beyitlerden örnekler verilerek bu beyitler nesre çevrilmiştir. Bu benzetmeleri en iyi şekilde yansıtan en az bir, genellikle birden çok beyit örnek olarak verilmiştir. En sonunda bu soyut kavramların hangi benzetme yönüyle teşbihe konu edildiği açıklanmıştır. Bu açıklamalar bazen küçük çapta bir şerh düzeyinde olmuştur. Divandan seçilen beyitlerin kolayca ulaşılabilmesi açısından içinde geçtiği şiirlerin sayfa numaraları ve beyit numaraları kaydedilmiştir.

Üçüncü bölümde “benzeyen- kendisine benzetilen” ve “kendisine benzetilen- benzeyen” unsurları iki tablo hâlinde düzenlenmiş, böylelikle Necati'nin soyut kavramları hangi soyut veya somut unsurlara benzettiği hususunun izlenmesi imkânı oluşturulmaya çalışılmış, ayrıca şairin Divan'da hangi soyut kavramı benzeyen olarak kaç kez kullandığı, hangi kendisine benzetilenin hangi soyut kavram için tercih edildiği ayrıntılı bir şekilde gösterilmiştir.

Ayrıca sunulan renklendirilmiş grafiklerde benzeyen kavramlarla kendisine benzetilen unsurların ve kendisine benzetilen unsurlarla benzeyen kavramların sayısal ilişkisi görsel bir biçimde takdim edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

NECATİ BEY'İN HAYATI, EDEBİ KİŞİLİĞİ VE DÎVÂNİ

1.1 NECATİ BEY'İN HAYATI

Klasik Türk edebiyatının 15. yüzyıldaki önemli temsilcilerinden biri olan Necati Bey, Türk şiirinin bugünkü millî zemininin oluşmasına büyük ölçüde katkı sağlamış olan önemli şairlerden biridir. Edebiyat tarihi kaynaklarında ve şuarâ tezkirelerinde ailesi hakkında pek fazla bilgi bulunmamakla birlikte, şairin Edirneli olduğu bilgisi birçok tezkirede yer almaktadır. Âşık Çelebi tezkiresinde, “Edirneli’dir. Adı Îsâ’ dur. Edirne’den bir karıçıgun kulu ve ogullığı imiş. Terbiyet idüp tertîb üzere tahsîl-i ma‘ârif itdürmüşdür.” bilgisi kayıtlıdır.¹

Latîfî, tezkiresinde Necati’den bahsederken, “Abdullah oğludur ve şehir-i Edirne Sâ’îlî nâm bir müte‘accem şâ’irün kuludur.” demektedir.² Adı geçen tezkirelerden, Necati Bey’in Abdullahoğlu yani devşirme olduğu, bir kadın tarafından evlatlık alınarak yetiştirildiği, Edirneli olduğu ve Sâ’îlî isminde bir şairin onun şair olarak yetişmesinde büyük katkısı olduğunu öğrenmekteyiz. Şairin asıl adının İsa olduğu hususunda birçok tezkire müellifi müttetik ise de, Kınalızade ve Beyani tezkirelerinde şairin adının Nuh olduğu kayıtlıdır.³

Necati iyi bir eğitim almış olmakla beraber, tahsilini yüksek derecelere ilerletememiş, daha çok şiir üzerine yoğunlaşmıştır. Kastamonu’ya hangi tarihte ve hangi sebele gittiği bilinmeyen şairin bazı kaynaklarda Kastamonulu olarak geçmesi, şairin nâmının bu şehirde iken duyulmaya başlamasındandır.

Fatih’in hocası olan Ahmed Paşa’ nın Bursa valiliği sırasında, Ahmed Paşa’nın da bulunduğu bir şiir meclisine Kastamonu’dan gelen kervandan biri katılır ve Necati’nin “döne döne” redifli gazelini okur. Kınalızade Hasan Çelebi’nin babası Ali Efendi, bu hadiseyi şöyle rivâyet etmektedir:

¹ Âşık Çelebi, **Meşâ’irü’s-Şuarâ:İnceleme Metin**, C.2, Haz.Filiz Kılıç, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2010,s.849.

²Latîfî, **Tezkiretü’s-Şu‘arâ ve Tabsiratü’n-Nuzamâ**, Haz. Rıdvan Canım, Ankara, 2000, s.515.

³ Kınalızâde Hasan Çelebi, **Tezkiretü’s-Şu‘arâ**, C.2, Haz. İbrahim Kutluk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara,1989, s.970; Beyânî, **Tezkiretü’s-Şu‘arâ**, Haz. İbrahim Kutluk,TTK Yayınları, Ankara,1997, s.285.

“Zamanın şairleri Bursalı Ahmed Paşa’nın etrafında toplanır sohbet ederdik. Bir gün Kastamonu’dan bir kervan geldiğini ve o şehirde Nuh isimli ve Necâti mahlaslı bir şairin ortaya çıktığını ve “döne döne” redifli iki gazelle şöhret kazandığını haber verdi.”⁴

Ahmed Paşa bu şiiri çok beğenir ve böylece Necati Beyle uzaktan da olsa tanışmış olurlar. Divanında Bursa’dan ve kaplıcalardan bahsedip “kapluca” redifli gazel yazmasından Bursa’ya gittiği anlaşılmaktadır.⁵

Latîfî tezkiresinde şöyle bir anekdot nakledilir:

“Bir gün uluların bir araya geldiği bir toplulukta Ahmed Paşa’nın şu beyti okunur:

*Destümi kessen kalur dâmân-ı lutfunda elüm
Dâmenün kessenkalur destümde lutfun dâmeni*

Ardından topluluktan biri Necati’nin yaklaşık aynı anlamı taşıyan şu beytini okur:

*Şöyle muhkem tutayın aşk ile ben yâr etegin
Ya elüm kat’ ideler ya keseler yâr etegin*

Topluluk ikiye ayrılıp hangi şairin üstün olduğunu münâzara ederken, Necâti çıkıp gelir, tevâzuve tenezzül göstererek şu beyit ile cevap verir:

*Necâtînün dirisinden ölüsi Ahmedün yegdür
Ki ‘Îsâ göklere ağsa yine dem urur Ahmedden*

Latîfî aynı zamanda Necati’nin asıl adının İsa olduğunu bu beyit ile tashih etmektedir.⁶

Âşık Çelebi, Necati Bey’in Kastamonu’da ünü yayılmaya başladıktan sonra İstanbul’a gelerek, şairlikteki gücünün, dönemin padişahı Fatih Sultan

⁴ Ali Nihad Tarlan, **Necâti Beg Divânı**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1963, s.XV-XVI.

⁵ Mehmed Çavuşoğlu, **Necati Bey Divanı-Seçmeler**, Tercüman 1001 Temel Eser, s.8.

⁶ Lâtîfî, **Tezkiretü’ş-Şu‘arâ ve Tabsıratü’n-Nuzamâ**, Haz. Rıdvan Canım, s.520-521.

Mehmet'e ulaşması ile ilgili olarak, Nakşî Çelebi'nin naklettiği şu rivâyeti kaydeder:

“Bir gün Necati merhum:

Eser itmez nidelüm âh-ı sehergâh sana

Meger insâf vire sevdüğüm Allah sana

matlalı gazelini yazarak Fatih'in nedimlerinden Cegergi'nin sarığına sokar. Fatih satranç oyunu esnasında kağıdı görüp alır, şiiri beğenir ve yedi akçe ulûfe ile Necati'yi divan kâtibi tayin eder.”⁷ Ali Nihad Tarlan burdan yola çıkarak Necati'nin doğum tarihi ile ilgili olarak şöyle bir tahminde bulunur: “ Bu intisâb Fâtih devrinin sonlarına doğru yani M. 1481 senesinden birkaç yıl öncesine tekâbül ettiği hesap edilip, sinnî bulûğda Kastamonu'ya gidip şöhret olduğunda yirmibeş yaş civarında olduğu kabul edilirse, Necati'nin hicrî 855-859 seneleri arasında doğduğu tahmin edilebilir.”⁸

Necati, Fatih'e yazdığı “Şitâiyye” ve “Bahâriye” kasideleri ile Fatih'in hayranlığını kazanmışsa da esas şöhret sahibi olduğu ve itibar gördüğü dönem II. Bayezid'in hükümdarlığı dönemi olmuştur.

Fatih Sultan Mehmed'in 1481'de ölümünden sonra II. Bayezid'e intisap eden Necati Bey, Karaman valiliğine atanan Şehzâde Abdullah'ın yanına divan kâtipliği vazifesi ile gitmiştir. Kınalızade Hasan Çelebi şairin şehzadeye âşık olduğunu ve

Sünbül saçunla hâtırumuz 'âtır olmadı

Gül ruhların bizümle iki gün bir olmadı

matlalı gazeli yazdığını söyler. Mehmet Çavuşoğlu ise, şairin şehzadeye ithaf ettiği kasidede bu anlama gelecek bir ifadeye tesadüf etmediğini, bilakis şairin şehzadenin yanında kaldığı üç yıl boyunca sadece bir kaside yazmış olması ve bunda da yeterince ilgi göremeyişinden bahsetmesinden yola çıkarak, Necati

⁷ Âşık Çelebi, **Meşâ'irü's-Şuarâ:İnceleme Metin**, C.2, Haz. Filiz Kılıç, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2010, s.850-852.

⁸ Ali Nihad Tarlan, **Necâti Beg Divânı**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1963,s.xvi.

Bey'in bu dönemdeki hayatından pek de memnun olmadığı intibâını uyandırdığını söylemektedir.⁹

Âşık Çelebi, Necati'nin Şehzâde Abdullah'ın ölümünün ardından yazdığı mersiye'yi Sultan Bayezid'a arz ettiğini, bu mersiyeden sonra “ nice kasideler verip şiirdeki kudretini izhar ettiğini” söylemektedir.¹⁰

Mehmet Çavuşoğlu'nun belirttiğine göre; Hasan Çelebi, tezkiresinde Necati Beyin tekrar Sultan Bayezid'e “mülâzım-ı rikâb-ı saâdet –intisâb” olduğunu söylemektedir. 1504 senesinde Manisa sancağına çıkan Şehzâde Mahmud'un yanına nişancı vazifesiyle tayin oluncaya kadar Necati Bey'in padişaha ve devlet adamlarına kasideler sunarak geçimini sağladığını ve çevre edindiğini anlamaktayız.¹¹ Âşık Çelebi bu tayin ile Necati Bey'in “tâlihine saâdet ve mâl u menâline vüs'at geldiğini” söylemektedir ki iki şehzade arasında kalan yirmi yıllık süre içinde şairin maddi zorluklar yaşadığı anlaşılmaktadır.¹²

Kendisini himâye eden Müeyyedzâde Abdurrahman Çelebi'nin desteğiyle Manisa'ya nişancı tayin olunan Necati ile beraber, dönemin şairlerinden Şevkî, Sun'î ve Tâlîî de devlet görevlisi olarak tayin olurlar.

Âşık Çelebi'nin rivâyetine göre Şehzade Mahmut'tan yakınlık, erkan katında rağbet bulan Necati, divanında zikredildiği üzere Kadı-asker Müeyyedzâde nâmına divanını tertiplemiş ve Şehzade Mahmud'un emriyle *Kimyâ-yı Sa'âdeti* ve *Câmi'ü'l-Hikâyât* tercüme etmiş, sonra da *Leylâ ve Mecnûn* mesnevisini yazmıştır. Bunlardan *Câmi'ü'l-Hikâyât* ile *Leyla ve Mecnun*'un kaybolduğunu, sadece *Kimyâ-yı Sa'âdet* tercümesinin şairin el yazısı ile yazılmış nüshasının Sultan Mahmud'un kızlarında olduğunu yine Âşık Çelebi kaydetmektedir.¹³

Latîfî ise divanından başka nazım ve nesir sahasında başka bir telifatı olmadığını, ancak tilmizlerinden Sun'î ve Sehî'nin biri *Risâle-i Gül ü Sabâ* ve diğeri *Risâle-i Gül ü Mâh* olmak üzere iki çeşit risale naklettiğini söylemektedir.¹⁴

⁹ Mehmet Çavuşoğlu, *Necati Bey Divanı'nın Tahlili*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971, s.10.

¹⁰ Âşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Suarâ:İnceleme Metin*, C.2, Haz. Filiz Kılıç, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2010, s.852.

¹¹ Mehmet Çavuşoğlu, *Necati Bey Divanı'nın Tahlili*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971, s.9.

¹² Âşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Suarâ:İnceleme Metin*, C.2, Haz. Filiz Kılıç, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2010, s.852.

¹³ Âşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Suarâ:İnceleme Metin*, C.2, Haz. Filiz Kılıç, s.852.

¹⁴ Lâtîfî, *Tezkiretü's-Su'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ*, Haz. Rıdvan Canım, Ankara, 2000, s.518.

Şehzade Mahmud'un 1507' de vefâtı üzerine şairin şehzadenin yanında geçirdiği üç senelik mesut dönemi sona ermiş,

Dünyâ evi meşakkat ü renc ü anâ imiş

Sahn-ı safâ didükleri mâtem-serâ imiş

matlalı mersiyesini yazıp İstanbul'a dönüş yapmıştır. Necati bundan sonra herhangi bir devlet vazifesi kabul etmeyerek kendisine tahsis edilen bin akçe ile iktifâ edip, ömrünün son yıllarını Vefâ civarında yaşadığı evde dostlarıyla birlikte geçirmiştir. Âşık Çelebi'den, Necati Bey'in oğulları olduğunu fakat fazla yaşamadıklarını, bir kızı olduğunu ve onu Ümmülveled-zade Abdülaziz Çelebi ile evlendirdiğini, kızından ise bir evlad vücuda gelmediğini öğrenmekteyiz.¹⁵

Vefâtına kadar başta yakın dostu Sehî Bey, Sun'î, damadı Abdülaziz Çelebi ve Nakkâş Bayram olmak üzere dost çevresiyle vakit geçiren Necati, yine son yıllarında Müeyyedzâde Abdurrahman Çelebi'nin himâyesini görmüştür.1509'da hastalanarak artık ömrünün son demlerini geçirmekte olduğunu anlayan Necati Bey, "ölümüne yakın oğullarını, damadını ve bütün dostlarını etrafına toplayıp 'size ve şiire vedâ'mdır' diyerek aşağıdaki gazeli onlara verdi ve tövbe istiğfâr ederek hayata gözlerini yumdu.

Bir dem iken devlet-i dünyâyı ber-dem sandılar

Bu fenâ gül-zârının 'ayşını 'âlem andılar

Şol kadar zârîlig itdüm kim cihân bünyâdını

Hânekâh-ı şîven ü eyvân-ı mâtem sandılar

Ehl-i diller göricek âyînedi tasvîrünü

Bağrına basmışdürür 'İsâ'yi Meryem sandılar

Çâk çâk itdi kara zülfünle Ka'be cübbesin

Jendeler geymişdür İbrâhim Edhem sandılar

¹⁵ Âşık Çelebi, **Meşâ'irü's-Şuarâ:İnceleme Metin**, C.2,Haz. Filiz Kılıç, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul,2010,s.853.

*İncelikde bilüne mânendi yokdur didiler
Yog olalar ki ol hilâl ebrûların kem sandılar
Yüzine kefler urup yire sürüp acıtdılar
Bilmezin deryâ-yi ‘Ummânı benüm nem sandılar*

*Sundılar bir cür‘a kim bin yıl yaşar içen temâm
Bu perî-rûlar Necâtî bizi ‘âdem sandılar’’¹⁶*

Necati’nin ölüm tarihi, bütün kaynakların ittifakıyla, 25 Zilkade 914 (27 Mart 1509) dur. Mezarının Şeyh Vefâ türbesinin yanında olduğu ileri sürüldüğü gibi, Hafız Hüseyin Ayvansarâyî tarafından, şairin Voynuk Şücâ Mektebi yanında medfûn olduğu da belirtilmiştir.¹⁷

“Necati’nin vefâtına Sun‘î şu tarih kıtasını kaleme almıştır:

*Sen ey Necâtî ma‘rifet-i nazm u nesr ile
Olmış iken diyâr-ı suhan içre pâdişah*

*Zi‘l-ka‘denün yigirmi beşinci günü temâm
Cum‘a gicesi yatsu namazında tutdı rah
Şol dem ki işitdi Sun‘î-i bî-çâre rihletün
Târîh didi fevtüne gitdün Necâtî ah’’¹⁸*

Ali Nihad Tarlan Âşık Çelebi’den naklettiğine göre, şairin mezarını yakın arkadaşı ve tezkire sahibi Sehi Bey mermerden yaptırmış ve üzerine:

*Nakl-i Necâtî ‘âleme târih olmagın
Târihini Sehî didi gitti Necâtî hay*

tarih beytini ve altına da şaire ait,

¹⁶ Âşık Çelebi, **Meşâ‘irü’ş-Şuarâ:İnceleme Metin**, C.2, Haz. Filiz Kılıç, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2010,s.854.

¹⁷ Rıdvan Canım, **Başlangıçtan Günümüze Edirne Şairleri**, Akçağ Yayınları, Ankara,1995, s.64.

¹⁸ Âşık Çelebi, **Meşâ‘irü’ş-Şuarâ:İnceleme Metin**, C.2, Haz. Filiz Kılıç, s.855-856.

Bir seng-i dil fîrâkına ölen Necâtî'nün

Billahi mermer ile yapasuz mezârını

beytini yazdırmıştır.¹⁹

Mehmet Çavuşoğlu'nun belirttiğine göre “Necati Bey’in kabri şimdi Vezneciler’deki Manifaturacılar Çarşısı’nın bulunduğu yerde iken çarşının yapılmasıyla tamamen ortadan kaybolmuştur. Prof.Dr. Ali Nihad Tarlan’ın teşebbüsü ve Vali Vefa Poyraz’ın yardımıyla çarşının avlusuna şairin hatırasına bir taş diktirilmiş, taşın üstüne Sehi Bey tezkiresinde söylediği beyitler yazdırılmıştır.”²⁰

¹⁹ Ali Nihad Tarlan, **Necâtî Beg Divânı**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1963, s.xx.

²⁰ Mehmed Çavuşoğlu, **Necati Bey Divanı-Seçmeler**, Tercüman 1001 Temel Eser

1.2 NECATİ BEY'İN EDEBÎ ŞAHSİYETİ

15. yüzyılda Divan şiiri devrin hükümdarlarının da desteğiyle büyük terakki göstermiş, din dışı konular yani aşk ve şarap, tabiat güzellikleri, toplumsal olaylar da şiirin konusu haline gelmiş, İstanbul Türkçesi'ni şiirde kullanma zevki daha çok bu yüzyılda başlamıştır.

“Asrın hükümdarları sarâylarını birer akademik muhit haline getirdiklerinden devrin divan şairleri de bu çevrelerde toplanıyor, orada şöhret kazanıp, orada yükseliyorlardı. Bu dönemde devlet büyüklerinden himaye gören divan şairleri de oldukça fazladır.”²¹

Ahmet Paşa dönemine yetişen ve hatta onun öğrencisi sayılan Necati, hocası gibi tasavvufa ilgi duymamış, daha çok beşeri aşkı dile getiren şiirler söylemiş, ancak Ahmet Paşa'nın Fars şiirinin etkisinde kalmasına karşılık Necati, şiirlerinde yerli mazmunları, yerli söyleyişleri, atasözü ve deyimleri kullanarak şiirine yerel ve milli bir çehre kazandırma gayreti içinde olmuştur. Necati'nin bu özelliği divan şiirine yerlilik ve yenilik kazandırmıştır.

“Kendisinden önceki şairlerin işleyip geliştirdiği divan şiirini, dil ve muhteva yönünden büyük bir olgunluğa erdirmiş, atasözü deyim ve halk söyleyişlerinin yoğunlukla yer aldığı sıcak ve samimi bir havanın hissedildiği şiirleriyle, kendinden sonra gelen birçok önemli şaire öncü olmuş, Fuzuli, Baki, Zati, Hayali gibi şairler üzerinde bile etkili olmuştur.”²²

Necati'nin şairlik kudretinde bütün tezkireler müttefiktir. Uzun yıllar şairin yanında ve hizmetinde bulunmuş olan Anadolu'nun bilinen ilk tezkire yazarı Sehi Bey, tezkiresinde şaire geniş yer verir:

“Yaradılış itibarıyla son derece iyi bir şair, zihni son derece kuvvetli, fasih, pürüzsüz bir şair ve şiir nev'inde iyi bir sihirbazdır. Şiiri o derecede güzel, ince ve temiz, o derecede içe işleyici ve yanıktır ki, şiirde güzelliği ve inceliği mucize hududuna getirmiştir. Şiirleri renklidir ve onları nazma çekmek kudreti apaçık bir sihirdir. Gazel tarzında güzel ve darbimesel yolunda herkesin rağbetini kazanmış güzel, âşıkâne gazelleri çok ve beğenilmiş matlalarına nihâyet yoktur. İdris-i

²¹Nihad Sami Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971, s.438.

²² Cemal Kurnaz, **Eski Türk Edebiyatı**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2002, s.193.

Bitlisi, **Tevârih-i Âl-i Osman** adlı eserinde Necati'yi Hüsrev-i Rum diye tanıtır.”²³

Latifi tezkiresinin giriş kısmında Anadolu'da yetişen şairlerin çoğunun bazı nazım şekillerinde başarılı olduğunu, ancak çok az şairin bütün nazım şekillerinde şiir söyleyebilecek kabiliyette olduğunu, mesnevide Şeyhi, kasidede Ahmed Paşa ve gazelde Necati'nin üstad olduğunu belirtir.²⁴

Laitifi tezkiresinde ayrıca şair hakkında şu bilgiler kayıtlıdır:

“Nazım meydanının tatlı sözlü pehlivanı ve insana ruh veren parlak şiirleriyle Rum şairlerinin yüzü suyudur. Darbımesel söylemede eşsiz, üslupta benzersizdir. Şiir üslubunda da kendisine mucit denebilir. Şiiri akıcı ve nefistir.Şiirleri lafızda ve akıcılıkta aynı düzeydedir.Diğer şairlerin şiirleri içinde yükseği ve alçağı vardır.Bununki bir seviyede gider.Necati'ye gelinceye kadar Anadolu'nun büyük şairleri İran şairlerini taklid eder ve belâgatta ona tabi olurlardı.”

“Necati atasözlerini şiir ile manzum hale getirdi. Halk söylemek istediği atasözünü Necati'nin beyitlerinde buldu ve söyledi.Zamanla halk onun şiirinde zevk buldukça diğer şairlerin şiirlerinden müstağni oldular.Önceki ve sonraki şiirlere benzemeyen kendine has tarzıyla üslup sahibi bir şairdir.Sözün ruhunu evvela o bulmuştur.Taklitçileri ve takipçileri çoktur.Nitekim :

Senden öğrendiler her efsûnı

Galat idüp fesâne yazdurma

demiştir.”

“O eşsiz bir şairdir ve sözünde kimse ayıp ve noksan bulamaz. Nükteşinaslar mesel söyleme cihetinden ona Tûsî-î Rûm ve melikü's-şuarâ demişlerdir.Mevlana İdris, Necati Bey hakkında Hüsrev-i Rum ve yeni üslup sahibi deyip hakkında ta'zim göstererek bu beyti yazmıştır: ‘Alem şairlerinin sultanı olup şairlik dininde son peygamberdir.’”²⁵

“Gazel tarzında geçmiş şairlerin üslubunu kendi zamanına gelince hükmü kalkmış kitaplar gibi nesh ve ilk dönem şairlerinin şiirleriniifesh ederek geçersiz

²³ Sehi Bey,**Heşt Behişt**,Ali Nihad Tarlan'ın Necati Bey Divanı eserinden naklen,s.xxı.

²⁴ Lâtîfî, **Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ**, Haz.Rıdvan Canım,Ankara,2000,s104.

²⁵Lâtîfî, **Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ**, Haz.Rıdvan Canım,Ankara,2000,s.515-516.

kıldı. Hayallerle dolu şiirlerini helal bir sihir haline getirerek mucize sınırına ilerletmiştir. Türk dilinde söz ustalığı ve nüktedanlık onda tamamdır. Onun şiiri ve sihir gibi nazmı varken başkalarına divan tertib etmek haramdır. Nitekim bu manayı şiirinde işaret etmiştir:

*Hayf ola şi'r-i Necati variken 'âlemde
Halk yazup yanılup defter ü dîvan yazalar”* ²⁶

Ali Nihad Tarlan da, Necati ile ilgili olarak Âşık Çelebi'nin **Meşairü's-Şu'arâ** tezkiresinden şu bilgileri nakletmektedir:

“Hak söz budur ki Rum diyarında melikü's-şu'arâdır. Ona Molla İdris, **Tevârih-i Âl-i Osman**'ında şairlerin padişahı ünvanını vermiştir. Rum diyarını şiiri ile bülbül bostanına ve papağan şekeristanına döndürmüştür. Doğrusu Necati'nin nazmı Rum'da şiir vadisinin hayat maddesidir. Fars şairlerinin kınama taşlarından Rum şairlerini o kurtarmıştır. Her ne kadar Ahmet Paşa bu yolda tektir. Necati ile aralarındaki fark mucize ile sihir ve güneş ışığı ile mum ışığı arasındaki farka benzer. Şuarâ-yı selefin biri de Zâtîdir. Zâtî'de şiir çalışma ve gayret ile kazanılmış bir iş, Necati'de ise güçlük çekmeden elde edilmiş bir keyfiyettir. Necati'nin tab'ı kıvrak edası temizdir. Şiiri bir elden çıkmış gibi ve akıcıdır. Her beyti darbimesel gibidir ve mânâ doludur. Birçok hayalleri bâkir ve mânâları tatlıdır. Bütün Rum şairlerinin ilk ve büyük üstadıdır. Şiirleri dillerde darbimeseldir.” ²⁷

Ali Nihad Tarlan, Hasan Çelebi tezkiresinde, Necati Bey hakkında kaydedilen bilgileri şöyle aktarmaktadır:

“Belâgat divanının baş gazeli, fesahat mecmuâsının en güzel beyti, belîğ şairlerin en belîği, ince nüktelere vâkıf olup bu incelikler üzerinde çalışan şairlerin en büyüğü; Rum şairlerinin önderi ve reisi, güzellik ve nezâket fermanının tuğranüvisi olan sihirler yaratıcı, emsali ve akranı olmayan bir şairdir. Gazel ve mesel tarz ve tavrında cihânın ve zamanın biricik büyük ve emsâlsiz şairi olduğuna babamın bu sözü şehâdet etmektedir:

²⁶ a.g.e, 517.

²⁷ Âşık Çelebi, **Meşâ'irü's-Şuarâ: İnceleme Metin**, C.2, Haz. Filiz Kılıç, s.849-850.

*Haşre dek her şâ'ir ü kâmil dise şî'r ü gazel
Gelmeye kimse Necati gibi mahir fî'l-mesel"* ²⁸

Abdûlbaki Gölpınarlı Necati'nin yerli söyleyiş özelliği ile ilgili şu değerlendirme“Necati’de atasözleri ve yerli mazmunlar o kadar çoktur ve yerindedir ki tarihi aydınlatılabilir: Osmanlı göç edince yağmur yağar ve ‘Karamanlı yemini’ gibi.” ²⁹

Vasfi Mahir Kocatürk, Ahmet Paşa ve Necati arasında şöylebir mukayesede bulunmuştur:

“Ahmet Paşa’ya yapılan eleştirilerin başında Fars şiirinden çalmalar geliyordu. Necati ise şiirinde kullandığı mazmunların yerli olması ve şiirinin yerli olması için büyük gayret göstermiş, halk söyleyişlerine sıkça yer vermiş, Acem şiirini taklitten özellikle kaçınmıştır. Şu mısralar Necati’nin yerli olmak husunda gösterdiği gayreti örneklemektedir:

*Agladıkça göz yaşı dûr etti der-gehten beni
Yıldızum barışmadı sen mâh ile şâhum benim*

*Odaatarsa seni hasreti ol mâh-veşûn
Gönül âh eyleme kim yaktığı tütmez güneşin*

Necati’de Ahmed Paşa’ya galip bir nokta da hikemiyattır. ‘Çemende gezmek ile zağ andelib olmaz’ gibi hikemî sözleriyle ilk Nabi mübeşşiridir.³⁰

Necati kendi döneminde olduğu gibi sonraki yüzyıllarda da kendisine büyük hayranlık duyulmuş, şiirlerine hem hayatta iken hem öldükten sonra nazireler söylenmiştir. Latifi, Mihrî Hatun’un Necati’ye nazireler yazdığını ve şiirlerini ona göndererek düşüncesini öğrenmeye çalıştığını, Necati’nin ise bundan hoşnut olmayıp şu kıtayı onun için yazdığını söyler:

*Ey benüm şî'rüme nazire diyen
Çıkma râh-ı edebden eyle hazer*

²⁸ Kınalızade Hasan Çelebi, *Tezkiretü’ş-Şuarâ*, Ali Nihad Tarlan’ın Necati Bey Divanı eserinden naklen, s.xxii.

²⁹ Abdûlbaki Gölpınarlı, *Divan Şiiri*, Varlık Yayınları, İstanbul, 1954, s.17.

³⁰ Vasfi Mahir Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Edebiyat Yayınevi, Ankara, 1964, s.238-239.

*Dime kim işde vezn ü kâfiyede
Şi'rüm oldu Necati'ye hem-ser*

*Harfî üç olmağ ile ikisinün
Bir midür fi'l-hakîka 'ayb u hüner³¹*

Mine Mengi Necati Bey'den etkilenen şairlerden şöyle bahsetmektedir:
“Necati ile aynı dönemde yaşamış olan Cemâli, Sirozlu Sa'di, Suzi, Mihri Hatun gibi ikinci derecede şairlerin yanı sıra büyük şairler de Necati'nin etkisinde kalarak onun şiirlerine nazireler yazmışlardır. Necati'den sonra Türkçe'yi şiir dilinde kullanma çabası Zati, Baki, Şeyhülislam Yahya ve Nedim'le sürdürülmüştür.”³²

*Bu nazirelerin en güzel örneklerinden biri Fuzuli'nin ;
Ne yanar kimse bana âteş-i dilden özge
Ne açar kimse kapum bâd-ı sabâdan gayrı*

beytinin yer aldığı gayrı redifli gazelidir. Bu gazel Necati'nin

*Dime kim yârda yok cevr ü cefâdan gayrı
Ne diler sen bulunur mihr ü vefâdan gayrı*

*Beni ağlan beni kim üstüme gelmez ölice
Bir avuc toprağ atar bâd-ı sabâdan gayrı*

*Elif-i kâmetün ile kaşuna râ diyeli
Gönlümi egleyemez kimse bu râdan gayrı*

*Hat u hâlün elemi yetmedi mi gönlüme kim
Çeke hecr âteşini bunca belâdan gayrı*

³¹Lâtîfî, *Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ*, Haz. Rıdvan Canım, s.497, ekitap.kulturturizm.gov.tr.

³² Mine Mengi, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1994, s.114.

*Ne garaz eyleye ‘uşşâk visâlün var iken
Ne murâd eyleye bîmâr devâdan gayrı*

*Dûd-ı âhum ne ‘aceb göklere tutsa yüzüni
‘Âşıkun kimisi var ola Hudâdan gayrı*

*Yüzine tutsa Necati ne ‘aceb haclet elin
Nesi var yüze gelür dest-i du‘âdan gayrı*

1.3 NECATİ BEY DİVÂNİ

Tezimize esas olarak aldığımız matbu Necati Beg Divanı Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan tarafından “muhtelif kütüphanelerde ve ellerde bulunan Necati Bey Divanlarının yirmisini karşılaştırarak vücuda getirilmiş³³ve 1958 yılında Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu’nun kararıyla Türk Kültür Eserleri serisi arasında yayımlanmıştır.

Bu matbu divanın hazırlanışı sırasında “elde tamamen sahih bir nüsha bulunmadığı ve mevcut nüshalar, en az yarıyariya yanlış ve bir kısmı da birtakım indî düzeltmelerle asliyetini kaybetmiş oldukları için, bunların mahiyetlerine uygun bir metod ile karşılaştırılıp elden geldiği kadar ince bir edebî kritiğe tabi tutularak eserin hakikatine yaklaşılmışa çalışılmış³⁴; ayrıca, “sanatkârın şahsiyetine ve devrine ruhen, fikren girip mukayese ve kritik yaparak doğruya yaklaşma çabası içine girerek³⁵ metin tesbiti yapılmış; nüsha farkları ve bazı imlâ farkları sayfa sonlarında gösterilmiştir.

Tezimize esas aldığımız matbu Necati Beg Divanı, XIV+557 sayfadan ibarettir. Kitap Önsöz, Transkripsiyon, Necati Beg Divan Yazmaları (nüsha tavsifleri), Necati Beg Hayatı; Dibace ve Metin kısımlarından oluşmaktadır.Divanın dibace bölümünde altı mesnevi, bir gazel, altı nazım,beş rubai,sekiz beyit ve bir gazel bulunmaktadır.Asıl bölümde Hz.pegambere ve Hz.Ali’ye ithaf edimiş birer na’t, dönemin padişahına, şehzadelere ve devlet büyüklerine, tabiat unsuru olan gül,sünbül ve arpaya yazılmış kasideler; Şehzade Mahmud ve Şehzade Abdullah’ın ölümü üzerine kaleme alınmış mersiyeler, terkeb-i bend ve terci-i bendler, bir murabba, iki mesnevi,bir tarih,yedi ferd, yetmiş kıt’a, beş matla‘,iki rubai, altıyüz elli gazel, beş Farsça gazel,bir Farsça kıt’a, üç tarih yer almaktadır.

³³ Ali Nihad Tarlan, **Necati Beg Divanı**, s.IV.

³⁴ a.g.e, s.IV

³⁵ a.g.e, s.IV

İKİNCİ BÖLÜM

NECÂTİ BEY DÎVÂNÎ'NDAKİ SOYUT KAVRAMLAR

2.1.ADÂLET

Haklılık, doğruluk, haktanırlık, hakka riâyetkârlık anlamlarına gelen adalet kelimesi ile ilgili olarak Divan'da bir “dest”, iki “ebr” benzetmeleri yapılmıştır.

2.1.1 dest

Devr-i felek ki arpa kadar zulme meyl ide

Dest-i 'adâletün sala çak kehkeşâna tîğ

s.50-k.11-b.29

“Felek arpa kadar bile zulme meyl etmeye kalksa, senin adalet elinin kılıç sesi ta samanyoluna ulaşır”.

El insan vücudunda uzatma, tutma, alıp verme gibi işlevlere sahip olması yönüyle adaleti dağıtan olarak benzetmeye konu olmuştur. Hükümdarın eliyle dağıttığı adalet öyle nam salmıştır ki,neredeyse samanyoluna ulaşarak bütün yeryüzüne hâkim olmuştur.

2.1.2 ebr

Ebr-i 'adâletün çü sakkâdur ne gam eger

Bôstân-ı dehre virmez ise rûzigâr âb

s.33-k.5-b.11

“Senin adâlet bulutun öyle çok saka gibidir, eğer zaman dünya bostanına su vermezse ne gam, buna üzülsün mü?”

Padişahın adalet bulutundan o kadar bereketli yağmurlar yağar ki tüm kâinatı ihyâ etmeye yetecektir. İsterse zaman bahçıvanı dünya bahçesini sulamasın, ne gam!

Hâtem-i mülk-i vezâret sunulaldan eline

Bâğ-ı cûd ebr-i 'adâletle mutarrâ mı degül

s.68-k.17-b.16

“Vezirlik rütbesi yüzüğü eline verildiğinden beri, cömertlik bağı onun adalet bulutuyla taze mi değil?”

Bulutların taşıdığı ve tabiata bıraktığı yağmur, bütün yeryüzüne hayat verir.Bütün nebâtât,hayvanât ve insanların varlığını idâme ettirebilmesi Allah’tan bir rahmet olarak gönderilen yağmura bağlıdır.Su hayatın temel taşıdır.Suyun yeryüzüne can vermesi gibi, adalet de bir toplumun ayakta kalabilmesi, dirlik ve nizamı için gereklidir.Devlete hayat veren, o devletin başındaki hükümdarın halkına cömertçe dağıttığı adalettir.Bu nedenle adalet, hayat bahşeden yağmurları yağdıran bulutlara benzetilmiştir.

2.2.‘ADEM

Yokluk, bulunmama anlamına gelen “adem” kelimesi, Divân’da üç “diyâr”, bir “mülk”.bir “sahrâ”ve bir “şehir”olmak üzere beş yerde benzetmeye konu olmuştur.

2.2.1 diyâr

‘Adem diyârına tabut zevrâkın sürdün

Gözümüzün yaşını bahr-i bî-kenâr itdün

s.106-mersiye-bölüm6-b.2

“Yokluk ülkesine tabut kayığınızı sürdün. Gözümün yaşını da o kayığa sahilsiz deniz eyledin”.

Yokluk, ölüyü taşıyan tabutun son durağı olan bir ülkeye benzetilmiştir. Kayığa benzeyen o tabut ki,sonu olmayan bir gözyaşı denizinde sallanıp durmaktadır.

Âhitdügümce râhat olur dayanır yürek

Yab yab ‘adem diyârına gider ‘âsâ ile

s.432-g.470-b.4

“Ben âh ettikçe yüreğim huzura erer ve âsâya dayanarak yavaş yavaş yokluk diyârına gider.”

Şair bu beyitte yokluğu, sonu olmaması ve uçsuz bucaksızlığı bakımından, yüreğin tıpkı elinde bir asa ile yavaş yavaş gidip huzura erdiği bir ülkeye benzetmiştir.

*Vücûd şehrine gâlib ‘adem diyârından
Nigârı göre gelüpdür gönül nigârı göre
s.479-g.539-b.3*

“Gönül yokluk ülkesinden varlık şehrine gelip sevgiliyi göregelmıştır”.

Gönül yokluk ülkesinden çıkıp,varlık şehrine sevgiliyi görmek için çıkıp gelmiştir.

2.2.2 mülk

*Dilâ mülk-i ‘adem yegdür bana bu külbe-i gamdan
Ki cânım cevri-i cânân ile bizâr oldu ‘âlemden
s.390-g.403-b.1*

“Ey gönül, yokluk ülkesi bana bu gam kulübesinden yeğdir. Çünkü canım, sevgilinin eziyeti yüzünden dünyadan usandı.

Âşık, sevgilinin ettiği cefalar yüzünden canından o kadar usanmıştır ki, yok olmayı bu dünyada var olmaya tercih etmektedir.Bu dünyayı bir gam kulübesine, yokluğu da kaçıp gitmek istediği bir ülkeye benzetmiştir. Yokluk, hayale sığmayacak kadar uçsuz bucaksız olması sebebiyle ülkeye benzetilmiş, varlık ise sığılığı ve sınırlılığı bakımından kulübeye benzetilmiştir.

2.2.3 sahrâ

*Şem‘ gibi bir nefes bâlînüm üzre kıl karâr
Uş ‘adem sahrâsına toğruldu râhum gitme gel
s.347-g.331-b.6*

“Bir nefesçik olsun yatağımın başında mum gibi karar kıl. İşte yokluk çölüne yolum yöneldi, gitme gel de beni aydınlat !”

Şair yokluğu uçsuz bucaksızlığı bakımından bir çöle benzetmiştir. Bu çöl de yolun son durağı olan ölümü çağrıştırır.Şair son nefesinde başucunda durması için sevgiliye yalvarmaktadır.

2.2.4 şehir

Key za ‘îf oldı Necâtî haste-hâli korkaram

Bir gece miskîn ‘adem şehrinde mihmân olmasa

s.442-g.484-b.5

“Ey Necati, bir gece olsun miskin yokluk şehrinde misafir olmazsa, korkarım ki onun hasta hâli iyice ilerleyecek.”

Yokluk genişliği, enginliği sebebiyle şehre benzetilmiştir. Bir gece bile olsa yokluk şehrinde kalmak o miskin hastalığına iyi gelecektir.

2.3.ADL

Doğruluk ve adalet anlamına gelen “adl” kelimesi ile ilgi olarak Dîvân’da bir “âb”,iki “bahâr”, bir “mâşita”, bir “nesîm”, bir “sâye” ve bir “subh”benzetmeleri yapılmıştır.

2.3.1 âb

Âb-ı ‘adlünden humârını ider ıslah mül

Bûy-i hulkundan sudâ ‘ına kılur tîmâr gül

s.62-k.15-b.30

“Şarap senin adalet suyunla sarhoşluğunu ıslah eder. Gül, baş ağrısını senin güzel huyunun kokusuyla iyileştirir.”

Şair bu beyitte suyun yeryüzüne hayat vermesi gibi, adaleti de toplumu yaşatıp canlı tutması ve toplumun devamlılığını sağlaması yönüyle suya benzetmiştir. Su hayatın temel taşı,canlılığı devam ettiren ana unsurdur.Padişahın adaleti de toplumu yaşatıp ayakta tutan en önemli faktördür. Bu bakımdan adalet suya benzetilmiştir. Adalet bir iksir gibi şarabın sarhoş edici etkisini bile yok eder. Gül, güzel ahlakın yaydığı kokuyla baş ağrısını iyileştirir.

2.3.2 bahâr

Bahâr-ı ‘adli ile rûy-ı ‘âlem

İrem gül-zârı gibi tâze vü ter

s.47-k.10-b.15

“Senin adâletinin baharı ile yeryüzü İrem bahçeleri gibi taptaze olmuştur.”

Bahar mevsimi gelince bütün bir yeryüzü neşe, ılımanlık, mutluluk ve coşkuya gark olur. Padişahın adaleti de tıpkı bahar gibi insanlar arasında sevinç, mutluluk ve huzur yaratır. Şair burada Osmanlı ülkesini de, padişahın dağıttığı adalet sayesinde güzelleşen, dillere destan olmuş İrem bahçelerine benzetmiştir.

*İcâzet virmese ‘adlün bahârı bâd-ı subh ile
El oyun oynamağa cânı yokdur serv-i bostânun*
s.56-k.13-b.23

“Senin adaletinin baharı izin vermese, bahçedeki servinin sabah rüzgârı ile el oyununu oynamaya takâtı yoktur.”

Padişahın adaleti tıpkı bahar gibi yeryüzüne esenlik ve huzur getirmese bahçedeki servi bile sabahrüzgârı ile oynaşamaz. Baharın yeryüzüne hayat vermesi gibi, padişahın adaleti de topluma hayat verir.

2.3.3 mâşita

*Kimse bakmazdı cihân pîre-zeninün yüzine
‘Adlünün mâşitası virmese lutf ile bezek*
s.54-k.12-b.15

“Adâletinin süsleyicisi lutfedip süslemeseydi, cihân kocakarisının yüzüne kimse bakmazdı.”

Bu beyitte padişahın adaleti gelin süsleyen bir kadına benzetilmiştir. Bu cihân, bu yeryüzü milyonlarca yıldır yaşamakta olan bir kocakarıdır. Bu cihân kocakarisı, padişahın süsleyici bir kadına benzeyen adaleti sayesinde güzelleşmektedir. Eğer padişahın adaleticihân kocakarisını süslemeseydi onun yüzüne kim bakardı, bu dünya nasıl güzelleşirdi?

2.3.4 nesîm

*‘Adlün nesîminün gerek imiş himâyeti
Bî-i ‘tidâl olmaz imiş her diyâr serv*
s.85-k.21-b.38

“Adaletinin rüzgârının himayesi gerekmiş. Servi ağacı her diyârda dengede durmazmış.”

Servi ağacı bile senin adaletinin rüzgârıyla dimdik ayakta durmaktadır. Adaletin hüküm sürmediği bir diyârda servinin bile dengede durması imkânsızdır. Adalet sertlikle huşûnetle sağlanması yönüyle rüzgâra benzetilmiştir.

2.3.5 sâye

Sâye-i ‘adlün ile halk-ı cihân âsûde

Mâye-i bezlün ile ehl-i zemâne hôş-hâl

s.65-k.16-b.23

“Adaletinin gölgesi ile cihân halkı huzurludur. Cömert iktidarın sayesinde zamanın insanları iyilik halindedir.”

Sultanlar Allah’ın yeryüzündeki halifesi dolayısıyla gölgesidirler. Mazlumlarda işte bu gölgeye sığınıp, adalet beklerler. Padişahın adaleti koruyucu bir gölge gibi insanları muhafaza edip, insanların yeryüzünde huzur içinde yaşamalarını sağlar. Bu nedenle adalet, gölgeye benzetilmiştir.

2.3.6 subh

Subh-ı ‘adli râfî ‘-i yeldâ-yi zulm oldu bu gün

Mihr-i re ‘yi kâşif-i esrâr-ı ferdâdur yine

s.91-k.23-b.13

“Onun adâlet sabahı bugün uzun karanlıkları ortadan kaldırdı. Hükmünün güneşi de geleceğin sırlarını ortaya çıkarmıştır.”

Şair adaleti gecenin karanlığını yok eden bir sabaha benzeterek, koyduğu kanunlar için de güneş benzetmesi yaparak teşbihini tamamlamıştır. Günah ve kötülüğün karanlığını bertaraf eden, padişahın adalet doğrultusunda verdiği hükümlerdir. Adalet, karanlık geceyi yok eden bir sabah misali kötülükleri yok eder.

2.3.7 sît

Sît-i ‘adlünle şeref bulalı sahrâ-yı cihân

Hem-dem olup salınur şîr-i jiyân ile gazâl

s.65-k.16-b.25

“Adaletinin şöhreti ile cihân çölü şeref bulalı, kükremiş aslan ceylan ile arkadaş olup salınır.”

Adalet yeri geldiğinde sert hükümler vererek tahakkuk ettiği için sert kışa benzetilmiştir. Padişahın adaleti öyle bir barış ortamı sağlamaktadır ki, aslan av olarak gördüğü ceylana bile arkadaş nazarıyla bakmaya başlar.

2.4. ADL Ü DÂD

Doğruluk ve adalet anlamına gelmekte olup divanda bir beyitte “saadet kuşu” benzetmesiyle kullanılmıştır.

2.4.1 saâdet kuşu

Saâdet kuşıdır bil ‘adl ü dâdı

Du ‘â yünleridir himmet kanadı

s.8-nazm-b.1

“Onun adalet ve doğruluğu, kanadı himmet yünü dua olan bir saadet kuşudur”.

Şair padişahın adalet ve doğruluğunu, kanadında yardım ve iyilik taşıyarak saadet dağıtmakla vazifeli bir kuşa benzetmiştir. Adalet yüksek bir duygu olması kuşun da yükseklerde uçması sebebiyle adalet kuşa benzetilmiştir.

2.5 ÂFET

Büyük felaket, belâ anlamına gelen “âfet” kelimesi bir beyitte “göz” benzetmesiyle kullanılmıştır.

2.5.1 göz

Hışm ile nazar eyleyüp âşüftene her dem

Öldürmeye kasd itme behey gözleri âfet

s.167-g.35-b.4

“Ey âfet gözlü sevgili, âşığına her an kırgınlık ile bakıp da öldürmeğe kasd eyleme!”

Sel, deprem, kasırğa gibi bir afetin bir memleketi viran etmesi gibi,sevgilinin gözleri de âşığı bir afet gibi yerle bir eder ve neredeyse onun ölümüne sebep olur.

2.6.ÂFİYET

Sağlık, esenlik anlamına gelen “âfiyet”kelimesi, Divan’da bir beyitte “libâs” benzetmesiyle kullanılmıştır.

2.6.1 libâs

Bihamdillh elem gitdi libâs-ı ‘âfiyet geydün
Cihâna dest-i cûdunla biçilsün yeni hil‘atler
s.273-g.207-b.3

“Çok şükür üzüntü gitti, sağlık elbisesi giydin. Cihâna cömertlik elinle yeni elbiseler biçilsin.”

Sağlık bir elbise gibi insanı koruyup muhafaza eder.Sağlık elbisesini giyen için üzüntü yoktur,mutluluğu sürekli üstünde taşımış olur. Cihanı tıpkı bir elbise gibi koruyup, afiyette tutan da padişahın cömert elidir.

2.7. AH

Sevgiliden ayrı kalan âşığın içinden kopup gelen feryat ve inleyişin sesidir. Divan’da“âh”ile ilgili olarak üç “âteş”, bir” bâd”,iki “berk”,on “dûd”,üç “duhân”, bir “hadeng”, bir “kâfile”, bir “kemend”, bir “nâvek”, bir “od”,iki “ok”, bir “safâ”, bir “sancak”,üç “şerer”, bir “şuâ”, dört “tîr”,üç “yel” olmak üzere otuz dokuz yerde benzetme yapılmıştır.

2.7.1 âteş

Husrevâ itmez isen âb-ı sehân ile meded
Âlemi yaka oda âteş-i âhum şereri
s.101-tercî-i bend-blm3-b.10

“Ey padişah,cömertlik suyun ile yardım etmezsen ah âteşimin kıvılcımı âlemi ateşte yakar.”

Şair padişaha seslenerek, onun sonsuz cömertliğinden, bir mevki, bir lütuf, belki de bir câize bekliyor. Eğer bu lütuf gelmezse, şairin ah ateşi âlemi bile yakacaktır. Şair bu durumu biraz da mübalağa ile ifade etmiş, ah'ı yakıcılığı sebebiyle ateşe teşbih etmiştir.

Az kalupdur kim gözüm yaşı ile âhum âteşi

Yirleri ve gökleri vere fenâya dostum

s.355-g.345-b.2

“Ey dost, ahımın ateşiyle gözümün yaşının yerleri ve gökleri yok etmesine az kalmıştır”.

Şair yine mübalağa sanatını kullanarak âlemin kendi gözyaşı ve ah ateşiyle yok olacağını söylemektedir.

2.7.2 bâd

Bellüdür kim bâd-ı âhından yanar ‘âşıklarun

Âteş-i ruhsârı her hüsn ehlinün ey lâle-had

s.175-g.49-b.6

“Ey lâle yanaklı sevgili, her güzellik ehlinin alev gibi yanaklarının âh rüzgârından dolayı yandığı bellidir.”

Şair sevgilinin yanaklarının lale gibi al olmasını, âh rüzgârına dayandırarak güzel bir sebebe bağlamakta ve hüsn-i ta’lil sanatının güzel bir örneğini vermektedir. Ah önüne geleni yıkıp savurması ve göğe ulaşması sebebiyle rüzgâra benzetilmiştir.

2.7.3 berk

Ey karanu gecelerde gezdiğüm men‘ eyleyen

Berk-i âh-ı tâb-nâküm mâh-ı tâbândur bana

s.149-g.8-b.2

“Ey karanlık gecelerde gezmemi yasaklayan! Ne gam ki, ahımın ısıltılı şimşeği benim için parlak bir aydır.”

Sevgili uğruna karanlık gecelerde, sokaklarda avare gibi dolaşmak âşık için yük değildir. Onun ahının şimşek gibi parlayan ısıltısı yolunu aydınlatmaya

yetmektedir. âşığın karanlık gecede dolaşmasını yasaklamak da bu sebepten abesle iştigaldir. Ah şiddeti bakımından şimşeğe benzetilmiştir.

Sirişk yağmuru dinsün ki berk-i âhumdan

Karanu gicelerümi nehâra benzetdüm

s.369-g.370-b.6

“Gözyaşı yağmuru dinsin ki, ahımın şimşeğinden karanlık gecelerim gündüze dönmüştür.”

Aşığın yüreğinden kopup gelen “ah” karanlık geceyi aydınlatan bir şimşeğe benzetilmiştir. Âşık hiçbir zaman âh etmekten dert yanmaz.Bilakis onun karanlık gecesini aydınlatan yürekten kopup gelen ahın ışığıdır.

2.7.4 dûd

Dûd-ı âhum hevâ-yi zülfün ile

Ejdehâdur ki göklere çekilür

s.215-g.114-b.2

“Ahımın dumanı zülfünün hasretiyle ejdeha gibi göklere çekilir.”

Aşığın yanan yüreğinden çıkması ve göklere yükselmesi sebebiyle “ah” dumana benzetilmiştir.Nasıl ki yangın yerinden göklere doğru siyah bir duman yükselirse,ayrılığın acısıyla âh ettikçe yangın yerine dönen âşığın kalbinden de göğe doğru âh dumanı yükselir.

Yıkılurdu seyl-i eşkümden binâ-yi kâinât

Olmasa idi dûd-ı âhum göklere yir yir direk

s.343-g.323-b.3

“Ahımın dumanı göklere yer yer direk olmasaydı,gözyaşımın selinden kâinât binası yıkılırdı.”

Aşığın gözünden akan kanlı yaşlar kâinâtı yıkabilecek şiddette coşkun bir sele dönmüştür. Kâinâtı yıkılmaktan kurtarıp onu ayakta tutan yine âşığın direk gibi göklere yükselen âh dumanıdır.

Ehl-i derdün dûd-ı âhından sakınsın âyîne

Yârı hod-bin itmege inen safâ göstermesün

s.382-g.390-b.3

“Ayna derd ehlinin âh dumanından sakınsın.Yâri bencil etmek için bu kadar olduğu gibi göstermesin.”

Dûd-ı âhum ne ‘aceb göklere tutsa yüzünü

‘Âşıkun kimisi var ola Hudâdan gayrı

s.521-g.599-b.6

“Ahımın dumanı yüzünü göklere tutsa buna şaşılır mı? Âşığın Hüda’dan başka kimi vardır ki?

Aşığın âh dumanı göğe çıksa buna şaşılır mı? Allah’tan başka sığınacak başka bir melcesi olmayan âşığın ahı göğe çıkmasın da nolsun?Onun Alalh’tan başka kimi vardır ki derman verecek?

Dûd-ı âhumdan duyar agladugum halk-ı cihân

Kara yil esdükçe bilürler ki tûfân yagdurur

s.236-g.149-b.3

“Cihân halkı ağladığımı ahımın dumanından anlar.Çünkü bilürler ki kara yel estikçe tufan yağar.

Şair, ah dumanının yükselmesini kara yel esmesine, gözyaşı dökmeyi de tufan yağmasına benzetmektedir. âşığın ahı duman gibi göğe yükselip kara yel misali esip gözyaşı tufanını yağdırmaktadır.

2.7.5 duhân

Ben karanu gicelerde turmayup âh itdigüm

Bu ki gökler yüzine vara dûhânum gizlüce

s.436-g.476-b.4

“Benim karanlık gecelerde durmadanah ettiğim, ah dumanımın gizlice gökyüzüne varmasından anlaşılır.”

Aşığın ahının dumanının gökyüzüne gizlice ulaşması,karanlık gecede görülemeyeceği içindir.Oysaki âşık gece gündüz demeden durmadan âh etmektedir.

Duhân-ı âh ile oldum şerer gibi rakkâs
Sirişk-i çeşm ile oldum güher gibi gavnâs
s.301-g.255-b.1

“Ahımın dumanı ile kıvılcım gibi dans eder oldum. Gözyaşı ile inci gibi dalgıç oldum.”

Âşık ah dumanı içinde dans eden bir kıvılcım,inci gibi döktüğü gözyaşları için de adeta bir dalgıç haline gelmiştir.

2.7.6 hadeng

Gâhi kemân-ı mihnet ü gâhî hadeng-i âh
Meydân-ı gamda ‘âşık-ı miskîn neler çeker
s.234-g.145-b.2

“Bazen dert yayı bazen de ahın okuyla, gam meydanında miskin âşık neler çeker.”

Ah, âşığın yüreğini delip geçmesi bakımından oka benzetilmiştir. Âşığın yüreği ah okunun açtığı yaralarla göz göz olmuştur.

2.7.7 kâfile

Bir hâcet için Ka‘be işigüne çekilür
Her şâm ü seher kâfile-i âh esirge
s.464-g.517-b.3

“Ahkâfilesi sabah akşam bir dilek için Kâbe eşiğine çekilir,onu esirge”.

Şair ahı, dileğinin kabul olması için gece gündüz Kâbe eşiğinde bekleyen bir kâfileye benzetmiştir. Duaların kabul edildiği öyle bir an vardır ki, âşık da o ânı yakalamaya çalışarak gece gündüz demeden âh ederek dua etmektedir.Bu nedenle âh,duasının kabul olmasını bekleyen bir kâfileye teşbih edilmiştir. Olur da duası duaların kabul edilme anına rast gelir de makbul olur.

2.7.8 kemend

Atuben âh kemedini bedenden çıkasın
Koyasın benligi ol lahzada benden çıkasın
Yıkasın korkulugın kal’anun andan çıkasın

Atasın âh kemendini bedenden çıkarasın

s.14-kıt'a

“Ah kemendini atarak kaleden çıkarasın.O an benliği bir yana koyarak benden çıkarasın.Kalenin korkuluğunu yıkarak ordan çıkarasın.Ah kemendini atıp kaleden çıkarasın.”

Elif ve güzel he ile yazılan âh kelimesi yazılış olarak kemende benzer.Ayrıca eski edebiyatta âşığın âh ılığı gökyüzüne yükselen ve feleği avlayan bir silah ve kemend gibi düşünölmüştür.

2.7.9 nâvek

Âşık kaçan ki nâvek-i âh-ı seher çeker

Göklerde mihr ü mâh yüzine siper çeker

s.234-g.145-b.1

“Âşık ne zaman seher vaktiahının okunu çekse,göklerde güneş ve ay yüzüne siper çeker.”

Okun yaydan bir hamlede fırlaması gibi âh da âşığın bağrından kesif ve sert bir şekilde çıkıverir. Âşıkların, ayrılık acısını en çok hissettikleri ve en çok âh ettikleri vakit seher vaktidir.Seher vakti âşık âh okunu göğre atsa, güneş ve ay yüzünü sakınmak zorunda kalır.Şair güneş ve ayın seher vakti görünmemesi tabii olayını, âşığın seher vakti göğre attığıoklardan saklanmasına bağlayarak hüsn-i ta'lil sanatı yapmıştır.

2.7.10 od

Âhum odından olur mum âhenin

Katı gönlüne senün gelmez kaya

s.153-g.13-b.7

“Demir ahımın ateşinden mum gibi erir. Lakin senin katı gönlüne kaya bile tesir etmez.”

Âşığın ahı demiri bile eritecek kadar yakıcıdır. Buna karşılık sevgilinin taş kalbi âşığın ahının tesirinde kalmayacak kadar katıdır. Ah yakıcılığı bakımından ateşe benzetilmiştir.

2.7.11 ok

Ey kaşı yay olan beni inletme kıl hazer

Kim âhum okı na 'l-i hilâle ider güzer

s.180-g.58-b.1

“Ey kaşı yay gibi olan sevgili! Beni inletmekten sakın ki, ahımın oku hilalin na'linden geçer.”

Şair beyitte yay, ok, hilal ve nal kelimeleri arasındaki tenâsüp ilişkisinden faydalanmıştır. Âşığın ahı deliciliği ve hedefe ulaşması bakımından oka benzetilmiştir. Sevgili âşığın ahından sakınmalıdır. Çünkü ahın oku hilalin nalından geçebilecek kadar hedefi isabet ettirir. Sevgilinin zulmüne uğrayan âşığın âh oku da elbet Allah'a ulaşacaktır.

Kaddümi бүkdün sakın âhumdan ey mâhum benüm

Yedi kat gökden geçer çarh okıdur âhum benüm

s.368-g.369-b.1

“Ey ayyüzlü sevgilim, benim belimi бүктün ahımdan sakın. Benim ahım yedi kat gökten geçen bir felek okudur.”

2.7.12 safâ

Safâ-yi âh ile bulur havâ-yi 'ışk ferâh

Sabâ gibi kim ola tâze nev-bahâr ile bir

s.264-g.193-b.6

“Aşk arzusu âh neşesi ile ferahlık bulur. Saba rüzgârı gibi kim ilkbahar ile bir olabilir.”

Şair ahı bir eğlenceye ve sevince teşbih ederek, aslında ahın yakıcılığından mutluluk duyduğunu ifade etmektedir.

2.7.13 sancak

Pâdişâhem sancagum âh ü 'alemdür mâh-ı nev

Kim şafak anun nigârâ kırmızı vâlâsıdur

s.197-g.85-b.2

Sancağı âh ve yeni ay da o âh sancağının alemi olan padişahım! Ey sevgili, şafak ise onun kırmızı bayrağıdır.

Sevgili aşk ülkesinin padişahıdır. Bu ülkenin sancağı ah,o sancağın alemi de yeni aydır. Ah ülkenin her yerinde dalgalanması bakımından sancağa benzetilmiştir.

2.7.14 şerer, şirar

Çıkalı göklere âhum şereri döne döne

Yandı kandîl-i sipihriün cigeri döne döne

s.433-g.472-b.1

“Ahımın kıvılcımı döne döne göklere çıkalı, gökkandilinin ciğeri döne döne yanmaktadır.”

Aşığın âh ateşinden saçılan kıvılcımlar döne döne göğe yükselip,gök kubbenin bile ciğerini yakmaktadır.Şair, güneş batmadan önce gökte meydana gelen kızılığ, âh ateşinden saçılan kıvılcımlardan dolayı göğün bile yandığı sebebine bağlıyor.Bir tabiat olayını bu şekilde kendi tabi sebebi dışında başka bir sebebe bağlayarak hüsn-i ta’lil sanatının güzel bir örneğini vermiştir. Ahyakıcı olması sebebiyle kıvılcıma benzetilmiştir.

2.7.15 şu‘â

Karanu gicelerüm itmege benüm rûşen

Derûn-ı dilden irişen şu‘â-ı âh yeter

s.242-g.157-b.4

“Benim karanlık gecelerimi aydınlatmaya, gönlün içinden gelen ah ışığı yeter”.

Şair gönülden kopup gelen ahı ışığa benzetmiştir. Bu âh ışığı, âşığın karanlık gecelerini bile aydınlatacak kudrettedir. Bu yüzden başka bir ışığa ihtiyacı yoktur. Ahın yakıcılığından dolayı âşığın önünü aydınlatan ışığa benzetilmiştir.

2.7.16 tîr

Görinen yılduz degül yir yir delinmişdür felek

Gün yüzünün hasreti ile tîr-i âhumdan benüm

s.374-g.378-b.3

“Görünen yıldız değildir, senin güneş yüzünün hasretiyle ettiğim ahın okuyla gök yer yer delinmiştir.

Ah, deliciliği ve yaralayıcılığı bakımından oka benzetilmiştir.Şair gökteki yıldızları ah okunun meydana getirdiğini söyleyerek bir tabiat gerçeğini farklı bir sebebe dayandırmış ve hüsn-i talil sanatının güzel bir örneğini vermiştir.

Sen hilâl-ebrû gamından çıkdı nâlem göklere

Tîr-i âhumdan sakın kim atduğum düşmez yire

s.452-g.499-b.1

“Sen hilal kaşlının gamından inleyip ağlamam göklere çıktı.Ahımın okundan kork ki,onun attığı yere düşmez.

Aşığın sevgilinin ayrılığında ettiği ah, yürek yaralayıcılığı ve hedefe ulaşması bakımından oka benzetilmiştir. Öyle ki bu ok,hiçbir vakit ıskalamaz,mutlaka hedefi tutturur. Âşık sevgilinin ettiği ettiği cefalarla gadre uğramış bir mazlumdur ve mazlumun ahı hiçbir zaman yerde kalmaz.Mutlaka Allah’a ulaşır ve Allah da âşığın ettiği ah’a icâbet eder.Ettiği cefalar yüzünden sevgiliye hak ettiği karşılığı muhakkak verir.

2.7. 17 yel

Egilmesün diyu âhum yilinden sakınup her dem

Rakîb-i kelb ol servün nihâline dayağ olmuş

s.296-g.247-b.4

“Ahımın rüzgârından eğilmesin diye,(onu) her an korumak için, köpek rakip o servi fidanına destek olmuş.”

Bilindiği gibi divan şiirinde âşığın rakibi için,köpek, domuz, yılan,karga,çalı gibi benzetmeler yapılmaktadır.Burada da şair rakip için köpek benzetmesi yaparak, ona olan hıncını vurgulamıştır.Bu beyitte de ah,sevgilinin boyunu egecek şiddette olması,kasıp kavurması bakımından rüzgâra benzetilmiştir.

Âhumun yili yegindür ey boyı serv-i çemen

İhtiyarumla degüldür âh u efgân eylemek

s.283-g.296-b.8

“Ey boyu çemen servisi gibi olan sevgili, ahımın yeli o kadar çoktur ki âh ve feryat etmek elimde değildir.”

Âşığın ahı yel gibi kuvvetli olup, ayrılık zamanlarında eserek önünde ne var ne yok savurmaktadır.Ah, kasıp savurması saçıp dağıtması bakımından rüzgâra benzetilmiştir.

2.8. ÂHU EFGÂN

Ah ve feryatlar anlamına gelen “âh u efgân” kelimesi Divan’da bir beyitte “kemend”benzetmesiyle kullanılmıştır.

2.8.1 kemend

*Gam-ı hicrân ile şöyle za’îf oldum ki bir demde
Çıkardum göke yapışsam kemend-i âh u efgâna
s.481-g.542-b.3*

“Ayrılık acısının hüznü ile öyle zayıfladım ki, âh ve feryad kemendine yapışsam bir nefeste göğe çıkardım.

Şair mübalağa sanatını kullanarak ayrılık acısından eriyip bittiğini,tüy gibi hafiflediğini, öyle ki âh ve feryattan bir kemend olsa ve o kemende tutunsa göğe bile çıkabileceğini söylüyor.Ah ve feryat âşığın yakasından tutup sıkması nedeniyle kemende benzetilmiştir.

2.9. ÂH U NÂLE

Ah ve inleyiş anlamına gelen “ah u nâle” ile ilgili olarak Divân’da bir “bübül” ve bir “kâfile” benzetmesi yapılmıştır.

2.9.1. bülbül

*Gülşen-i ‘ışkunda âh u nâle bülbüldür bana
Sînem üzre zahm-ı peykânun kızıl güldür bana
s.153-g.15-b.1*

“Ah ve inleyiş benim için aşkın gül bahçesindeki bülbüldür.Sînemin üzerindeki ok yaraları da benim için adeta kızıl gül gibidir.”

Gül ve bülbül efsanesine telmih yapılarak, âh ve inleyiş bülbüle benzetilmiştir. Âşığın sinesindeki yaralar da birçok şiirde olduğu gibi gül benzetmesiyle beyitte yer almıştır. Âşığın âh ederken ve inlerken çıkardığı sesler bülbülün şakımasına benzetildiği için ah ve inleyiş bülbüle benzetilmiştir.

2.9.2 kâfile

Her seher âh ü nâle kâfilesi

Ka ‘be-i kûy-i dilbere çekilir

s.215-g.114-b.3

“Ah ve inleyiş kâfilesi her seher sevgilinin mahallesinin Kâbe’sine çekilir.”

Âşığın içinden kopup ağzından çıkan âh ve inleyiş, bir hac kâfilesi gibi sevgilinin mahallesini adeta tavaf etmektedir. Ah ve inleyiş çokluğu bakımından kâfileye benzetilmiştir.

2.10. AKIL

Us manasına gelen “akıl” kelimesi bir “kethüda”, bir “hırmen”, bir “hakîm” ve bir “rûsitayin” olmak üzere dört beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.10.1 hakîm

Ey hâce kime ağlayayın kim hakîm-i ‘akl

Yazmadı ‘ışk mes’elesini kitâbına

s.439-g.480-b.4

“Ey hoca,kime ağlayayım ki,akıl filozofu aşk meselesini kitabına yazmadı.”

Akıl her çeşit konuyu irdeleyen, fakat sadece aşk meselesini kaleme almayan bir filozofa benzetilmiştir.Her türlü konuda fikir yürüten akıl filozofu, aşk sözkonusu olunca temkinli davranır ve onun hakkında fikir beyan etmeye pek cesaret edemez.Akıl her daim aşka muhaliftir ve ondan uzak durmayı tercih eder.

2.10.2 hırmen

Âb-ı eltâfun eger muslih olursa arada

Yakmaya âteş-i meyhurmen-i 'aklı ebedâ

s.25-k.2-b.20

“Lütuflarının suyu eğer iyileştirici olursa, şarabın ateşi akıl harmanını sonsuza kadar yakmaz.”

Şair, akıllı pek çok farklı düşünceyi bir arada barındırması bakımından harmana benzetmiştir. Öyle bir harmandır ki, sevgilinin lütufları sayesinde şarap ateşi onu sonsuza kadar yakmayacaktır. Hakikatte şarap aklın sağlıklı düşünmesine izin vermez ve onu içeni birtakım deliliklere sevk edebilir. Fakat beyitte padişahın lütufları sayesinde şarabın bu tesirinin tamamen ortadan kalkacağı söylenmektedir.

2.10.3 kethüdâ

'Akl ister imiş ayıra gönlümi 'ışkdan

Kim dir ana ki araya gir kethüdâlık it

s.164-g.31-b.4

“Akıl gönlümü aşktan ayırmak istermiş. ‘Araya gir de kethüdâlık et’ diye ona kim diyor ki?

Şair akıllı, gönül ve aşkı birbirinden ayırmaya çalışan bir kahyâya benzeterek, arabozculuk yaptığı için ona çıkışıyor. Bilindiği gibi akıl daima gönül neyi isterse onun karşısındadır. Çoğu zaman aklın kabul ettiğini gönül istemez, gönlün istediğine de akıl karşı çıkar. Âşık ise bu gel-gitler arasında sıkışıp kalır. Beyitte de âşık, akıllı haddi olmayan işlere burnunu sokan bir kethüdaya benzeterek onu azarlamaktadır.

2.10.4 rûstâyîn

'Akl elinden al gönül şeh-bâzın ey sultân-ı 'ışk

Destine bir rûstâyînün doğan virmek neden

s.381-g.388-b.4

“Ey aşk sultanı, gönül doğanını akıl elinden al. Bir çiftçinin eline doğankuşunu vermek nedendir?”

Şair aşkı sultana, gönlü doğana, akıllı da doğan kuşunu elinde tutan bir çiftçiye benzetmiştir. Şair aşkı sultan benzetmesiyle yüceltmekte, akıllı ise çiftçi

benzetmesiyle küçümsemektedir. Aklı, itibarının ve değerinin düşük olması bakımından basit bir çiftçiye benzetmiştir.

2.11.ÂR

Utanma anlamına gelen “âr” kelimesi, Divan’da bir beyitte “şîşe” benzetmesiyle kullanılmıştır.

2.11.1 şîşe

Urdı kendüiyi kendine gönlüm

Şîşe-i ‘ârı taşlara çaldı

s.508-g.580-b.5

“Gönlüm kendisini kendine vurdu.Utanma şîşesini taşlara çaldı.”

Namus ve ar duygusunun kırılganlığı ve hassasiyeti göz önünde bulundurularak şîşeye benzetilmiştir.

2.12.AŞK

Sevgi ve muhabbet anlamına gelen “aşk” kavramı divan şiirinin hammaddesigibidir.Bütün şiirler mayasını bu duygudan alır.Kimi zaman sevgiliye, kimi zaman bir doğa güzelliğine,kimi zaman da Allah’a duyulan yoğun bir duygu olarak divan şiirinin temel malzemesinioluşturmuştur.Necati Divanı’nda bir “âlem”, iki “ateş”, bir “âyet”, bir “bab”, bir “bağ”, dört “bâzâr”, bir “bezm”, bir “belâ”, bir “binâ”, altı “câm”, bir “çârsû”, bir “çerâğ”, bir “defter”,iki “devlet”, bir “din”, dört “gam”,üç “genc”, bir “gülşen”,iki “hâk”, bir “hevâ”, bir “hümâ”, bir “imam”, bir “âlem”, bir “kitâb”, bir “kûy”, bir “mâ”, bir “mekteb”, iki “mey”, bir “mezâd”,iki “meydân”, bir “nerdiban”, bir “nevbahâr”, beş “od”, bir “pâdişah”, beş “râh”, bir “sâgar”,iki “sahrâ”, bir “sanat”, bir “sır”,iki “sultân”, bir “şah”, bir “şarap”, bir “şive”, bir “tarik”, bir “yol”, bir “zebûr” olmak üzere yetmiş üç yerde benzetmeye konu olmuştur.

2.12.1 âlem

Âlem-i ‘ışkı dile gösterdi hüsnün nitekim

Kâinâtı dideye mihr-i dırâhşân ‘arz ider

s.218-g.119-b.2

“Senin güzelliğin aşk âlemini gönüle gösterdi.Değil midir ki, tüm varlığı görmemizi sağlayan parlayan güneştir.”

Aşk yüceliği, zenginliği, büyüklüğü bakımından âleme benzetilmiştir. Sevgilinin güzelliği de bu âlemi görmemizi sağlayan parlak bir güneştir. Güneş yüzünü göstermese,ışığıyla aydınlatmasa kâinâtı görmek imkânsız olurdu.Bu aşk âlemini de bize gösteren,sevgilinin bir güneş gibi parlayan güzelliğidir.

2.12.2 ateş

Ben her ne dir isem dirin sakın ki sen

‘İşk âteşinden olma cüdâ bir nefes gönül

s.346-g.330-b.3

“Ey gönül, ben her ne dersem diyeyim,sakın sen aşk ateşinden bir nefesçik bile ayrılma.”

Şair gönüle sesleniyor ve aşk ateşinden bir an bile olsun ayrılmamasını tembih ediyor. Gönül yakması sebebiyle aşk ateşe benzetilmiştir. O öyle bir ateş ki, ne kadar yakarsa yaksın bir an bile ondan şikâyet etmek, ondan ayrı kalmak, âşışın aklının ucundan bile geçmez.

2.12.3 âyet

‘İşk âyetini ezber okurken Necâti 'ye

Bîhûde sözler anma eyâ vâ 'iz epsem 'e

s.484-g.545-b.14

“Necâti aşk âyetini ezberden okurken, ey vâiz ona boş sözler söyleme, sussana!

Necati âyet gibi kutsal olan aşkı hıfzetmiş, onu kalbine nakşetmiştir.Vaizin boş öğütlerine ihtiyacı yoktur.Aşk gizliliği, derin anlamlar içermesi bakımından âyete benzetilmiştir.

2.12.4 bâb

Vasf-ı hâlüm nâme nice 'arz ide dildâra kim

Bâb-ı 'ışkun degme harfî bir teressüldür bana

s.154-g.15-b.5

“Mektup benim halimi sevgiliye nasıl arz edebilir, aşk kapısının her bir harfi benim için yazılmış risaledir.”

Aşk türlü güzelliklere açılması, gizleri saklaması bakımından kapıya benzetilmiştir.

2.12.5 bâğ

Bâğ-ı ‘ışkunda perîşanlık bana sünbül yeter

Sînemün üstinde nahun zahmı berg-i gül yeter

s.192-g.76-b.1

“Aşk bağındaki perişanlık bana sümbül olarak yeter.Sinemin üstündeki göbek yarası gül yaprağı olarak yeter.”

Sevgilinin perişan dağınık kâkülü ile aşk bağının perişanlığı arasında bir benzerlik kurulmuş.Aşk güzelliği sebebiyle envâi çeşit çiçeği ve ağacı ihtiva eden bir bağa benzetilmiştir.

2.12.6 bâzâr

‘İşk bâzârında bir dîvâne gördüm çağırur

Leylî zencîrine Mecnûn olmayan uslu degül

s.352-g.339-b.3

“Aşk pazarında, “Leyla zincirine Mecnun gibi tutkun olmayan akıllı değildir”, diye bağırıp çağıran bir deli gördüm.”

Aşk âşığın canının alınıp satıldığı bir pazara benzetilmiştir. Can verilip karşılığında kavuşma satın alındığı için aşk pazara benzetilmiştir.Âşık bu pazarda canını mal misali satmak için bağırıp çağıran bir satıcı gibi düşünülüp deliye teşbih edilmiştir. Şair Leyla’nın aşkı için deli olmayanı akıllı olarak kabul etmez.Aşk için akıllı kaybetmenin, akıllı sayılmanın şartı olduğunu öne sürerek tezat sanatının güzel bir örneğini vermektedir.

Girüp bâzâr-ı ‘ışkundan metâ’-i vaslun almadın

Dirîğa ömrümün nakdin çürüttdi gözlerüm yaşı

s.532-g.615-b.5

“Aşk pazarına girip de kavuşma malını satın almadan ne yazık ki gözlerimin yaşı ömrümün nakdini çürüttü gitti.

Aşk canın ve kavuşmanın alınıp satıldığı bir pazara teşbih edilmiştir.Âşık kavuşma metasını almak için canını vermek zorundadır.Kavuşma metasını satın alamadığı için bu kez de gözyaşı dökmekte ve bundan dolayı ömrü tükenmektedir.

2.12.7 belâ

Yilter belâ-yı ‘ışka beni yanuma girüp

Kasdi budur ki ata beni ortaya gönül

s.347-g.332-b.2

“Amacı beni ortaya atmak olan gönül, yanıma girip beni aşk belasına kışkırtır.”

Aşk derdine düşen türlü sıkıntılarla yüzyüze gelir. Bu nedenle aşk aynı zamanda bela demektir.

2.12.8 bezm

‘Işk bezminde mey-i gamdan murâd

Bî-haber olmağ imiş aldum haber

s.247-g.164-b.6

“Aşk meclisinde gam şarabından maksat, aldığım habere göre habersiz olmak imiş.”

Aşk, âşığın sevgilinin sevdası ve şarap gibi dudaklarının arzusuyla sarhoş olduğu ve orada gam şarabının sunulduğu bir meclise benzetilmiştir. Aşk şarap gibi sarhoş ettiği için bu şarabın sunulduğu meclise teşbih edilmiştir.

2.12.9 binâ

Güzeller taş bağırlu olmayınca

Binâ-yı ‘ışk inende muhkem olmaz

s.280-g.219-b.3

“Güzellerin bağı taşı gibi olmazsa aşk binası pek sağlam olmaz.”

Aşk, âşığın türlü emekleriyle meydana getirilmesinden dolayı binaya benzetilmiştir. Divan şiirinde âşık vuslatı her daim arzu eden, hayatının en büyük

gayesi olarak dillendiren bir tavır sergiler. Fakat aslında istediği vuslat değildir. Vuslatın aşk alevini söndüreceğini düşündüğü için,sevgiliden vuslat diler gibi görünse de,istediği bunun tam aksidir. Sevgili taş gibi yüreksiz, acımasız olmalı ki, aşk binası da o derece sağlam olsun. Hasret aşkı daha da bileyler ve âşığın aşkını daha da kuvvetlendirir.

2.12.10 câm

Işk câmını tut cihândan geç

Kıl Necâti mey ile def'-i melâl

s.352-g.340-b.5

“Ey Necâti, aşk kadehini tutup dünyayı unut.Şarap ile hüznü ortadan kaldır.”

Aşk sarhoş etmesi, âşıkta akl-ı selim düşünecek hâl bırakmaması sebebiyle kadehe benzetilmiştir. Şâir aşk kadehi ile sarhoş olup dünyanın gamını kederini unutmayı dilemektedir.

Câm-ı 'ışkundur dem-â-dem sırrımı fâş eyleyen

Nâr-ı şevkundur hemîşe gözlerüm yaş eyleyen

s.384-g.393-b.1

“Sırrımı sürekli ortaya çıkaran aşkının kadehidir. Her zaman gözümü yaşlı eyleyen özleminin ateşidir.”

Âşık, aşk kadehini içip sarhoş olduğu ve hasretin acısıyla sürekli ağladığı için, gizlediği aşk sırrı herkese ifşâ olur.Artık o aşk kadehini içmiş bir meczup gibi sürekli ağlayarak sevgilinin ardısına sürüklenir.

Câm-ı 'ışk ile beni sen pîr iken itdün cuvân

Hak Te 'âlâ sen cuvânı göreyin pîr eylesün

s.405-g.425-b.8

“Sen beni yaşlı iken aşk kadehi ile gençleştirdin. Yeter ki sen genci göreyim de Hak Teâlâ isterse pir eylesin.”

Aşk kadehinden içen yaşlı kaç olursa olsun, dimağına ruhuna bir tazelik, bir tarâvet dolar. Gençlik yıllarında olduğu gibi enerji ile dolup taşar. Âşık bu

beyitte sadece sevgilinin yüzünü görebilmek için yaşılık günlerine bile dönmeye razı olduğunu söylemektedir.

2.12.11 çâr-sû

Fürkâtün derd ü belâdur vuslatun havf u hatar

Çâr-sû-yı 'ışka gelsün derd alan derd üstine

s.447-g.490-b.3

“Ayrılığın dert ve belâdır, kavuşmak ise korkulu ve tehlikelidir.Dert üstüne derdi olan aşk çarşısına gelsin.”

Aşk can karşılığında kavuşmanın satın alınması nedeniyle çarşıya benzetilmiştir. Bu çarşıda âşık canını ortaya koyar,sevgili ise nazlı bir alıcıdır.Âşık canını verip,karşılığında vuslat metainı almak ister.Sevgili ise âşığın bu fedakârlığına çoğunlukla müspet karşılık vermez.

2.12.12 çerâğ

Önince tutar iken şeb-çerâğ-ı ışk delîl

Nice uyar kişi akl-ı hilâf-endîşe

s.458-g.507-b.4

“Aşkın geceyi aydınlatan mumunu yol gösterici olarak önünde tutarken, insan zıt düşünceli akla nasıl uysun?

Aşk yol göstermesi, âşık için önemli bir kılavuz olması sebebiyle geceyi aydınlatan bir muma teşbih edilmiştir.Aşkın kılavuzluğu dururken, insanı gelgitlere sürükleyen akla âşık neden uysun ki?

2.12.13 defter

Beni ser-defter-i 'ışk iden erenler umarın

Sen şehi pâdişeh-i milket-i Osman yazalar

s.273-g.206-b.7

“Beni aşkın baş defterine yazan erenler umarım, sen şahı Osmanlı ülkesinin padişahı diye yazarlar.”

Aşk, ezelden beri anlatılagelen aşk hikâyelerinin kahramanlarının adlarını içermesi nedeniyle bir deftere teşbih edilmiştir. Şairin aşk hikâyesi de bu

defterlerin en baş defterinde yazılıdır. Ben aşk yüzünden dilden dile düşmem nedeniyle aşkın baş defteri oldum, senin gibi bir sevgiliyi de aşk defterine Osmanlı ülkesinin sultanı olarak yazsınlar diye şair dilekte bulunmaktadır.

2.12.14 devlet

Devlet-i 'ışkunda umaram kapunda yer bulam

Bahtı mûra gâh olur taht-ı Süleyman 'arz ider

s.218-g119-b.3

“Aşk devletinde kapıda yer bulmayı umuyorum. Zira kimi zaman karıncanın bahtı ona Süleyman’ın tahtını sunar.”

Aşk yüceliği, azâmeti, gücü bakımından devlete teşbih edilmiştir. Şair aşkın devletine başvurmuş, belki bir karıncanın vasıl olduğu izzet ve ikrâma erişebilmeyi umut etmektedir. Karıncanın bahtına Süleyman’ın tahtı düşebiliyorsa, belki ona da güzel bir mevki nasip olur diye ümit etmektedir. Karınca ve Hz. Süleyman arasında geçen diyaloga telmih yapılmıştır.

2.12.15 din

'İşkunı ağyârdan sakladugum ayb eyleme

Yağı kâfirden gerekdür dîni pinhân eylemek

s.326-g.296-b.9

“Aşkını yabancılardan sakladığım için beni ayıplama. Çünkü dini kötü kâfirden saklamak gerekir.”

Aşk kendi içinde bir takım kural ve kaideleri olan, yoğun duygular içinde idrâk edilmesi sebebiyle kutsal bir dine teşbih edilmiştir. Bazen bu dini kötü niyetli kişilerin zararlarından korumak için gizlemek gerekebilir. Tıpkı bunun gibi dini kâfirden saklamak gerektiği gibi, aşkı da saklamak ica eder.

2.12.16 gam

Ol turraları Leyliye Mecnûn olımazsın

Âlemde gam-ı 'ışk ile efsâne degülsen

s.324-g.293-b.2

“Dünyada aşk gamı ile efsaneleşmemiş isen,o kâkülü Leyla gibi olana Mecnun olamazsın.”

Leylâ'nın perişan siyah kâküllerinin meftûnu olan Mecnûn gibi aşk gamı ile dillere düşüp efsâne haline gelmemişsen, sana Mecnûn demek doğru olmaz.Aşk gamdan, gamı aşktan ayrı düşünmek mümkün değildir. Aşk bu beyitte gam ile eşdeğer tutulmuştur.Acı ve keder vermesi nedeniyle aşk gama benzetilmiştir.

Sen degülsin yalnız ey dil gam-ı 'ışka esir

Kûy-ı hasret yapılalı bir gönül şâd olmadı

s.498-g.565-b.5

“Ey gönül,aşk gamının esiri yalnız sen değilsin. Hasret köyü yapılalı bir gönül mutlu olmadı.”

Şair gönlüne seslenerek, aşka esir olmak hususunda yalnız olmadığını, daha nicelerinin aşk gamıyla mutsuz olduğunu vurgulayıp bir bakıma teselli etmeye çalışmaktadır. Aşk kişiyi türlü üzüntülere sevk ettiği, bir an bile rahat huzur vermediği için gama benzetilmiştir.

2.12.17 genc

İtmege ağyârdan pinhân bu 'ışkun gencini

Bu yıkık gönlüm gibi virâneler gördün mü hiç

s.169-g.39-b.3

“Bu aşkın hazinesini başkalarından gizlemek için,bu yıkık gönlüm gibi viraneler hiç gördün mü?

Bilindiği gibi hazineler virânelerde muhafaza edilir.Şair yıkık viran olmuş gönlünün, hazine saklamak için en iyi yer olduğunu söylüyor.Aşk türlü zenginlikler, güzellikler barındırması ve kudsiyeti bakımından hazineye teşbih edilmiştir.

Sîne dâğın dâğ sanman mühr uruptur mihr-i dost

Genc-i 'ışkı üstine kim sîne-i çâkerdedür

s.252-g.172-b.5

“Göğüsteki yarayı yara sanmayın.Kulun göğsünün üstündeki aşk hazinesine sevgilinin aşkı mühür vurmuştur.”

Şair aşkı bir hazineye, göğsünü de aşk hazinesinin bulunduğu bir sandığa benzetmiştir. Göğsünün üstündeki yara ise sanmayın ki yaradır,o aslında hazine sandığının mührüdür.

2.12.18 gülşen

Gülşen-i 'ışkunda âh ü nâle bülbüldür bana

Sînem üzre zahm-ı peykânun kızıl güldür bana

s.153-g.15-b.1

“Ah ve inleyiş,aşkın gül bahçesinde bana bülbül gibidir.Sinem üstünde okun açtığı yaralar da kızıl gül gibidir.”

Aşk, güzellikleri barındırması ve güzel hisler uyandırması sebebiyle gülbahçesine benzetilmiştir.Âşık da bu gülbahçesinin bülbülü gibi âh edip inlemektedir.

2.12.19 hâk

Virdi gamun gedâya gınâ gerçi hâk-i 'ışk

İder fakîr sahibini kimyâ gibi

s.523-g.602-b.3

“Aşk toprağı sahibini kimya gibi fakir etse de, (ey sevgili) senin aşk gamın yoksula zenginlik verdi.”

Toprak,canlılığın temel taşıdır.Onda mevcut olan elementler hayatın devamlılığı ve tabiatın dengesi için oldukça önemlidir.Aşk da toprak gibi hayat bahş eder.Aşk gamı ihtiyacı olana arzu ettiği zenginliği bağışlar.

2.12.20 hevâ

Safâ-yi âh ile bulur hevâ-yı 'ışk ferâh

Sabâ gibi kim ola tâze nev-bahâr ile bir

s.237-g.193-b.6

“Aşk arzusu ancak ahın sefası ile sevinç bulur.Tıpkı taze ilkbahar ile bir olan saba gibi.”

Aşk çok yoğun yaşanması,şiddetli tutkularla dolu olması sebebiyle arzuya teşbih edilmiştir.Aşk arzusu, ancak âh edip inlemenin mutluluğu ile teskîn olur.Tıpkı saba rüzgârının esintisiyle ilkbaharın feraha kavuşması gibi.

2.12.21 hümâ

Çünkü ‘ıskun hümâsın itdi şikâr

Hâtır-ı şâh-bâzı kim sevmez

s.293-g.242.b.4

“Aşkın talih kuşunu avladığı için doğan kuşunun gönlünü kim sevmez.”

Aşk mutluluk ve şans getirmesi sebebiyle talih kuşuna benzetilmiştir. Hüma kuşu yükseklerden uçan, gölgesi düştüğü kişiye talih getirdiğine inanılan efsânevi bir kuştur.Aşk da hüma kuşu gibi onu yaşayan kişiye talih getirir.

2.12.22 imâm

Ölice üstümde bulunsun imâm-ı ‘ışk kim

Kurtaran şeytândan imânum anun telkînidür

s.248-g.167-b.6

“Aşk imamı ölünce başımda dursun ki,imanımı şeytandan kurtaran onun telkinidir.”

Aşk ölmek üzere olan kişinin başında Kur’an okuyan bir imama benzetilmiştir. Yol göstericiliği, doğru yola iletmeye muktedir olması bakımından aşk imama benzetilmiştir. Şair öldüğünde bile aşkın başucundan ayrılmasını istemiyor. Çünkü ancak aşk imamı sayesinde,imanını şeytanın telkinlerinden muhafaza edebileceğine inanmaktadır.

2.12.23 kitâb

Dünyâ ulûmı deftere sığmaz egerçi kim

‘İskun kitâbına göre ol bir sebâk degül

s.349-g.335-b.7

“Dünya ilimleri her ne kadar defterlere sığmazsa da,aşkın kitabına göre o bir ders konusu bile sayılmaz.”

Aşk yol göstermesi, ona tutulan kişiye rehberlik etmesi, bir yaşam şekli sunması, hatta kendi içinde kâideleri olması bakımından bir kitaba benzetilmiştir. Aşk kitabına göre tüm ilimler lâf u güzaftır. Asıl olan aşktır, dünya ilmi değildir. Aşk bütün ilimlerin üstündedir ve bu ilimler aşk kitabına göre bir ders bile sayılamaz.

2.12.24 kûy

*Koma elden kârbân-ı kûy-ı 'ışkun dâmenin
Ka' beye gidenlere hâr-ı mugaylân sarmaşur
s.265-g.194-b.5*

“Aşk köyünün kervanının eteğini elden bırakma. Çünkü Kâbe'ye gidenlere deve dikenini bulaşır.”

Aşk büyüklüğü, kuşatıcılığı, kucaklayıcılığı sebebiyle köye benzetilmiştir.

2.12.25 mâ

*Her dilde arasan bulunur 'ışkdan eser
Her toprağı ki kazsalar elbette mâ çıkar
s.193-g.78-b.7*

“Hangi gönülde arasan mutlaka aşktan bir eser bulunur. Hangi toprağı kazsalar ondan su çıkması gibi.”

İster ilahî, ister mecâzî olsun, aşkın girmediği bir gönül yoktur. Bu bazen bir çiçeğe duyulan sevgi, bazen bir kuş sesine duyulan iştîyâk, bazen vatana duyulan tutku, bazen sevgiliye duyulan yoğun hisler olarak karşımıza çıkar. Elbet her gönülde bir sevgi mevcuttur. Tıpkı her toprağın altından su çıktığı gibi... Aşk bu yönüyle suya benzetilmiştir.

2.12.26 mekteb

*Subh-ı devlet irdi gönlün gözini uyarıgör
Mekteb-i 'ışk oldu gülşen dur oturma varıgör
s.115-mur.3-b.1*

“Talih sabahı vakti geldi,gönül gözünü uyandırır. Gül bahçesi aşk mektebi oldu. Dur oturma,varıver.”

Aşk, âşık ve maşuka aşkın cilvelerini, yolunu yöntemini öğrettiği için bir okula teşbih edilmiştir.

2.12.27 mey

Ey rind-i harâbât bize ‘âr gerekmez

Mest-i mey-i ‘ışk olana inkâr gerekmez

s.276-g.213-b.1

“Ey meyhane kalenderi bize utanmak gerekmez. Aşk şarabı sarhoşluğunu inkâra gerek yoktur.”

Aşk, sarhoş etmesi, akl-ı selim düşünmeyi engellemesi, baş döndürmesi sebebiyle şaraba benzetilmiştir.Bilindiği gibi sarhoş olanlar genellikle sarhoş olduklarını inkâr ederler.Şair,aşk şarabıyla sarhoş olanın buna inkâr etmesine gerek yoktur diyerek, bunu gizlemenin imkânsızlığını dile getirmektedir.

2.12.28 meydân

‘İşk meydânına Mansûr olıma zâhid-i saht

Çekemez her nice nerm ise kemân-ı hallâc

s.170-g.41-b.3

“Katı ve ham sofı zahid aşk meydanında Mansur olamaz. Ne kadar yumuşak olsa da Hallac’ın yayını çekemez.

Aşk, sevgilinin âşığı yaralamak için gamze oklarını fırlattığı, âşığın da aşkını can siperâne savunduğu ve âh okunu göğsüne attığı bir meydana teşbih edilmiştir.

Levend oldunsa baş eğme Necâtî va ‘z u destâra

Özün meydân-ı ‘ışk içre şehîd eyle kefinden geç

s.171-g.42-b.7

“Ey Necati eğer levent oldunsa, artık vaaz ve vaizlere kulak asma.Kendini aşk meydanı içinde şehid eyle; kefinden vazgeç.”

Aşk sevgiliye ulaşma yolunda bir mücadele alanı olduğu için meydana benzetilmiştir.Buradaki mücadele sevgilinin müstağni tavırlarına karşı durma veya rakiplerle kavga etme halinden dolayıdır.Hatta aşk metinlerde zorlu geçitlere benzetilmiş ve sevgiliye ulaşma noktasındaki güçlüklerle mücadele edildiği için savaş meydanına teşbih edilmiştir.

2.12.29 mezâd

Arturmaz âdemîyi meger kim mezâd-ı ‘ışk

Her nesnenün bahâsını bâzâr yeg bilür

s.272-g.204-b.3

“Aşkın mezâdından başka insanın değerini artıracak bir şey yoktur.Her nesnenin değerini en iyi pazar bilir.”

İnsanın değeri, kalbinde taşıdığı aşkın büyüklüğüyle ölçülür.Nasıl ki her nesneye değer biçen mezadsa,insanın değeri de aşk mezadında belirlenir.Bu yüzden aşk değer belirlenen bir mezada benzetilmiştir.

2.12.30 nerdibân

Evvel kademde başunı vir yâra ey gönül

Kim nerdibân-ı ‘ışka çıkılmaz ayak ayak

s.317-g.281-b.6

“Ey gönül,ilk adımda yar için başını ver ki, aşk merdivenine sadece ayakla çıkılmaz.”

Aşk, daha ilk basamağında âşığın başını kurban vererek sonunda sevgiliye ulaştığı bir merdivene benzetilmiştir. âşık öncelikle başını feda etmezse aşk merdivenini çıkamaz ve sevgiliye kavuşamaz.Aşk çekilen güçlükleri sebebiyle merdivene benzetilmiştir.

2.12.31 nevbahâr

Ölmiş idüm nev-bahâr-ı ‘ışk irüp virdi hayat

Göz açup nergis gibi gül-zârı gördüm bir nazar

s.224-g.128-b.6

“Aşk ilkbaharı ölmüş iken bana hayat verdi de, nergis gibi gözümü açıp bir bakışta gül bahçesini gördüm ”

Aşk,insanın hayatına renk,canlılık ve neşe getirmesi sebebiyle,tabiata canlılık ve hayat bahşeden bir ilkbahara benzetilmiştir.Nergis de divan şiirinde yarı uykulu veya hasta birinin gözüne teşbih edilir.

2.12.32 od

Ey gönül ‘ışk odına yanmak sana oldu halâl

Vey gözüm mihrinde ol mâhun harâm uyhu sana

s.153-g.14-b.5

“Ey gönül aşk ateşine yanmak sana helâl oldu.Ve ey gözüm, o ay yüzlünün sevgisinden uyku sana haram oldu.”

Aşk, yakıp kavurması yakıcılığı ile içine düşeni eritmesi bakımından ateşe benzetilmiştir.

Şi‘rûmi mecmûalarda yazasuz şevk ile siz

Tâ kim ola her varak ‘ışk odına bir bâd-bîz

s.284-g.226-b.1

“Şiirimi şevk ile mecmuâlarda yazın, ta ki onun her yaprağı aşk ateşine bir yelpazeolsun.”

Aşığın kaleme aldığı şiirler, belki onu okuyanları bir nebze olsun aşkın yakıcılığından uzaklaştırıp ferahlatır ümidiyle,şair şiirlerinin mecmualarda yazılmasını istiyor.

Anıcak ‘ışk odını huşg olanlar tutuşur

Her kişi sana gönül olmaz imiş mahrem-i râz

s.289-g.235-b.7

“Aşk ateşinde ancak kuru olanlar tutuşur.Ey gönül,her kişi senin sırrının yakını olmaz imiş.”

Her kişi aşk mertebesine ulaşamaz ve her kişi gönül sırrına eremez.

2.12.33 pâdişah

Leşker-i gam ben gedâyı öldürür yoldaşlar

Pâdişâh-ı 'ıška tâbibir sipahî yok mıdur

s.181-g.59-b.6

“Ey arkadaşlar,gam askeri ben dilenciye öldürür.Aşk padişahına uyan bir asker yokmudur?”

Aşk hükmediciliği,kendisine meftun olanı adeta köle haline getirmesi sebebiyle padişaha benzetilmiştir. Gam çok olması ve kasveti çağrıştırması sebebiyle askere benzetilmiştir.

2.12.34râh

Derd ile öldüm gider bir kimsenün âgâhı yok

Râh-ı 'ışkun mevt gibi âh kim hem-râhı yok

s.131-51-matla

“Dert ile öldüm gidiyorum,fakat kimsenin haberi yok.Ah ki aşk yolunun ölüm gibi yoldaşı yok.”

Zorluklarla ve engellerle dolu olması,sonunda hakiki sevgiliye ulaştırması bakımından aşk yola benzetilir.Bu yolun en sadık yoldaşı ise ölümdür.

Yol degüldür râh-ı 'ışk içre Necâtî bendenün

Sırça gönlin taşa çaldun dahi pâ-mâl eylediün

s.327-g.297-b.7

“Ey Necâti, aşk yolu içindeki yol değildir. Kulunun sırça gönlünü taşa çaldın ve ayak altında çiğnedin.”

Düşmezdi râh-ı 'ıška gönül görmese yüzün

Gün doğmayınca yolda müsafır hatar sezer

s.s.276-g.211-b.4

“Yüzünü görmese gönül aşk yoluna düşmezdi. Çünkü güneş doğmayınca yolcu yoldatehlike sezer.”

Sevgilinin güneşe benzeyen yüzü, aşk yolunda ilerleyen âşığın yolunu aydınlatan yegâne unsurdur. Gönül,sevgilinin yüzünü görüp de aşk ateşine düşecektir.

2.12.35sâgar

Doğubdur âfitâb-ı sâgar-ı 'ışk
Çerâğın aklunun dinlendürigör
s.210-g.106-b.2

“Aşk kadehinin güneşi doğmuştur.Aklının mumunu söndürüver.”

Aşığın sarhoş etmesi,ne yaptığını bilmez hale getirmesi,ona türlü delilikler yapabilecek cesareti vermesi bakımından aşk kadehe benzetilmiştir.Güneş gibi doğan aşk kadehinin yanında ancak mum kadar ortalığı aydınlatabilen aklın esamesi bile okuna

2.12.36 sahrâ

Ey Necâtî 'ışk sahrâsını gül-gûn eyleyen
Bilmiş olasın ki eşk-i lâle-gûnumdur benüm
s.361-g.356-b.5

“Ey Necâtî, aşk çölünü gül renkli yapan, bilmiş olasın ki benim lale renkli gözyaşımdır.”

Sahrâya düşen birisinin yolunu şaşırıp,ne tarafa gideceğini bilememesi gibi,aşk da çöle düşmüş gibi âşığı yolunu bulamaz hale getirir.

2.12.37 sanat

San 'at-ı 'ışka dimen Ferhâd idi sûret viren
Dünyâda her unmaduk kim göresin üstâddur
s.219-g.120-b.4

“Aşk sanatına sûret veren Ferhâd idi demeyin.Dünyada muradına erememiş kimi görsen, o aşk sanatının üstadıdır.”

Aşk,estetik duyguları canlandırması,türlü incelikler içermesi, âşık olanın kalbine adetâ bir nakış gibi işlenmesi bakımından sanata benzetilmiştir.Beyte göre aşk sanatının üstadı, sevgilisi Şirin'e kavuşamayan Ferhâd değildir sadece.Dünyada muradına eremeyen kim varsa,hepsi aşk sanatında bir üstat mesâbesindedir.

2.12.38 sır

Dilde sır-ı ‘ışkını sakladuğum ‘ayb eyleme

Olıgelmişdür ider keyfiyyetin inkâr mest

s.165-g.34-b.3

“Gönülde aşk sırrını sakladığım için ayıplama. Ne de olsa sarhoşlar hâlini inkâr edegelmiştir.”

Aşk gönülde gizlendiği, gizlendikçe daha değerli oluğu için sırra benzetilmiştir. Sarhoşlar nasıl ki şarap içip sarhoş olduklarını inkâr ediyorlarsa, âşık olan da aşkını aynı şekilde inkâr eder

2.12.39 sultân

‘İşk-ı dil-berdür gönül şehrini ma‘mûr eyleyen

Âlem içre intizâm olmazdı sultân olmasa

s.442-g.484-b.2

“Gönül şehrini imâr eden sevgilinin aşkıdır. Nitekim sultan olmasa âlem içinde intizam olmazdı.”

Gönül şehre, aşk da o şehri âbâd eden, nizama koyan bir sultana benzetilmiştir. Sultan olmasa bir ülkede ne dirlik ne düzen kalır, kaos ortamı meydana gelir. Aşk olmayınca da gönül şehri târumâr olur, intizam kalmaz. Bu nedenle de aşk, gücü düzeni elinde tutan güçlü bir sultana benzetilmiştir.

‘Akl elinden al gönül şeh-bâzın ey sultân-ı ‘ışk

Destine bir rûsitâyinün doğan vermek neden

s.381-g.388-b.4

“Ey aşk sultanı, gönül doğanını akıl elinden al. Bir çiftçinin eline doğan kuşunu vermek nedendir?”

Şair aşkı sultana, gönlü doğana, akı da doğan kuşunu elinde tutan bir çiftçiye benzetmiştir. Şair aşkı sultan benzetmesiyle yüceltmekte, akı ise çiftçi benzetmesiyle küçümsemektedir.

2.12.40 şâh

Ey gönül yine senün için okındı hutbe kim

‘İşk şâhı sikke urdı kalbünün dînârına

s.456-g.504-b.4

“Ey gönül hutbe yine senin için okundu ve aşk şâhı kalbinin dinarına sikke vurdu.”

Gönül adına hutbe okutulan bir padişaha, aşk da kalbe sikke vuran bir şaha benzetilerek, şair hükümdarlık alâmetleri arasındaki tenasüp ilişkisinden faydalanarak teşbih sanatının güzel bir örneğini vermiştir. Aşk gönle hükmetmesi nedeniyle şaha benzetilmiştir.

2.12.41 şarâb

Câm-ı şarâb-ı ‘ışkun ile Cem degül miyüz

Bezm-i gamun safâsına hurrem degül miyüz

s.280-g.220-b.1

“Aşk şarabının kadehiyle Cem değil miyiz? Gam meclisinin şenliği ile sevinçli değil miyiz?”

Aşığı sarhoş etmesi, ne yaptığını bilmez hâle getirmesi, ona türlü delilikler yapabilecek cesareti vermesi bakımından aşk şaraba benzetilmiştir.

2.12.42 şive

Şîve-i ‘ışkı bâtil anlayana

Ey Necâtî ne dir isen hakdur

s.235-g.147-b.7

“Ey Necati, aşk üslûbunu yanlış anlayana ne dersin haktır.”

Şair, aşk üslubunu anlamayanları, aşkın gereğini nasıl yerine getireceğini bilemeyenleri eleştirmektedir. Aşkın kendine göre bir üslubu kuralı vardır.

2.12.43 tarîk

Öle yalunuz diyu Necâtî’yi usanman

Bu ‘ışk tarîkinde hevâ-dâr gerekmez

s.277-g.213-b.5

“Yalnız ölecek diye Necati’ye acımayın. Bu aşk yolunda nefsine uymuş kişi gerekmez.”

Aşk, dikenler ve engellerle dolu olması bakımından zorlu bir yola teşbih edilmiştir.Bu zorlu aşk yolunda Necati, yalnız ölmeye razıdır.Nitekim bu yolda makbul olmak için bu yola yalnız ve nefsin isteklerinden uzak bir şekilde baş koymak gerekir.

2.12.44 yol

Eşk-i sîm ü rûy-i zerden incine sanma beni

‘İşk yolunda begüm bunlar tecemmüldür bana

s.154-g.15-b.4

“Gümüş gibi olan gözyaşı ve altın gibi sarı yüzden incineceğimi sanma. Beyim bunlarbenim için aşk yolunun güzellikleridir.”

Şair aşk ızdırabı yüzünden sararmış yüzünü altına, döktüğü yaşı gümüşe benzetmiştir. Ancak şair bundan gocunmamakta, bilakis bunları aşk yolunun süsü olarak görüp övünmektedir.Şair aşk,gözyaşı ve sararmış bir yüzle süslenmiş olan bir yola teşbih etmiştir.

2.12.45 zebûr

Mızrâb-ı ûd-ı şevk iken bülbülün dili

‘İşkum Zebûrını okuyamaz dili çalar

s.226-g.133-b.3

“Bülbülün dili şevk udunun mızrabı iken dili sürçer de aşkımın zeburunu okuyamaz.”

Aşk kaideler, hükümler, yasaklar, seaplardan bahsetmesi, öğretiler içermesi ve duygu yoğunluğu barındırması bakımından ilahiye teşbih edilmiştir. Bülbülün dili aşk udunun mızrabı gibi çalıp söylerken, dili dolaşır da aşkın ilahisini okumakta zorlanır.

2.13.AHZÂN

Hüzünler,kederler anlamına gelen ahzân kelimesi,Necâtî Bey Dîvânı’nda iki yerde “külbe”benzetmesiyle kullanılmıştır.

2.13.1 külbe

Hey vefâsuz güzel efgân ile geçdi günümüz

Bir gice külbe-i ahzânumuza mihmân ol

s.350-g.336-b.4

“Ey vefasız güzel,günümüz figan etmekle geçti.Bir gece hüzün kulübemize misafir ol.”

Şair sevgiliyi hüzünlerle dolu evine davet ederek,ancak onun gelmesiyle hüzne boğulmuş evinin sevince gark olacağını söylemektedir.Aksi takdirde, âşık bütün gün âh ve figan edecektir.

Külbe-i ahzânumuz gamla müşerrefdür yine

Şâd ol ey dil şâd ki oldu dostlar mihmân-ı dost

s.163-g.30-b.3

“Hüzünler kulübemiz yine gamla şereflenmiştir. Sevin ey gönül sevin ki,dostlar yine misafir oldu.”

Şair bu beyitte de gamın evine misafir olmasından dolayı sevinç duymakta, ızdırabını adeta görmekten mutlu olduğu bir misafir gibi ağırlamaktadır.

2.14.BAHT

Kader, kismet demek olan baht kelimesi Divan’da bir “âyine”,bir “bennâ”, bir “bîdâr”, bir “el”, bir “hufte”, bir “kevkeb” benzetmeleriyle altı yerde kullanılmıştır.

2.14.1 âyîne

‘Arûs-ı ışk-perdâz-ı zemâne

Bulur âyîne-i baht ile zîver

s.47-k.10-b.16

“Zamanın aşk tertipleyen gelini bahtın aynasıyla süs bulur.”

Baht,insanın geleceğini tüm çıplaklığıyla gözler önüne seren,iyi-kötü, güzel-çirkin ne varsa reel bir şekilde yansıtması bakımından bir aynaya benzetilmiştir.Zamanın aşk gelini ancak talih aynasına bakarak süslenir.

2.14.2 bennâ

Oldur o mescid ki reşk-i Kubbe-i Hadrâ ola

Bâzû-yı devlet mühendis baht ana bennâ ola

s.123-k.3-b.1

“Mescid-i Aksa’yı kıskandıracak o mescide,devletin gücü mühendis,talih de mimar olsun.”

Talih maddi ve manevi anlamda güzel şeyler ortaya çıkmasını sağlaması bakımından bir mimara benzetilmiştir.Öyle ki bu mescid de mimar kudretindeki talihin inşa ettiği bir şâheserdir.

2.14.3 bîdâr

Baht bîdâr ü sa ‘âdet hem-dem ü gerdûn mutî ‘

Hamdülillâh devlet esbâbı müheyyâdur yine

s.91-k.23-b.21

“Baht uyanık,saadet yoldaş,felek itaat edendir.Çok şükür devletin organları yine âmâdedir.”

Baht,insana göz açtırmaması ve her şeyi bilmesi bakımından her şeyin bilincinde ve uyanık olan bir insana benzetilmiştir.Devletin selameti için her şeyin seferber olduğunu söylemektedir.

2.14.4 el

Oldukca cihân bahtı eli eyleye dâ'im

Feth âyînesin gerd-i sipâh ile mücellâ

s.24-k.1-b.32

“Cihânın baht eli var oldukça,fetih aynası daima parlasın.”

Baht,türlü işlerin üstesinden gelen, yapan,eden,çekip çeviren hünerli bir ele benzetilmiştir.

2.14.5 hufte (insan)

Rişte-i cânı fetîl eyledi gönlümi zücâc

Hufte bahtum ruhı devrinde uyarmağa sirâc

s.170-g.41-b.1

“Kandil,sevgilinin yanağının güzelliği devrinde uyumuş bahtımı uyandırmak için,can ipliğini fitil, gönlümü ise cam eyledi.”

Şair bahtı, uyumuş bir insana benzetmektedir.Onu uyandırmak için can ipliğinin tutuşması gerekir. Baht,donukluğu gülmemesi gibi nedenlerle uyumuş bir insana teşbih edilmiştir.

2.14.6 kevkeb

Kim kamunun elinde ola bahtı kevkebi

Geh dilegince seyr ide geh eyleye karâr

s.35-k.6-b.18

“Herkesin talih yıldızı elinde olsaydı,bazen dilediğince gezer, bazen de sabit kalırdı.”

Talih parlaklığı, hayat yolunu aydınlatması ve şans getirmesi bakımından yıldıza benzetilmiştir.

2.15.BELÂ

Dert sıkıntı anlamına gelen belâ kelimesi bir “bâzârgâh”, dört“bezm”,bir “câm”, bir “çâh”,üç “dâm”, bir “dün”, bir “hâr”, bir “kûy”, bir “ok”, bir “seng”,iki“tîr”, bir “yurt” olmak üzere on sekiz yerde benzetmeye konu olmuştur.

2.15.1 bâzârgâh

Ölümden kim kaçar çünkim belâ bâzârgâhında

Satarlar vaslı hicrâna alurlar derdi dermâna

s.481-g.542-b.4

“Kavuşmayı satıp ayrılığı, derman yerine dert aldıkları belâpazarındaki ölümden kim kaçar?”

Belâ, kavuşmanın satılıp ayrılığın alındığı, derman yerine dert satın alınan bir pazara benzetilmiştir.Âşık bupazarda canını ortaya koyup, karşılığında bela satın aldığı için bela pazara benzetilmiştir.

2.15.2 bezm

Bezm-i belâda bir kişi hüşyâr kalmadı

Câm-ı mey-i mahabbete sâkî ne katdılar

s.200-g.90-b.4

“Ey sâkî, aşk şarabı kadehine ne kattılar ki, belâ meclisinde akıllı bir kişi bile kalmadı.”

Belâ kargaşa ve çokluğu bakımından meclise benzetilmiştir. Aşk şarabı içilen bu mecliste aklı başında bir kimse bile kalmayacaktır. Burada elest meclisine bir telmih vardır. Elest meclisinde toplanan ve Allah’ın nazarına ve hitabına mazhar oldukları için aşk şarabı içmiş gibi sarhoş olan ruhlar, tasavvuf düşüncesine göre bu dünyaya sarhoş gelmektedirler.

Kanlu yaş ile toptolu virdi iki kadeh

Bezm-i belâda bir dil-i âgâh ‘ışkına

s.459-g.509-b.7

“Belâ meclisinde âgâh bir gönül aşkına kanlı yaş ile dopdolu iki kadeh verdi.”

2.15.3 câm

Yine ferzâne gönül ‘ışk ile bî-hûş olsun

Yine dîvânelere câm-ı belâ nûş olsun

s.408-g.430-b.1

“Yine filozof gönül aşk ile sarhoş olsun. Yine dîvânelere belâkadehi içecek olsun.”

Akıllı olan kimse aşk şarabına yaklaşmaz. Ancak divane olanlar belâşarabını yudumlar. Bela içine düşeni serseme çevirdiği, kafasını karıştırdığı, akıllıca hareket etmesini engellediği için şaraba benzetilmiştir.

2.15.4 çâh

Esirge cânunı gel bağlama cihâna gönül

Esîr-i çâh-ı belâ itme Yûsufî kardaş

s.102-Mersiye-Bölüm I-b.1

“Ey kardeş, canını koru da cihâna gönül bağlama. Yusuf’u belâ kuyusuna esir etme.”

Karanlık olması, dibinin görünmemesi, derin olması sebebiyle belâ kuyuya benzetilmiştir. Şair Hz.Yusuf'un kardeşleri tarafından kuyuya atılması hadisesine telmih yapmıştır. Bu dünyayı da bir belâ kuyusuna benzeterek ona bağlanmanın hata olduğunu dile getirmektedir.

2.15.5 dâm

*Meyl ider dâne-i hâlüne gönül murgı velî
Zülf-i miskîni koyup dâm-ı belâdan geçemez
s.283-g.224-b.3*

“Gönül kuşu sevgilinin benine meyl eder de, misk kokulu zülfünü bırakıp belâtuzağından geçemez”.

Belâ içine düşenin bir türlü kurtulamaması, pek çok sıkıntılar vermesi sebebiyle tuzağa benzetilmiştir.

*Hâlini miskîn sanursız fîtnede bir dânedür
Saçları dâm-ı belâdur bilmez anı bilmeyen
s.399-g.418-b.4*

“Sevgilinin benini misk kokulu sanırsınız, fakat ortalığı karıştırmakta bir tanedir.Saçları belâtuzağıdır,onu tanımayan bunu bilmez.

2.15.6 dün

*Cefâ denizine düşdüm kenâre yok çâre
Belâ dünine sataşdum meded ki gündüzi yok
s.318-g.282-b.4*

“Öyle bir cefa denizine düştüm ki sahile ulaşmanın çaresi yok.İmdat edin ki, gündüzü olmayan belâgecesine sataştım.”

Belâ insanın hayatını karartıp, önünü bile göstermeyecek kadar karanlığa boğması yüzünden geceye benzetilmiştir. Âşık öyle bir belâiçine düşmüştür ki, ne sahile çıkabilmesi ne güneşi görebilmesi mümkün değildir.

2.15.7 hâr

Gül-zâr-ı dehr içinde güler sanma gülleri

Hâr-ı belâ batup ayağına yüzün dürer

s.223-g.127-b.3

“Gülleri dünya gül bahçesinde güler sanma. Belâ dikenini ayağına batınca yüzünü buruşturur.”

Belâ insanın canını yakması sebebiyle dikene benzetilmiştir. Güllerin güzel güzel açıp koku saçmasına bakarak bu dünyada mutlu olduklarını sanmayın. Yapraklarının buruşuk olmasına sebep dikenleridir diyerek aynı zamanda hüsn-i talil sanatına güzel bir örnek vermiştir.

2.15.8 kûy

Kûy-ı belâya varanı hecr öldürür imiş

Gördüm Necâti nesne yok ancak anun gibi

s.552-g.645-b.5

“Belâ köyüne varanı ayrılık acısı öldürürmüş. Ey Necati, ancak gördüm ki onun gibisi de yok.”

Belâ âşığın barındığı yaşadığı hatta ayrı kalamadığı bir köye benzetilmiştir. Belâ köyünde yaşayan âşığı ayrılık acısı öldürse de, âşık yine de bu acıdan ayrı kalamaz.Çünkü ayrılık acısı kadar âşığa şifa veren başka bir şey yoktur.

2.15.9 ok

Necâtî yüregüni karşı tut belâ okına

Ki sana dimeyeler yürü bre yüreksüz

s.286-g.229-b.5

“Ey Necâti, yüregini belâ okuna karşı tut ki, sana ‘Yürü bre yüreksiz’ demesinler.”

Belâ yaralaması, can acıtması ve sevgiliden gelmesi bakımından oka benzetilmiştir. Âşık, yüregini belâokuna karşı tutmalı ki, “yüreksiz” şeklindeki alaycı sözlere maruz kalmasın.

2.15.10 seng

Tâc-ı ser seng-i belâ yüz suyu hâk-i kademün

Yeter ey dost yeter bana ne nâmus u ne âr

s.184-g.63-b.6

“Belâ taşı baş tacı, ayağının toprağı ise yüz suyudur. Ne namus,ne utanma ey dost yeter bana.”

Belâ yaralayıcı olması bakımından taşâ benzetilmiştir. Âşık için belâ kaçınılabilecek bir şey değildir, bilakis baş tacıdır. Sevgilinin ayağının toprağı ise âşığın yüzünün akıdır.

2.15.11 tîr

Her kanda ise tîr-i belâna nişâne yûz

Ey kâş olmaya idi nâm u nişânemûz

s.285-g.227-b.5

“Her nerede olsa belâokuna hedefiz. Ah keşke namımız itibarımız olmasaydı.”

İtibarlı mevki sahibi, akıllı kimseler diğer insanlardan daha çok kıskançlık, kınama ve dolayısıyla belâoklarına hedef olurlar. Meseldir ki,meyve veren ağacı taşıyan çok olur.Ah keşke biz de sıradan insanlar olsaydık da belâ oklarına hedef olmasaydık diyerek şair serzenişte bulunmaktadır.

Ben sînemi siper kılıcı bir belâ-keşem

Sen urduğunca cânuma tîr-i belâların

s.327-g.298-b.2

“Sen canıma belâoklarını vurdukça, ben sinemi siper kılan bir belâkeş olurum.”

Sevgili âşığın sinesine belâoklarını vurdukça vursun, dert değil. Ben sinemi siper eder, belâ kovucu olurum.

2.15.12 yurt

Belâ yurdına konmasun Necâtî

Şu âşık kim gam ile hurrem olmaz

s.286-g.230-b.7

“Ey Necâtî, gam ile mutlu olamayan âşık, belâ yurduna konmasın.”

Şair gam ile mutlu olamayanları eleştirmekte ve onları belâyurdunda yaşamaya layık görmemektedir.Belâsürekli âşığın başında dolandığı için adeta onun içinde yaşadığı bir yurt hâline gelmiştir.

2.16 BEKÂ

Devam, sebat, bakilik anlamına gelenbekâ kelimesi,Divan’da bir beyitte “çârsû” benzetmesiyle kullanılmıştır.

2.16.1 çâr-sû

*Vücûd köhne kabâdur sen ana aldanma
Ki çârsû-yı bekâda ziyân ider bu kumâş
s.102-mers.-bölüm1-b.4*

“Aldanma ki vücûd bakilik çarşısında ziyan olan kumaş gibi eski bir elbisedir.

Hiç bitmeyecek gibi sonsuza kadar devam edecek gibi süren dünya hayatı, alışveriş yapılan bir çarşıya benzetilmiştir.

2.17 BENLİK

Divan’da benlik kelimesi bir beyitte “şaraba” benzetilmiştir.

2.17.1 şarâb

*Dem-be-dem benlik şarâbı kohusın def’ itmeğe
Vasf-ı hâlün düşmez ağzumdan karanfüldür bana
s.154-g.15-b.3*

“Benlik şarabı kokusunu ortadan kaldırmak için, senin beninin vasfı ağzımdan düşmeyen karanfil gibidir.”

Benlik duygusu, yani bencilce duygular insanı kendinden geçirircesine umursamaz bir hal içine sürükler, bu nedenle şaraba benzetilmiştir.Ayrıca beyitte ağızdaki şarap kokusunu yok etmek için karanfil kullanılması adetine telmih vardır.

2.18 CÂN

Sözlük anlamı itibariyle ruh, hayat ve yaşayış anlamına gelen cân kelimesi, Divan’da bir “ağız”, üç “bülbul”, bir “falcı”, bir “gülşen”, iki “kârbân”, iki “kişver”, bir “murg”, iki “mülk”, iki “nakd”, bir “revzen”, dört “rişte “ve bir “tûtî” olmak üzere yirmi bir beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.18.1 ağız

Mim ağzun dâl zülfün cânım u ‘ömrümdürür

Hey elâ gözlüm meded şol mim ü dâlünden meded

s.175-g.49-b.2

“Mim harfine benzeyen ağzın canımdır ve dal harfine benzeyen zülfün de ömrümdür. Ey elâ gözlüm şu ağzından ve zülfünden imdad diliyorum.”

Şair canı sevgilinin ağzına, ömrünü de zülfüne benzetmiştir. Âşığın canı sevgilinin iki dudağı arasındadır. O öl derse âşık oracıkta can vermeye hazırdır. Bu nedenle sevgilinin ağzı âşığın canı gibidir. Ömür de uzunluk bakımından saça benzetilmiştir. Sevgilinin âşığın canına kasteden ağzından ve ömre kasteden zülfünden imdat dileniyor.

2.18.2 bülbul

Hüsñ gülzârında cân bûlbûllerin asmağ için

Kara tellerden düzetmiş zülf-i müşgînün kafes

s.296-g.246-b.5

“Misk kokulu zülfün güzellik bahçesinde can bülbüllerini asmak için kara tellerden kafes yapmış.”

Beyitte canın bedende hapsolması ile bülbulün kafeste hapsolması arasında bir benzerlik kurulmuş. Sevgilinin zülüfleri de bu bülbülleri hapsedecek kafesin yapıldığı tellere benzetilmiştir.

Necâtî bûlbûl-i câna o gülstüz

Görinür gülşen-i Firdevs külhân

s.379-g.385-b.5

“Ey Necâti, Firdevs bahçeleri o gül olmadan can bülbulüne ateş yakılan yer gibi görünür.”

Şair, güle benzeyen o sevgili olmayınca cennet bahçesini bile cehennem yeri gibi görmektedir. Sevgili adım attığı mekânı cennet bahçesine çevirir. Yokluğu ise tıpkı cehennemdir.

2.18.3 falcı

Dâl-i devlet gösterür zülf-i dil-âvîzün senün

Cân cemâlün mushafından her kaçan kim fâl açar

s.245-g.162-b.2

“Can senin yüzünün mushafından ne zaman fal açsa devletin dal harfi, gönül asan zülfünü işaret eder.”

Divan şiirinde sevgilinin yüzü için mushaf benzetmesi yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Beyitte mushaftan fal bakmak gibi batıl bir uygulamaya da telmih vardır. Âşığın canı bu beyitte, açtığı falda talihin dal harfini gören bir falcıya benzetilmiştir. Bu dal harfi de zaten sevgilinin zülfünden başkası değildir.

2.18.4 gülşen

Cân gülşeninde zülfü ‘izârun hevâsına

Reyhân deste deste semenler kucak kucak

s.317-g.281-b.5

“Can gülbahçesinde zülûf ve yanağın arzusu için reyhan deste deste, yaseminler kucak kucak gider.”

Can sevgilinin aşkını içinde saklayan bir gülbahçesine teşbih edilmiştir. Sevgiliye teşbih edilen gülün bu en değerli olduğu çiçek bahçesinde reyhanlar, yaseminler sevgilinin saçına ve yanağına feda olmuştur.

2.18.5 kârbân

San ki Rûm ili harâmîsidürür hâl-i ruhun

Ki öldürüp cân kârbânın varını andan alur

s.179-g.55-b.9

“Ey sevgili, senin yanağının beni, can kervanını soyan bir Rumeli haydutu gibidir.”

Can sevgilinin ardından yollara revan olmasından dolayı bir kervana benzetilmiştir. Sevgilinin yanağındaki siyah ben de bu kervanı soymaya kalkan Rumeli haydutuna benzetilmiştir.

2.18.6 kişver

Tâb-ı müliden ey perî reng-i ruhun âl eyledün

Kişver-i câna od urdun gör nice âl eyledün

s.327-g.297-b.1

“Ey peri, yanağının rengini şarabın parlaklığından alıp al eyledin.Can ülkesini ateşe verip, gör nasıl kırmızı yaptın.”

Can peri gibi al yanaklı sevgilinin zaptedip ele geçirmesi ve hükmetmesi bakımından bir ülkeye benzetilmiştir. Sevgili can ülkesini ateşe vermiş yakıp kavurmuştur.

Gamze kıl kaşunun ko fitnesini

Kişver-i cânı kılıcın ile al

s.352-g.340-b.4

“Kaşının fitnesini bırak da süzgün bak.Can ülkesini kılıcın ile feth et.”

Şair sevgilinin süzgün bakışını âşığın can ülkesini ele geçiren kılıca benzetilmiştir.Can sevgilinin süzgün bakışlarıyla fethettiği bir ülkedir.

2.18.7 murg

İki бүkdün bu ten-i zerd ü nizârum gûyiyâ

Murg-ı cân ayağına altunlu halhal eyledün

s.325-g.294-b.2

“Bu sararmış ve zayıf bedenimi ikiye бүküp,sanki can kuşunun ayağına altınlı halhal eyledin.”

Can,ten kafesinde hapsolması ve zamanı geldiğinde uçacak olması sebebiyle bir kuşa benzetilmiştir.

2.18.8 mülk

Mülk-i câna leşker-i mihnet şebihûn itmesün

Âşık-ı miskînün âh-ı subh-gâhı yok mıdur

s.181-g.59-b.4

“Can ülkesine eziyet askeri baskın yapmasın. Zavallı âşığın sabah vakti ahı yok mudur?”

Sıkıntı, çokluğu ve karamsarlığı bakımından can ülkesine baskın yapan askeri birliğe benzetilmiştir.Can da padişah olan sevgili tarafından ele geçirilmesi ve zabt edilmesi sebebiyle ülkeye benzer.

Yazuk degül mi safha-i ruhsâra hat çeküp

Cân mülkini ayakladasın gam çerisine

s.371-g.496-b.2

“Yanağın sayfasına hat çekip gam askerine can ülkesini ayaklatmak yazık değil midir?”

Gam baskılayıcı bir ağırlığı olması ve karamsarlık uyandırması bakımından askere benzetilmiştir.Divan şiirinde sevgilinin yanağındaki hat dediğimiz ayva tüyleri,siyah olması yönüyle gam askerine benzetilir. Gam askeri sevgilinin yanağından başlayarak baştanbaşa can ülkesini istilâ eder.

2.18.9 nakd

Utdun cemî‘ varumı yârâ harîf isen

Bu def‘a ka‘beteyn-i gamı nakd-i câna at

s.165-g.33-b.5

“Ey yâr,bütün varımı yuttun.Eğer adamsan bu defa gam zarlarını can nakdi için at.”

Cân sevgili yolunda sarf edilmesi veson damlasına kadar harcanması yönüyle nakde teşbih edilmiştir.

2.18.10 revzen

Târîk itme gönlünü cân revzenini aç

Tâ feyz-i nûr-i izzet edesin sen iktisâb

s.27-k.3-b.14

“Gönlünü karanlık eyleme, can penceresini aç ki, itibar nurunun feyzini elde edebilesin.”

Can dünyaya açılan bir pencereye benzetilmiştir. Dış dünyayı görebilmek onunla irtibatı devam ettirebilmek için evlerin penceresi olduğu gibi, can da beden ve ruhun dış dünyaya açılan penceresidir.

2.18.11 rişte

Rişte-i cânı fetîl eyledi gönlümi zücâc

Huŧfe bahtum ruŧı devrinde uyarmağa sirâc

s.170-g.41-b.1

“Kandil uyumuş bahtımı uyandırmak için, sevgilinin yanağının güzelliği devrinde can ipliğini fitil, gönlümü ise cam eyledi.”

Can yanmak üzere fitil almış bir ipliğe benzetilmiştir. Can ipliği mumun içindeki iplik gibi sevgilinin hasretiyle yandıkça, beden de mumun erimesi gibi erimekte, sararıp solmaktadır.

Vasf-ı hâlûmden yazardum yâra ammâ korkaram

Nâme ile bile gider rişte-i cân sarmaşır

s.265-g.194-b.4

“Sevgiliye hâlîmi anlatan bir mektup yazardım, fakat can ipliğinin dolaşıp mektup ile birlikte gitmesinden korkarım.”

Âşık sevgiliye hâlîni öyle içtenlikle anlatan bir mektup yazmak istemektedir ki, fakat can ipliğinin mektuba dolaşıp mektup ile yâre ulaşmasından endişe etmektedir.

2.18.12 tûtî

Ruhları âyînesin gösterse ol hûr-i behişt

Tûtî-i câna ten-i hâkî-kafes uçmağ olur

s.211-g.107-b.6

“O cennet hurisi yanaklarının aynasını gösterse, can papağanına topraktan bir kafes gibi olan vücut bile cennet gibi olur.”

Şair bedeni topraktan yapılmış bir kafese,canı da o kafeste hapsolmuş bir papağana benzetmektedir.Sevgilinin ayna gibi parlak yanağını gören papağan için o kafes adeta cennete döner.

2.19. CEFÂ

Eziyet, incitme anlamına gelen cefa kelimesi Divân'da bir “deniz”, bir “derd ü belâ”,iki “dest”, bir “el”, bir “har”, bir “inkılâb”, bir “kaşâne”, bir “lütuf”, bir “lütuf u vefâ”, dört “seng”,iki “tiğ”,iki “yük” olmak üzere on sekiz beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.19.1 deniz

Cefâ denizine düşdüm kenâre yok çâre

Belâ dünine sataşdum meded ki gündüzi yok

s.318-g.282-b.4

“Öyle bir belâdenizine düştüm ki sahile çıkmanın çaresi yok.İmdad ki gündüzü olmayan bir belâgecesine sataştım.”

Cefa çokluğu ve boğması bakımından denize benzetilmiştir.Âşık, aşk ateşine düştüğünden beri ucu bucağı olmayan bir eziyet denizinde debelenip durmaktadır. Âşığın felaha kavuşması, düze çıkması imkânsız gibi bir şeydir. Kurtulması mümkün olmayan kara bir belâyâ çatmıştır.

2.19.2 derd ü belâ

Yârun cefâsı gayriye derd ü belâ gelür

Ben mübtelâ muhibbine lutf u vefâ gelür

s.271-g.203-b.1

“Yârin cefası başkasına dert ve belâdır. Benim gibi bağlı âşığına ise lütuf ve vefa gibi gelir.”

Sevgilinin yaptığı eziyetler dert ve belâgibi görünse de âşık için onlar adeta lütuf gibidir.Bu yüzden sevgiliden cefa etmekten vazgeçmesiniasla istemez.

2.19.3 dest

Dest-i cefâ ile felek bükdi belümi yay tek

Tîr-i murâdı âh kim bir kez nişânda görmedük

s.323-g.291-b.8

“Felek cefâ eli ile belimi yay gibi büktü. Âh ki murat okunun bir kez isabet ettiğini görmedik.”

Cefa yerden yere vurması, âşığın boynunu bükmesi sebebiyle ele benzetilmiştir. Her daim tersine dönen felek âşığa bir gün rahat yüzü göstermez, cefa eliyle mütemadiyen zulmeder.

2.19.4 el

İkide bir cefâ elin uzatma bu dile

Kim tıfl olan eyü degül oynamağ od ile

s.416-g.445-b.1

“İkide bir bu gönüle cefa elini uzatma. Zira, çocuğun ateş ile oynaması iyi değildir.”

Cefa âşığa eziyet etmesinden dolayı ele benzetilmiştir. Şair gönlünü ateş yerine benzetmektedir. Gönlüne sürekli cefa eden sevgiliyi de ateşle oynamak iyi değildir diyerek uyarmaktadır.

2.19.5 hâr

Toğradı hâr-ı cefâ bağrını bülbüllerinin

Bir ağız söylemez ol gonca-dehen nazlanur

s.212-g.109-b.2

“Cefa dikenini bülbüllerinin bağrını doğradı da o gonca dudaklı nazlanır, bir ağız söylemez.”

Cefa sürekli rahatsız edip huzursuzluk vermesi ve can acıtması sebebiyle dikene benzetilmiştir. Bülbüllerin bağı cefa dikeniyile delik deşik olmuştur, fakat o gonca dudaklı sevgili insafa gelip de tek kelime etmez.

2.19.6 kaşâne

Vefâ bâzârının gevher-fürûşı

Cefâ kâşânesinin bâde-nûşı

s.11-nazm1-b.1

“Ey vefa pazarının cevher saçanı, cefa köşkünün şarap içeni!”

Cefa onu çekene mutluluk verdiği için içinde şarap meclislerinin tertip edildiği, ayş u nûş âlemlerinin yapıldığı, aşk şarabının yudumlandığı bir köşke teşbih edilmiştir.

2.19.7 lutf

Yine bir pâdişahun kulıyuz kim

Cefâsı lutfdur cevri keremdür

s.263-g.192-b.3

“Cefası lütuf eziyeti bağış olan bir padişahın kuluyuz.”

Sevgilinin ettiği cefâ âşık için tıpkı lütuf gibidir, bir ihsandır. Nasıl ki padişahın ihsanına ikramına mazhar olan kişi son derece mutluysa, âşığa da sevgilinin eziyeti adeta mutluluk bahşeden bir lütuftur.

2.19.8 lutf u vefâ

Yârun cefâsı gayriye derd ü belâ gelür

Ben mübtelâ muhibbine lutf u vefâ gelür

s.271-g.203-b.1

“Yarin cefası başkasına dert ve belâdır. Benim gibi bağlı âşığına ise lütuf ve vefa gibi gelir.”

Âşık için sevgilinin verdiği eziyet sıkıntı, âdetâ lütuftur.Âşık bu nedenle sevgilinin eziyetlerinden asla müşteki olmaz.

2.19.9 seng

Seng-i cefâyı yazmaz urur çarh-ı bî-vefâ

Ben mu‘tekid ana ki başa yazılan gelür

s.250-g.170-b.5

“Vefasız felek cefa taşını ıskalamaz,mutlaka isabet ettirir.Yazılanın başa geleceğine ise itikadım tamdır.”

Sevgilinin cefası canı acıtması bakımından taş benzetilmiştir.O her zaman ters dönen kahbe ve vefasız felek,mutlaka âşığın canını yakacak bir eziyet başa verir.

Sîneme seng-i cefâ ur kim mahabbet arturur

Dostum darb-ı meseldür lokma şefkat arturur

s.274-g.208-b.1

“Sîneme cefa taşını vur ki sevgiyi artırır. Zira dostum, lokmanın şefkati artırdığı bir atasözüdür.”

Cefa taşı merhameti sevgiyi artıran bir lokma gibi düşünülmüştür. Bilindiği üzere sevgilinin cefayı artırması âşığın sevgisini daha da bileleyecektir.

Nice kez ey beden seng-i cefâdan

Yıkılmadun mı vîrân olmadun mı

s.517-g.594 -b.4

“Ey beden, nice kez cefa taşından dolayı yıkılıp harap olmadın mı?”

Âşık cefa ve eziyet taşlarıyla devrilse de harap olmaz, yeniden hiçbirşey olmamış gibi ayağa kalkar ve sevgilinin cefa taşlarını göğüslemeye devam eder.

2.19.10 tiğ

Tiğ-i cefâ ile depellersin Necâtî'yi

Ölsün mü n'eylesün seni ey bî-vefâ sever

s.196-g.83-b.5

“Necâti'yi cefa kılıcı ile öldürürsün. Ey vefasız, seni seven ölsün mü neylesin?”

Âşığın canına kastedip onu yaralayıp canını acıttığı için cefa kılıca benzetilmiştir.

Her kime gamze eylese ol Türk-i nim-best

Tiğ-i cefâ ile sanasın kim beni çalar

s.227-g.133-b.4

“O yarı sarhoş Türk'e kim yan baksa cefa kılıcı ile sanarsın ki beni yaralar”.

2.19.11 yük

Her ne gelürse çâre götürmekdür ey gönül

Şol bî-vefâ cefâ yüki güm-râh 'ışkına

s.459-g.509-b.4

“Şu vefasız cefa yükü olan, yolunu kaybetmiş (sevgili) aşkına, başına her ne gelirse çare ona katlanmaktır.”

Şair cefayı âşığın çekmek katlanmak zorunda olduğu bir yüke benzetmiştir. Âşığın sevgilinin eziyetlerine katlanmaktan başka çaresi yoktur.

2.19. CELÂL

Sözlük anlamı yücelik, ululuk, kırgınlık anlamına gelen bu kelime Divan’da bir yerde “bâzâr”, bir yerde “dâmân” benzetmesiyle kullanılmıştır.

2.19.1 bâzâr

Bâzâr-ı celâlünde ‘ayârın mehûn eksük

Gösterdi şeb-i târ mihakdür ana gûyâ

s.23-k.1-b.19

“Senin ululuğunun ve yüceliğinin pazarında ay ayarı eksik kalır.Karanlık gece bir mihenk taşı gibi ayın ayarını eksik gösterdi.”

Celal, ululuk, yücelik, kıymette büyüklük demektir. Dolayısıyla pahalı ve kıymetli şeyler pazarda yüksek fiyatla alıcı bulurlar.

2.19.2 dâmân

Ey şâh-ı cihân gerd-i rehûn gibi görünür

Dâmân-ı celâlünde bu nüh tâk-ı mu‘allâ

s.23-k.1-b.17

“Ey cihân padişahı,bu yüce dokuz kat gök senin ululuk eteğinin tozu toprağı gibi görünür.”

Sevgilinin ayağı bile gökyüzünden daha yücedir.Bu sebeple onun eteği yüceliğin sembolü gibi düşünülmüştür.

2.20 CEMÂL

Sözlük anlamı yüz güzelliği ve güzellik olan cemâl kelimesi,Divan’da iki “âfitâb”, bir “âyet”,iki “âyine”,iki “bâğ”, bir “bahr”, bir “bayram”, bir “bostân”, bir “deniz”,iki“gencîne”, bir “hûrşîd”, bir “kandîl”, bir “mısr”, bir “mıhr”,

dört“mushaf”, bir “sernâme”, bir “şem” olmak üzere yirmi iki yerde benzetmeye konu olmuştur.

2.20.1 âfitâb

Cemâlün âfitâbına toyunca bakmak isterdüm

Geh ebr-i zülf olur mâni ‘ geh olur gözyaşı nâşi

s.532-g.615-b.3

“Yüzünün güzelliğinin güneşine doya doya bakmak isterdim. Fakat bazen kâkülünün kıvrımları, bazen de gözyaşı engel olur.”

Gözleri kamaştırması, görenlerin yüzünü aydınlatması sebebiyle yüz güzelliği güneşe benzetilmiştir.Âşık ayrılık hasretiyle o kadar çok ağlar ki gözyaşları adeta gözüne bir perde çeker de sevgilinin yüzünü görmesine engel olur.Bazen de sevgilinin zülüfleri onun yüzünü kapatır ve cemâli görünmez olur.

2.20.2 âyet

Te ‘alâllah ne hüsn olur bu kim tezyînidür hatun

Cemâlün âyetin ider rivâyet yedi Mushaflar

s.201-g.91-b.5

“Allah Allah, ayva tüylerinin tezyin ettiği bu ne muhteşem bir güzelliiktir ki, yedi Mushaf cemâlinin âyetini rivâyet etmektedir.”

Divan şiirinde sevgilinin yüzündeki tüy demek olan hat, Kuran âyetleri yazısıyla ilişkilendirilir. Beyte göre sevgilinin ayva tüyleriyle (hat) süslenmiş yüzünün güzelliği, tıpkı bir âyet gibi kutsal kitaplarda zikredilmektedir.

2.20.3 âyîne

Ey lebleri şeker bu gönül tûtîsi senün

Âyine-i cemâlüne baksa safâlanur

s.225-g.6-b.6

“Ey dudakları şeker gibi olan sevgili, bu gönül papağanı yüzünün aynasına baksa mutlu olur.”

Yüz güzelliği tozdan kirden arınık olması, parlak olması, diğer güzellikleri de yansıtır olması bakımından aynaya benzetilmiştir. Bilindiği gibi papağanlar

aynaya bakarak konuşmayı öğrenir.Papağana benzeyen gönül de senin yüzünün
güzellik aynasına bakarak mutlu olur.

Nâzırlarun gözi bebegi aksidür şehâ

Âyine-i cemâlde şâhâne benlerin

s.319-g.284-b.3

“Ey padişah, yüzünün aynasındaki şahane benlerin, bakanların gözbebeğinin
yansımasıdır.”

2.20.4 bâğ

Mahabbet sebze-zârında cemâlün taze bâğ iken

Vefâ kıl âşika kalmaz geçer dünya benim cânım

s.368-g.368-b.4

“Aşk çimenliğinde yüzünün güzelliği taze bağ iken,ey benim canım, âşığa
vefa kıl, dünya kimseye kalmaz.”

Ey sevgili,bu aşk meydanında yüzün ilkbahar gibi güzelken,henüz
tazeliğini kaybetmemişken âşığına vefâ göster ki bu dünya kimse kalmaz.

Benüm serv-i hırâmânum cemâlün tâze bâğ olmuş

Ruhun güllerinin kızılı kızıl ağı ağ olmuş

s.296-g.247-b.2

“Ey benim salınan servim,senin yüzünün güzelliği taze bir bağ
olmuştur.Yanağının güllerinin kızılı kızıl, ağı ağ olmuştur.”

Sevgilinin yüzünün güzelliği,göz kamaştırması,parlaklığı,tazeliği, gül gibi
al olması bakımından bağa benzetilmiştir.

2.20.5 bahr

Hat neylesün nevahî-i hüsnünde ol cemâl

Bir bahrdür ki hiç bulunmaz kenâresi

s.529-g.611-b.2

“Hiç sahili bulunmayan bir denize benzeyen yüzünün kenarında ayva tüyü
neylesin.”

Sevgilinin yüzünün güzelliği, çokluğu, enginliği, sonsuzluğu ile sahili olmayan bir denize benzetilmiştir.

2.20.6 bayrâm

Meydân-ı visâlinde salınmağa âşıklar

Bayrâm-ı cemâlünde zülfün resen olmuşdur

s.257-g.182-b.4

“Kavuşma meydanında âşıkların salınması için yüzünün bayramında zülfün halat olmuştur.”

Şair bayram günlerinde meydanlara salıncakların kurulması şeklindeki geleneğe telmih yapmaktadır. Sevgilinin yüzünün neşe mutluluk saçması sebebiyle bayram yerine benzetilmiştir. Âşıkların canı, hep sevgilinin zülüflerinde asılıdır. Âşıkların salınması için sevgilinin zülfü adeta halat olmuştur.

2.20.7 bôstân

Umaram senden vefâ ey serv-i bôstân-ı cemâl

Gerçi gül-zâr-ı cihânda virdüğü yok bâr gül

s.61-k.15-b.5

“Gerçi cihân gül bahçesinde gülün meyve verdiği yoksa da, ey güzellik bostanının servisi, senden vefa umuyorum.”

Sevgilinin saç, göz, kaş, yanak gibi yüz güzelliği unsurları bir bütünlük arzettiği ve saçın sünbüle, yanağın güle benzetilmesi gibi bahçede yetişen çiçeklerle yüz unsurları arasında benzerlik ilişkisi kurulduğu için, sevgilinin yüzünün güzelliği bahçeye benzetilmiştir.

2.20.8 deniz

Gönlüm sefîne katı denizdür cemâl ana

Karadan âlet onarur ol hatt u hâl ana

s.151-g.11-b.1

“Gönlüm bir gemi, güzellik de ona sert bir denizdir. O ayva tüyü ve ben ise, ona karadan alet onarır.”

Sevgilinin yüzünün güzelliği, âşığın gönlünün dolaştığı dalgalı, hırçın bir denize benzetilmiştir.

2.20.9 gencîne

Gencîne-i cemâle kilid urdı saçların

Bu bir şikeste-dil anı açmak kaçan olur

s.203-g.94-b.3

“Güzelliğinin hazinesine saçların kilit vurdu.Bu bir kırık gönüldür ki,onu açmak zordur.”

Güzellik değerli ve kutsal olması bakımından hazineye benzetilmiştir. Sevgilinin saçları ise o yüzünün güzelliğini örtmektedir.

2.20.10 hurşîd

Şevk-i horşîd-i cemâlünde dehânundan eser

Bulmadum zerrece hiç oldı kamu mâ-hasalum

s.367-g.366-b.2

“Güzelliğinin güneşinin ışığında dudağından zerrece eser bulmadım.Bütün elde ettiklerim boşa gitti.”

Gözleri kamaştırması, görenlerin yüzünü aydınlatması sebebiyle yüz güzelliği güneşe benzetilmiştir.

2.20.11 kandîl

Şeb-i zülfünde kandîl-i cemâlün

Ko yansun kim budur erkân-ı cemâlün

s.320-g.285-b.4

“Zülfünün gecesinde güzelliğinin mumu bırak yansın ki, güzelliğin kanunu budur.”

Etrafı aydınlatması, göz kamaştırması ve görenleri etrafına pervane gibi yandırması sebebiyle güzellik kandile yani muma benzetilmiştir.

2.20.12 mısır

Bir hindû idi mısır-ı cemâl oldı menzili

Tan mı selâm virmese sultâna benlerün

s.319-g.284-b.4

“Menzili güzellik ülkesi olan bir Hindû’ya benzeyen benlerin, sultana selam vermese ayıp mıdır?”

Güzellik, güzelliğin timsali olan Yusuf peygamberin yaşadığı Mısır şehrine, sevgilinin yüzündeki siyah benler de siyahlığı bakımından hinduya benzetilmiştir.

2.20.13 mihr

Ölürin mihr-i cemâlüne hevâdâr olurun

Şuna dek kim kala bir zerre nişânum Şeyhî

s.542-g.629-b.2

“Ey Şeyhî, ta ki benden bir zerre iz kalıncaya kadar,yüzünün güzelliğinin güneşi için arzu ile yanar ve ölürüm.”

Görenlerin yüzünü aydınlatması, gözleri kamaştırması bakımından güzellik güneşe benzetilmiştir.

2.20.14 mushaf

Dâl-i devlet gösterür zülf-i dil-âvîzün senün

Cân cemâlün mushafından her kaçan kim fâl açar

s.245-g.162-b.2

“Can, sevgilinin yüzünün mushafından ne zaman fal açsa, devletin dal harfi gönül asan zülfünü işaret eder.”

Divan şiirinde sevgilinin ayva tüyleri yani hat ile süslenmiş yüzü okunacak mushafa benzetilir. Can, falcı misali ne zaman yüzün mushafından fal açmaya kalksa, dal harfi sevgilinin zülfünü işaret eder.

Cemâlün mushafı hakkı mübârek fâldür zülfün

Ki tâvûsî mürekkeble yazılmış dâldür zülfün

s.328-g.299-b.1

“Yüz güzelliğinin mushafı hakkı için zülfün mübarek faldır. Zülfün tavusi mürekkeple yazılmış dal harfidir.”

Bu beyitte de falda görülen dal harfi sevgilinin zülfünü işaret etmektedir.

Cemâli mushafın gördüm ruh u zülfüdürür virdüm

Gelün siz sûre-i Nûr u Duhânı bana öğretmen

s.330-g.303-b.3

“Yüz güzelliğinin mushafını gördüğümden beri sevgilinin yanağı ve zülfü duam olmuştur. Gelin siz Nur ve Duhân suresini bana öğretmeyin.

Sevgilinin yüzü parlaklığı sebebiyle Nur suresine,zülûf de siyahlığı nedeniyle Duhan suresine benzetilmiştir.

2.20.15 sernâme

Ser-nâme-i cemâle ne noksan ola eger

Mektûb-ı lutf gûşesine yazıla fakîr

s.231-g.140-b.3

“Lütuf mektubunun köşesine fakir yazılsa, yüzünün güzelliğinin başyazısından ne eksilir ki?”

Yüz güzelliği bir mektupta en önce okunan başlığa benzetilmiştir.Sevgiliye ait güzellik unsurlarından evvela göze çarpan yüz güzelliğidir.Bu nedenle bir mektupta herşeyden önce okunan başlığa benzetilir.

2.20.16 şem’

Bana öğretmen cemâli şem’ine cân atmağı

Kimse ta’lim eylesün yanmağı pervâneye

s.469-g.525-b.2

“Sevgilinin yüzünün mumuna can atmayı bana öğretmeyin. Kimse pervaneye yanmayı öğretmeye kalkmasın.”

Çevreye aydınlık saçması, göz kamaştırması, etrafında âşıkların pervane gibi can vermeleri sebebiyle sevgilinin yüzünün güzelliği muma benzetilmiştir.Pervanelerin ışığın etrafında dönerek can vermeleri gibi,sevgilinin mum gibi ışık saçan güzelliği etrafında âşkın can vermesi onun için kaçınılmaz bir sonudur.

2.21. CENNET (UÇMAĞ)

Uçmak,bahçe,ferah ve havadâr yer anlamına gelen cennet kelimesi Divan’da iki “bağ”, bir “bostan”, bir “gülşen”, bir “ten-i hâk-i kafes” olmak üzere beş yerde benzetmeye konu olmuştur.

2.21.1 bâğ

Bağ-ı cennet hâr-ı rehdür ‘âşık-ı dîdâr isen
Sen ana ey bülheves gül-zâr dirsен bilmezsin
s.375-g.379-b.3

“Sevgilinin yüzüne âşık isen cennet bahçesi yolunun dikenidir.Ey maymun iştahlı,sen ona gül bahçesi dersен bilmem.”

Cennet çiçekler, yeşillikler, meyvelerle dolu bir bahçe olarak tasvir edilir ve bundan dolayı bahçeye teşbih edilmiştir. Sevgilinin yüzüne kavuşmayı arzu eden âşık için cennetin nimetleri ancak ayağına diken olur ve sevgiliye kavuşmayı engeller.

Bağ-ı cennet ne virür âşık-ı dîdârlara
Ben o bûlbûl degülem ki aldana gül-zârlara
s.427-g.463-b.1

“Cennet bahçesi,sevgilinün yüzüne âşık olana ne verir ki?Ben gülbahçesine aldanacak bûlbüllerden değilim.”

Âşık tek bir gülün sevdalıdır, gülbahçesi onun umurunda değildir.

2.21.2 bûstân

Neylesün gül-zârı ‘âşık olmayınca gül-‘izâr
Bûstân-ı cennete sûret viren dîdâr imiş
s.297-g.248-b.2

“Gül yanaklı sevgili olmayınca âşık gül bahçesini neylesin.Cennet bahçesine suret veren sevgilinin yüzü imiş.”

Sevgilinin salınıp gezinmediği bir bahçeyi âşık ne yapsın.Cennet bahçesini güzelleştiren sevgilinin yüzüdür.Sevgilinin kaşı, gözü, saçı gibi güzellik unsurları adeta cennet bahçesinden izler taşır.

2.21.3 gülşen

Gül yüzünle sahn-ı gülşen şöyle zîbâ oldu kim

Dostum ta'rif olubdur cennete gülşen demek

s.331-g.305-b.3

“Gülbahçesi meydanı gül yüzün sayesinde öyle süslü oldu ki dostum,cennet gül bahçesi diye tarif olunmaya başlamıştır.”

Sevgilinin güle benzeyen yüzü sayesinde, cennete gül bahçesi denir olmuştur.

2.21.4 ten-i hâk-i kafes

Ruhları âyînesin gösterse ol hûr-i behişt

Tûtî-i câna ten-i hâk-i kafes uçmağ olur

s.211-g.107-b.6

“O cennet hurisi yanaklarının aynasını gösterse, topraktan bir kafes gibi olan ten, can papağanı için adeta cennet olur.”

Âşık sevgilinin gül yanaklarını görse, ruhuna içine hapsoldüğü beden bile cennet gibi gelir.Can topraktan yapılmış bir kafese benzeyen beden içinde adeta mahpus gibidir ve özgürlüğe daima hasret çeker.Ona bu tutsaklıkta ancak sevgilinin yüzünü görmek hayat verir ve bulunduğu kafesi bile cennete çevirir.

2.22.CEVR

Haksızlık, eziyet, zulüm, sitem anlamlarına gelen cevr kelimesi ile ilgili olarak, Divan'da bir “dest”, bir “hâr”, bir “seng” olmak üzere üç benzetme yapılmıştır.

2.22.1 dest

Ölice hançer-i gamdan işigi toprağına

Dest-i cevr ile yaza hûn-i dil âyât-ı vefâ

s.25-k.2-b.10

“Gam hançeri yüzünden ölünce, gönül kanı vefa âyetlerini eşığının toprağına eziyet eli ile yazsın.”

Sevgilinin âşığa bilerek ve isteyerek türlü eziyetler yapması sebebiyle cefa ele benzetilmiştir. Sevgiliden ayrı kalmanın gamı tıpkı bir haçer gibi âşığın bağrına saplanır ve akan kanlar da âşığın vefasını simgeler.

2.22.2 hâr

Hâr-ı cevrenden incinüp ey dil

Gül yirine görem mi lâleleri

s.502-g.571-b.6

“Ey gönül dikene benzeyen eziyetinden incinip, gül yerine lalelere mi bakayım?”

Sevgilinin eziyetleri diken gibi can yakıcı ızdırap vericidir. Âşık sevdasında vefalıdır,eziyetten korkup da gülü terk edip laleye meyl edecek değildir.

2.22.3 seng

Dil-i vîrânımı yap mihr ü vefâ ile didüm

Seng-i cevri ile hemân başladı mi ‘mârlığa

s.441-g.483-b.3

“Viran olmuş gönlümü sevgi ve vefa ile tamir et dedim. O ise eziyet taşı ile hemen mimarlığa başladı.”

Sevgilinin ettiği taş gibi sert ve can yakıcı olan eziyetler âşığın gönlünü harabeye çevirdiği zannedilse de aslında âşığın gönlünü mamur hâle getirmektedir. Bu nedenle âşık, sevgilinin ettiği eziyetlerden hiçbir zaman müşteki olmaz.

2.23 CEVR Ü CEFÂ

Eziyet ve cefa anlamına gelen bu tabir Divan’da bir “bayrak” ve bir “hırmen” benzetmeleriyle kullanılmıştır.

2.22.1 bayrâk

Bulundı ömre gâyet bulmadı gam nihâyet

Dilber hemân o dilber cevri ü cefâ bayrağı

s.400-g.574-b.5

“Ömre son bulundu da üzüntü son bulmadı.Dilber yine bayrağı eziyet ve zulüm olan dilberdir.”

Sevgilinin ettiği eziyetler kıyamete değin sürecek görünmektedir.Bayrağı zulüm olan bir hükümrانlık kurmuştur adeta.Bu hükümrانlık ömür bitse de sona ermeyecektir.

2.22.2 hırmən

Hattı sümbül uvağı dâneleridir benler

Hâl ü hat sanman anı cevr ü cefâ hırmənidir

s.214-g.112-b.3

“Sevgilinin yanağındaki ayva tüyleri sümbül,benler ise o sümbül salkımının taneleridir.Onları ayva tüyü ve ben saymayın.Onlar cevr ve cefa harmanıdır.”

Sevgilinin ben ve ayva tüyü gibi görünen güzellikleri aslında işi gücü âşığa eziyet etmek olan unsurlardır. Zulüm çokluğu bakımından harmana benzetilmiştir.

2.23 CİHÂN

Dünya, âlem demek olan cihân, Divan’da bir “âyine”, dört “bağ”, bir “bâzâr”, bir “behişt-i câvidân”, bir “cennet’ü-mevâ”, bir “çâh-ı belâ”, bir “efsâne”, bir “eyvân-ı mâtem”, bir gülistân”, bir “gülşen”, bir “gülzâr”, bir “hângâh-ı şiven, bir “kebûter”, bir “mihmânthane”, bir “pirezen”, bir “sahrâ”, bir “sarraf”, bir “varak” olmak üzere yirmi bir yerde benzetmeye konu olmuştur.

2.23.1 âyîne

Serâser kaplayupdurdı safâ gönlünü jeng-i gam

Cihân âyînesine virdi hüsnün yine sûretler

s.273-g.207-b.5

“Saf gönlünü baştan başa gam pası kaplayıp durdu.Senin güzelliğin cihân aynasına yine şekiller verdi.”

Cihân, Allah’ın varlığını ve azâmetini yansıttığı için aynaya benzetilmiştir.Tasavvuf anlayışına göre,Cemâl-i Mutlak olan Allah güzelliğini göstermek için cihân aynasını yarattı.

2.23.2 bâğ

Arsa-i rûy-ı zemîn gayret-i dîbâ mı degül

Sâhat-i bâğ-ı cihân Cennet-i Me'vâ mı degül

s.67-k.17-b.1

“Yeryüzü arsası gayret kumaşı mı değil? Cihân bağının meydanları Mevâ cenneti mi değil?

Cihân, bağ bahçesi, sebze meyvesi, hayvanat-nebâtât ve canlı-cansız tüm nimetleriyle küçük bir bahçeye teşbih edilmiştir.

Zer ü yâkut bağışlar gülerek gül gibi

Habbezâ bâğ-ı cihân içre gülistân-ı kerem

s.70-k.18-b.6

“Ne güzeldir ki, cihân bağı içindeki cömertliğin gül bahçesi, gül gibi gülerek altın ve yakut bağışlar.”

Cihân altın ve yakutların saçılıp dağıtıldığı bir bahçeye benzetilmiştir.

2.23.3 bâzâr

Tîz bâzâr-ı cihânda çağırur dellâl-ı 'ışk

Ditre me ey hâce kim sûd u ziyân eglenmeye

s.471-g.527-b.5

“Aşk dellalı cihân pazarında seslenir: ‘Ey hâce (tüccar), titreme ki, zarar ve ziyan yarına kalmaz, beklemez!’”

Cihân ömür nakdinin harcanıp ölümün satın alınması, sürekli koşuşturma ile geçmesi bakımından bir pazara benzetilmiştir. Bu cihânda yaptığımız iyilik de kötülük de bir yerlerde karşımıza çıkacaktır.

2.23.4 behişt-i câvidân

Nev-bahâr ile behişt-i câvidân oldı cihân

Ey aceb ne için halâl olmaz mey ü sahbâ bu gün

s.407-g.428-b.3

“Cihân ilkbahar gelince sonsuzluk cennetine dönüştü. Buna rağmen cennetteki gibi şarap niçin helal değildir?”

Cihân, şaraptan ırmakların aktığı ebedî cennet bahçelerine benzetilmiştir. Dünya bahar gelince adeta bir cennete dönüşür. Şair cennette olduğu gibi dünya hayatında da şarabın helal olmasını arzu ediyor. Madem bahar gelince dünya cennete dönüşmektedir, öyleyse neden cennette şarabın helal olması gibi dünyada da helal değildir diye serzenişte bulunmaktadır.

2.23.5 cennetü'l-mevâ

Ey cihânı himmeti ile cennetü'l-me'vâ iden

Vey zemânı fikreti ile me'men ü melce iden

s.109-kaside-bölüm.4-b.1

“Ey cihânı lütfuyla Mevâ cenneti yapan ve ey zamanı ileri görüşlülüğüyle güvenilir ve sığınılacak yer yapan!”

Cihân içindeki güzellikler, bağlar bahçeler sebebiyle Mevâ cennetine benzetilmiştir.

2.23.6 çâh-ı belâ

Esirge cânunı gel bağlama cihâna gönül

Esîr-i çâh-ı belâ itme Yûsufı kardaş

s.102-Mersiye-Bölüm1-b.2

“Ey kardeş, canını koru da cihâna gönül bağlama. Yusuf'u belâkuyusuna esir etme.”

Karanlık olması, dibinin görünmemesi, derin olması sebebiyle belâkuyuya benzetilmiştir. Şair Hz.Yusuf'un kardeşleri tarafından kuyuya atılması hadisesine telmih yapmıştır. Bu dünyayı da bir belâkuyusuna benzeterек ona bağlanmanın hata olduğunu dile getirmektedir.

2.23.7 efsâne

Yüzüme bak gözünü aç gurûr-ı saltanatdan geç

Nice begler uyutmuşdur cihân efsânedür dirler

s.182-g.61-b.4

“Yüzüme bak gözünü aç, saltanat gururundan geç. Cihân nice beyleri uyutmuş bir efsanedir derler.”

Dünya hayatı göz açıp kapayıncaya kadar rüya gibi geçen bir masaldır, efsanedir. Saltanat gururuna kapılan nice beyler bu masalla gaflet uykusuna dalıp gitmiştir.

2.23.8 eyvân-ı mâtem

Şol kadar zârîliğ itdüm kim cihân bünyâdını

Hânekâh-ı şîven ü eyvân-ı mâtem sandılar

s.191-g.74-b.2

“O kadar ağladım ki cihân binasını yas evi ve matem köşkü sandılar.”

Cihân,yedi kat feleğin ona direk olduğu bir binaya benzetilmiştir.Bu bina âşıkların sürekli yas halinde olduğu bir yerdir.

2.23.9gülistân

Bülbül-i tab ‘-ı hoş-elhânuma ahsent ki olur

Nagamâtı ile gülistân-ı cihân mâlâmâl

s.66-k.16-b.41

“Şairlik mizacımın bülbülünün hoş nağmeleriyle cihân gül bahçesi baştanbaşa dolar.”

Şair şiir söyleme kabiliyeti sebebiyle kendisini bülbüle benzetmektedir. Gül bahçesine benzeyen cihânda baştanbaşa onun şiirleri söylenir.

2.24.10 gülşen

Âferin ol gül-i handân-ı dil-efrûzuna kim

Virdi hüsnî ile cihân gülşenine zîb ü behâ

s.24-k.2-b.2

“Aferin o gönül aydınlatan gülşen güle ki, güzelliğiyle cihânın gül bahçesine süs ve güzellik verdi.”

Cihân sevgilinin gül gibi gülüşüyle güzellik verdiği bir cennet bahçesine benzetilmiştir.

2.24.11 gülzâr

Gerçi gül-zâr-ı cihânda gül olur hâra yakın

Hak ırâğ eylesün andan ki ola ağyâra yakın

s.397-g.415-b.1

“Gerçi cihânın gül bahçesinde gül dikene yakınsa da,Hak Teâlâ rakibe yakın olandan uzak eylesin.”

Divan şiirinde rakibin dikene benzetilmesi yaygın kullanılan bir teşbihtir. Cihân güzelliği ve zorlukları sebebiyle dikenli güllerin fazlaca bulunduğu bir gül bahçesine benzetilmiştir.

2.24.12 hânekâh-ı şiven

Şol kadar zârîliğ itdüm kim cihân bünyâdını

Hânekâh-ı şiven ü eyvân-ı mâtem sandılar

s.191-g.74-b.2

“O kadar ağladım ki cihân binasını yas evi ve matem köşkü sandılar.”

Cihân, yedi kat feleğin ona direk olduğu bir binaya benzetilmiştir.Bu bina âşıkların sürekli yas halinde olduğu bir yerdir.Cihân denilen bu yerde sanılır ki yastan ve ağlamaktan başka bir şey yoktur.Öyle ki matem evi gibidir.

2.24.13 kebûter

Cihân kebûteri saydumdurur diyen bâzı

Ukâb-ı merg düşürdi bu gün şikâra diriğ

s.104-mersiye-bölüm3-b.7

“Cihân güvercini benim avımdır diyen doğan kuşunu bugün ölüm kuşu ne yazık ki avlamıştır.”

Cihân bu beyitte dünya hayatı anlamında kullanılmıştır.Dünya hayatı her an elimizden uçup gidecek kadar nahif olduğu için güvercine benzetilmiştir .O güvercine meydan okuyan doğan kuşunun sonu bile,ölüm kuşunun elinden olmuştur.

2.24.14 mihmân-hâne

Hep yidüğün içdüğün üstüne sayar bilmiş ol

Bu cihân-ı bül‘aceb bir tuhfê mihmân-hânedür

s.182-g.60-b.2

“Bilmiş ol ki bu şaşılasi cihân, hep yiyip içtiğini hesap eden görülmemiş bir misafirhanedir.”

Bu cihân misâfirhânesinde herkes yiyip içtiğinin hesabını veren bir misafirdir. Hiç kimse ve hiçbir dünya nimeti kalıcı değildir.

2.24.15 pîre-zen

Kimse bakmazdı cihân pîre-zeninün yüzine

‘Adlünün mâşitası virmese lutf ile bezek

s.54-k12-b.15

“Adaletinin süsleyicisi lutf edip de süslemeseydi cihân kocakarisının yüzüne kimse bakmazdı.”

Milyonlarca yıl önce yaratılmış olan cihân, adaletle ayakta kalmakta ve adalet sayesinde güzelleşmektedir.Yoksa bir kocakarı gibi yaşlanıp yok olurdu.Cihân milyonlarca yıldır var olmasından dolayı kocakarıya benzetilmiştir.

2.24.16 sahrâ

Şît-i ‘adlünle şeref bulalı sahrâ-yı cihân

Hem-dem olup salınur şîr-i jiyân ile gazâl

s.65-k.16-b.25

“Adaletinin kışı ile cihân çölü şeref bulalı,kükremiş aslan ceylan ile arkadaş olup salınır.”

Cihân, adaletin kış gibi sert hükümlerle tahakkuk etmesinden dolayı bir çöle benzetilmiştir.Bu öyle bir çöldür ki, adalet sayesinde düşmanlıklar bile dostluğa dönüşür.

2.24.17 sarrâf

Söz Yusufını müşğ ile tartardı Necâti

Kıymet kosa sarraf-ı cihân bu güher üzre

s.438-g.479-b.7

“Cihan sarrafı bu inci üzerine kıymet belirleyecek olsaydı, Necati söz Yusuf’unu misk ile tartardı.”

Cihan, varoluş tarihinden beri nice şairleri tanıyıp misafir etmesi bakımından öyle şiirden anlar hâle gelmiştir ki, “söz” incisine değer biçen bir sarrafa benzetilmiştir. “Söz” söyleniş güzelliği bakımından Yusuf peygambere benzer.O da ancak misk kokusuyla kıyas olunabilir.

2.24.18 varak

Eşcâr egerçi her varakı bir kitâbdur

İdrâki olmayana cihân bir varak degül

s.349-g.335-b.3

“Ağaçların her yaprağı bir kitap ise de, idraki olmayan düşünmeyen için cihân bir kitap yaprağı hükmünde bile değildir.”

Binlerce âlemi içinde barındıran bu cihân akledenler için öyle ilimlere haizdir ki,okumasını bilen için, bir ağacın her bir yaprağı bile bir kitap mesabesindedir.Düşünemeyenler içinse koca bir cihân bomboş ve anlamsız görünür.

2.25 CİNÂN

Cennetler ve bahçeler anlamına gelen cinan kelimesine altı “bağ”, iki “gülzar” benzetmeleriyle Divan’da sekiz yerde rastlanılmaktadır.

2.25.1 bâğ

Cennet güzellikler,yeşillikler ve altından akan ırmaklar sebebiyle bahçeye benzetilmiştir.

Sen gonca-i handânı ger görürse hûrîler diye

Bu lutf ile ra’nâ güli bâğ-ı cinânda görmedük

s.323-g.291-b.4

“Huriler senin gibi gülen bir goncayı görürse diye, bu lutf ile cennet bahçesinde böyle bir güzel gül görmedik.”

Bezm-i cânânı Necâtî itme zinhâr âşikâr

Gizlüce hoşdur benim bâğ-ı cinânum gizlüce

s.436-g.476-b.5

“Ey Necati,sevgilinin meclisini sakın ortaya çıkarma.Benim cennet bağım gizli iken güzeldir.”

Gül-zâr-ı cinân ise vuslat yolunun bâğı
İtmeye ma‘âzallah dil bâğ-ı cinândan haz
s.303-g.259-b.3

“Kavuşma yolunun bağı cennetlerin gül bahçesi ise Allah esirgesin ki gönül cennet bahçesinden hoşlanmaz.”

Âşık sevgiliye kavuşmak ister gibi görünse de aslında hasret acısı daha cazip geldiği için bir yandan da ona kavuşmak istemez.Hatta sevgiliye giden yol cennetten geçecek olsa,haşa cenneti bile istemeyecek bir durumdadır.

2.25.2 gül-zâr

Gül-zâr-ı cinân ise vuslat yolunun bâğı
İtmeye ma‘âzallâh dil bâğ-ı cinândan haz
s.303-g.259-b.3

“Kavuşma yolunun bağı cennetlerin gül bahçesi ise Allah esirgesin ki gönül cennet bahçesinden hoşlanmaz.”

Âşık sevgiliye kavuşmak ister gibi görünse de aslında hasret acısı daha cazip geldiği için bir yandan da ona kavuşmak istemez.Hatta sevgiliye giden yol cennetten geçecek olsa,haşa cenneti bile istemeyecek bir durumdadır.

2.26 CÛD

Cömertlik anlamına gelen cûd kelimesi bir “âb”, bir“bâğ”, bir “cûy”, bir “çeşme”, bir “defter”, bir “deniz”, bir “dest”, bir “diyâr” ve bir “yel” benzetmeleriyle Divan’da dokuz yerde zikredilmiştir.

2.26.1 âb

Âb-ı cûd irse sehâb-ı himmetinden sebzeye
Bî-tekellûf serv yemişvire isfidâr gül
s.62-k.15-b.22

“Senin yardım bulutundan cömertlik suyu yeşillığe ulaşsa,servi ağacı beklenmedik şekilde meyve,söğüt ağacı ise gül verir.”

Cömertlik bolluk ve bereket içerdiği için ve su da bereket getirdiği için suya benzetilmiştir.Padişahın cömert eli her yere ulaşır ve hatta imkânsız gibi görünse de, padişahın cömertliği sayesinde servi ağacı bile meyve verecek bir berekete kavuşur.

2.26.2 bâğ

Hâtem-i mülk-i vezâret sunulaldan eline

Bâğ-ı cûd ebr-i ‘adâletle mutarrâ mı degül

s.68-k.17-b.16

“Vezirlik rütbesinin yüzüğü eline sunulduğundan beri cömertlik bahçesi adalet bulutuyla tazelenmiş mi değil?”

Cömertlik bolluk ve bereket içerdiği için bahçeye benzetilmiştir.Cömertlik mizacını istikrarlı kılan da padişahın adaletle hükmetmeye önem vermesidir.

2.26.3 cûy

Cûdunun cûyı eger bâğa güzâr ide idi

Böyle kalmaya idi serv-i sihî dest-tehî

s.101-terci bend-blm4-b.7

“Cömertliğin akarsuyu eğer bağdan geçseydi,servi böyle dosdoğru veeller boş kalmazdı.”

Akarsuyun tabiata,yeşillığe,nebâtâta hayat verdiği gibi,cömertlik de boluk bereket getirir.Bu açıdan cömertlik akarsuya benzetilmiştir.Cömertlik bir akarsu gibi bağdan geçseydi,servi ağacı bile ondan nasiplenebilmek için eğilirdi.

2.26.4 çeşme

Yirini bekleyenün kulıyuz ey çeşme-i cûd

‘Ayn-ı lutf ile iden ey beni çâker hâtem

s.72-k.19-b.2

“Ey beni lütfunun membaıyla esir eden hükümdar! Ey cömertlik çeşmesi, biz yerini bekleyenin kuluyuz.”

Padişah öyle cömertlik gösterir ki,tıpkı bir çeşme gibi bereket dağtır.O lütuf yağmuruna nasıl esir olunmaz ki?

2.26.5 defter

Yazılır nâm-ı hümayûnı ile defter-i cûd

Okunur hulk-ı şerîfi ile destân-ı kerem

s.69-k.18-b.3

“Cömertlik defteri senin kutlu isminle yazılır. Cömertlik destanı senin şerefli mizâcınla okunur.”

Cömertlik bir defter olsa onun en başına padişahın kutlu ismi yazılır. Cömertlik destanında yine onun adı okunur.

2.26.6 deniz

Cûdun denizlerinden irişse sehâb-ı lutf

Uzatmaz idi gayra yed-i iftikâr serv

s.85-k.21-b.36

“Lütuf bulutu cömertliğinin denizlerinden erişseydi,servi başkalarına fakirlik eli uzatmazdı.”

Cömertlik çokluğu ve sonsuzluğu bakımından denize benzetilmiştir.”

2.26.7 dest

Bihamdilillah elem gitdi libâs-ı âfiyet geydün

Cihâna dest-i cûdunla biçilsün yeni hil’atler

s.273-g.207-b.3

“Çok şükür üzüntü gitti, sağlık elbisesi giydin.Cömertlik elinle cihâna yeni elbiseler biçilsin.”

Nimetler el ile dağtılıp el ile sunulduğu için cömertlik ele benzetilmiştir.Sağlık beden ve ruhu kötülüklerden, marazlardan koruması sebebiyle bir elbiseye teşbih edilmiştir.Onu giyen hükümdar,tüm cömertliğiyle cihânı eskisinden daha güzel olmak üzere bayındır hâle getirebilir.

2.26.8 diyâr

Diyâr-ı cûdî vü iklîm-i lutfî

İdübdür tîr-i tedbîrin musahhar

s.47-k.10-b.23

“Cömertlik diyârı ve lütuf iklimi tedbir okunu ele geçirmiştir.”

Cömertlik bolluğu ve genişliği çağrıştırdığı için ülkeye benzetilmiştir. Padişah engin cömertliği ve lütufkârlığı sayesinde tedbir okuna sahip olmuştur.

2.26.9 yel

Döndürdi altın üstine cûdun yeli yemün

Bî-kıymet oldu dürr-i ‘Aden nitekim habâb

s.28-k.3-b.25

“Senin cömertliğinin yeli,denizi altını üstüne getirdi.Aden incisi su kabarcığı gibi kıymetsiz oldu.”

Rüzgâr nasıl ki ülkeleri kıtaları dolaşıp altını üstüne getirir ve o diyârları etkilerse, padişahınele benzeyen cömertliği de tüm ülkeyi başatan başa dolaşmakta ve etkilemektedir.Şair, “Senin cömertlik elinle sunduğun lütufların yanında Aden incisinin bile bir değeri kalmamıştır”, diyerek şair padişahın lütuflarını övmektedir.

2.27 CÛD U SEHÂ

Cömertlik anlamına gelmektedir ve Divan’da bir beyitte “hâdim” benzetmesiyle kullanılmıştır.

2.27.1 hâdim

Bir sarâyın begisin devlet ile şâhâ kim

Hâdimi cûd u sehâ oldu ve derbânî kerem

s.70-k.18-b.13

“Ey padişâh hizmetçisi cömertlik ve kapıcısı lütuf olan bir sarâyın beyisin.”

Padişâhın cömertlik hasleti halkına hizmet etmeyi gerektirdiğinden hizmetçiye benzetilmiştir. Bir başka hizmetkâr olan lütuf da padişâhın sarâyının kapıcısı gibi ihsan dileyenlere yardım eder.

2.28 DALÂL

Doğru yoldan çıkmak demek olan dalâl kelimesi bir yerde “şeb” benzetmesiyle kullanılmıştır.

2.28.1 şeb

*Şeb-i dalâlda kalduk eyâ sipihr-i kerem
Kani nücûm-ı hidâyet bu yoldan azmışa
s.458 -g.507-b.3*

“Ey cömertlik göğü, sapkınlığın kara gecesinde kaldık.Bu yoldan çıkmış olanlar için hidâyet yıldızı hani?

Cömertlik çokluğu ve sınırsızlığı sebebiyle göğü benzetilmiştir.Sapkınlık da,doğru yoldan çıkma kişinin hakikatleri görmesine engel olduğu için geceye teşbih edilmiştir.Çok eski dönemlerde yola çıkan kâfilelere yıldızlar kılavuzluk eder, yol gösterirdi.Hidâyet de yıldız misali yolunu şaşırarlara yol gösterecektir.

2.29 DEHR

Dünya, zaman, devir anlamına gelen dünya kelimesi ile ilgili olarak Divan’da bir “arûs”, bir“bâğ”, üç “bôstân”, bir “çârsû”, bir “gülzâr”, bir “mâder”,bir “pir”,bir “pire-zen”,bir “zen” olmak üzere onbir beyitte benzetme yapılmıştır.

2.29.1 arûs

*Ey gönül dehr ‘arûsın tutamazsın ivme
Gâfil olma ki perî şivelü ahûdur bu
s.413-g.440-b.3*

“Ey gönül dünya gelinini kolayca tutamazsın.Unutma ki o peri edalı bir ceylandır.”

Dünya hayatı, güzelliği, tazeliği, cazibesi ile geline benzetilmiştir. Ondan kâm almak,ona doymak mümkün olamaz.Çünkü o kimseye yar olmayan nazlı bir ceylandır.

2.29.2 bâğ

Ey Necâtî gül-i maksûd girür sanma ele

Dehr bâğında vefâ yok bu dikenden ne biter

s.235-g.146-b.6

“Ey Necati, maksat gülü ele geçer sanma. Dünya bağında vefa yok ki bu dikenden ne elde edilsin.”

İnsanın yaptıklarını ekip biçmesi ve türlü nimetlerle dolu olması sebebiyle bu dünya büyük bir bahçeye benzetilmiştir. Elbet bu bahçenin güzellikleri gelip geçicidir,ondan vefa beklemek anlamsızdır.

2.29.3 bostân

Ebr-i ‘adâletün çü sakkâdur ne gam eger

Bostân-ı dehre virmez ise rûzigâr âb

s.33-k.5-b.11

“Adet bulutun öyle bir su dağıtıcıdır ki,zamâne dünya bostanına su verse buna üzülünür mü?”

İnsanın yaptıklarını ekip biçmesi ve türlü nimetlerle dolu olması sebebiyle bu dünya büyük bir bahçeye benzetilmiştir. Padişâhın adalet bulutundan o kadar bereketli yağmurlar yağar ki tüm kâinatı ihyâ etmeye yetecektir.İsterse zamanın bahçıvanı dünya bahçesini sulamasın,ne gam!

Serv gibi çekmeyen bâr-ı ta‘allukdan elin

Bûstân-ı dehr içinde gamdan âzâd olmadı

s.498-g.565-b.2

“Dünya yükünden servi gibi elini çekmeyen,dünya bostanı içinde gamdan azad olmaz.”

Servi ağacı meyve vermez, dolayısıyla yüksüzdür.Dünya hayatı insanoğlunun omzunda katlanılması zor bir yükür.Servi gibi bu yükten kendini kurtaramayan kişinin gamdan kurtulması da mümkün değildir

2.29.4 çâr-sû

Bâzâr-ı tîz-i çârsû-yi dehr içinde bil

Yokdur metâ'-ı medh-i şehenşehden özge bâb

s.29-k.3-b.46

“Dünya çarşısının tez pazarı içinde, bil ki şahların şahını övgü meta’ından başka kapı yoktur.”

Dünya hayatı,iyilik ve kötülüklerin alınıp satıldığı, yeme içme ve geçim kaygısı içinde zamanın nasıl geçtiğinin anlaşılamadığı,zamanın tez uçup gittiği bir pazara benzetilmiştir.Bu çarşı içinde gerekli tek meta padişahı övmektir. Açılmayan kapılar ancak onunla açılacaktır.

2.29.5 gül-zâr

Gül-zâr-ı dehr içinde güler sanma gülleri

Hâr-ı belâ batup ayağına yüzün dürer

s.223-g.127-b.3

“Dünya gülbahçesi içinde gülleri güler sanma. Belâ dikenini ayağına batıp yüzünü buruşturur.”

Dünya hayatı güzellikleri,tadına doyum olmaz nimetleri, güzelliklerin ekilip güzelliklerin biçilmesi sebebiyle gül bahçesine teşbih edilmiştir. Şair, gül yapraklarının buruşuk olmasını dikenin batması sebebiyle acı çekmesi gibi bir hayâlî sebebe bağlayarak hüsn-i talil sanatının güzel bir örneğini vermiştir.

2.29.6 mâder

Mâder-i dehr yine tıfl-ı mehün parmağını

Rûz-ı ‘îd irdi diyu eyledi hınnâ ile al

s.64-k.16-b.6

“Dünya anası ay çocuğunun parmağını bayram günü geldi diye kına ile kırmızı hale getirdi.”

Dünya insanoğlunu bağrından çıkardığı, onu koruyup beslediği için anaya benzetilmiştir.Ayrıca bu beyitte bayram günü çocukların parmaklarına kına yakılması âdetine telmih yapılmıştır.

2.29.7 pîr

Ki pîr-i dehr o şehi genc iken harâb etti

Hayat âbını tâb-ı ecel serâb etti

s.103-mersiye blm2-b.8

“Yaşlı dünya o padişahı genç iken harab etti. Hayat suyunu ecel ışığı serâb etti.”

Dünya eskiliği, görmüş geçirmişliği sebebiyle yaşlı bir insana benzetilmiştir. Ecel hayat suyunu seraba döndürmüştür.Bu dünyadaki varlığımızın ecel eliyle yok olacağı gerçeği,hayat suyunu seraba çevirir.

2.29.8 pîre-zen

Ehl-i dilden çü cihân boş olırdur yarın

Benden ol pîre-zen-i dehr bu gün boş olsun

s.408-g.430-b.6

“Yarın bir gün cihânda gönül ehli kimse kalmayacağı için dünya kocakarısı bugün benden boş olsun.”

Dünyanın gelip geçiciliği ve çok eski olması sebebiyle kocakarıya benzetilmiştir.Nasıl olsa bu dünya aşka gönül vermiş kimseye yar olmayacaktır.Öyleyse dünya hayatının nimetleri benden uzak olsun.

2.29.9 zen

Şafak u mâhı gören şöyle sanur kim zen-i dehr

Pâyına yakdı hınâ sâkına dakdı halhâl

s.64-k.16-b.8

“Şafak ve ayı gören,dünya kadını ayağına kına yaktı, baldırına da halhal taktı sanır.”

Dünya doğurganlığı,güzel nimetlere haiz olması sebebiyle güzel bir kadına benzetilmiştir.Şair şafak ve ay arasındaki görsel ilişkiyi, ayak ve baldırın bir aradaki görüntüsüne benzetmiştir.

2.30.DERD

Gam, keder, kasavet, saygı demek olan dert kelimesi Divan’da bir beyitte “ana” benzetmesiyle kullanılmıştır.

2.30.1 ana

Gam atam oldu derd anam yine hecründe yek-sânem

Esirge bu yalunuzın bu gün atanun ananun

s.55-k.13-b.7

“Gam atam derd ise anam oldu, yine senin ayrılığında yerle yeksanım.Bugün o ata ve ananın yalnız bıraktığı kişiyi koru.

Şaire göre gamsız dertsiz insan yetim kalmış bir garibana benzer,korunmaya muhtaçtır. Dert ise tıpkı anne gibi kötülüklerden korumaktadır.

2.31.DERD Ü BELÂ

Keder ve belâdemek olan derd ü belâ kavramına, “hırmen”, “kişver” ve “od” benzetmeleriyle üç yerde tesâdüf edilmektedir.

2.31.1 hırmen

Gögsümi taşlar ile dögdüğümü tanlama kim

Gördüğün sine degül derd ü belâ hırmenidir

s.214-g.112-b.2

“Göğsümü taşlar ile dövdüğüm için beni ayıplama ki,zaten gördüğün sine değil dert ve belaharmanıdır.”

Dert ve belâçokluğu sebebiyle harmana benzetilmiştir. Âşığın göğsü derdini içine atmaktan ve dövülmekten ötürü harmana benzetilmiştir.Ekin tanelerini sapından ayırmak için harmanın dövülmesi gibi, âşık da göğsünü döve döve teskin olmaya çalışır.

2.31.2 kişver

Anun için mi kul oldu bu Necâti sana kim

İdesin derd ü belâ kişverine şâh beni

s.534-g.618-b.7

“Dert ve belâordusuna beni şâh edesin diye mi bu Necati sana kul oldu?”

Dert ve belâçokluğu ve verdiği sıkıntı sebebiyle orduya benzetilmiştir.Âşık sevgilinin gönlünün sultanı olmayı umarken dert ve belâordusuna padişah olmuştur.Yani aşkına karşılık bulacak yerde ayrılık derdine giriftar olmuştur.

2.31.3 od

Görse Necati sendeki derd ü belâ odın

Dirdi cehennemehli ısınduk belâmuza

s.446-g.489-b.7

“Necati sendeki dert ve belâateşini görse,cehennem ehli ‘belâmuza ısındık’ derdi.”

Ayrılık derdi ve belâsı âşığı yakıp kavurması sebebiyle ateşe benzetilmiştir.Bu öyle yakıcı bir ateştir ki,cehenneme düşenler onu görse cehennem ateşinde yanmaya razı olurlar.

2.32.DERD Ü MİHNET

Dert ve eziyet demek olan derd ü mihnet kavramına Divan’da “dermân” benzetmesiyle bir yerde tesâdüf edilmektedir.

2.32.1 dermân

Derd ü mihnetdür benüm derdüme dermân ey tabîb

Derd ü mihnet sîneme geldükce râhat arturur

s.274-g.208-b.2

“Ey tabib,dert ve mihnet benim dermanım gibidir.Dert ve sıkıntı sineme geldikçe huzurumu artırır.”

Âşık için dert ve sıkıntı onun ihtiyaç duyduğu derman gibidir. Âşık tabipten derdine derman olmasını istemez.Zira onun derdi ruhuna iyi gelen bir ilaçtır.

2.33.DERMÂN

2.33.1 şerbet

Dert olsun şerbet-i dermân içerse ey tabîb

Câm-ı gamdan derd olubdur çünkü dermânım benüm

s.356-g.347-b.4

“Ey tabip derman şerbetini içerse bana dert olsun.Çünkü benim dermanım gam kadehinden dert olmuştur.”

Âşık bu beyitte de şerbete benzeyen dermana kavuşmayı istememekte, gam kadehinden nûş ederek mutlu olmayı hayal etmektedir.Divan şiirinde âşık sevgiliye kavuşmayı her şeyden çok arzu eder görünse de,esas olarak arzu ettiği ayrılık acısının can yakan ateşidir.Onun en büyük ilacı sevda ateşini körükleyen ayrılık şarabıdır.

2.34.DEVLET

Bir hükûmet idaresinde teşkilatlandırılmış olan siyasi topluluk,baht,talih,kut,rütbe,mevki anlamlarına gelen devlet kelimesi ile ilgili olarak Divan’da bir “ahter”,bir “dide”,bir“gülbün”,bir “gülistân”,bir “gülzar”,bir “güneş”,bir “hümâ”,bir “kevkeb”,bir “nigehbân”,iki “sâye”,iki “şem” olmak üzere onüç beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.34.1 ahter

Devletün ahterine südde-i gerdûn mekân

‘İzzetün gevherine keff-i kerîmün deryâ

s.25-k.2-b.17

“Talihin yıldızınafeleğin eşiği mekândır.Şeref mücevherine cömert elin derya gibidir.”

Devlet talih manası ile yıldızların insan kaderini etkilemesi inacına dayanarak yıldızla benzetilmiştir.

2.34.2 dide

Oldı gül yüzi ile bâğ-ı sa‘âdet gülşen

Tal‘atı nûrî ile dide-i devlet rûşen

s.101-Ter.B.-b.3-b.11

“Gül yüzü sayesinde saadet bahçesi gül bahçesine döndü. Yüzünün nuru ile talihin gözü aydınlandı.”

Talih yıldız gibi kırıp duran parlak bir göze benzetilmiştir. O gözü aydınlatan da sevgilinin yüzünün nurudur. Sevgilinin gül yüzü sayesinde tüm bahçeler gül bahçesine dönüverir.

2.34.3 gülbün

Gülbün-i devlet behişt-i dergâhinde tâ ebed

Sahib-i neşv ü nemâ mânend-i Tûbâdur yine

s.91-k.23-b.17

“Devletin gülfidanı, dergâhının cennetinde sonsuza kadar hayat bulacak Tuba ağacı gibidir.”

Devleti yeniliği, güzelliği sebebiyle gülfidanına benzetmiştir. Devleti cennette bulunduğu rivâyet edilen ve dalları aşağı doğru ters olduğu tasavvur edilen Tuba ağacına da benzetmektedir.

2.34.4 gülistân

Ser-sebz ü hurrem ola gülistân-ı devletün

Devr itdügince bu yedi dolâb-ı bî-karâr

s.42-k.8-b.40

“Bu yedi karârsız dolap devr ettikçe devletinin gül bahçesi yeşillik ve sevinç içinde olsun.”

Devlet gelip geçiciliği, güzelliklerinin çabuk bitip solması bakımından gül bahçesine benzetilmiştir.

Şair karârsız dolap ifadesiyle yedi kat göğü kastetmiştir. Yedi kat felek yani dünya var oldukça, senin hükümdarlığın solmayan bir bahçe gibi yeşillikler içinde devam etsin demek istemektedir.

2.34.5 gül-zâr

Gül-zâr-ı devletünde cihân halkı Husrevâ

Gül gibi güldi bir benim iden hezâr zâr

s.42-k.8-b.37

“Ey padişah, devletinin gülbahçesinde cihân halkı gül gibi gülerken binlerce kez ağlayan bir tek benim.”

Devlet gelip geçici güzelliklere sahip olmasının yanı sıra türlü nimetler sunması sebebiyle bahçeye benzetilmiştir.

2.34.6 güneş

Dâ'im aka mı gözyaşı böyle yüzüm üzre

Devlet güneşi doğmaya mı yıldızum üzre

s.444-g.487-b.1

“Gözyaşım daima yüzüm üzerine böyle akacak mı?Devlet güneşi yıldızımın üzerine doğmayacak mı?”

Devlet her yere ışıyla ve gücüyle hükmetmesi bakımından güneşe benzetilmiştir.

2.34.7 hümâ

Uçdı hümâ-yi devlet pervâz idüp kafesden

Gönüldi âşiyânı koyup geçüp hevesden

s.116-tarih-b.3

“Devletin talih kuşu pervaz edip kafesten uçtu.Heveslerinden vazgeçip ve yuvasını bırakıp yola çıktı.”

Devlet yüce ve yüksek olması sebebiyle hümaya benzetilmiştir.Bilindiği gibi hümâ yükseklerden uçan,kanadının gölgesi üstüne düşenlere talih getirdiğine inanılan efsânevî bir kuştur.

2.34.8 kevkeb

Te'sîr iderdi kevkeb-i devlet Necâtî'ye

Nârenci çizme kebkebi itse yüzünde yir

s.231-g.140-b.7

“Ey Necati,eğer o sevgilinin narenci çizmesinin nalçası senin yüzünde yer etseydi, devlet yıldızı sana talih getirirdi.”

Devlet, eski inanışlara göre yıldızların insanın şansını etkilemesi sebebiyle yıldıza benzetilmiştir.

2.34.9 nigh-bân

*Mevâlid-i selâs oldukca mevcûd olsun ey server
Zafer kılavuzun himmet demün devlet nigh-bânun
s.57-k.13-b.39*

“Ey padişah, mevalid-i selâse var oldukça zafer senin kılavuzun,himmet nefesin, devlet de yol göstericin ve koruyucun olsun.”

Yıldızlar insanların yol göstericisidir, aynı zamanda talih sembolü olarak kabul edilir. Devlet de yıldız misali halkına yol gösterir.

2.34.10 sâye

*Ey Necâtî mesned idin âsitân-ı dilberi
Diler isen sâye-i devlet makâm olsun sana
s.147-g.4-b.6*

“Ey Necâti, dilberin eşğini dayanak edin.Diler isen devletin gölgesi sana makam olsun.”

Devlet kuşatıcılığı ve himaye ediciliği bakımından gölgeye benzetilmiştir. Kişi devletin gölgesi altında olmak ve belli bir makam edinmek istiyorsa sevgilinin eşğini mesken edinmelidir.

2.34.11 şem‘

*Husrevâ devletünün şem‘ine pervâne güneş
Serverârîf‘atünün mihrine bir zerre cibâl
s.66-k.16.b.31*

“Ey padişah, devletin ışığına güneş pervanedir.Ey hükümdâr, senin yücelik güneşinin yanında dağlar bir zerredir.”

Her yere hâkim olup her köşeyi adaletiyle aydınlatması sebebiyle devlet ışığa benzetilmiştir.

Zulmet-i âhir zamândur şem‘-i devlet olmasa

Ey Necâti yola girmez baht-ı güm-râhum benüm

s.369-g.369-b.5

“Ey Necati,devlet ışığı olmasa benim yolunu şaşırmış bahtımın yola girmeyeceği bir ahir zaman karanlığı vardır.”

Devlet gücü, hükümranlığı ve adaletiyle ahir zamanın karanlıklarını yok ettiği için ışığa benzetilmiştir. Şair, tıpkı bir ışık gibi devletin yolunu aydınlatması sayesinde yolunu bulabileceğini söylemektedir.

2.35 DİL

Gönül, yürek, kalp anlamlarına gelen dil kelimesi Divan’da iki “bîmâr”, bir “bûlbûl”, bir “cür’a”, bir “dîde”, bir “hâne”, bir “kebûter”, bir “kişver”, bir “mamure”, bir “mısır”, fûç “murg”, dört “mülk”, bir “nakd”, bir “nişâne”, bir “otağ”, üç “pervâne”, bir “rişte”, bir “safha”, bir “seng”, bir “şehbâz”, bir “şehir”, iki “şişe”, bir “toprak”, bir “virâne”, bir “zevrâk” benzetmeleriyle otuz üç beyitte geçmektedir.

2.35.1 bîmâr

Ey harîm-i haremün dâr-ı şifâ her derde

Şerbet-i vasl ile iriş dil-i bîmâra meded

s.174-g.47-b.5

“Ey haremi her derdin şifa evi olan, kavuşma şerbeti ile hasta gönle şifa ulaştır.”

Kavuşma şerbeti kendisine ilaç olan âşığın gönlü, sevgilinin ayrılığında hasta bir kimseye benzer. Ona ancak vuslat şifa olabilir.Gönül ancak sevgiliden gelecek bir yakınlık ile iyileşebilmesi açısından hastaya benzetilmiştir.

Didi karşı tut dil-i bîmârını

Gamzem oklarına didüm hûş ola

s.156-g.19-b.3

“Hoşnut olması için, hasta gönlünü gamzem oklarına karşı tut” dedi.

Divan şiirinde sevgilinin yan bakışı âşığın bağrını delip geçen bir oka benzetilir. Sevgili âşıktan hoşnut ve razı olmak için, gönlünü gamze oklarına siper etmesini istemektedir.

2.35.2 bülbül

Var iken yüzün güle meyl eylemez dil bülbülü

‘Ârife bir gül yeter lâzım degül tekrâr gül

s.61-k.15-b.6

“Gönül bülbülü yüzün varken güle meyl etmez. Arife bir gül yeter,tekrar gül lazım değildir.”

Gönül sevdası ve ağlayıp inlemesi bakımından bülbüle benzetilir. Sevgilinin yüzü varken, âşık bülbüle benzeyen gönül, güle yakınlık duymaz. Sevgilinin yüzü zaten bir gül gibidir, başka güle hacet yoktur.

2.35.3 cür‘a

Gamdan halâs ister isen gel Necâtî’yâ

Dil cür‘asını câm-ı mey-i ergavana at

s.166-g.33-b.7

“Ey Necâti gamdan kurtulmak istersen gönlün şarap tortusunu erguvan şarabının kadehine at.”

Bu beyitte gönülden kastedilen kalptir.Kalp şarap kadehine benzetiliyor.Kalbin içindeki süveyda denilen siyah nokta da kadehin dibindeki son damla olan cüraya teşbih edilmiştir.

2.3.4 dîde

‘Âlem-i ışkî dile gösterdi hüsnün nitekim

Kâ’inâtı dîdeye mihr-i dırâhşân ‘arz ider

s.218-g.119-b.2

“Aşk âlemini senin güzelliğin gönle gösterdi. Nitekim kâinâtı göze gösteren parlak güneştir.”

Âşık, sevgiliyi ve aşk âlemini gönül gözüyle gördüğü için gönül göze benzetilmiştir. Sevgilinin güzelliği parlak bir güneş gibi kâinâtı aydınlatır ve âşık o güzellik sayesinde kâinâtın güzelliklerini fark eder.

2.35.5 hâne

Girme ortasına gel hâne-i dilden çek elün

Ey Necâtî sana ne yâr yapar yâr yıkar

s.222-g.125-b.7

“Gel gönül hanesinden elini çek ortasına girme! Ey Necâtî, yâr yapar ve yıkar sana ne!..

Sevgilinin misafir olup orada yaşaması sebebiyle gönül bir eve benzer.O haneyi yapmak da yıkmak da sevgilinin elindedir.

2.35.6 kebûter

Bir kebûterdür havâyî bu dil-i sergeşte kim

Halka-i zülfünden ayağına halhal eyledün

s.327-g.297-b.2

“Bu âvâre gönül havayı bir güvercindir ki sen onu zülfünün halkasıyla ayağına halhal yaptın.”

Gönül hercai bir kuş gibi dilediğine konması sebebiyle güvercine benzetilmiştir. O sevgili, âşığın nereye konacağı belli olmayan gönlünü ayağına halhal yapmıştır.

2.35.7 kişver

Dil kişverine zülf-i siyâhun belâ yeter

Yıkmağa bu vilâyeti ol ejdehâ yeter

s.211-g.108-b.1

“Gönül ülkesine siyah kâkülün belâ olarak yeter.Bu şehri yıkmak için o ejdehaya benzeyen siyahkâkülün yeter.”

Sevgilinin bir hükümdar gibi gönle hükmetmesi sebebiyle, gönül ülke gibi düşünülmüştür.Siyah kâkül, gönül ülkesini yıkmaya muktedir bir ejderhaya benzetilmiştir.

2.35.8 ma'mûre

Çün visâlün gencine cây itmez idin dostum

N e idi dil ma'mûresin cevrünle vîrân eylemek

s.326-g.296-b.2

“Ey dostum,kavuşma hazinesine meyil vermezdin. Gönül köşkünü eziyetinle harap eylemek de neydi?”

Gönül sevgilinin mesken tuttuğu,kavuşma hazinesini içinde saklayan bir köşke benzetilmiştir.Vuslat âşığın elde edemeyeceği,hatta elde etmek istemeyeceği bir hazinedir.Vuslat hazinesini saklayan gönül köşkü,sevgilinin ettiği eziyetlerle viran olmuştur.Bilindiği üzere hazinler viranelerde gizlenir.

2.35.9 mısır

Şâm-ı zülfün hakkı ma'mûr oldu ey Yusuf-cemâl

Olalı dil mısır sultân-ı hayâlün meskeni

s.536-g.620-b.6

“Ey Yusuf yüzlü, gönül şehri hayal sultanının meskeni olalı zülfünün gecesinin hakkı mamur oldu.”

Gönül nice sevgililere yer verecek kadar geniş olması sebebiyle bir şehre benzetilmiştir. Hayaller gönlü mesken tutarsa sevgilinin zülfünün hakkı verilmiş olur.

2.35.10 murg

İtmedi gitdi murg-ı dil-i Leylîyi şikâr

Mecnûn-i şâh-bâz ki deşt ispirisidür

s.223-g.126-b.5

“Çöl doğanı olan Mecnun Leyla'nın gönül kuşunu avlayamadı gitti.”

Gönül avare olup daldan dala konması sebebiyle kuşa benzetilmiştir. Leyla'nın gönlünü avlamak Mecnun için hiç de kolay değildir.

Dil murgını zülfî bend-i gamdan

Başına çevürdi kıldı âzâd

s.176-g.51-b.6

“Sevgilinin saçı, gönül kuşunu başı etrafında döndürerek âzâd etti.”

2.35.11 mülk

Dil mülki harâb olmayınca

Olmadı cihânda aşk âbâd

s.176-g.51-b.2

“Gönül ülkesi harap olmayınca cihânda aşk mamur olmaz.”

Aşkı güzelleştiren, ölümsüz kılan gönül ülkesinin harap olmasıdır. Aşkın mamur olması için gönül ülkesinin harap olması gerektir. Gönül aşk hazinesini saklayan harabe bir ülkeye benzetilmiştir.

Gam leşkeri ki mülk-i dile konmak isteye

Gamzen kulaguzı gelür evvel yeri çalar

s.227-g.133-b.6

“Gam ordusu gönül ülkesine konmak isterse, gamzenin kılavuzu önceden gelir de yerini belirler.”

Gönül gamın bir ordu gibi istila ettiği bir ülkeye benzetilmiştir. Gam bir kere gönülde yer etmek isterse gamze ona kılavuzluk eder. Yani aşk bir kere o gönüle düşecek olursa sevgilinin yan bakışı ona öncülük eder.

Geh cefâsı hükm ider mülk-i dile gâhi gamı

Ol iki zâlim bu bir tîmâra düşdi müşterek

s.313-g.323-b.2

“Sevgilinin bazen cefası bazen de gamı gönül mülküne hükmeder. O iki zalim bu bir hastaneye düştü.”

Gönül gam ve cefanın hüküm sürdüğü bir ülkeye benzer. Orada mutluluk ve neşeye yer yoktur. Gönül tıpkı bir hastane gibi gam ve cefa hastalarını tedavi eder.

2.35.12 nakd

Zülfe di tolaşmasun dil nakdini almağ için

Gâfil olmasun kişiyi kalb ile bâzâr sır

s.260-g.187-b.4

“Ey sevgili zülfüne de ki gönlümün nakdini almak için boşuna dolaşmasın. Bilsin ki kişi kalp ile pazarlık yaparsa kırılır.”

Gönül alınıp verilmesi, sevgili ile âşık arasında adeta bir pazarlık konusu olması bakımından nakde benzetilmiştir. Âşık sevgiliyi kalp ile pazarlık yapmaması konusunda uyarmaktadır.

2.35.13 nişâne

Sandûkasında sînemün olsun nişâne dil

Öğret elüni gel berü ta'lim-hâne at

s.165-g.33-b.2

“Sînemin sandukasında gönül hedef tahtası olsun.Beri gel elini öğret de talim yap.”

Gönül güzellerin gamze oklarını atarak kendilerine meftun etmek istemeleri sebebiyle bir hedef tahtasına benzetilmiştir. Âşık bu oklara seve seve sinesini siper eder.

2.35.14 otağ

Cem' olun âşüfte-diller kim bu gice bir garîb

Dil otağına gam-ı cânânesin mihmân okur

s.266-g.196-b.6

“Ey âşık gönüller bu gece bir araya gelin ki, bir garip gönül çadırına sevgilisinin gamını misafir çağırır.”

Aşk gamı âşıkların gönüllerinin padişahıdır. Otağlar da padişahların sefer sırasında konakladığı çadırdır.Bu beyitte âşığın gönlü, aşk gamı padişahının çadırına benzetilmiştir.Bir padişaha yakışan da otağda ağırlandırmaktır.

2.35.15 pervâne

Ruhlarının şem'ine yanmağa dil pervânedür

Âteşe meyl eyler ise ta'n degül dîvânedür

s.217-g.118-b.1

“Gönül yanaklarının mumu için yanan pervaneye dönmüştür. Ateşe meyl eyler ise de ayıplanacak bir şey değildir, çünkü divane olmuştur.”

Sevgilinin yanakları parlaklığı sebebiyle muma, gönül de o yanakların etrafında yana yana dönmesi sebebiyle pervaneye benzetilmiştir.

Pervâne gibi diller yansa nola ey dil-ber

Çün hüsn çerağını Kudret sana yandırdı

s.505-g.576-b.4

“Ey sevgili, gönüller pervane gibi yansa ne çıkar. Çünkü güzellik mumunu kudret sahibi olan Allah senin için yaktı.”

Güzellik mumu bir daha sönmek üzere Allah’ın kudretiyle sevgili için yakılmıştır. Varsın gönüller,o güzellik mumunun etrafında yanarak can versinler.

Şevkunle yanan dillere pervâne disünler

Sen şem ‘ olıcak ‘âşıkuna yâ ne disünler

s.228-g.136-b.1

“Senin ışığında yanan gönüllere pervane desinler. Sana mum denirse âşığa da başka ne denebilir ki?”

2.35.16 rişte

Gel yâ kaşuna zıh gibi çek rişte-i dili

Gören disün ki oh nice dil-keş kemân olur

s.203-g.94-b.4

“Gel gönül ipliğini yay gibi eğri kaşına kiriş gibi çek ki, gören ‘Oh nasıl gönül çeken yay olmuş’ desin.”

Gönül aşkın yarattığı çaresizlik yüzünden düğüm düğüm olması, kırılganlık ve inceliği nedeniyle ipliğe benzetilmiştir.

2.35.17 safha

Nakş oldu hatun dilde yazukdur oda yakma

Şol safhayı kim âyet-i Kur’ân yazılıbdur

s.207-g.101-b.4

“Kur’ân âyeti yazılmış şu sayfa gibi senin de ayva tüyün gönüle yazılmıştır ki, onu (gönlümü) ateşe atma yazıktır.

Gönül sevgilinin aşkının yazılı olduğu temiz bir sayfaya benzer. Sevgilinin ayva tüyleri o sayfaya yazılmış Kur’ân âyetleri gibidir.

2.35.18 seng

Gide mi ey seng-dil zülfün hayâli sîneden

Çün bilürsin muhkem olur kâfir itdügi binâ

s.145-g.1-b.4

“Ey gönlü taş gibi olan sevgili, senin zülfünün hayali sinemden gitsin mi? Bilirsin ki kâfirin yaptığı bina sağlam olur.”

Sevgilinin gönlü acımasızlığı ve sertliği sebebiyle taş benzetilmiştir. Sevgilinin siyahlığı sebebiyle kâfire benzeyen zülfü, gönlü taş gibi sağlam hale getirmiştir. Kâfirlerin yaptığı binaların sağlam olması gibi, gönlün yıkılması da mümkün değildir.

2.35.19 şehbâz

Uçsa bu hâkî kafesden ta’n mı dil şeh-bâzı kim

Bir kara gözlü sa’âdet şâhînun lâçınıdır

s.248-g.167-b.5

“Bu bedenden gönül doğanı uçsa buna şaşılmaz. Çünkü o bir kara gözlü saadet şâhının şahinidir.”

Saadet bir şâha gönül de o şâhın uçurduğu, nereye konacağı belli olmayan, sevgilinin zülûflerinin tuzağına düşmüş bir doğan kuşuna benzer. Ele geçmesinin, avlanmasının güçlüğü sebebiyle gönül doğan kuşuna benzetilmiştir.

2.35.20 şehir

Sen ey hayâl-i dâst gönülden çıkar mısın

Dil şehrini yâ şöyle ısız kor yıkar mısın

s.394-g.409-b.1

“Ey sen dost hayali, gönülden çıkar mısın? Böylelikle gönül şehrini sahipsiz bırakıp yıkacak mısın?”

Gönül, sahibinin padişah olduğu ve onun aşkının hükmüyle mamur olup ayakta duran bir şehre benzer. Sevgilinin hayalinin gönülden çıkması, o şehrin sahipsiz ıssız kalması ve yıkılması demektir.

2.35.21 şişe

Dil şişe gibi nâzüğ ü sâfi idi dirîğâ

La 'lün meyini içmeyeli bozdı mîzâcî

s.549-g.640-b.2

“Gönül cam gibi nâzik ve saftı, fakat ne yazık ki sevgilinin dudağının şarabını içmeyeli huyu bozuldu.”

Gönül saflığı ve kırılganlığı sebebiyle cama benzetilmiştir. O kadar nâziktir ki, çok çabuk huy değiştirir. Sevgilinin dudağından şarap içemeyen âşığın gönlü cam gibi nâziktir, hemen kırılıverir.

2.35.22 toprak

Her dilde arasan bulunur 'ışkdan eser

Her toprağı ki kazsalar elbette mâ' çıkar

s.193-g.78-b.7

“Hangi toprağı kazsalar nasıl ki su çıkarsa, hangi gönlü arasan mutlaka aşktan bir eser bulunur.”

Gönül aşk tohumunu yeşertmesi yada nice aşklara mezar olması bakımından toprağa benzer. Sevginin olmadığı hiçbir gönül yoktur ki, biraz eşelendiğinde o topraktan aşk tohumları fışkırmassın. Tıpkı derinden kazıldığında kaynak suyu fışkıran bir toprak gibi.

2.35.23 virân

Dil-i vîrânımı yap mihr ü vefâ ile didüm

Seng-i cevri ile hemân başladı mi 'mârlığa

s.441-g.483-b.3

“Viran olmuş gönlümü sevgi ve vefa ile tamir et, dedim. Ezizyet taşı ile hemen mimarlığa başladı.”

Gönül kutsal aşk hazinesini saklaması ve sevgilinin aşkı yüzünden talan olması nedeniyle viraneye benzetilmiştir. Âşığın sevgiliden istediği gönlünü sevgi ile teskin ve mamur etmesi iken,sevgili eziyet ederek âşığın gönlünü imar etmektedir.

2.35.24 zevrâk

Gark oldı bahr-ı mihnete dil zevrâkı meded

Ey Hızır-ı pey-huceste yetiş dil-rübâlığ it

s.164-g.31-b.6

“İmdat ki gönül kayığı sıkıntı denizinde boğuldu.Ey uğurlu Hızır, yetiş de sevgililik et.”

Sıkıntı ve dertler o kadar çoktur ki tıpkı bir deniz gibi âşığı boğmaktadır. Gönül bu sıkıntı denizinde karar eyleyemeyerek sallanıp durmasından dolayı sandala benzetilmiştir.

2.36 DİL Ü CÂN – CÂN Ü GÖNÜL

Yürek ve can kavramı Divan’da bir “kâfile”,bir “kebâb”,bir “mülk”,bir “nakd”,bir pâdişâh,üç tabib benzetmeleriyle sekiz beyitte kullanılmıştır.

2.36.1 hasta

Ol tabîb-i cân ü dil terk itdi ben dil-hasteyi

Bana dermân eylenüz yandum yakıldum âhdan

s.411-g.436-b.3

“O can ve gönül doktoru ben gönlü hastayı terk etti. Bana çare bulun ki ahtan yanıp yakıldım.”

Sevgili âşığa şifa dağıtan bir doktor, can ve gönül ise sevgilinin deva olduğu bir hastaya benzetilmiştir.

Nâleyi gönderdi gönlüm gel yetiş öldüm diyu

Ol tabîb-i cân ü dil gelmedi dermân olmadı

s.524-g.603-b.4

“Gönlüm ‘Öldüm gel yetiş’ diye inledi. Fakat o can ve gönül doktoru gelip derman olmadı.”

2.36.2 kâfile

Zülfi derbend ü gözi reh-zen olalı geçemez

Dil ü cân kâfilesi zülf-i perîşândan öte

s.445-g.488-b.5

“Zülfü geçit ve gözü yol kesici olalı,dil ve can kâfilesi perişan zülüften öteye geçemez.”

Gönül ve can sevgilinin peşisıra yollara revan olması bakımından kâfileye benzetilmiştir. Sevgilinin gözleri tıpkı harami gibi âşığın neyi var neyi yoksa elinden alır.Buna rağmen âşığın canı ve gönlü bir kâfile misali sevgilinin ardından gider.

2.36.3 kebâb

Nigârâ nâr-ı hicrânun kebâb itdi dil ü cânı

Gamından şerha-i sînem ya biryân olmasun nolsun

s.411-g.434-b.2

“Ey sevgili ayrılık ateşi, gönül ve canı kebab gibi yaktı. Gamın yüzünden göğsümün parçası biryân olmasın da nolsun”.

Gönül ve yürek ayrılık acısı çekmekten göz göz olup yanması sebebiyle kebaba benzetilmiştir.

2.36.4 mülk

Hecr ile cân ü gönül mülkini yağmalar kılur

Bir kaşı yâ gözleri mekkâr dersen işte sen

s.410-g.433-b.4

“Ayrılık acısı ile can ve gönül mülkünü yağmalayan kaşı yâ, gözleri hilekâr kimdir dersen işte o sensin.”

Can ve gönül, gözleri hilekâr bir sevgili tarafından talan edilen bir ülkeye benzetilmiştir. Can ve gönül,tüm insanları kucaklayabilecek genişlikte olması sebebiyle ülkeye teşbih edilmiştir.

2.36.5 nakd

Gamzelerle dil ü cân nakdini bir bir aluben

Ahirü'l-emr beni ol gözi'ayyâr yıkar

s.222-g.125-b.4

“Dil ve can nakdini gamzelerle bir bir alıp,sonunda beni o gözü hilekâr olan yıkar.”

Sevgilinin gamzeleri gönül ve canı para gibi tüketmektedir.Tükene tüketene sonunda o alışverişe hile karıştıran sevgili âşığı yıkar.

2.36.6 pâdişah

Ey gam-ı dil-ber sakın cân ü gönülden çıkma kim

Pâdişeh câ'iz degüldür ola leşkerden ırağ

s.309-g.266-b.6

“Ey sevgilinin gamı,sakın can ve gönülden çıkma.Çünkü askerden uzak olmak padişaha yasaktır.”

Can ve gönül bir padişah, gam ise o padişahın etrafından ayrılmayan asker gibidir.Padişah nasıl askerlerinden ayrı kalamazsa,can ve gönlün de gamdan ayrı kalması imkânsızdır.

2.36.7 tabîb

Ol tabîb-i cân ü dil terk itdi ben dil-hasteyi

Bana dermân eylenüz yandum yakıldum ahdan

s.411-g.436-b.3

“O can ve gönül doktoru benim gibi bir gönlü hastayı terk etti. Ah çekmekten yanıp yakıldım, bana çare bulun.”

2.37. DUÂ

Dua sözlük anlamı itibariyle Allah’a yalvarma, niyaz,birini çağırma,bir yere gönderme demektir.Divanda iki “dest”,bir “hadeng”,bir “hirmen”,bir “tır” olmak üzere beş beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.37.1 dest

Rahm kıl dervîşüne ey pâdişâh-ı hüsn kim

Pây-ı taht-ı saltanat dest-i du‘â üstindedür

s.219-g.121-b.6

“Ey güzellik padişahı, dervişine merhamet et. Saltanat tahtının ayağı dua elinin üstündedir.”

Dua ederken ellerin gökyüzüne doğru açılması nedeniyle dua ele benzetilmiştir. Şair sevgiliyi güzelliği sebebiyle padişaha, âşığı da onun etrafında pervane olan, aşk dilenen bir dervişe benzetmiştir. Sevgilinin hüküm sürdüğü saltanatın devamı âşığın daima ettiği dualar sayesinde.

Yüzine tutsa Necâti ne ‘aceb haclet elin

Nesi var yüze gelür dest-i du‘âdan gayrı

s.521-g.599-b.7

“Necati utanç elini yüzüne tutsa şaşılır mı? Dua elinden başka nesi var yüze gelecek?”

İnsanoğlu hem eliyle günah işler, hem de günahkâr ellerini göğe uzatıp yüzüne sürerek Rabbinden mağfiret diler. Necati de diğer kullar gibi günâhkâr ellerini yüzüne sürerek yalvarıp af dilese buna şaşılır mı?

2.37.2 hadeng

Ey mâh çihre olma cefâya dilîr kim

Eflâk cevşenine hadeng-i du‘â geçer

s.186-g.81-b.4

“Ey ay yüzlü sevgili, eziyet etme ki, dua oku göklerin zırhını deler geçer.”

Âşığın ellerini göğe açıp yalvararak ettiği duanın tıpkı bir ok gibi hedefine ulaşması sebebiyle dua oka benzetilmiştir. Âşık, sevgiliyi eziyet etmemesi konusunda uyarmaktadır. Bilindiği gibi mazlumun ahı ile Allah arasında perde yoktur ve ettiği beddua mutlaka yerini bulur. Bu nedenle sevgili eziyet etmekten sakınmalı ki, âşığın bedduası onun canını yakmasın.

2.37.4 hırmen

Devr-i meclis ki bu gün zevk u safâ hırmenidür

El açun vakt-i sabûh oldı du ‘â hırmenidür

s.214-g.112-b.1

“Şarap meclisi bugün zevk ve sefa harmanına dönmüştür. (Ey dostlar) sabuh vakti geldi, el açın; çünkü dua harmanıdır.”

El açmak şarap kadehi tutmak demektir. Bu da dua ederken ellerin göğe doğru açılışını hatırlatır. Şarapla dolu kadeh klasik metinlerde daima güle, goncaya teşbih edilmiştir.

Meyhane meclisinde birçok kişinin birlikte kadeh tutması,kadehleri havaya kaldırması ortamı gül (kadeh, dua) harmanına dönüştürmüş olur.

2.37.5 tîr

Ey mâh-çihre âşıkun âhından it hazer

Bilmez misin ki göklere tîr-i du ‘â çıkar

s.193-g.78-b.6

“Ey ayyüzlü, âşğın ahından kork!Bilmez misin ki dua oku göklere ulaşır.”

Aşğın ellerini göğe açıp yalvararak ettiği duanın tıpkı bir ok gibi hedefine ulaşması sebebiyle dua oka benzetilmiştir.Âşık sevgiliyi eziyet etmemesi konusunda uyarmaktadır.Bilindiği gibi mazlumun ahı ile Allah arasında perde yoktur ve ettiği dua mutlaka yerini bulur.Bu nedenle sevgili eziyet etmekten sakınmalı ki, âşğın bedduası onun canını yakmasın.

2.38 DÜNYÂ

İçinde yaşadığımız yer yuvarlağı olan dünya, bu Divan’da bir “bezm”, bir “cennet”, bir “kahpe kadın” ve bir “vîrâne” benzetmeleriyle dört yerde kullanılmıştır.

2.38.1 bezm

Nedîmi bezm-i dünyânun nedemdür

Gel ey ney bir dem it kim dem bu demdür

s.263-g.192-b.1

“Dünya meclisinin sohbet arkadaşı nedamettir. Ey ney, gel bir nefes et ki, zaman bu zamandır.”

Dünya hayatı geniş anlamda eğlence, yiyip içme ve bir arada bulunma mekânıdır. Bu nedenle dünya hayatı meclise benzetilmiştir.

2.38.2 cennet

Sicn- i mü 'min cennet-i kâfirdürür dünyâ dimiş

İşiden ağyâr-ı bî-dîn ile destânum benüm

s.356-g.347-b.3

“Benim rakiplerle destanımı işiten ‘Dünya hayatı mü’minin hapishanesi kâfirin ise cennetidir’ demiş.”

Dünya hayatı öyle sonsuz nimetlerle donatılmıştır ki, bu nimetlerden faydalabilen için dünya bir cennet, mahrum kalanlar için ise adeta cehennemdir. Bu nimetlerden faydalananlar ise müminler değil, kâfirleridir.

2.38.3 kahbe

Ey Necâtî ‘izzet-i dünyâyâ bakma merd isen

Bir vefâsuz kahbedür dünyâ ki hiç varmaz ere

s.373-g.499-b.5

“Ey Necâtî,eğer özü doğru bir yiğitsen dünyanın itibarına değer verme.Dünya hiçbir erkeğe varmayan vefasız bir kahpedir.”

Dünya hayatı kimseye kolay kolay mutlu yüzünü göstermeyen,hep cefa eden vefa bilmeyen bir kahpeye benzer.Öyleyse dünyaya itibar göstermek nedendir?

2.38.4 vîrâne

Mâla mağrûr olma ey hâce ki bu dünyâ diyen

Sencileyin nice baykuş uçuran vîrânedür

s.182-g.60-b.4

“Ey bu dünya hayatı senin gibi nice baykuş uçuran bir viranedir, diyen hoca! Servetinle övünme”.

Bu dünya hayatı süslü püslü görünen, cennet gibi yaşanılacağı sanılan fakat aslında baykuşların kol gezdiği uğursuz bir viranedir.Kişi servetiyle övünse ne çıkar,hepsi elden gitmeyecek midir?

2.39 ECEL

Hayatın son demi, muayyen olan vade, ömrün sonu anlamlarına gelen ecel kavramı ile ilgili olarak Divan'da bir "câm", bir "çengâl", bir "dest", bir "hâb", bir "kılıç", bir "sâkî", bir "şâm", bir "tâb", bir "uyku" olmak üzere dokuz beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.39.1 câm

Sunulmaz mest-i lâ-ya 'kıl olana bâde ey yârân

Ecel câmı ire nâ-gâh hüş-yâr olmasun kimse

s.478-g.538-b.4

"Ey dostlar,sızmış olan kimseye şarap sunulmaz.Ecel şarabı ansızın ulaştığında kimse akli başında olmasın."

Ecel kişiyi bu dünyadan alıp başka bir dünyaya götürmesi,ölüm sarhoşluğu vermesi sebebiyle şaraba benzetilmiştir.

2.39.2 çengâl

Birdür ey dervîş ecel çengâline bay ü gedâ

Kim berâberdür suya döymekde şekerle nemek

s.338-g.316-b.6

"Ey derviş, suya dökülünce şeker ve tuz nasıl ki bir ise, ecel çengeli için de zengin ve fakir aynıdır."

Ecel can aldığı için çengele benzetilmiştir.İster şeker ister tuz olsun,suya dökülünce eridiği gibi ister fakir ister zengin olsun,ecel ulaştığında hepsini aynı akıbet beklemektedir.

2.39.3 dest

Düşürdi efser-i şâhenşehîyi dest-i ecel

Baş açalum varalum Şehriyârı ağladalum

s.105-mers.şehzâde-sultan Abdullah-b.5

“Ecel eli şâhların şâhının tacını düşürdü.Varalım da baş açıp (ağıt yakıp) padişahı ağlatalım.”

Ecel gelip ulaştığında hayatları alt üst etmesi,saltanat ve tacı yerle bir etmesi sebebiyle ele benzetilmiştir.Baş açmak, başa gelen felaket sebebiyle kişinin başındaki örtüyü atarak feryat figan etmesi anlamında kullanılan eski bir geleneğe işaret eder.

2.39.4 hâb

Dil kesilmez ‘ışk-ı dil-berden ko nâsıh sözi kes

Veh ki bu hâb-ı eceldür olıma mânî‘ mekes

s.295-g.246-b.1

“Ey nasihatçi dilberin aşkından gönül vazgeçmez,konuşmayı bırak.Eyvah ki, bu ecel uykusudur, sinek mani olamaz.”

Ecel gelip ulaştığında,mahşer gününe kadar bir daha uyanması mümkün olmayan bir uykuya yatıldığı için uykuya benzetilmiştir.

2.39.5 kılıç

Gâh leb geh kad anar dil hasta cânın gezdürür

Kim ecel gibi irer nâ-gâh şemşîrün senün

s.322-g.290-b.4

“Gönül bazen dudağını bazen boyunu anar ve böylelikle hasta canımı oyalar.Öyle ki senin kılıcın ansızın bir ecel gibi erişir.”

Ecel dünya ile tüm bağları ansızın ve acımasızca kestiği için kılıca benzetilmiştir.

2.39.6 sâkî

Gözyaşı ile anca ciğerler ezdüm

Şevk ile nice nice gazeller yazdum

Sâkî-i ecel dolduracak peymânem

Cânum acıdı cümle cihândan bezdüm

s.12-rubâi

“Gözyaşı ile onca ciğerler ezdim. Şevk ile nice gazeller yazdım.Ecel sâkîsi kadehimi doldurduğunda canım acıdı,bütün cihândan vazgeçtim.”

Ecel sunduğu ölüm şarabıyla sarhoşluk verdiği için sâkîye benzetilmiştir. Ecel hayat kadehini ölümle dolduran bir sâkîye benzer.

2.39.7 şâm

Tarîk ide şâm-ı ecel rûz-i hasmuni

Bula çerağı devletinin intifâ seher

s.46-k.9-b.51

“Ecel akşamı düşman olan gündüzü terk etsin. Devletinin ışığı seher vakti yok olsun.”

Ecel kasveti ve karanlığı çağrıştırması, akşamın gündüzün sonu olması gibi ecelin de hayatın sonu olması sebebiyle akşama benzetilmiştir.

2.39.8 tâb

Ki pîr-i dehr o şehi genc iken harâb etti

Hayat âbını tâb-ı ecel serâb etti

s.103-mersiye blm2-b.8

“Yaşlı dünya o padişahı genç iken mahvetti.Hayat suyunu ecel harareti serap haline getirdi.”

Yaşlı-geç,hayat-ecel gibi tezat kavramlar tenasüp ilişkisi içerisinde kullanılmıştır.Ecel, hayatı bir realiteden çıkarıp yok hükmüne sokan yegâne gerçektir. Tâb-ı ecel ile kastedilen, ölümün insan bendenini yok eden etkisidir. Ecel geldiği zaman ölümün yakıcı etkisi ile insan hayatı bir su gibi buharlaşacak ve serap haline gelecektir.

2.39.9 uyku

Düşmanların gözine ecel uykusu gelir

Çün ser-güzeşti hasmuna ide fesâne tığ

s.51-k.11-b.35

“Kılıç düşmanına macerayı masal haline getirdiği için, düşmanların gözüne ecel uykusu çöker.”

Ecel gelip çatığında artık o ağır uykudan uyanmak imkânsızdır.Ta ki hesap zamanına kadar sürecektir bir uykudur bu.

2.40 ELEM

Keder,dert,maddi ve maddi ve manevi ızdırap demek olan elem kelimesi,Divan’da bir beyitte “bâd” benzetmesiyle kullanılmıştır.

2.40.1 bâd

Devlet-âbâdunun ol kim ura dîvârına yüz

Kâh-veş bâd-ı elem den ana ırmeye hazân

s.102-terc-i bend-bölüm5-b.4

“Sarâyının duvarına kim yüz vursa,köşk gibi elem rüzgârından ona hazan erişmez.”

Elem,öyle ızdırap vericidir ki rüzgâr gibi her yeri kasıp kavurup hayatları alt üst etmesi nedeniyle rüzgâra benzetilmiştir.Ancak padişahın sarâyından kim nasiplenirse ona asla hüznün erişmez.

2.41 EZEL

Başlangıcı olmayan geçmiş zaman,öncesizlik demek olan ezel kavramı Divan’da iki “bezm”,bir “lüt’f”,bir “nakkâş” olmak üzere dört beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.41.1 bezm

Kısmet-i bezm-i ezeldür ey Necâtî bilmiş ol

Âşinâ bîgâne vü bîgâne olmaz âşinâ

s.155-g.17-b.7

Ey Necati, bilmiş ol ki; tanıdık ve bildiklerin yabancı; yabancıların da tanıdık olmayacakları ta ezel meclisinde takdir edilen bir kuraldır.

Beyitte ezel meclisi olarak kastedilen Allah’ın kullarına “Ben sizin Rabb’iniz değil miyim?”sorusuna “Evet” diye yanıt verdikleri elest meclisidir. Bu mecliste Allah bir sakî gibi düşünülmüş, Allah’ın ruhlara hitabı şaraba; ruhlar da meyhaneye müdavimlerine teşbih edilmiştir.

Her kişi bezm-i ezel mestidürür ammâ ki ben

Cür‘a-i câm-ı lebünle olmuşam tekrâr mest

s.166-g.34-b.2

“Her kişi ezel meclisinin sarhoşudur, fakat ben dudağının şarabının tortusuyla tekrar sarhoş olmuşum.”

Tasavvuf inancına göre Rabbin hitabına mazhar olan ruhlar dünyaya sarhoş olarak gelirler. şair hem ezel meclisi sarhoşu olmuş, hem de sevgilinin dudağının şarabıyla sarhoş olmuştur.

2.41.2 lutf

Bâğ-ı kadriine ebed irmemege bâd-ı fenâ

Ebr-i lutf-ı ezelî bile müberrâ mı degül

s.69-k.17-b.30

“Kadrinin bahçesine ebediyyen ölüm rüzgârının erişmemesi için,ezelî lütuf bulutu bile iksir mi değil?”

Lütuf sonsuz sayıda olması bakımından ezele benzetilmiştir.

2.41.3 nakkâş

Nakkâş-ı ezel cedvel ü pergâra koyunca

Devrân beni bir nice zemân çekdi çevirdi

s.529-g.610-b.4

“Ezel nakkaşı beni cetvel ve pergere koyunca felek beni nice zaman çekip çevirdi.”

Bu beyitte Allah’ın bir sıfatı olarak zikredilen ezel,kâinâtta işleyen mükemmel düzen sebebiyle nakkaşa benzetilmiştir.Perger ve cetvel bilindiği gibi ölçü ve çizimlerde kullanılan aletlerdir.şair bu kavramları zikrederek kâinâttaki ölçü ve düzeni vurgulamak istemiştir.

2.42 EMN

Eminlik, korkusuzluk, rahatlık demek olan emn kelimesi Divan’da bir beyitte “han” benzetmesiyle kullanılmıştır.

2.42.1 hân

Salalı ‘adlün eli mirvaha-i ahkâmı

Hân-ı emn üzre te‘addî mekesi açmadı bâl

s.65-k.16-b.24

“Senin adalet elin hükümler yelpazesini sallayalı emniyet ve güvenliksofrası üzerinde zulüm sinekleri kanat açamaz oldu.”

Güven pek çok niteliğin ve nimetin üstünde bir önem arz ettiği için nimetlerle donatılmış bir sofraya benzemektedir. Padişahın yüce adaleti sayesinde ülkenin hiçbir yerinde zulme imkân kalmamıştır.Öyle ki zulüm sinekleri kanat çırpmaya bile yeltenemeyecektir.

2.42 EMN Ü EMÂN

Korkusuzluk ve güvenlik demek olan bu kavram Divan’da bir beyitte mirvaha benzetmesiyle kullanılmıştır.

2.42.1 mirvaha

Möhri ahkâmıdürür mirvaha-i emn ü emân

Her yana devlet eli ile anı salar hâtem

s.73-k.19-b.19

“Emniyet ve güven yelpazesi onun saltanatının hükümleridir.Yüzük onu her yana devlet eliyle gönderir.”

Emniyet ve güven ferahlık rahatlık vermesi sebebiyle yelpazeye benzetilmiştir.

2.43 EMN Ü FERÂĞÂT

Güvenlik ve göz tokluluğu demek olan bu kavram bir beyitte “hıl‘at” benzetmesiyle kullanılmıştır.

2.43.1 hıl‘at

Geydürelden ‘adl-i Şeh emn ü ferâğât hıl‘atin

Rum iline milket-i Îrân u Tûrân imrenür

s.226-g.132-b.6

“Padişahın adaleti güvenlik ve ferâgât elbisesini giydirdiğinden beri İran ve Turan ülkesi Rum ülkesine imrenir.”

Güven, emniyet ve kanaâtkarlık insanı bir elbise gibi koruması sebebiyle elbiseye benzetilmiştir. Padişahın adaletli yönetimi insanlara güven telkin ederek huzur ve emniyet içerisinde yaşamalarını sağlar. Bunu gören komşu ülkelerin insanları, Rum ülkesinde refah içinde yaşayan mutlu insanlara özenir.

2.44 EMEL

Ümit, arzu, hırs, tamah demek olan bu kavram Divan’da bir beyitte “şâh” benzetmesiyle kullanılmıştır.

2.44.1 şah

Olmasa idi sa’y-i sehâb-ı keremün ger

Olmaya idi şâh-ı emel sebz ü mutarrâ

s.23-k.1-b.24

“Cömertlik bulutunun gayreti olmasa idi, emel dalı yeşil ve taze olmazdı.”

Emel, gaye her daim yenilendiği için yeşil taze bir dala teşbih edilmiştir. Padişahın cömertlik bulutundan lütuflar yağmur gibi yağar ve tabiatı yeşil ve taze kılar.

2.45 FAKR

Fakirlik, yoksulluk demek olan fakr kavramı, Divan’da bir “ev” ve bir “mülk” olmak üzere iki beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.45.1 ev

Fakr evinden yüz çevürme ey dil-i dervîş kim

Derd bu derd ise derdüne devâ bu derdedür

s.252-g.172-b.6

“Ey dervîş gönül, fakirlik evinden yüz çevirme. Dert bu dert ise, derdine deva bu derttedir.”

Fakirlik, gönül ve göz tokluluğu, bu dünyanın nimetlerine ehemmiyet vermemek düşüncesi kişiyi bir ev gibi dış dünyanın kötülüklerinden korur. Bu sebeple fakirlik eve teşbih edilmiştir.

2.45.2 mülk

Şehriyâr olalı sen lutf u kerem kişverine

Fakr mülkini gınâ leşkeri kıldı pâ-mâl

s..66-k.16-b.29

“Sen cömertlik ülkesine hükümdar olalı, fakirlik ülkesini zenginlik ordusu ayaklar altına aldı.”

Padişahın cömertliği o kadar sınırsızdır ki ucu bucağı olmayan bir ülkeye teşbih edilmiştir. Bu sınırsız cömertlik, fakirlik ülkesini, tıpkı bir ordunun ani baskın yapması gibi ülkeyi de aniden büyük bir refaha yükseltmiş, zenginliğe boğmuştur.

2.46 FELEK

Gökyüzü, semâ, âlem, dünya, talih, baht, kader anlamlarına gelen felek kavramı ile ilgili olarak Divan’da bir “cellad”, bir “çevgân”, bir “evc”, bir “fânus”, bir “mah”, bir “mihir”, bir “pir”, üç “tâs”, bir “tevsen” olmak üzere on bir benzetme yapılmıştır.

2.46.1 cellâd

Tan mı her akşam yere gömülse tîğ-ı âfitâb

Çünkü cellâd-ı felek gün başına bin kan eder

s.231-g.141-b.4

“Güneş kılıcı her akşam yere gömülse ayıplanır mı? Çünkü felek cellâdı bir günde bin kişinin kanını döker.”

Felek divan şiirinde her daim ters gitmesiyle acımasız ve zalim olmasıyla zikredilir. Bu beyitte de acımasızlığı nedeniyle kan döken bir cellâda benzetilmiştir.

2.46.2 çevgân

*Üstüne dönmek murâd olursa çevgân-ı felek
Başını top eyle andan sonra bu meydâna bas
s.302-g.256-b.2*

“Felek çevganı senin üstüne dönmeyi murat edecek olursa, başını top eyle ondan sonra bu meydana savur, at gitsin.”

Felek yuvarlak olması sebebiyle çevgane benzetilmiştir. Felek bir gün senden yana dönecek olursa, başını bu yolda feda et demek istemektedir.

2.46.3 evc

*Hasmunun sâye gibi itmege ömrin kûtah
Mihrine rif'atünün evc-i felek câ mı degül
s.68-k.17-b.21*

“Düşmanın ömrünü gölge gibi kısaltmak için, yüceliğinin güneşine feleğin doruk noktası makam mı değil?”

Gökyüzünün en yüksek noktası senin yüce makamın olmuştur. Senin azametinin düşmana öyle bir korku salar ki, düşmanın ömrü bile kısalmır.

2.46.4 fânûs

*Ola fânûs-i felek bâd-ı hatardan hâfız
Gün gibi rûşen ola şem '-i murâdun bin yıl
s.60-k.14-b.39*

“Felek fanusu tehlike rüzgârından korunsun. Muradının mumu güneş gibi bin yıl parlasın.”

Fanusun kubbemsi şekli nedeniyle felek fanusa benzetilmiştir. Şair muradın ışığı binlerce yıl sönmeden yansın diyerek padişaha dua etmektedir.

2.46.5 mâh

*Bir gün sen âfitâba mukârin olam diyu
Mâh-ı felek yıl on iki aydur sefer çeker
s.234-g.145-b.3*

“Felek ayı sen güneşe bir gün yakın olayım diye, yılın on iki ayı sefer eder.”

Felek yuvarlak şekilde olması sebebiyle aya benzetilmiştir. Ay hem kendi etrafında, hem dünyanın etrafında, hem de dünya ile birlikte güneşin etrafında döner. Şair ayın güneş etrafında dönmesi şeklindeki tabi hadiseyi, güneşe yakın olma arzusuna bağlayarak hüsn-i ta’lil sanatının güzel bir örneğini vermiştir.

2.46.6 mihr

Ey mâh-ı hüsn mihr-i felek bezmüne gelüb

Ger şem‘ gibi karşuna yanmazsa uşda ben

s.398-g.416-b.3

“Ey güzellik ayı felek güneşi meclisine gelip de karşında mum gibi yanmazsa, işte ben yanmak için buradayım.”

Güzelliği ay gibi parlak olan sevgili için, baht açıklığı bakımından güneşe benzeyen felek mum gibi yanmazsa, âşık her daim yanmaya hazır beklemektedir.

2.46.7 pîr

Ol cevân-bahtun cemâlini kemahî görmege

Ay ü günden gözine gözlük tutar pîr-i felek

s.338-g.316-b.7

“O parlak talihlinin yüzünün güzelliğini görmek için felek ihtiyarı gözüne ay ve güneşten bir gözlük tutar.”

Felek dünyanın varoluş tarihi kadar eski olduğu için yaşlı bir insana benzetilmiştir. Gökkubbenin en üst katmanı olan feleğin ay ve güneş ile bir arada bulunması, sanki yaşlı bir insanın gözlük takması gibi tasvir edilmiştir.

2.46.8 tâs

Çalaram âh ile tâsın felekün olur ise

Meh husûfî gibi ruhsârûna zülfün hâ’il

s.59-k.14-b.15

“Zülfün ay tutulması gibi yanağına perde olur ise, felek tasını âh ile çalarım.”

Zülfün yanakta aldığı kıvrımlı hâl ay tutulmasına benzetilmiştir. Sevgilinin saçı yanağını kapatır ve âşık o güzelliği görmekten mahrum kalırsa nasıl felek tasını âh ederek çalmasın ki? Tas yuvarlak olduğu için felek de tasa benzetilmiştir.

*Yine derd ile bir âh eyledüm toldı cihân âteş
Felek bir tâsa dönmişdür kim ola dermiyân âteş
s.299-g.251-b.1*

“Yine dert ile bir âh eyleyince cihân ateş doldu. Arada ateş olsun diye felek bir tasa dönmüştür.”

2.46.9 tevsen

*Himmetle felek tevsenini rahş eyle
Cânâneleri dilde yeter nakş eyle
s.12-rubai4*

“Yardımınla felek atını koştur. Yeter ki gönülde sevgilileri nakş et.”

Bu beyitte talih anlamında kullanılan felek, muradın atına benzetilmiştir. Padişahın yardımıyla murad atı parlayacaktır.

2.47 FENÂ

Yok olma, yokluk, geçip gitme anlamına gelen fena kelimesi ile ilgili olarak Divan’da dört “bâd”, bir “bezm”, bir “gülzar”, bir “iksir”, bir “karbân” ve bir “yel” benzetmeleri yapılarak dokuz beyitte teşbih amaçlı kullanılmıştır.

2.47.1 bâd

*Bâğ-ı kadriüne ebed irmemege bâd-ı fenâ
Ebr-i lutf-ı ezeli bile müberrâ mı degül
s.69-k.17-b.30*

“Kadrinin bahçesine ebediyyen yokluk rüzgârının erişmemesi için ezeli lütuf bulutu bile iksir mi değil?”

Rüzgârın estiği yerleri kasıp kavurması, saçıp savurması gibi yokluk da her şeyi yok eder, talan eder. O padişahın yanına yöresine, yokluk yani ölüm

rüzgârının ulaşmaması için sonsuz lütuflar göstermesi bile yeterli olmayacak mıdır? Şair böyle bir mucize beklentisi içindedir.

İtmeye cüüdâ bâd-ı fenâ kûy-i vefâdan
Rahmet bulıdı su sepelerse tozum üzre
s.444-g.487-b.4

“Rahmet bulutu tozumun üstüne su serperse, yokluk rüzgârı vefa köyünden beni ayırmasın”.

Vefa, yokluğu taşıyan rüzgârın kolay kolay erişemeyeceği emin güvenilir bir köye benzetilmiştir. Yokluk yani ölüm acımasız bir rüzgâr gibi insanı o güven içinde yaşadığı köyden ayırabilir.

Kimi kim bâd-ı fenâdan sakına pîr-i mugân
Bir iki cür‘a ile hâkini nem-nâk eyler
s.256-g.180-b.2

“Yaşlı meyhaneci kimi yokluk rüzgârından sakınsa, bir iki şarap tortusu ile toprağını nemli hâle getirir.”

2.47.2 bezm

Meh sâgarını dolu içen pâdişahlara
Bezm-i fenâda sâkî-i devrân ayak dolar
s.111-mersiye-blm2-b.4

“Ay kadehini dolu dolu içen padişahlara felek sâkîsi yokluk meclisinde kadeh dolaştırır.”

Şair, kalabalık bir meclisi tam zıddı olan yoklukla ilişkilendirerek, bütün ruhların toplandığı ve herkese alinyazısının sunulduğu elest meclisini zihinde canlandırmak istemiştir.

2.47.3 gül-zâr

Bir dem iken devlet-i dünyâyı ber-dem sandılar
Bu fenâ gül-zârınun ‘ayşını ‘âlem sandılar
s.191-g.74-b.1

“Bir anlık dünya mutluluğunun hep sürüp gideceğini sandılar. Bu yokluk gülbahçesinde yaşamayı,yiyip içmeyi hayat sandılar.”

Ölüm yani yokluk sanıldığı gibi, korkulduğu gibi tamamen bir yok oluş değil, farklı bir mecra ya geçişi sağlayan bir adımdır. Orada aslında yokluk yok, yokluğun sunduğu envai çeşit nimetlerle dolu gülbahçesi vardır. Dünya hayatı yokluk bahçesine benzetilmiştir.

2.47.4 iksîr

Horşîd-i cihân-tâbı kızıl mangıra saymaz

İksîr-i fenâ tâlibi kallâşlaruz biz

s.287-g.232-b.3

“Biz cihânı aydınlatan güneşi bile bir kızıl mangıra saymayıp, yokluk iksirine talip olan rint tabiatlı kişileriz.”

Şair yokluk iksiri ile elest meclisinde Rabbin hitabına mazhar olma şerefine nail olan kulların sarhoş bir şekilde dünyaya gelmelerini ilişkilendirmektedir. Kullar bezm-i fenâda içtikleri yokluk iksirinin sarhoşluğuyla dünyaya gelmişlerdir.

2.47.5 kârbân

Bir kerre kârbân-ı fenâ didi bana kim

Cennet çemenlerinde açılur bekâ yüki

s.502-g.572-b.5

“Yokluk kervanı bana bir kere sonsuzluk sofrasının cennet çemenlerinde açıldığını söyledi.”

Şair bu beyitte kervanın kalabalık olması ile yokluk arasındaki tezat ilişkisinden söz etmektedir. Kervan nasıl ki bir menzile ulaşırsa, yokluk da bir menzile ulaşır.

2.47.6 yel

Fenâ yili çü ‘ömrün ide târâc

Gözünden çıkısar sîm ü zer ü tâc

s.121-kıt‘a 13

“Yoklukrüzgârı ömrünü talan edince gümüş, altın ve taç gözünden düşecek”.

Rüzgâr nasıl her şeyi savurup ortadan kaldırırsa, yokluk da hiçbir şeyin mevcudiyetinin kalmaması demektir.Ömür yok olunca artık ne tahtın ne tâcın bir hükmü kalmayacaktır

2.48 FERÂGÂT

Vazgeçme, bırakıp terk etme, bir mülkün tasarruf hakkını başkasına terk etme, istirahat etme, dinlenme anlamına gelmektedir. Necati Bey Divanı’nda “gülşen”, “hab” ve “uyku” olmak üzere üç beyitte benzetme amacıyla kullanılmıştır.

2.48.1 gülşen

Dem-be-dem bülbül gibi ben zâr zâr ağlayayın

Sen ferâgât gülşeninde âlemi güldür bana

s.154-g.15-b.2

“Ben bülbül gibi sürekli inleye inleye ağlarken, sen zenginliğin gül bahçesinde âlemi bana güldür.”

Feragat zenginlik ve tok gözlülük demektir. Zenginlik yani her türlü nimete sahip olmak, ya da sahipmiş gibi gözü tok yaşamak gülbahçesi gibi insana ferahlık ve mutluluk verir.Sevgili de o gül bahçesinde mutlu mesut yaşarken, âşığa hayat zindan olmuş ve gülünecek hallere düşmüştür.

2.48.2 hâb

Tâ huzûr ile ide halk ferâgat hâbın

Yağdurur ebr-i kefi ‘âleme bârân-ı kerem

s.70-k.18-b.8

“Halk ferâgât uykusunu huzur ile uyusun diye avucunun bulutu âleme ihsan yağmuru yağdırır.”

Zenginlik yada kanaâtkarlık, kişiyi dış dünyadan habersiz bırakma bakımından uyku haline benzetilmiştir. Gözü tok olan insan tıpkı uykuda gibi

çevrede olup bitenden habersizdir. Padişah halkın zenginlik içinde kanaât-kâr biçimde yaşaması için âleme ihsan ve iyilikleri yağmur gibi yağdırır.

2.48.3 uyku

Anlar ferâgat uyhusına vardı siz nice

Bezm-i belâda şem‘ misâline yanasuz

s.130-kıt’a 48-b.3

“Onlar ferâgat uykusuna vardı da,siz belâmeclisinde daha ne kadar mum gibi yanacaksınız.”

Zenginlik ya da kanaât-karlık dış dünyadan habersiz olma gibi bir uyku haline benzetilmiştir. Gözü tok olan insan tıpkı uykuda gibi çevrede olup bitenden habersizdir.

2.49 FERYÂD Ü ÂH

Feryat ve âh demek olup, bir beyitte “bâd-ı sabâ” benzetmesiyle kullanılmıştır.

2.49.1 bâd-ı sabâ

Ol cefâ-ger eylemez feryâd ü âhumdan hâzer

Cennetün handân güli bâd-ı sabâdan korkmaz

s.284-g.225-b.6

“Cennetin gülen gülünün saba rüzgârından korkmadığı gibi, o cefakâr da feryat ve ahından korkmaz.”

Sevgili cennette bir güle benzetilmiş, âşık da rüzgâra benzeyen ahı ile ortalığı kasıp kavuran bir divane gibidir. Rüzgâr nasıl geçtiği yerleri alt üst ederse âşığın ahı da her yanı yerle bir eder. Gülün sabah rüzgârından korkmadığı gibi sevgili de âşığın ahından korkmamaktadır.

2.50 FETH

Açma, açılma anlamlarına gelen feth kelimesi bu Divan’da bir “afıtab”, bir “arûs”,bir “âyîne”,bir “bahâr” ve bir “yağmur” benzetmeleriyle beş yerde kullanılmıştır.

2.50.1 âfitâb

Bir dem içinde zahir olur âfitâb-ı feth

Çün dest-i devletün çeke tîğ-i gazâ seher

s.45-k.9-b.41

“Devlet elin seher vakti gaza kılıcını çektiği için fetih güneşi bir anda ortaya çıkar.”

Fetih, gücü, ferahlığı, zenginliği beraberinde getirdiği için güneşe benzetilmiştir. Genellikle sefere seher vakti çıkılmasına işaret edilmiştir. Güneşin bir anda doğmasını, şair seher vakti kılıç çekilip gaza emri verilmesine bağlayarak hüsn-i ta’lil yapmıştır.

2.50.2 arûs

Gül gûne gibi ‘ırz günü feth ‘arûsı

Sürer yüzine hûn-ı ‘adûyi ki ola zîbâ

s.23-k.1-b.15

“Fetih gelini süslenmek için şeref günü düşman kanını düzgün gibi yüzüne sürer.”

Fetih zorluklarla elde edilmesi, zafer sarhoşuğu vermesi, beraberinde sevinç getirmesi sebebiyle geline benzetilmiştir. O öyle bir savaş meydanıdır ki akıtılan kanlar süs diye yüze sürülür.

2.50.3 âyîne

Oldukca cihân bahtı eli eyleye dâ’im

Feth âyînesin gerd-i sipâh ile mücellâ

s.24-k.1-b.32

“Cihan var oldukça, talihin eli sayısız askerinin göğe kaldırdığı toz ile daima fetih aynasını parlatsın.”

Büyük hükümdar İskender, düşman ordularının kilometrelerce öteden gelişini görebilmek için kritik mevkilere ayna yerleştirirdi. Bu ayna klasik şiirimizde âyîne-i İskender olarak metinlerde zikredilir. Şair fetih ve ayna arasında benzerlik kurarken bu ilişkiden faydalanmıştır. Eskiden çelik aynaların kül, toz ve toprak ile parlatılması uygulamasına telmih vardır. Yani padişahın askerlerinin

savaş sırasında yerden kaldırdıkları toz ve toprağın, gökyüzüne yükselerek feleğin aynasını parlattığı ifade ediliyor.

2.50.4 bahâr

Bahâr-ı fethi ile Pâdişâh-ı Gâzînin

Açıldı devlet ü dînün gül ü gülistânı

s.94-k.25-b.2

“Gazi padişahın fethinin baharı ile devlet ve dinin gül ve gül bahçesi açıldı.”

Fetih, baharın yaz mevsimine açılan bir kapı olması gibi nice kapıları açar, insanlara bahar gibi nice sevinçler getirir. Fethin yarattığı sevinçle devletin gülbahçeleri yeşerecektir.

2.50.5 yağmur

Ümîd bâğına yağmağa feth yağmuru

Olubdur ebr kefi berk tîğ-ı rahşânı

s.95-k.25-b.12

“Ümid bağına fetih yağmuru yağması için eli bulut, parlak kılıcı şimşek olmuştur.”

Kılıcın aşağı ve yukarı inip kalkmasını yağmur öncesinde çakan şimşek parıltısına, durmaksızın şimşek gibi çakan kılıç şakırtıları neticesinde elde edilen fethi de yağmura benzetmiştir. Fetih, bolluğu bereketi beraberinde getirmesi sebebiyle yağmura teşbih edilmiştir.

2.51 FETH Ü ZAFER

Necati Bey Divanı’nda bir “arûs” ve bir “sefine” benzetmeleriyle kullanılmıştır.

2.51.1 ‘arûs

Gazâ düğün gibidür sancakı şehün dâmâd

‘Arûs feth ü zafer ma‘reke şebistânı

s.95-k.25-b.22

“Gaza düğün, padişahın sancağı ise damat gibidir. Fetih ve zafer gelin, savaş meydanı ise yatakodasıdır.”

Fetih ve zafer nice mücadele ve zorluklarla elde edilen gelin gibidir. Gaza kalabalık ve keşmekeş içinde olması bakımından düğüne benzetilmiştir. Düğün, damat, gelin, yatakodası tenasüp ilişkisiyle kullanılmış kavramlardır.

2.51.2 sefine

Bâd-ı murâd ile doludur iki bâd-bân

Olalı meger sefine-i feth ü zafer nişân

s.98-k.21-b.10

“Murad rüzgârı ile dolu olan iki yelkenli fetih ve zafer gemisine nişan olmuştur.”

Gemilerin yükleri ve insanları taşınması gibi, elde edilen fetih ve zaferler de ülkeyi daha ileriye, daha büyük bir güce ulaştırır.

2.52 FİKRET

Fikir, düşünce, idrak, hatır, zihin, rey, oy, inanma, zihin tasavvuru, kuruntu, murâd, maksat, niyet anlamlarına gelmekte olup, Divan’da “gülşen” ve “halvet-serây” benzetmeleriyle iki yerde karşımıza çıkmaktadır.

2.52.1 gülşen

Esmedi fikretinün gülşenine bâd-ı melâl

Konmadı re 'yinün âyînesine gerd-i hatâ

s.25-k.2-b.19

“Onun düşüncesinin gülbahçesine doğru hüznün rüzgârı esmedi. Hükmünün aynasına da hata tozu konmadı.”

Padişahın düşünce dünyası, üretken ve güzel verimler ortaya çıkarması bakımından gülbahçesine benzetilmiştir. Onun hükümleri adaletini ve hükümdar şahsiyetini yansıtan biricik aynadır. Onun adaletinin terazisi hiçbir zaman şaşmadığı için bu aynaya bir toz zerresi bile bulaşmaz.

2.52.2 halvet-serây

Halvet-serây-ı fikrete cem‘ oluban havâss

Bahtumdan özge itmez idi bir kimesne hâb

s.27-k.3-b.12

“Duygular düşünce sarâyına toplanınca bahtımdan başka kimse uyumazdı.”

Düşünceler değerli olması ve değeri ölçüsünde hüküm sürmesi sebebiyle sarâya benzetilmiştir. Bir de o sarâyda duygular da yer alır ve hüküm vermek zorlaşırsa, artık bahtımdan başka kimseyi uyku tutmaz.

2.53 FİRÂK

Ayrılık, ayrılma, sevişenlerin ayrılığı, hüznün, keder, sıkıntı anlamlarına gelmektedir. Bu kelime Divan’da, bir “belâ”,bir “kılıç”,bir “nâr”,üç “od”,bir zahm benzetmeleriyle kullanılmıştır.

2.53.1 belâ

Safâ-yi vaslını dâ‘im anar belâ-yi firâk

Havâ-yi cenneti nâr-ı cahîm ider ta‘rif

s.311-g.270-b.3

“Kavuşmanın mutluluğunu ayrılık belâsı daima anar. Cennetin havasını cehennem ateşi tarif eder.”

Cennetin ne derece güzelliklerle dolu olduğunu ve o nimetin kıymetini cehennem ateşinde yanan bilir. Kavuşmanın mutluluğunu da ayrılık acısıyla yanan bilir. Ayrılık türlü sıkıntıları beraberinde getirmesi, âşığın bir türlü yakasından düşmemesi sebebiyle belâyâ benzer.

2.53.2 kılıç

Ciger firâkı kılıcı ile oldı yara diriğ

Ne mülkden ki nihân oldı ol diyâra dirîğ

s.104-mersiye-blm3-b.1

“Yazık ki ciğer ayrılık kılıcıyla yara oldu.Hangi şehirden gittiyse o şehre yazıklar olsun.”

Ayrılık yûreği dağlaması can yakması sebebiyle kılıca benzetilir. Sevgilinin terk ettiği şehre gerçekten yazık olmuş demektir.

2.53.3 nâr

Tâb-ı hasretler ile yakdı beni nâr-ı firâk

Serv-i nâz olmaz ise sâye-i dîvâra meded

s.174-g.47-b.6

“Naz servisi duvar gölgesine dayanak olmazsa hasretin hararetiyle ayrılık ateşi beni yakar.”

Sevgiliden ayrılık bir ateş misali yûreği, bedeni yakıp kavurması sebebiyle ateşe benzetilmiştir.

2.53.4 ôd

Firâk odını kime yanalum nedür tedbîr

Varalum eyleyelüm hâk-i pâyna takrîr

s.105-mersiye-blm5-b.8

“Ayrılık ateşini kime yanalım, tedbir nedir? Varıp ayağının toprağında karâr eyleyelim.”

Ayrılık ateş gibi âşığın yûreğine düşer ve yangın yerine çevirir. Sevgilinin ayağının toprağına yüz sürmek belki alınacak tek tedbirdir.

Olmayayın cemâlüne pervâne yâ neyin

Yanmayayın firâk odına yâ ne yanayın

s.375-g.380-b.1

“Onun yüzünün güzelliğine pervane olmayayım da neyin pervânesi olayım, onun ayrılık ateşine yanmayayım da neye yanayım?”

2.53.5 zahm

Zahm-ı firâk unulmuş u gitmişdür ey sanem

Tîrûnle sîne birlige yetmişdür ey sanem

s.362-g.358-b.1

“Ey put gibi güzel sevgili,ayrılık yarası iyileşmiş ve gitmiştir.Okunla sîne birliğe ulaşmıştır.”

Ayrılık can yakması, âşığın bağrını sürekli sızlatması nedeniyle yaraya benzetilmiştir.Sevgilinin âşığı yaralamak için fırlattığı ok,sineye saplandığında artık ayrı-gayrı kalmamış, âşık ve maşuk bir olmuştur.

2.54.FİRKÂT

Dostlardan vesâireden ayrılık,ayrılış anlamına gelen firkât kavramı, Necâtî Bey Divanı’nda bir “ateş”,bir “dağ”,bir “derd ü belâ”,bir “humâr”,bir “leşker”,bir “nar”,dört “şeb” benzetmeleriyle on yerde benzetmeye konu olmuştur.

2.54.1 âteş

La ‘l-i cânân şevkine yansan yakılsan nola kim

Ey Necâtî âteş-i fûrkât senün cânundadır

s.259-g.185-b.5

“Ey Necâtî, sevgilinin dudağının arzusuna yansan yakılsan ne çıkar? Ayrılık ateşi senin canındadır.”

Aşığın can evine düşen ateş öyle büyüktür ki,sevgilinin dudağına kavuşsa ne olur,kavuşmasa ne olur?Onu zaten o ateş yakıp kül etmiştir. Ayrılık, yakılcılığı bakımından ateşe benzetilmiştir.

2.54.2 dağ

Dâğ-ı fûrkât nicedür bilmez idi eylemese

Alnının kara yazularını defter hâtem

s.73-k.19-b.27

“Hatem, alnının kara yazılarını defter eylemese idi, ayrılık yarası nasıldır bilmezdi.”

Ayrılık yarasının acısını duymak âşığın alnına yazılmış kara bir yazıdır. Ayrılık her daim acısını duyuran bir yara gibi her daim âşığın yüreğini sızlatmaktadır.

2.54.3 derd ü belâ

Fürkâtün derd ü belâdur vuslatun havf u hatar

Çâr-sû-yi 'ışka gelsün derd alan derd üstine

s.447-g.490-b.3

“Ayrılığın dert ve belâdır, kavuşmak ise korku ve tehlikedir.Dert üstüne derdi olan aşk çarşısına gelsin.”

Âşıksevgiliye kavuşsa başka, ayrı kalsa başka dertlere dûçâr olacaktır. Ayrılık belâgibi, kavuşmak ise tehlikelerle doludur.

2.54.4 humâr

Câm-ı vasl olmaz ise fürkât humârı öldürür

Hâlûmi billahi din ol gözleri mestâne

s.470-g.525-b.7

“Kavuşma kdehi olmaz ise ayrılığın baş ağrısı öldürür. Halimi o gözleri sarhoşa söyleyin.”

Kavuşma şarabından mahrum kalan âşığa, bir de ayrılık şarabı içirilirse can vermesi kaçınılmazdır. Ayrılık zamanında âşık kendinden geçmiş, dünyadan habersiz bir şekilde yaşamaktadır. Bu nedenle ayrılık, tıpkı şarap gibi âşığın aklını başından alır.

2.54.5 leşker

Leşker-i fürkât şebîhûn eyler iken her gice

Tâlib olur vuslata âh-ı seher-gâhum benüm

s.315-g.369-b.4

“Ayrılık askeri her gece baskın yaparken, benim seher vakti ahım vuslata tâlib olur.”

Ayrılık kasvet gibi insan ruhuna çöktüğü için, baskın yapan askere benzetilmiştir.Âşık seher vakti âh ederek Allah’a vuslat için yalvarıp yakarmaktadır.

2.54.6 nâr

Mihr ü mâhı bir eli ile oynadan elma gibi

Nâr-ı firkâtde geçürdi günümi eyva ile

s.420-g.451-b.2

“Ayı ve güneşi elinde bir elma gibi oynatan (Tanrı), bana bütün hayatımı eyva(h)larla geçirmeyi nasip etti.”

Firkât yani sevgiliden ayrılık, âşğın ruhunu yakması sebebiyle ateşe benzetilmiştir.

2.54.7 şeb

Fürkât şebini görmeyesin ‘âlem içre hîç

Yâr ile ‘ayşı ger çıkarursan sabaha sen

s.134-kıt ‘a 66-b.3

“Yar ile yiyip içerek sabahı çıkarırsan âlem içinde ayrılık gecesini hiç görmeyesin.”

Fürkât şebine düşmüşem ey mâh esirge

Çıkdı felege âh-ı seher-gâh esirge

s.380-g.517-b.1

“Ey ay (yüzlü)sevgili, ayrılık gecesine düşmüşüm, sakın! Ahım felege çıktı, bundan sakın!”

Ayrılık âşğın hayat güneşini söndürdüğü, ruhunu kararttığı için geceye teşbih edilmiştir. Sevgili âşığa eziyeten vazgeçmelidir. Bilindiği gibi mazlunun ahıyla Allah arasında perde yoktur ve bedduası muhahhak kabul olur. Bu sebepten sevgili âşğın ahını almaktan sakınmalıdır.

2.55 GAM

Kaygı, tasa, dert, keder, gussa demek olan gam kelimesi ile ilgili olarak Necâti Bey Divanı’nda bir “ata”, bir “ateş”, bir “bâd”, iki “bahr”, iki “bâzâr”, bir “bend”, bir “beyâbân”, dört “bezm”, bir “bucak”, bir “câm”, bir “cür’a”, bir “çeng”, bir “çeri”, iki “dest”, bir “diken”, bir “dost”, bir “düşman”, bir “gece”, iki “genc”, bir “hançer”, bir “hikâyât”, iki “jeng”, bir “Kâbeteyn”, bir “kafes”, bir “kûh”, iki “kûlbe”, altı “leşker”, iki “mekteb”, bir “metâ”, bir “mey”, iki

“meydân”,bir “mıkraz”,bir “mihmân”,bir “nedim”,bir “od”,bir “palâs”,bir “piyâle”,bir “pûte”,bir “sarsar”,bir “sultân”,iki “şeb”,iki “şehir”,bir “tennur”,bir “tır”,iki “tiğ” ve bir “zalim insan” benzetmeleriyle altmış beş yerde teşbih yapılmıştır.

2.55.1 ata

Gam atam oldu derd anam yine hecründe yek-sânem

Esirge bu yalunuzın bu gün atanun ananun

s.55-k.13-b.7

“Ey sevgili, senin ayrılığında gam atam, derd anam oldu.Bu yalnızın sen atasını ve anasını muhafaza eyle.”

Evlatları yetiştirip eğiten, terbiye eden ana ve atadır. Âşığı terbiye eden, onu ham iken pişiren de aşk gamıdır.Aşk yüzünden çekilen gam, âşığı olgunlaştırıp terbiye etmesi bakımından anaya benzetilmiştir.

2.55.2 âteş

Âteş-i gamdan yanubdur pâkdür cismüm benüm

Bil ki şol bir âh-ı âteş-nâkdür cismüm benüm

s.355-g.346-b.1

“Benim gam ateşinden yanmış cismim tertemizdir. Bil ki benim cismim bir ateşli ahtır.”

Bilindiği üzere ateş eski çağlardan beri tehlikelerden korunma, ısınma, temizlenme gibi işlevleri olup, kutsal kabul edilmiştir. Âşığın bedeni gamın ateş misali yakmasıyla tertemiz olup arınmıştır. Âşık o kadar çok âh etmiştir ki, bedeni artık baştan aşağı yakıcı bir âh olmuştur.

2.55.3 bâd

Hey ne bilsün mübtelâlar hâlin ol gül-çihre kim

Bâd-ı gamdan zülfi ‘ömrinde perişân olmadı

s.523-g.603-b.2

“Ömründe zülfi gam rüzgârından sebep hiç perişan olmamış mübtelâlar, o gül yüzlünün halini ne bilsin.”

Gam âşığı yerinden yurdundan ettiği, başıboş bir yaprak gibi sağa sola savurduğu içinrüzgâra benzetilmiştir. Âşığın halini ancak gam çekenler anlayabilir. Ömründe bir kere gam çekmemiş olanlar o gül yüzlünün halini nereden bilecekler ki.

2.55.4 bahr

Bahr-i gamda serv ile gülden nola umsam meded

Gark olanlar hâr ile hâşâke ey dilber sunar

s.258-g.184-b.6

“Gam denizinde serv ile gülden meded umsam ne olur?Ey dilber boğulanlar, diken ile çerçöpe bile el uzatır.”

Gam çokluğu ve sonsuz olması sebebiyle denize benzetilmiştir.Âşık servi ile gülden yardım istese çok mu?Suya düşen yeri gelince suyun üstünde yüzen çerçöpe bile el uzatır.

2.55.5 bâzâr

Bâzâr-ı gamda gözyaşı sûret virür sana

Kim satılır Necâtî kumaş ülkeri ile

s.427-g.462-b.7

“Ey Necati, gam pazarında kumaş ülkeri ile satılan gözyaşı sana sûret verir.”

Âşıkların aşk uğruna canlarını ortaya koyup harac mezad satmaları sebebiyle çekilengam pazara benzetilmiştir.

2.55.6 bend

Dil murgını zülfî bend-i gamdan

Başına çevürdi kıldı âzâd

s.176-g.51-b.6

“Sevgilinin zülfü gönül kuşunu, başına çevirerek gam tuzağından âzâd etti.”

Sevgilinin saçları âşıkların gönüllerini çelmek için süslenmiş bir tuzaktır. Gam, ayağı takılanı çaresiz bıraktığından dolayı bir tuzağa benzetilmiştir.

2.55.7 beyâbân

Oldı ben dîvâneye mûnis hayal-i çeşm-i yâr
Gam beyâbânında şol Mecnûn ile ahu gibi
s.494-g.560-b.2

“Sevgilinin gözünün hayali gam çölündeki Mecnun ile ceylan gibi benim gibi bir divaneye yakın oldu.”

Gam yakıp kavurması, gam çekenî aç susuz perişan bırakması sebebiyle kızgın bir çöle benzetilmiştir. Âşık kendisini Mecnun’a, sevgilinin gözünü ceylana benzeterek, Leyla ve Mecnun hikayesine telmihte bulunmuştur.

2.55.8 bezm

Bezm-i gamda ‘akl ü cânı itdi la ‘l-i yâr mest
Câm iki oldı ne var olsa kamu hüş-yâr mest
s.163-g.29-b.1

“Gam meclisinde akıl ve cânı yârin dudağı sarhoş etti. Kadehler iki oldu, bütün ayaklar sarhoş olsa ne çıkar?”

Kendine özgü usûl ve erkânı olması, onu yaşayanları eğitmesi belli bir kıvama getirmesi sebebiyle gam meclise benzetilmiştir.

Câm-ı şarâb-ı ‘ışkun ile Cem degül miyüz
Bezm-i gamun safâsına hurrem degül miyüz
s.280-g.220-b.1

“Aşk şarabının kadehi ile Cem değil miyiz? Gam meclisinin neşesi ile sevinçli değil miyiz?”

Cem hem birlik olmak hem de şarabı icad ettiği söylenen hükümdar manasında kullanılarak tevriye sanatı yapılmıştır. Gam meclisinde neşeli olmak tabiriyle tezat yapılmıştır. Âşık, sevgiliden ayrı kalmanın gamıyla mutlu olur.

2.55.9 bucak

Öliyor haste Necâtî kerem it bir sora gel
Gam bucağında esîr oldı esirge hey yâr

s.184-g.63-b.7

“Hasta Necâtî ölüyor, lutf et de bir sor. Ey yâr, gam şehrinde esir olan Necati’yi esirge koru.”

Gam büyüklüğü ve çokluğu sebebiyle şehre benzetilmiştir. Necati gamlarla dolu bir şehirde adeta esir olmuştur.

2.55.10 câm

Derd olsun şerbet-i dermân içerse ey tabîb

Câm-ı gamdan derd olubdur çünkü dermânım benüm

s.356-g.347-b.4

“Ey tabib, derman şerbeti içerse bu bana dert olsun. Çünkü benim dermanım gam şarabı derdidir.”

Klasik edebiyamızda gam ile aşk eş anlamlı olarak kullanılagelmiştir. Aşk ile kastedilen gam, gam ile kastedilen de genellikle aşktır. Divan şiirinin mazmunları arasında en çok bilinenlerden birisi de aşkın gam olarak düşünülmesidir. Beyitte aşkın yerini tutan gam /aşk, âşığı kendinden geçiren ve aklını başından alan etkisi nedeniyle şaraba benzetilmiştir.

2.55.11 cür‘a

Ey Necâtî leb-i cân-bahş-ı sanem dirisiyüz

Gözedür cür‘a-i gamdan hele âvârelerin

s.402-g.422-b.6

“Ey Necâtî, can bahşeden sevgilinin dudağının dirisiyiz. Hele ki gam şarabının tortusuyla berduşlarını gözetir.”

Gam âşığı sarhoş edip kendinden geçirmesi sebebiyle şarap tortusuna benzetilir. İsa nefesli sevgilinin dudaklarıyla dirilen âşıklar, gam şarabının tortusuyla sarhoş olmuştur.

2.55.12 çeng

Bezm-i neşâta ne içün iletmez bizi rakîb

Çeng-i gamında nây ile hem-dem degül miyüz

s.281-g.220-b.4

“Rakib bizi neşe meclisine niçin iletmez? Gam çenginde ney ile arkadaş değil miyiz?”

Âşık ağlayıp inlemesi feryat etmesi sebebiyle neye, gam da yine bir musiki aleti olan çengiye benzetilerek bir meclis ortamı tasavvur edilmiştir.

2.55.13 çeri

Yazuk degül mi safha-i ruhsâra hat çeküp

Cân mülkini ayakladasın gam çerisine

s.450-g.496-b.2

“Yanağın sayfasına hat çekip, gam askerine can ülkesini ayaklatmak yazık değil midir?”

Gam çok olması ve kasvetli olması sebebiyle baskın yapan bir asker topluluğuna benzetilmiştir. Şair sevgilinin yanağını temiz bir sayfaya, ayva tüylerini de siyah olması bakımından askere benzetmiştir.

2.55.14 dest

Sevin ey dil ki seni dest-i gam-ı yâr yıkar

Ne gam ol hâne için kim anı mi ‘mâr yıkar

s.222-g.125-b.1

“Ey gönül sevin ki, seni yârin gam eli yıkar. Bir evi onu yapan mimar yıksa buna üzülünür mü?”

Gam yapması, yıkması, ya da tamir etmesi sebebiyle ele benzetilmiştir. Gönülü yapan da yıkan da gamdır.

2.55.15 diken

Gonca gibi gam dikenlerinde bülbül kan yutar

Karşısında bâd-ı subh ile güler oynar gül

s.61-k.15-b.12

“Gül sabah rüzgârı ile gülüp oynarken, bülbül karşısında gonca gibi gam dikenlerinde kan yutar.”

Gam can yakması, âşığın bağrını delmesi sebebiyle dikene benzetilmiştir. Gülün sabahrüzgârında sağa sola eğilmesi, rüzgâr ile oynaşması gibi

düşünülmüştür. Goncanın kırmızı olmasını dikenlerin batmasından mütevellid kan yutmasına bağlayarak hüsn-i talil sanatına güzel bir örnek vermiştir.

2.55.16 dost

Külbe-i ahzânumuz gamla müşerrefdür yine

Şâd ol ey dil şâd ki oldu dōstlar mihmân-ı dōst

s.163-g.30-b.3

“Hüzünler kulübemiz yine gamla şereflenmiştir. Sevin ey gönül sevin ki, dostlar yine dostun misafiri olmuştur.”

Gam hüzünler kulübesinin misafiri gibi düşünölmüştür. Hüzünler kulübesine en çok yakışan da gamdır. Gam, hüzün kulübesini bir an yalnız bırakmadığı için sadıkane bir dost gibi

2.55.17 düşman

Hamdülillah dostlar gam düşmanından kaçmağa

Güşe-i meyhâne gibi bir hisârüm var benüm

s.359-g.353-b.3

“Dostlar, gam düşmanından kaçmak için meyhane köşesi gibi bir kalem var çok şükür.”

Gam âşığın hiç peşini bırakmadığı, sürekli onu huzursuz ve mutsuz edip tuzak kurduğu için düşmana benzetilmiştir.

2.55.18 gece

Dilden giderdi gam gicesinün karanlığı

Şâgar hilâli olsa Necâtî meh-i temâm

s.372-g.375-b.7

“Ey Necâtî kadehin hilali dolunay olsa,gam gecesinin karanlığı gönölden uzaklaşrdı.”

Gam kasvet ve karamsarlık vermesi sebebiyle geceye benzetilmiştir. Şarabın kadehte almış olduğı şekil,hilalin içinde dolunayın görölmesi gibidir.

2.55.19 genc

Ey gönül genc-i gama vîrân ola idün ola mı

Bir gözi hûn-hâr elinde kan ola idün ola mı

s.499-g.567-b.1

“Ey gönül gam hazinesine virane olaydın, olsun mu? Bir gözü kan dökücü elinde kan olaydın, olsun mu?”

Gam yoksunluk, mahrumiyet gibi görünen fakat aslında onca güzellikleri ihtiva eden bir hazinedir. Hazineler viranelerde gizlidir, virane olmuş gönül de nice hazineler gizler. Gam da tıpkı hazine gibi gönülde gizlenir.

Sen Mesîhâsın u ben genc-i gamunla Kârûn

Senden ayırmağa turdı felek ey mâh beni

s.534-g.618-b.2

“Sen Mesîhâsın ve ben gamının hazinesiyle Kârûn olmuşum. Ey ayyüzlü, dönek felek beni senden ayırmak için durdu.”

Âşık, altın gümüş gibi mücevherlerle değil gamın güzellikleriyle zengin olmuştur. Tarihte Karun isminde eşsiz servetiyle dillere destan olmuş efsanevi bir şahsiyetten bahsedilir. Âşığın kendisini Karun gibi zengin hissetmesi için sevgiliden ayrı kalışın gamı yeterdir.

2.55.20 hançer

Ölice hançer-i gamdan işigi toprağına

Dest-i cevri ile yaza hûn-i dil âyât-ı vefâ

s.25-k.2-b.10

“Gam hançeriyle ölünce, gönül kanı vefa âyetlerini toprağının eşğine zulüm eliyle yazsın.”

Sevgiliden ayrı kalışın gamı âşığın canını yakması sebebiyle hançere benzetilmiştir. Gam hançeriyle vurulan âşığın gönlünden akan kanlarla, zulüm eli vefa âyetlerini toprağa yazar.

2.55.21 hikâyât

Levh-ı çihremde okımağa hikâyât-ı gamı

Giceler subha degin şem‘ tutar âh sana

s.146-g.2-b.4

“Gam hikâyelerini yüzümün levhasında okuyabilesin diye, ahım geceler sabaha kadar sana mum tutar.”

Gam içine düşen kişinin aklını başından alması, gerçek hayattan uzaklaştırıp hayal âleminde yaşattığı içinhikâyeye benzetilmiştir. Âşığın yüzüne bakınca tıpkı bir levha gibi, o gamı ve acıyı okumak mümkündür.

2.55.22 jeng

Serâser kaplayubdürdi safâ gönlünü jeng-i gam

Cihân âyînesine virdi hüsnün yine sûretler

s.273-g.207-b.5

“Gönlünü gam pası baştanbaşa kaplayıp durdu. Senin güzelliğincihân aynasına yine suret verdi.”

Gönül aynaya, gam da o aynayı puslandırması sebebiyle pasa benzetilmiştir. Cihân sevgilinin güzelliğini yansıtan bir ayna mesabesindedir. Yine o güzellik ki o aynaya şekil verir.

Killetümden anlaman peşmîne-pûş olduğumu

Jeng-i gamdan gönlümün âyînesin saklar nemed

s.175-g.49-b.4

“Sof elbise giydiğim fakirliğimdendir sanmayın. Gönlümün aynasını gam pasından keçe korur.”

Âşığın tasavvuf ehlinin tercih ettiği sof kumaştan yapılmış elbise giymesi fakirliğinden değil, gönül aynasını paslandırmak istemeyişindendir. Gönül aynasını paslandıran dünyanın süslü nimetleridir ve bunlardan özellikle uzak durmak istediği için tasavvuf ehlinin giydiği sof elbise giyerek nefsinin terbiye etmektedir.

2.55.23 ka‘beteyn

Utdun cemî‘ varumu yârâ harîf isen

Bu def‘a ka‘beteyn-i gamı nakd-i câna at

s.165-g.33-b.5

“Ey yâr, bütün varımı yuttun. Eğer adamsan bu defa gam zarlarını can nakdi için at.”

Sevgili âşığın bütün varını yoğunu bitirip tüketmiştir.Âşık sevgiliye seslenip, zarlar âşığın aleyhine gelirse bu defa canını bile ortaya koyabileceğini söylüyor.

2.55.24 kafes

Kuşca cânı kafes-i gamdan olurdı âzâd

Kocsa bir kerre Necâtî o boyı nârveni

s.553-g.646-b.7

“Necati bir kere o narvenî boyluyu kucaklasa, kuş gibi olan canı gam kafesinden kaçardı.”

Sevgiliden ayrı kalan âşığın canı adeta gamdan bir kafese hapsolmuş gibidir. Âşık bir kere sevgiliyi kucaklasa canı bu gam kafesinden kurtulur. Gam âşığı çaresiz bırakıp elinin kolunu bağlaması ve sevgiliye mahkûm etmesi sebebiyle kafese benzetilmiştir.

2.55.25 kûh

Bulmadı sengin dilünden sen lebi şîrîne yol

Kûh-ı gamda mihnet ile şol ki Ferhâd olmadı

s.498-g.565-b.4

“Gam dağında ızdırapla Ferhâd olamayan kişi, taşın gönlünden sen dudağı tatlıya yol bulamadı.”

Gam büyüklüğü ve aşılmasının zorluğu sebebiyle dağa benzetilmiştir. Bu beyitte Ferhat ile Şirin’in aşk hikâyesine telmih yapılmıştır. Ferhat gibi ızdırap çekmeyi göze alamayan kişinin taşı delip de su çıkarması mümkün değildir.

2.55.26 külbe

Dilâ mülk-i ‘adem yegdür bana bu külbe-i gamdan

Ki cânım cevri-i cânân ile bîzâr oldu ‘âlemden

s.390-g.403-b.1

“Ey sevgili, yokluk ülkesi bana bu gam kulübesinden yeğdir. Ki canım sevgilinin eziyeti yüzünden usandı.”

Gam âşığın içinde yaşamaya mahkum olduğu bir kulübe gibi düşünmüştür. Bu gam kulübesinde yaşamaktansa yokluk ülkesine yani ahirete intikal etmek ondan yeğdir. Çünkü âşık daha fazla bu eziyetlere dayanamamaktadır.

Gönül kasrına geldükce hayâlün bir dem eglenmez

Sanasın kim od almağa gelür bu külbe-i gamdan

s.384-g.392-b.2

“Hayalin gönül köşküne geldiğinde bir an bile durup oyalanmaz. Sanırsın ki bu gam kulübesinden ateş almaya gelmiş.”

Aşığın sürekli özlemini çektiği sevgilinin hayali gönüle gelir de hiç orada kalmaz, hemen kaçırır. Şair “ateş almaya gelmek” şeklindeki yerel söyleyişe de yer vermiştir.

2.55.27 leşker

Leşker-i gam ben gedâyı öldürür yoldaşlar

Pâdişâh-ı ‘ışka tâbi’ bir sipâhî yok mudur

s.181-g.59-b.6

“Ey yoldaşlar, gam askeri ben dilenciye öldürür. Aşk padişahına tâbi bir sipahi yok mudur?”

Gam çokluğu ve kasvet vermesi sebebiyle askere benzetilmiştir.

Gam leşkeri ki mülk-i dile konmak isteye

Gamzen kulaguzı gelür evvel yeri çalar

s.227-g.133-b.6

“Gam askeri gönül ülkesine konmak isterse, önce gamzenin kılavuzu gelip yeri belirler.”

Gam gelip de bir insanın içinde yer tutacaksa, ondan daha önce muhakkak sevgilinin gamzesi buna zemin hazırlamıştır.

2.55.28 mekteb

Cân virdi kad ü zülfüne dil mekteb-i gamda

Gûyâ ki elif lâma çıkup itdi konukluk

s.316-g.280-b.2

“Gönül gam mektebinde boy ve zülfüne can verdi. Sanki elif lâma çıkıp konukluk etmektedir.”

Gam âşığı aşk yolunu yordamını öğretmesi, onu eğitip sevgiliye layık hale gelecek şekilde pişirmesi sebebiyle mektebe benzetilmiştir.

Ferhâda san‘at öğredür oldı Necâtîyâ

Gam mektebinde oturalı üstâde gönül

s.348-g.332-b.7

“Ey Necâti, üstad gönül gam mektebinde oturalı, Ferhad’a sanat öğretir oldu.”

Aşığın gönlü gam mektebinin eğitiminden geçip üstad haline gelmiş, hatta âşık Ferhad’a bile sanat öğretir olmuştur.

2.55.26 metâ‘

Gam metâ‘ın saçı dil boynuna sarmasun inen

Sanur ol kimesne kim kalb ile bâzâr eyler

s.185-g.65-b.3

“O sevgilinin saçı gamın metâını gönlün boynuna bu kadar çok sarmasın. Gören kimse kalp ile pazarlık ettiğini sanır.”

Gam âşık ile sevgili arasında alınıp verilen bir meta gibi düşünülmüştür. Âşık sevgiliden aşk alır, karşılığında gam çeker

2.55.27 mey

‘İşk bezminde mey-i gamdan murâd

Bî-haber olmağ imiş aldum haber

s.247-g.164-b.6

“Aşk meclisinde gam şarabından maksat, aldığım habere göre habersiz olmak imiş.”

Aşk elinden çekilen gam, âşığın aklını başından alması sağlıklı düşünme yetisini kaybettirmesi ve kendinden geçirmesi sebebiyle şaraba benzetilmiştir.

2.55.28 meydân

Gâhi kemân-ı mihnet ü gâhî hadeng-i âh

Meydân-ı gamda ‘âşık-ı miskîn neler çeker

s.234-g.145-b.2

“Bazen eziyet yayı ve bazen âh oku, gam meydanında zavallı âşık neler çeker.”

Gam okların, yay ve kemanların havada uçuştığı bir meydana benzetilmiştir. Bu meydanda âşığa bir rahat yüzü yoktur. Bu kargaşa ve keşmekeşlik sebebiyle gam meydana benzetilmiştir.

Şol ki hasret okları ile yüregi baş olmadı

Er midür meydân-ı gamda adı yoldaş olmadı

s.527-g.608-b.1

“Hasret oklarıyla yüreği yara olmayan ve gam meydanında adı yoldaş olmayan er midir?”

Aşk acısından dolayı çekilen gam oklarının cirit attığı bir meydanda yara almayan kişinin gerçek bir âşık olduğundan bahsetmek mümkün müdür?

2.55.29 mîkrâz

Kesse mîkrâz-ı gamun başımı ger şem ‘ gibi

Yine bir baş çıka şevk ile girîbânumdan

s.403-g.424-b.4

“Senin gam makasın başımı eğer mum gibi kesse, yakamdan şevk ile yine bir baş çıkar.”

Gam âşığın başını kesen bir makas gibi düşünülmüştür. O öyle yürek burkucu bir ızdıraptır ki, tıpkı baş kesen bir cellad gibidir. Âşık ise aşk uğruna bir baş feda etse, yine feda edecek bir baş daha çıkaracaktır. Âşık, aşkı uğruna bir baş değil gerekirse bin baş feda eder.

2.55.30 mihmân

Cem ‘ olun âşüfte-diller kim bu gice bir garîb

Dil otağına gam-ı cânânesin mihmân okur

s.266-g.196-b.6

“Âşık gönüller bu gece toplanın ki, bir garip gönül otağına sevgilinin gamını misafir olarak çağırır.”

Âşık sevgiliyi değil,onun kendi ruhunda meydana getirdiği gamı sevgili gibi düşünerek misafir olarak çağırmaktadır. Gönül otağına davet edilenler sevgililer değil, âşık gönüller ve çekilen gamdır. Sevgilinin aşkından duyulan gam, gönülden hiç eksilmeyen bir misafir gibi telakki edilmiştir.

2.55.31 nedîm

Ey Necâtî nâle mutrib eşk sâkî gam nedîm

Gel kim ettiler müheyyâ sohbetün esbâbını

s.544-g.632-b.7

“Ey Necâtî, inleyiş çalgıcısı, gözyaşı sâkîsi ve gam arkadaşı sohbetin sebeplerini hazırladılar.”

Gam her daim âşığın yanibaşından ayrılmayan bir arkadaş gibi düşünülmüştür. Çünkü âşık, sevgilinin hasretiyle her daim gam çekmektedir.Şair çalgıcı,sâkî ve sohbet arkadaşlarından oluşan bir meclis ortamı tasavvur etmiştir.

2.55.32 od

Yakdı ışkun beni gam odına nâ-gâh Memi

Yanalum yakılalum çâre nedir âh Memi

s.440-g.650-b.1

“Aşkın beni ansızın gam ateşine yaktı. Yanalım, yakılalım çare nedir âh memi?”

Gam âşığı yakıp kavurması sebebiyle ateşe benzetilmiştir.

2.55.33 palâs

Geydürelden dest-i hasret gam palâsın egnüme

Şimdi kendüm yigrenürem kendü kendümden benüm

s.358-g.350-b.3

“Hasret eli gam çulunu eğnime giydirdiğinden beri,şimdi kendi kendimden iğrenirim.”

Gam ve keder, âşıktan hiç uzak kalmaması, ateşten bir gömlek gibi sürekli bedeninde yer etmesi nedeniyle elbise gibi düşünülmüştür. Bu yle bir elbisedir ki âşık kendi kendisinden iğrenir.

2.55.34 piyâle

ştme döndü gam piyâleleri

Başuma çıkdı derd nâleleri

s.405-g.571-b.1

“Gam kadehleri ştme döndü. Dert iniltileri başıma ıktı.”

Gam âşığın aklını başından alması ve sarhoş etmesi bakımından kadehe benzetilmiştir.

2.55.35 pte

Eridi nâr-ı hecrnden Necâtî pte-i gamda

Sen anı gam bucağında unuttun ol mıdur erlik

s.344-g.326-b.5

“Necati gam potasında ayrılığın ateşinden eridi. Sen onu gam bucağında unuttun erlik bu mudur?”

Gam âşığı eritip bitirmesi sebebiyle bir potaya benzetilmiştir. Âşığı gam şehrinde unutulmaya terk etmek erkeklige yakışmaz.

2.55.36 sarsar

Serverâ sarsar-ı gamdan söyünür câm-ı murâd

Dest-gîr olmaz olursa ana dâmân-ı kerem

s.71-k.18-b.24

“Ey güneş, cömertlik eteği ona yardımcı olmazsa gam fırtınası yüzünden murat kadehi söner.”

Gam âşığın dünyasını kasıp kavurduğu ve talan ettiği için fırtınaya benzetilmiştir.

2.55.37 sultân

Geldügince gam gönül mülkine cân karşı çıkar

Nice 'izzet itmesün bir memleket sultânıdır

s.254-g.177-b.2

“Gam gönül ülkesine gelince onu can karşılar. Nasıl ikram etmesin ki gelen bir memleket sulanıdır.”

Gam, yani sevgiliye duyulan aşk âşığın gönlünde her zaman itibarlı ve izzet ü ikram edilen bir sultan gibidir. Onu karşılayan ve ağırlayan candır. Çünkü aşk yükünü çeken her zaman âşığın yüreği olmuştur.

2.55.38 şeb

Nefesünden biraz ey bâd-ı sabâ canlanduk

Şeb-i gam hastelerini ana dur cânun için

s.402-g.421-b.5

“Ey sabahrüzgârı, nefesin sayesinde biraz canlandık. Gam gecesi hastalarını canın için anadır.”

Gam âşığın üstüne kasvetiyle çöktüğü için geceye benzetilmiştir. Âşığı bir nebze olsun gamdan kurtaran sabah rüzgârının ferahlığıdır.

Gözyaşı encümini reh-ber idinmezse eger

Şeb-i gamda ıremez âşık-ı güm-râh sana

s.146-g.2-b.5

“Yolunu kaybetmiş olan âşık, gözyaşı yıldızlarını rehber edinmezse, gam gecesinde sana ulaşamaz.”

Yolunu şaşırp kendini kaybeden âşığa, rehberlik edip çıkış yolu gösterecek olan yıldıza benzeyen gözyaşlarıdır.

2.55.39 şehir

Yıkmağa şehir-i gamı sebze getürmüş mensûr

Sünbülün turraları üstüne tuğrâ mı degül

s.67-k.17-b.5

“Yeşillik gam şehrini yıkmak için emir getirmiş. Senin kâkülünün kıvrımları o fermânın üzerindeki tuğra değil midir?

Gam büyüklüğü ve insanı içine alıp hapsedmesi sebebiyle şehre benzetilmiştir. Bir şehri yıkmak için getirilen fermanın üzerindeki yazılar da sevgilinin saçının kıvrımlarına benzetilmiştir. Bu fermanı getiren aşk padişahı olan sevgilidir.

Hat getürdi sebze kim târâc ide gam şehrini

Turra-i sünbül o menşûr üzere tuğrâdur yine

s.90-.k.23-b.6

2.55.40 tennûr

Meyl eylemeye mest gözün dil kebâbına

Tennûr-ı gamda mankırâ olursa pâresi

s.529 -g.611-b.4

“Gam tandırında pişen gönül kebabının bir parçası bir mangır bile olsa, mest gözün ona meyl etmesin.”

Gam gönülü yakıp kavurması sebebiyle tandıra benzetilmiştir.

2.55.41 tîr

Ol gündən irse tîr-i gam olma dilâ melûl

Gökden ne yağdı kim anı yir itmedi kabûl

s.346-g.329-b.1

“Ey gönül, o güneşten gam oku ulaşsa üzülme! Gökten ne yağdı da onu yer kabul etmedi.”

Gam yüreği delip geçmesi sebebiyle oka benzetilmiştir. O güneş gibi sevgiliden ne gelse âşığın kabulüdür.Şair sevgiliyi gök, kendi için de yer benzetmesi yaparak sevgiliyi yüceltmiş, kendisini ona nispetle küçültmüştür.

2.55.42 tîğ

Tîğ-ı gam boynum muharref çalup eylerse kalem

Yaza akan kanum işigünde âyât-ı vefâ

s.145-g.1-b.2

“Gam kılıcı boynumu tahrif edip kalem eylerse,akan kanım(sevgilinin) eşiğinde vefâ âyetlerini yazsın.”

Gam âşığının yüreğini delip geçmesi paramparça etmesi sebebiyle kılıca benzetilmiştir. O kılıcın kestiği yerden akan kanla vefa sözleri yazılabilir.

Ten gerekmez tîğ-i gam mecrûhına

Kim şehîd-i ‘ışka yaraşmaz kefen

s.396-g.413-b.3

“Gam kılıcıyla yaralanmış olana ten gerekmez. Çünkü aşk uğruna şehit olana kefen yakışmaz.”

Gam kılıcı darbesiyle aşk şehidi olana kefen gerekmemesi, şehitlerin kefenlenmemesi âdetindendir. Şair bu geleneğe telmihte bulunmuştur. Gam yaralayıp can yakması sebebiyle kılıca benzetilmiştir.

2.55.43 zâlim (insan)

Geh cefâsı hükm ider mülk-i dile gâhî gamı

Ol iki zâlim bu bir tîmâra düştü müşterek

s.343-g.323-b.2

“Gönül ülkesine (sevgilinin) bazen cefası bazen gamı hükm eder. O iki zalim (cefa ve gam) bu bir ülkeye beraber düştü.”

Gam gönül ülkesine acımasızca hükmetmesi sebebiyle, zalim bir hükümdara benzetilmiştir.

2.56 GAFLET

Dalgınlık, dikkatsizlik, gafillik, boş bulunma, ihtiyatsızlık, ihmal, endişesizlik anlamlarına gelen “gaflet” kelimesi Necati Bey Divanı’nda bir beyitte “hab” benzetmesiyle kullanılmıştır.

2.56.1 hâb

Necâtî’nün sözi budur ki hâb-ı gafletden

Sadâ-yı bülbül ile cânunuz uyarı görün

s.326-g.295-b.5

“Necâti’nin sözü budur ki, bülbülün sedası ile canınızı gaflet uykusundan uyandırırverin.”

Gaflete düşen etrafında olup bitenin farkına varamayacak kadar derin bir uykunun içinde gibidir. Canı bu gaflet uykusundan uyandıracak olan bülbülün aşk dolu sesidir.

2.57 GAYB

Gizli olan, göze görünmeyen şey, kayıp, belirsiz, bilinmeyen şeyler demek olan “gayb” kavramı Divan’da bir yerde “esrâr” benzetmesiyle karşımıza çıkmaktadır.

2.57.1 esrâr

Dilberâ hâl-i lebün râz-ı dehânun kıldı fâş
Şöyle kim esrâr-ı gaybı nokta-i remmâl açar
s.245-g.162-b.5

“Ey diber, dudağının kenarındaki ben, ağzının sırrını açığa çıkardı. Şöyledir ki gaybın sırlarını falcının gördüğü işaret ortaya çıkarır.”

Gayb bilinmemesi ve görülmemesi sebebiyle esrarlı ve gizemlidir. Dilberin dudağının kenarındaki ben güzellik sırlarını ortaya çıkarır.

2.58 GAYRET

Çalışma, çabalama, kıskanma, çekememe demek olan “gayret” kelimesine Divan’da bir “nar” ve bir “od” benzetmeleriyle iki beyitte tesâdüf edilmektedir.

2.58.1 nâr

Bu cefâdan ki kadeh agzun öper döne döne
Nâr-ı gayretde kebâb oldu ciger döne döne
s.430-g.467-b.1

“Bu cefadandır ki kadeh döne döne ağzını öper. Gayret ateşinde ciğer döne döne kebab olur.”

Gayret uğraşmak, çabalamak bir şey uğruna yanıp yakılarak çaba sarfetmek anlamına geldiği için ateşe benzetilmiştir. Aşk uğruna canını ortaya çıkan âşığın ciğeri, çaba gösterme telaşından yana yana kebaba dönmüştür

2.58.2 ôd

Nicesi yanmaya gayret odına pervâne kim

Karşısında şerbet-i vasl ile ‘ayş eyler mekes

s.295-g.245-b.5

“Sinek kavuşma şerbetini karşısında içerken, niceleri pervane gibi gayret ateşine yanmaktadır.”

Hiçbir şeye gücü yemeyen aciz bir sinek bile sevgiliye kavuşurken, canını ortaya koyan pervane ise sevgiliye kavuşabilme gayreti içinde yanmaktadır.

2.59 GÖNÜL

Dil kelimesine karşılık gelen “gönül”, sözlükte yürek, kalp anlamlarına gelmektedir. Divanda iki “âyine”, bir “bâğ”, bir “bülbul”, bir “esir”, üç “ev”, bir “gonca”, iki “gül”, bir “hümâ”, bir “Kâbe”, bir “kasr”, bir “kişver”, bir “kuş”, bir “lâle”, bir “mamure”, bir “mısır”, iki “miskin”, dört “murg”, iki “mülk”, bir “müşteri”, bir “sarây”, bir “sefine”, bir “sultân”, bir “şehbâz”, bir “şehir”, bir “tunc”, bir “tûtî”, bir “virâne”, bir “zevrâk” benzetmeleriyle otuz yedi beyitte rastlanmaktadır.

2.59.1 âyîne

Ayak tut başını gavgâya salma

Gönül âyînesi olursa donuk

s.275-g.279-b.6

“Gönül aynası puslu olursa kadeh tut, başını kavgaya salma.”

Gönül şiirimizde sık sık ayna benzetmesiyle kullanılmıştır. Ayna sevgilinin hayalini göstermesi sebebiyle pastan ve kirden uzak olması istenir. Gönül de her zaman ayna gibi tozdan uzak olmalı, tertemiz parlamalıdır ki sevgiliyi olduğu gibi yansıtabilsin.

2.59.2 bâğ

Gözlerümden gönlüme geldi hayâl-i gamzesi

Su yolından bâğa girdi üstâd uğru imiş

s.298-g.249-b.5

“Suyolundan bâğa giren usta hırsız gibi, gamzesinin hayali gözlerimden gönlüme geldi.”

Gönül birçok güzellikleri barındırması, içinde sevgileri yeşertmesi, üstünde açılan yaraların güle benzemesi sebebiyle bâğa benzetilmiştir. Sevgilinin gamzesinin hayali âşğın kalbini çalan usta bir hırsız gibi düşünülmüştür.

2.59.3 bülbül

Ol güle şeydâlanursın ey gönül bülbül gibi

Gice gündüz âh ü efgân eylemezsen işte ben

s.393-g.408-b.4

“Ey gönül bülbül gibi o güle deli olursun. Gece gündüz âh ve feryât eylemezsen işte ben buradayım.”

Gönül âh ile inleyip durduğu için gece gündüz güle olan aşkıdan dolayı feryat eden bülbüle benzetilmiştir.

2.59.4 esir

Zülf ü rûhunda bağı gönüller dizin dizin

Rûm illerinde nite ki zencîr ile esîr

s.193-g.77-b.4

“Rum ülkesindeki zincir ile esir olanlar gibi, gönüller dizin dizin sevgilinin zülfü ve yanağına bağlıdır.”

Âşıkların gönülleri sevgililerin zülüflerine zincirlerle asılmış esirler gibidir. O esarettten kurtulmak âşık için ne mümkündür.

2.59.5 ev

Yıkmağa gönlüm evin hattı getürmüşdür berât

Ki beyâzıdur cebîni kaşları tuğrâsıdur

s.197-g.85-b.4

“Gönlümün evini yıkmak için, beyazı sevgilinin alnı, tuğrâsı ise kaşı olan bir fermân buyruk vermiştir.”

Gönül içinde aşkın saklandığı, sevgilinin hem mamur ettiği hem viran ettiği bir ev gibidir. Sevgilinin alnı ve kaşı, âşığın gönlünü yıktırmak üzere padişah elinden çıkmış bir fermana benzer.

Yakdı cihânı mest güzeller nenün gibi

Gönlüm evini gamze-i şîr-efgenün gibi

s.552-g.645-b.1

“Aslanları yere yıkan gamzenin, gönlümün evini yıktığı gibi, senin gibi sarhoş güzeller de bütün cihânı yaktı.”

Sevgilinin yan bakışı sarhoştur ve gönül evini yıkar. Aşk şarabıyla sarhoş olmuş güzeller de bütün cihânı yakar.

2.59.6 gonca

Hâr-ı hasretle gönül gonca-sıfat pür-hûndur

Meger ol hüsn bahârı gele dermân degül' a

s.453-g.500-b.5

“Hasret dikeniyile gönül gonca gibi kan doludur. Meğer o güzellik baharı derman olarak gelecek değil ya.”

Gönül hasret dikenlerinin açtığı yaralarla yara bere ve kan içinde kalmıştır. O güzellik timsali olan sevgili gelip de gonca gibi kan içinde kalan gönüle derman olacak değildir. Goncanın dikenlerden dolayı yaralı olması ile gönlün yaralı olması arasında benzerlik kurulmuştur.

2.59.7 gül

Kana boyanmış iken gönlüm açar güller gibi

Bir cemâli 'âlem-ârâ nev-bahârum var benüm

s.359-g.353-b.4

“Kana boyanmış iken gönlüm güller gibi açar.Yüzünün güzelliği âlemi süsleyen bir ilkbaharım var benim.”

Gönül sevgilinin attığı oklar sebebiyle kan döker ve gül gibi kırmızı hale gelir.

2.59.8 hümâ

Gönlüm hümâsı uçdı ider zülfün arzû

Ne yirdeyin ne gökde nesîm ü sabâ gibi

s.523-g.602-b.4

“Zülfünü arzulayan gönlümün hüma kuşu uçtu.Nesim ve saba rüzgârı gibi, ne yerdeyim ne gökteyim.”

Hüma kuşu çok yükseklerde uçan, kanadının gölgesinin değdiği kişiye şans getiren efsânevi bir kuştur. Gönül de hüma kuşu gibi yücelerdedir.

2.59.9 kâbe

Yıkmak ister dostum düşman Necâtî gönlini

Koma kim kasd eyledi göz göre kâfer Ka ‘beye

s.353-g.456-b.11

“Dostum düşman Necati’nin gönlünü yıkmak ister. Kâbe’ye göz göre göre kasteden kafiri bırakma.”

Bi gönlü bile isteye kıran Kâbe’yi yıkmış gibidir. Bilindiği gibi geleneklerimizde insan gönlü Kâbe’ye benzetilmiş ve Allah’ın evi olan Kâbegibi kutsal kabul edildiği için incitilmekten men edilmiştir.

2.59.10 kasr

Yıkıldı cevrun ile gönül kasrı bî-hisâb

Yapıldı Kayseriyye egerçi hisâb ile

s.460-g.510-b.6

“Her ne kadar Kayseriyye hesapla yapılmış ise de, gönül kasrı cevrun ile hesapsız yıkıldı.”

Gönül aşk gibi yüce bir duyguyu barındırması ve kutsal olması sebebiyle köşk gibi değerlidir. Aşkı içinde saklayan gönlü yıkan sevgilinin sayısız cefalarıdır.Onu hiçbir şey yıkmaz da sevgilinin sonsuz cefaları yıkar.

2.59.11 kişver

Oldı egerçi mihnet-i gerdûn-ı dîn ile
Ten hânesi harâb ü gönül kişveri yebâb
s.29-k.3-b.33

“Aşağılık dünyanın sıkıntısı ile vücut evi ve gönül ülkesi harab oldu.”

Gönül pek çok sevgiyi barındırabilecek genişliğe sahip olması ve aşk padişahının hükmetmesi sebebiyle ülkeye benzetilmiştir.

2.59.12 kuş

Kığırur gönlüm kuşın dilber kara zülfin salub
Hey bu ne şehbâzdur kim kendüsin sultân okur
s.267-g.196-b.9

“Sevgili kara zülfünü salıp gönül kuşumu çağırır. Hey bu nasıl bir doğan kuşudur ki, kendisini sultan çağırır.”

Gönül daldan dala uçup başka güzellere konduğu için kuşa benzetilmiştir. Üstelik avlaması oldukça güç olmasıyla gönül, doğan kuşuna benzer. Sevgilinin kara zülüfleri âşıkların avlanması zor olan gönüllerini kapalı bir tuzaktır.

2.59.13 lâle

Nola şeydâ oluban yansa gönül lâle gibi
Nev-bahâr olmadı mı mevsim-i sahrâ mı degül
s.67-k.17-b.3

“Gönül çılgına dönüp lâle gibi yansa ne olur? İlkbahar gelmedi mi yoksa kış mevsimi mi değil?”

Bilindiği gibi lalenin yani dağ gelinciğinin ortasında yanığı andıran kahverengi bir kısım mevcuttur. Gönül de aşk ateşiyle yandığı için lâle misali dağlanmıştır.

2.59.14 ma'mûre

Ârzû-yı pertev-i mihr-i ruhunla dostum
Yıllar olmuşdur gönül ma'mûresi vîrânedür

s.217-g.118-b.2

“Dostum, yüzünün ışığının arzusuyla gönül şehri yıllardır viran olmuştur.”
Gönül sevgilinin yakıp yıktığı ya da mamur ettiği bir şehir gibi tasavvur edilmiştir.

2.59.15 mısır

Şâm-ı zülfünle gönül Mısır harâb oldu diyu

Sana iletdi kebûter haberi döne döne

s.433-g.472-b.3

“Zülfünün siyahı yüzünden gönül şehrinin harab olduğu haberini, güvercin sana döne döne ilettili.”

Gönül harap ve viran olması bakımından şehre benzer. Onu mamur eden de harap eden de sevgilinin aşkıdır.

2.59.16 miskîn

İşe güce yaramaz olmuşdürür miskîn gönül

Vir Necâtî anı şimdengirü oğlan oynasun

s.395-g.411-b.7

“Biçâre gönül işe güce yaramaz bir miskin olmuştur. Ey Necati,onu ver de bundan sonra oğlan oynasın.”

Gönül aşk ızdırabı ve keder çekmekten işe yaramaz bir serseriye benzer hale gelmiştir. Bundan sonra ondan hayır umulmaz, onunla ancak oyuncak gibi oynanır.

2.59.17 murg

Meyl ider dâne-i hâlüne gönül murgı velî

Zülf-i miskini koyup dâm-ı belâdan geçemez

s.283-g.224-b.3

“Gönül kuşu, beninin tanesine meyl eder ancak misk kokulu zülfünü bırakıp belâtuzağından vazgeçemez.”

Gönül sevgilinin ne zülfünden ne beninden vazgeçer. Onun beni kuşların yediği taneye benzetilmiş, gönül de o taneden nasiplenmek isteyen kuşa

benzetilmiştir. Gönül, sevgilinin benine benzeyen tanelerle avlanmaya çalışılan bir kuşa benzer.

*Devri zülfünde bu gönlüm murgını sen ey hüma
Kanadun altına aldun fâriğ-ül-bâl eyledün*
s.327-g.297-b.5

“Ey hüma kuşu gibi olan sevgili, zülfünün devrinde bu gönlümün kuşunu kanadının altına alıp gönlü rahat eyledin.”

Hüma kuşu, gölgesinin değdiği kişiye şans getirdiğine inanılan efsanevi bir kuştur. Gönül kuşu, hümayaya benzeyen sevgilinin kol kanat germesine yani himayesine muhtaçtır.

2.59.18 mülk

*Geldüince gam gönül mülkine cân karşu çıkar
Nice ‘izzet itmesün bir memleket sultânıdır*
s.254-g.177-b.2

“Gam gönül ülkesine geldiği zaman can onu karşılar. Nasıl itibar göstermesin, gelen bir memleket sultanıdır.”

Gönül kuşatıcılığı, genişliği ve enginliği bakımından ülkeye benzetilmiştir. Gam da o memleketin saygı ve izzet ü ikramı hak eden sultanıdır.

2.59.19 müşteri

*Cân ile leblerine gönül müşteri iken
Baş isteyince bûseye almaz bıkar mısın*
s.394-g.409-b.2

“Gönül dudağının candan alıcısı iken, bir buse için baş isteyince almaktan vazgeçer misin?”

Gönül sevgilinin dudaklarının en candan taliplisi olup, onun aşkını satın almak istediği için müşteriye benzetilmiştir. Sevgili bir öpücük için başını ortaya koymayı şart koşarsa, gönül buncacık bir istek için alıcı olmaktan vazgeçecek değildir.

2.59.20 sarây

*Pâdişâhum rûşen olmazdı sarâyı gönlümün
Dâğ-ı mihrün sînede yir yir eger câm olmasa
s.426-g.461-b.3*

“Ey padişahım, senin aşkının yarası göğsümde yer yer cam gibi yer etmeseydi, gönlümün sarâyı aydınlanamazdı.”

Gönül cam gibi göz göz olmuş yaralardan sızan ışıkla aydınlanan bir sarâya benzer. Gönül, sevgili gibi bir padişahı misafir etmesi bakımından sarâya benzetilmiştir.

2.59.21 sefine

*Gönlüm sefine katı denizdür cemâl ana
Karadan âlet onarur ol hatt ü hâl ana
s.151-g.11-b.1*

“Gönlüm bir gemi, sevgilinin yüzü de onun için sert bir denizdir. Sevgilinin ayva tüyü ve beni ise, o gemiye (gönlüme) karadan alet yapar.”

Gönül(kalp) öncelikli olarak şeklen kayığa, gemiye benzemektedir. Ayrıca gönül aşkın denize benzeyen ortamında kararsız bir şekilde salınarak dolaştığı için de gemiye teşbih edilmiştir.

2.59.22 sultân

*Gönül sultân olur ‘ışkun siyâset-gâhını anmaz
‘Alâ’-üd devle gibi kim hücûm-ı şâhdan korkmaz
s.281-g.222-b.2*

“Gönül sultan olup âşık olmaktan çekinmez. O aşk meydanının tehlikelerini gözönüne getirmez.”

Gönül, âşığın benliğine ve hayatına bir sultan gibi hükmeder. Gönül denen sultan aşkın yol açabileceği hiçbir tehlikeden korkmaz ve herkese meydan okur.

2.59.23 şehbâz

*‘Akl elinden al gönül şeh-bâzın ey sultân-ı ‘ışk
Destine bir rûsitâyinün doğan virmek neden*

s.381-g.388-b.4

“Ey aşk sultanı, gönül doğanını akıl elinden al.Bir rusitayinin eline doğan kuşunu vermek nedendir?”

Gönül akıl elinde tutsak edilemeyecek kadar hür ve elde edilmesi zor olduğu için doğan kuşuna benzetilmiştir.Akıl bir çiftçi gibi düşünülmüş olup, doğana benzeyen gönlü akıl gibi basit bir çiftçinin eline vermek eleştirilmiştir.

2.59.24 şehir

‘İşk-ı dil-berdür gönül şehrini ma ‘mûr eyleyen

‘Âlem içre intizâm olmazdı sultân olmasa

s.442-g.484-b.2

“Gönül şehrini imar edip güzelleştiren sevgilinin aşkıdır.Sultan olmasa âlem içre düzen olmazdı.”

Gönül sevgilinin aşkıyla ya mamur olan ya da yakıp yıkılan bir şehir gibi düşünülmüştür.Aşk sultanı sayesinde gönül denen şehir düzen ve diriliğe kavuşur.

2.59.25 tunc

Umaram bir gün Necâtî’nün işin altun ide

Ol ki göğsün gümüş itdi gönlünü tuc eyledi

s.518-g.596-b.7

“Senin göğsünü gümüş,gönlünü tunc eyleyen umarım bir gün Necati’nin işini de altın eder.”

Tunç yanık renkli bir maden olup gönül sürekli yanıp kavrulması sebebiyle tunç rengine benzetilmiştir.Necati’nin bu yanıp kavrulmalarının sonunda mükâfâtbulması umulur.

2.59.26 tûtî

Ey lebleri şeker bu gönül tûtîsi senün

Âyine-i cemâlüne baksa safâlanur

s.225-g.130-b.6

“Ey dudakları şeker gibi olan sevgili,bu gönül papağanı senin yüzünün aynasına bakınca neşe bulur,keyiflenir.”

Sevgilinin dudakları şeker gibi tatlıdır. Papağana konuşma öğretilirken bir kişi aynanın arkasına geçer ve konuşmaya başlar.Papağan söylenenleri tekrar ettikçe, teşvik amaçlı şeker yedirilir.Bu nedenle ayna-papağan-şeker ilişkisi divan şiirimizde sıkça karşımıza çıkar.Şair de sevgilinin yüzünün ayna gibi parlak yüzüne baktığında papağan gibi aşka gelerek güzel sözler, şiirler söylemeye başlar.Gönül, şiiri vasıta kılarak dile geldiği için papağana benzetilmiştir.

2.59.27 virâne

İtmege ağyârdan pinhân bu 'ışkun gencini

Bu yıkık gönlüm gibi vîrâneler gördün mü hiç?

s.169-g.39-b.3

“Bu aşkın hazinesini başkalarından gizlemek için, bu yıkık gönlüm gibi viraneler hiç gördün mü?”

Gönül aşk hazinesini sakladığı için viranelere benzetilmiştir. Bilindiği gibi hazineler viranelerde saklanır. Aşk hazinesi de gönül gibi bir viranlıkta gizlenmektedir. Onun daha iyi gizlenebileceği başka bir yer de düşünülemez.

2.59.28 zevrâk

Kaşların çâh-ı zekandan rismân-ı zülf ile

Çekti gönlüm zevrâkın mâhi gibi gird-âbdan

s.377-g.383-b.3

“Kaşların çene çukurundan gönül kayığımı zülfün teli ile girdabdan balık gibi çeker.”

Gönül, bir yerde karar kılamamasından dolayı engin denizlerinde bir sağa bir sola sallanan kayığa benzer.

2.60 GURUR

Boş şeylerle böbürlenme, kibir, kurum, kurulma, kendini yüksek ve değerli tutma hissi demektir. Divanda bir beyitte “bâd” benzetmesiyle karşımıza çıkmaktadır.

2.60.1 bâd

Gevhere öyküne mi bâd-ı gurûr ile habâb

Tutalum öyküne ol kani sebât ile şinâ

s.25-k.2-b.22

“Suyun üzerindeki kabarcıklar, gurur rüzgârı ile inciye öykünebilir mi? Tutalım öykündü, hani sebat ederek yüzme nerede?

Gurur insanın ruhunda ortaya çıkan ve kaybolan geçici bir haldir. Bu yönüyle rüzgâra benzetilmiştir.

2.61 GUSSA

Keder, kaygı, tasa demek olan gussa Divan’da bir “beyâbân”, bir “deniz” ve bir “kıssa” benzetmeleriyle üç beyitte karşımıza çıkmaktadır.

2.61.1 beyâbân

Şuna dek geşt ideyin gussa beyâbânını kim

Benüm için yürür âvâre şu bî-kâr diye

s.467-g.521-b.4

“Şu işsiz güçsüz kimse benim için âvâre âvâre dolaşır diyene kadar gam çölünü dolaşayım, gezeyim.”

Gam yakıp kavurması ve türlü nimetlerden mahrum bırakması sebebiyle çöle benzetilmiştir. Âşık sevgilinin nazarında ne derece avare ve pejmürde görüldüğüyle övünmektedir ve sevgilinin onun serseri hale geldiğinden haberi olmasını temenni etmektedir.

2.61.2 deniz

Gussa denizi garkasını itmeğe halâs

Hak hâzır itdi sebzeyi her yerde Hızr-vâr

s.34-k.6-b.5

“Gam denizine batmış olanı kurtarmak için Hak, yeşilliği Hızır gibi her yerde hazır etti.”

Gam içine düşeni boğması ve çaresiz bırakması sebebiyle denize benzetilmiştir.

2.61.3 kıssa

*Ey gül bu gussa kıssasını sor Necâtî'ye
Ki ahvâl-i 'ışkî bülbül-i bîdâr yeg bilür
s.272-g.204-b.5*

“Ey gül, bu gam kıssasını Necâtî'ye sor. Ki aşkın hallerini uykusuz bülbül iyi bilir.”

Aşğın çektiği gam, destan gibi dilden dile düştüğü için kıssaya benzetilmiştir. Gül ile bülbül arasındaki destansı aşka iham vardır. Necati çektiği ızdırıp yüzünden uykusuz kalan bülbüle benzer.

2.62 GÜNÂH

Allah'ın emirlerine aykırı olarak görülen suç demek olan “günâh” kavramına bir beyitte “bahr” benzetmesiyle tesâdüf edilmektedir.

2.62.1 bahr

*Biri de bende ki oldum esîr-i nefîs-i denî
Garîk-i bahr-i günâhem refîk-i râh-ı dalâl
s.20-KNR-b.51*

“Biri de, köle olan bu benim ki, günah denizine batmışım, aşağılık nefsin esiriyim ve sapkınlık yolunun yoldaşım.”

Denizin tuzluluğu acılığı ve boğuculuğu sebebiyle günah denize benzetilmiştir.

2.63 GİNÂ

Zenginlik, bolluk demek olan bu kelimeye bir beyitte “leşker” benzetmesiyle rastlamaktayız.

2.63.1 leşker

*Şehriyâr olalı sen lutf u kerem kişverine
Fakr mülkini gınâ leşkeri kıldı pâ-mâl
s.66-k.16-b.29*

“Sen kerem lütfunun ülkesine padişah olalı,zenginlik askeri fakirlik ülkesini ayaklar altına aldı.”

Zenginlik çokluk bollukbakımından orduya benzetilmiştir.Eli açık bol ihsan bahşeden padişah hükümdar olalı,ülkenin her yanını zenginlik kapladı,fakirlikten eser kalmadı.

2.64 HAKÎKAT

Bir şeyin aslı ve esası, mahiyeti, gerçek, doğru, sadakat, doğruluk, bağlılık, kadirbilirlik anlamına gelen “hakikat” kavramı Divan’da bir beyitte “râh” benzetmesiyle kullanılmıştır.

2.64.1 râh

Sâlik-i râh-ı hakîkatedür Necâtî korkusuz
Dil-rübâlar ‘ışkını kendüye yoldaş eyleyen
s.384-g.393-b.5

“Gönül çekenlerin aşkını korkusuzca kendisine yoldaş eyleyen Necâtî, hakikat yolunun yolcusudur.”

Gönül çeken sevgiliye duyulan aşkı Necatî kendisine arkadaş edinmiştir. Hakikat doğruluğa götürmesi ve menzile ulaştırması bakımından yola benzetilmiştir.

2.65 HASRET

Keder, özleyiş, göreceği gelme, inleme, üzüntü, iç sıkıntısı, iç çekme, eseflenme demek olan hasret kavramı Divan’da bir “dest”, bir “dağ”, bir “güneş”, bir “hâr”, bir “kılıç”, bir “kûy”, iki “nâr”, bir “od”, bir “ok”, bir “tiğ” olmak üzere onbir yerde benzetmeye konu olmuştur.

2.65.1 dâğ

Çeşm-i âhû dâğ-ı hasret gibidür
Leylî olmayınca Mecnûna şikâr
s.206-g.99-b.5

“Leylâ Mecnûn’a olmayınca av olmayınca, ahunun gözü hasret yarasına dönmüştür.”

Hasret yara gibi canı acıttığı için bu benzetme yapılmıştır. Yara göz göz olması hasebiyle ceylan gözüne benzetilmiştir. Leyla’ya kavuşamayan Mecnun çölde yabani hayvanlarla arkadaşlık eder olmuştur.

2.65.2 dest

Geydürelden dest-i hasret gam palâsın egnüme

Şimdi kendüm yigrenürem kendü kendümden benüm

s.358-g.350-b.3

“Hasret eli gam çulunu egnime giydirdiğinden beri, şimdi ben kendi kendimden iğrenirim.”

Hasret, âşığa gamdan elbise giydiren bir ele benzetilmiştir. Gam elbisesi zarif şık bir elbise değil, yüzüne bakılmayacak derecede pejmürde bir çula benzeyen elbisedir.

2.65.3 güneş

Oda atarsa seni hasreti ol mâh-veşün

Gönül âh eyleme kim yakduğı tütmez güneşün

s.320-g.286-b.1

“Ey gönül, o ayyüzlü sevgilinin hasreti seni ateşe atarsa âh eyleme ki güneşin yaktığı zaten tütmez”.

Hasret yakıcılığı yakıp kavurması bakımından güneşe benzetilmiştir. Güneşin yaktığı şey tütmediği için ah etmenin bir anlamı yoktur.

2.65.4 hâr

Hâr-ı hasretle gönül gonca-sıfat pür-hûndur

Meger ol hüsn bahârı gele dermân degül a

s.453-g.500-b.5

“Gönül gonca gibi hasret dikenini yüzünden kan doludur. Meğer o güzellik baharı derman olarak gelecek değil ya!”

Hasret acı vermesi, sürekli batıp huzursuz etmesi nedeniyle dikene benzetilmiştir. Gonca güllerin kırmızı olmasının nedeni hasret dikenlerinin batmasına dayandırıldığı için hüsn ü ta‘lil sanatının güzel bir örneği verilmiştir.

2.65.5 kılıç

Var ey tabîb ko beni derdüm bana yeter

Hasret kılıcı yarasına urma merhemi

s.516-g.592-b.3

“Ey doktor, var bırak beni derdim bana yeter. Hasretin kılıç yarasına merhem vurma.”

Kılıç gibi yaralayıp can acıtması ve keskinliği sebebiyle hasret kılıca benzetilmiştir.

2.65.6 kûy

Sen degülsin yalnız ey dil gam-ı ‘ışka esîr

Kûy-ı hasret yapılalı bir gönül şâd olmadı

s.498-g.565-b.5

“Ey gönül, aşk gamına esir olan yalnız sen değilsin. Hasret köyü yapılalı bir tek gönül neşe bulmadı.”

Hasret büyüklüğü ve kuşatıcılığı sebebiyle köye benzetilmiştir. Sevgiliye duyulan yürek burkucu hasret var olduğundan beri, yeyüzünde bir tek gönül neşe bulmadı.

2.65.7 nâr

Eyyâm-ı devletünde cihân ‘ayş ü nûşda

Ben nâr-ı hasret ile kıluram ciger kebâb

s.54-k.3-b.32

“Senin saltanat günlerinde tüm cihân yeme ve içmede iken, benim hasret ateşi ile ciğerim kebab olur.”

Hasret yakıp kavurduğu için ateşe benzetilmiştir. Âlem zevk ve sefa sürerken âşığın ciğeri hasretten yanar kavrulur.

Çâk itdi tiğ-i mihnet ile kalbi kirpüğün

Dâğ urdı nâr-ı hasret ile câna benlerün

s.319-g.284-b.2

Senin kirpiğin dert kılıcı ile kalbi yardı. Benlerin hasret ateşi ile canımı dağladı.

2.65.8 od

Kaçan lâyük olur ehl-i safâ bezmine şol kimse

Ki hasret odına bâğrı döne döne kebâb olmaz

s.294-g.244-b.5

“Hasret ateşiyle bağı döne döne kebab olmayan kimse, kalbi temiz insanların meclisine hiçbir zaman layık olmaz.”

Hasret yakıp kavurması sebebiyle ateşe benzetilmiştir. Saf gönüllü insanlarla bir arada olabilmeyi hak etmek için, hasretten bağı kebab gibi yanmış olmak lazımdır.

Oda atarsa seni hasreti ol mâh-veşün

Gönül âh eyleme kim yakduğı tütmez güneşün

s.320-g.286-b.1

“O ayyüzlü sevgilinin hasreti seni ateşe atarsa, âh eyleme ki güneşin yaktığı tütmez.”

Hasret ateş olup yaksa da âşık âh etse bundan ne çıkar? Değil midir ki güneş yaktığı zaman onun yaktığı şeyden duman tütmez. Hasret yakıcılığı, yakıp kavurması bakımından güneşe benzetilmiştir.

2.65.9 ok

Şol ki hasret okları ile yüreği baş olmadı

Er midür meydân-ı gamda adı yoldaş olmadı

s.527-g.608-b1

“Hasretin okları yüzünden yüreği yara olmayan ve gam meydanında adı yoldaş olmayan er midir?”

Hasret yûreği tıpkı bir ok gibi delip geçer. Gamla yoğrulmamış olan kimse için cesur ve er kişi denilebilir mi?”

2.65.10 tiğ

Vasl ile bağrı bütün gönli hoş olan ne bilür

Tiğ-i hasretler ile bende yürek yârelerin

s.402-g.422-b.5

“Sevgiliye kavuştuğu için mutlu ve bağrı parçalanmamış gönülü hoş olan,hasret oklarının bende açtığu yürek yaralarını nereden bilsin”.

Hasret bir ok gibi âşığın yüreğini ve bağrını paramparça eder.Sevgiliye kavuşmuş olan bu yürek acısını nereden bilebilir.

2.66 HATAR

Tehlike demek olan hatar kelimesi Divan’da bir yerde “bâd” benzetmesiyle kullanılmıştır.

2.66.1 bâd

Ola fânus-ı felek bâd-ı hatardan hâfız

Gün gibi rûşen ola şem ‘-i murâdun bin yıl

s.60-k.14-b.39

“Talih fanusu tehlike rüzgârından korunsun. Arzunun mumu bin yıl güneş gibi parlсын.”

Tehlike yerle bir ederek alt üst etmesi saçıp savurması, zarar vermesi bakımından rüzgâra benzetilmiştir. şair padişahın mumunun bin yıl daha parlamasını dileyerek saltanatının daimi olmasını arzu etmektedir.

2.67. HÂTİR

Gönül, zihin, fikir, keyif ve hal demek olan “hatır” kelimesi Divan’da bir beyitte “levh” benzetmesiyle kullanılmıştır.

2.67.1 levh

*Defter ü tûmâra yazduğum muhabbet sözlerin
Levh-i hâtırdan direm sanma kitâbum var benüm
s.365-g.362-b.7*

“Defter ve tomara yazdığım muhabbet sözlerini gönlümün levhasından söylerim, sanma ki benim kitabım var.”

Gönül, dilden dökülen aşk sözcüklerinin yer aldığı tertemiz bir sayfaya benzetilmiştir. Ey sevgili, sanma ki sana söylediklerim kitaplardan okunup ezberlenmiş sözlerdir. Her biri benim gönlümden kopup gelmiş sözcüklerdir.

2.68 HAYÂL

Hayal, sözlükte insanın kafasında tasarlayıp canlandırdığı şeydir. Divan’da iki beyitte “bûlbûl” ve “gelincik” benzetmeleriyle tesadüf edilmektedir.

2.68.1 bûlbûl

*Her şahda terennüm ider bûlbûl-i hayâl
Devrân çemenlerinde zihî yâdigâr-ı serv
s.85-k.21-b.41*

“Devrân çimenliklerinde ne güzel bir servi ağacı hatırası; öyle ki her dalında bir hayal bûlbûlü terennüm etmektedir.”

Hayal, insanın zihnine gelir gelmez tıpkı bir bûlbûl gibi hemen kaçırılır. Bir de hayal ile bûlbûlün terennümleri arasında güzellik ve hoşluk ilişkisi kurulabilir. Bûlbûl de sesiyle nasıl insanın zihninde hoş duygular uyandırırsa, zihne düşen güzel bir hayal de insanın duygularını güzellik açısından harekete geçirir; insanda güzel, latif duygular uyandırır.

2.68.2 gelincik

*Yaraşur dinse Necâtî tab ‘ına meşşâta kim
Bir gelincikdür hayâl elfâz anun tezyînidür
s.249-g.167-b.10*

“Ey Necâtî, şairlik kudretine süsleyici dense yaraşır. Hayal bir gelinciktir, sözler de onun süsüdür.”

Şairin hayal gücü bir gelincik misali nahif, el değmemiş, yani şimdiye dek hiç söylenmemiş sözler ortaya koyar.Şair kendi şairlik gücünü ve mizacını bu beyitte vurgulamak istemiştir.

2.69 HAYÂT

Dirilik, canlılık demek olan “hayat” kelimesi bu Divan’da bir “bezm”, bir “hân”, bir “iklîm”, üç “nakd” olmak üzere altı beyitte bezetmeye konu olmuştur.

2.69.1 bezm

Fursat el vermiş iken bezm-i hayâtı hoş gör

Dimedin cân-ı ‘azîzün sana sohbet bâkî

s.524-g.604-b.2

“Aziz dostun, sana sohbet baki demeden fırsat el vermiş iken hayat meclisini hoşgör.”

Hayat insanın önüne çıkardığı birtakım iyi veya kötü sürprizler çıkartması bakımından bir meclise benzetilmiştir. Meclisler de insanın karşısına değişik sürprizler çıkartır.

2.69.2 hân

Nigûn kâsesi çarhun hayât hânından

Cihânda kimseneye virmedi doyunca aş

s.103-mersiye-blml-b.6

“Feleğin ters dönmüş kâsesi,hayat sofrasından kimseye doycak kadar aş vermedi.”

Hayat insanlığa sunduğu türlü nimetleriyle sofraya benzetilmiştir.Ancak o öyle bir sofradır ki doya doya nasiplenmek mümkün değildir.Kimse hayat sofrasından doyarak kalkmaz.Dünyanın düzeni hep böyle gelmiştir ve böyle gidecektir.

2.69.3 iklîm

Olıgör Hızr gibi sâhib-i iklîm-i hayât

Yoksa devlet bulunur milk-i Skender çoğ olur

s.213-g.110-b.5

“Hızır gibi hayat ülkesinin sahibi ol. Yoksa devlet bulunur İskender ülkesi çok olur.”

Hayat,nimetlerinin çokluğu ve enginliği sebebiyle ülkeye benzetilmiştir.Hızır hayat suyunu yani ölümsüzlük suyunu bularak ebedîleşmiştir.Sevgiliden âb-ı hayatı bularak ölümsüz olmasını istemektedir.

2.69.4 nakd

Hayât nakdini şâhâ ‘aceb nisâr itdün

Cihân ü câna ne meyl ü ne i ‘tibâr itdün

s.106-mersiye-blm6-b.1

“Ey padişah, hayat nakdini saçıp dağıttın. Dünyaya ve cana ne meyl ettin ne de önem verdin.”

Hayat geçip gitmesi harcanması nedeniyle nakde benzetilmiştir. Padişah ne kendi hayatına ne de dünya nimetlerine değer vermiştir.O hayatını halkı için harcamış biridir.

Gösternesün sakın sana parmak hisâbını

Mâh-ı felek ki nakd-i hayâtun hisâblar

s.209-g.105-b.4

“Hayat nakdini hesaplayan felek ayı,parmak hisâbını bana sakın göstermesin.”

2.70 HECR

Hecr, ayrılma, terk etme, ayrılık demektir. Necati Bey Divanı’nda dört “ateş”, bir “belâ”, bir “cam”, iki “dest”, bir “diyâr”, iki “harâmi”, bir “insan”, üç “nâr”, üç “od”, bir “seng”, bir “tiğ” benzetmeleriyle yirmi yerde karşımıza çıkmaktadır.

2.70.1 âteş

Kuvvet sınavup âteş-i hecr ile tutuşma

Yanmağa heves eyleme pervâne degülsen

s.324-g.293-b.3

Gücünü deneyip ayrılık ateşi ile güreşmeye kalkma.Pervâne olamayacaksan yanmaya heves eyleme.

Sevgiliden ayrı kalmanın verdiği acı âşığın yüreğine ateş gibi düşer.Bu ateşin yakıcılığına dayanamayacak kişi,âşık olup da yanmaya hiç heves etmesin.

Hecr âteşine döyse Necâtî ‘aceb degül

Ögrenür Âdem oğlanı tamu ‘azâbına

s.439-g.480-b.9

“Necâtî ayrılık ateşine dayansa buna şaşılmaz.İnsanoğlu cehennem ateşine dahi alışır.”

Bu beyitte şair ayrılık ateşini cehennem ateşine benzetmektedir.

Hat ü hâlün eleme yetmedi mi gönlüme kim

Çeke hecr âteşini bunca belâdan gayrı

s.521-g.599-b.4

“Ayva tüyün ve beninin eleme gönlüme yetmedi mi ki, bunca belâdan başka bir de ayrılık ateşini çeksın.”

2.70.2 belâ

Şol kadar çekdüm belâ-yi hecri kim

Sabr-ı Eyyûb itdi tahsîn el-gıyâs

s.168-g.38-b.4

“O kadar hicranbelâsını çektim ki, Eyyüb’ün sabrı bile beğendi.”

Âşığın çektiği çileler Eyyüp peygamberin çektiği mihnetle kıyaslanacak kadar çoktur. Buna rağmen âşığın gösterdiği sabır ve sebat takdire şayandır.

2.70.3 câm

Câm-ı hecrün nûş ider mestâneler gördün mü hiç

Yoluna cânlar virür merdâneler gördün mü hiç

s.168-g.39-b.1

“Ayrılık şarabını içen sarhoşlar hiç gördün mü?Yoluna canlar veren erkekler hiç gördün mü?”

Ayrılık âşğın aklını başından alıp ne yaptığını bilmez hale getirmesi, dünyayı unutturması sebebiyle şaraba benzetilmiştir.

2.70.4 dest

Bir yedi tâsı geçmiş ağudur cefâ-yi çarh

Kim katdı dest-i hecr Necâtî'nün aşına

s.447-g.491-b.6

“Ayrılık elinin Necâtî'nin aşına kattığı dünyanın cefası, bir yedi tası geçmiş zehirdir.”

Ayrılık âşğın aşına zehir kattığı için, zulme aracı olan bir ele benzetilmiştir.

Bükdi belümi yay gibi dest-i hecr ile

Ok gibi gitdi bakmadı bir kez gerisine

s.451-g.496-b.5

“O sevgili hicran eli ile belimi yay gibi bükte. Ok gibi gitti, bir kez gerisine bakmadı.”

Bilindiği gibi yay eğiktir, tıpkı âşğın gam çekmekten bükülmüş beli gibi. Ok nasıl yaydan bir kere çıktıktan sonra geri dönmezse sevgili de o naz ile arkasını döner ve gider bir daha geriye bakmaz.

2.70.5 diyâr

Gitsün diyâr-ı hecre gönül andan ileru

Tek lutf-ı dost bir nazar itsün berisine

s.450-g.496-b.4

“Gönül ayrılık diyârından daha uzağa gitsin. Yeter ki, dost lütfu yakınına bir nazar etsin.”

Ayrılık uzaklığı ve yabancılığı bakımından diyara benzetilmiştir. Âşık ayrılık diyarından bile uzaklara gitmeye razıdır, yeter ki sevgili ona bir kere yakından baksın.

2.70.6 harâmî

Ser-i kûyunda koma hecr harâmîsini kim

Kullara emn ü emân ile olur şart-ı hicâz

s.289-g.235-b.3

“Ayrılık haydutunun sevgilinin mahallesine girmesine izin verme.Zira Hac şartı güvenlik sözkonusu iken kullara farz olur.”

Ayrılık âşığın huzurunu çalıp, neyi var neyi yoksa elinden aldığı için hayduta benzetilmiştir. Bu haydutun sevgilinin evinin civarına yaklaşması tehlike arz eder. Âşığın sürekli tavaf edercesine sevgilinin evinin etrafında dolaşması, hac farzasını çağırıştırır. Haccın yerine getirilebilmesi güvenlik şartına bağlıdır. Dolayısıyla sevgili âşığın rahat rahat evinin etrafında gezinebilmesi için, ayrılık haydutuna fırsat vermemelidir.

Neyler yolında hecr harâmisi vaslunun

Emn ile şart itdi Hicazun Hudâ yolın

s.378-g.384-b.2

“Sana kavuşma yolunda ayrılık haydutunun ne işi var?Huda Hicaz yolunu güvenlik şartı ile farz kıldı.”

Bu beyitte de yine Hacc’ın güvenlik şartı ile yerine getirilebileceği hükmüne telmih yapılarak, âşığın sevgilinin evinin etrafında dolaşabilmesinin ayrılık haydutunun olmaması şartına bağlanmıştır.

2.70.7 insân

Cân u dil almağa hecrün yüregümeod urur

Ki yaka yıka evüm varımı ide tarâc

s.170-g.41-b.4

“Evimi varımı yakıp yıkıp, darmadağın etmek için, senin ayrılığın can ve gönlümü almak için yüreğime ateş vurur”.

Ayrılık âşığın evini barkını ateşe vererek can ve gönlünü yok eden bir insana benzetilmiştir.

2.70.8 nâr

Eridi nâr-ı hecründen Necâtî pûte-i gamda
Sen anı gam bucağında unuttun ol mıdur erlük
s.344-g.326-b.5

“Necâtî ayrılığın ateşinden gam potasında eridi. Sen onu gam şehrinde unuttun bu erlik midir?”

Ayrılık âşığı eritip bitirmesi nedeniyle ateşe benzetilmiştir. Sevgili âşığını gamlarla dolu o şehirde unutmuştur. Bu yiğit olana yakışacak bir davranış değildir.

Nihâl-i kadd ü ruhsârın gamından nâr-ı hecr ile
Necâtî derd-mend oldı ciger dâğlayı dâğlayı
s.543-g.630-b.5

“Senin boyunun fidanı ve yanağının gamından, Necâtî ayrılığın ateşi ile ciğerini dağlayarak dert sahibi oldu.”

Çün enîs olmaz Necâtîye hayâl-i vasl-ı dost
Yâ İlahî bârî nâr-ı hecre mu‘tad it beni
s.544-g.631-b.5

“Dosta kavuşmanın hayali Necâtî’ye pek yakın değildir. Ey Allah’ım bari beni ayrılığın ateşine alıştır.”

Necati artık sevgiliye kavuşmaktan ümidi kesmiştir. Allah’tan hiç değilse ayrılık ateşine dayanma gücünü dilemektedir.

2.70.9 ôd

Yakayın hecr odına küllî tenüm kül ideyüm
Ol nihâl-i gül-i ra‘nâ beni çün hâk ister
s.99-tercî‘-i bend-blm1-b.3

“O güzel gülfidanı beni toprak olarak istediği için, ayrılık ateşiyle bütün vücudumu yakıp kül edeyim.”

Âşık yanıp kül olup toprağa karışmayı, fidana benzeyen sevgiliye yakın olmanın bir yolu olarak görmektedir. Bu nedenle ateş misali yakan ayrılığın bedenini yakıp kül etmesine razıdır.

Ne revâdur bu ki ben hecr odına yanmış iken

Degme hayvânı iledüp vasl suyuna yıkalar

s.249-g.168-b.3

“Bu nasıl bir iştir ki, ben ayrılık ateşine yanmış iken her bir canlıyı götürüp, vuslat suyuna yıkıyorlar,suyun içine atıyorlar.”

Büyükten küçüğe her bir canlıya kavuşma nimeti nasip olurken,zavallı âşğın payına düşen ayrılık ateşinde yanmaktır.

2.70.10 seng

Ten esâsın yıkdı kıldı cân evin âbâd ‘ışk

Dilde seng-i hecr ile saldı ağır bünyâd ‘ışk

s.313-g.276-b.1

“Aşk vücudu temelinden yıkıp can evini imâr etti. Gönülde ayrılık taşı ile aşk sağlam bir temel attı.”

Aşk bir yandan âşğın bedenini harabeye çevirirken diğer yandan da gönül evini mamur hale getirir. Aşkın sağlam ve yıkılmaz hale gelmesi,onun temeline ayrılık taşı koymaya bağlıdır.Ayrılık acısı taş gibi can acıtsa da aşkı kuvvetlendiren önemli bir etkindir.

2.70.11 tığ

Pâre pâre yüregümi rîze rîze bagrumı

Tığ-i hecrünle nice bir şerha şerha yarasan

s.383-g.391-b.3

“Parça parça olmuş yüregimi ve kırık dökük bağrımı ayrılık okuyla nice bir parça parça yarasın.”

Ayrılık âşğın bağrını delik deşik etmesi sebebiyle oka benzetilmiştir. Âşğın yüreği zaten paramparçadır. Bir de ayrılık acısı ile bin parçaya bölünür.

2.71 HIŞM

Kızgınlık, öfke demek olan “hışm” kelimesine bir “bârân” ve bir “tiğ” benzetmeleriyle iki beyitte tesâdüf edilmektedir.

2.71.1 bârân

*San yağar bârân-ı hışm ile tekerk-i pür-belâ
Ol kemân-ebrû kaçan tîr ile peykân yağdurur
s.237-g.149-b.7*

“O yay kaşlı sevgili ne zaman ok ile temren yağdırsa, sanarsın ki öfke yağmuru ile belâ doluları yağmış gibi olur.”

Sevgilinin öfkesi sağnak sağnak âşığın üstüne gelmesi ve göz açtırmaması sebebiyle yağmura benzetilmiştir. Kaşların yaya, kirpiklerin oka benzemesi sebebiyle bu kelimeler tenasüp ilişkisi içinde kullanılmıştır. Sevgili ne zaman hışm ile baksa, o kirpik ve kaşlar ok gibi âşığın üstüne gelerek bağrını deler.

2.71.2 tîğ

*Dimişdi öldürem seni ferâh ol tîğ-ı hışmumla
Dirîğâ ‘ahdine turmaz sanasın Karamanludur
s.188-g.69-b.4*

“Seni öfkemin kılıcıyla öldüreyim de ferahla” demişti. Yazık ki, o sevgili sözünde durmayan bir Karamanlı sanırsın.”

Sevgilinin hışımlı bakışı kılıç gibi keskindir. Âşığa hayat veren ferahlık veren o kılıcın öldürücü keskinliğidir. Necati, bu beyitte yerel bir söyleyişe işaret ederek Karaman insanların sözlerinde durmadıklarını ve sevgilinin de onlara benzediğini ifade etmektedir.

2.72.HİCRÂN

Ayrılık, unutulmaz acı, keder, iç acısı demek olan hicrân kelimesi ile ilgili olarak, bir “ağu”, bir “afet”, üç “ateş”, bir “dest”, bir “dûzah”, bir “gam”, bir “leşker”, iki “nâr”, bir “siyaset”, iki “şeb”, bir “şerbet”, iki “teb”, bir “vâdi”, bir “zulmet” olmak üzere ondokuz beyitte benzetme yapılmıştır.

2.72.1 ağü

*Şekker-i vasluna hicrân ağusın katma şehâ
Yohsa ol şerbet ile ey nice sultân ezilür*

s.269-g.199-b.6

“Ey padişah,tatlı vaslına ayrılık zehrini katma.Yoksa o şerbet ile nice sultan ezilir.”

Sevgiliden ayrı kalmanın acısı âşığa zehir gibi gelir.Vasıl-ayrılık, ağu-şekker kelimeleri tezat ilişkisi içinde kullanılmıştır.Vuslat ise âşık için şerbet gibi tatlıdır.

2.72.2 âfet

Derdüm katidür âfet-i hicrân-ı yâr ile

Dermân it ey ecel demidür gel bana yetiş

s.300-g.253-b.3

“Sevgilinin ayrılığının felaketi ile derdim serttir, katıdır. Ecel zamanıdır, gel bana yetiş de derman ol!”

Sevgiliden ayrı kalış felaket gibi düşünülmüş, o felaketle beraber ecel zamanı gelip çatmıştır. Âşık sevgiliden imdadına yetişmesini istemektedir.

2.72.3 âteş

Isındı gönül âteş-i hicrâna zarûri

Kim ol yanağı şem ‘-i şebistân ele girmez

s.279-g.217-b.3

“Yanağı odayı aydınlatan bir mum gibi olan sevgili, bir türlü ele geçmediği için gönül ayrılık ateşine mecburen ısındı.”

Ayrılık âşığın yüreğini yaktığı için ateşe benzetilmiştir. Sevgilinin yanağı ılık saçması sebebiyle muma benzetilmiştir. O denli beyaz ve aydınlıktır ki, karanlıklar bile onunla aydınlanır.

Zindân içinde çün gice gündüz yanar çerâğ

Dünyâda ben de âteş-i hicrâna yanayın

s.375-g.380-b.4

“Zindan içinde gece gündüz mumun yanması gibi,dünyada ben de ayrılık acısının ateşiyle yanayım.”

Dünya bir zindan, âşık ise o zindanda gece gündüz demeden ayrılık ateşiyle yanan bir mumdur. Ayrılık bu beyitte de yakıcılığı bakımından ateşe benzetilmiştir.

*Vâ'izâ nâr 'azâbı ile beni korkutma
Şol cehennem didüğün âteş-i hicrân degül a
s.453-g.500-b.4*

“Ey vaiz cehennem ateşiyle beni korkutma. Şu cehennem dediğin ayrılık acısının ateşi değil ya!”

Âşık vaize boşuna beni cehennem ateşiyle korkutma diye sesleniyor. Kendisiyle korkutup durdukları cehennem ateşi ayrılık acısından daha beter değildir ki. Bu acıya alışana cehennem ateşi dokunsa ne olur?

2.72.4 dest

*Ben libâs-ı 'ömrüm itdüm dest-i hicrân ile çâk
Ah kim kâkülli her gice 'uryân sarmaşur
s.265-g.194-b.2*

“Sevgilinin kâkülli her gece sevgiliyle sarmaş dolaş yatarken, ben ömür elbisemi ayrılık acısının eliyle yırttım.”

Ayrılık âşığın ömrünü adeta kısaltıp kesen bir el gibi düşünülmüştür. Sevgilinin uzun saçları uğruna âşık ömrünün kısalmasına razıdır. Yırtma, ayırma fiili el ile gerçekleştirildiği için, ayrılık el gibi düşünülmüştür.

2.72.5 dûzah

*Gerçi tamunun adı yedidür evet ey dâst
Olmaya senün dûzâh-ı hicrâna berâber
s.183-g.62-b.2*

“Ey dost, gerçi evet cehennemnin adı yedidir. Fakat yine de senin ayrılığının cehennemine denk olamaz.”

Sevgiliden ayrı kalmanın acısı cehennemden farksızdır. Hatta ayrılık cehennem azabından da beterdur. Ayrılık âşığı yakıp kül etmesi sebebiyle cehenneme benzetilmiştir.

2.72.6 gam

*Gam-ı hicrân ile şöyle za'îf oldum ki bir demde
Çıkardum göke yapışsam kemend-i âh ü efgâna
s.481-g.542-b.3*

“Ayrılık acısının gamıyla öyle zayıfladım ki, âh ve feryat kemendine yapışsam bir nefeste göğe çıkardım.”

Bu beyitte mübalağa sanatının güzel bir örneği verilmiştir. Ayrılığın acısından dolayı çekilen gamla âşık o derece zayıflamıştır ki, neredeyse üfleseler göğe uçacak duruma gelmiştir.

2.72.7 leşker

*Başladum leşker-i hicrân ile ceng eylemege
‘Alemüm elde kalem oldu ve bayrak kâğıd
s.172-g.45-b.2*

“Ayrılık askeri ile savaşmaya başladım. Kâğıt bayrağım, kalemim ise ayyıldızım oldu.”

Ayrılık acısı âşığın sürekli mücadele halinde olması ve baş etmek için savaşması sebebiyle askere benzetilmiştir. Bu savaşta âşık için kâğıt bayrak, kalem ayyıldız gibidir. Âşık savaşını kılıç ve kalkan ile değil, kâğıt ve kalem ile vermektedir.

2.72.8 nâr

*Nigâra nâr-ı hicrânun kebâb itdi dil ü cânı
Gamından şerha-i sînem yâ biryân olmasun nolsun
s411-g.434-b.2*

“Ey sevgili, ayrılık acısının ateşi gönül ve canı kebab etti. Gaminla yarılmış sinem, biryan gibi olmasın da nolsun.”

Ayrılık âşığı yakıp kavurmasından dolayı bu beyitte de ateşe benzetilmiştir.

2.72.9 siyâset

Olmaz idüm siyâset-i hicrâna müstahik

Gencîne-i mahabbete ikrârum olmasa

s.485-g.546-b.5

“Aşk hazinesini kabul etmeseydim, ayrılığın ölüm cezasını hak etmiş olmazdım.”

Aşk hazinesi gibi bir nimete sahip olanların, ölüm acısına benzeyen ayrılık ile cezalandırılmaları adeta kaçınılmazdır. Hem büyük bir aşk duygusu yaşamak hem de hiç ayrılık acısı çekmemek gibi iki nimete birden sahip olmak imkânsızdır. Şair ayrılığı, verdiği büyük acı nedeniyle ölüme benzetmiştir.

2.72.10 şeb

Karanudur şeb-i hicrân yolu yanıldı garîb

Rahm it ey necm-i hidâyet meh-i tâbânun için

s.402-g.421-b.4

“Ayrılık gecesinin yolu karanlık olduğu için garip yolunu şaşırdı. Ey hidâyet yıldızı,parlayan ayın hatırına merhamet eyle yolu aydınlat!”

Sevgiliden ayrı kalan âşık için her yer karanlık çökmüş gece gibidir. O geceyi aydınlatacak olan ise Allah’a giden yolu aydınlatan hidâyet nurudur.

Kim dirdi dün garîbin olubdur Necâtîyâ

Hicrân şebinde dîde-i hûn-bârum olmasa

s.485-g.546-b.7

“Ey Necâtî, ayrılık gecesinde kan saçan gözlerim olmasa gece yakının olmuştur diye kim derdi.”

Ayrılık zamanı, âşık için güneşin batıp her yanın karanlığa gömüldüğü gece gibidir.

2.72.11 şerbet

İtmeyince ‘ışk elinden şerbet-i hicrânı nûş

Bu Necâtî derd-mende ölmek âsân olmadı

s.524-g.603-b.7

“Aşk elinden ayrılık şerbetini içmeyince, bu hasta Necâtî’ye ölmek kolay olmadı.”

Ayrılık acısı ölümü kolaylaştıran tatlı bir şerbet gibi tasavvur edilmiştir. Divan şiirinde âşık için, ayrılık istenmeyen bir şey değil arzu edilen hatta aşkını kamçılayan bir etkidir. Necati ayrılık acısını doya doya tatmasaydı nasıl kolayca ölebilirdi?

2.72.12 teb

Teb-i hicrân ile başumda bir od yanar kim

Şem ‘-vâr agladuğumca ten erir cân ezilür

s.268-g.199-b.2

“Ayrılık acısının harâretiyle başımda bir ateş yanar ki, ben ağladıkça bedenim mum gibi erir, can ezilir.”

Ayrılık acısı âşığı yakıp kavuran bir ateş gibi düşünülmüştür. Âşığın bedeni bir mum, mumun üstünde yanan alev ise ayrılık ateşidir. O ateş yanıp durdukça âşığın bedeni mum gibi eriyip yok olacaktır.

Sînemde gussa-i ser-i zülfün gürûh gürûh

Boynumda rişte-i teb-i hicrân girih girih

s.468-g.524-b.2

“Göğsümde zülfünün gamı bölük bölük, boynumda ayrılık ateşinin ipliği kıvrım kıvrımdır.”

Ayrılık ateşten bir ip gibi âşığın boynuna dolanmıştır ve onu boğmaktadır. Sevgiliden ayrı kalmış bir âşık ne yapsa da sevgilinin zülfünün hayalinin boynuna dolanmasına ve ayrılığın ateşten ipinin kendisini boğmasına engel olamaz.

2.72.13 vâdî

Mecnûn ki gezdi vâdî-i hicrânı serserî

‘Işkını başa iltemedi ol yaban eri

s.547-g.638-b.1

“Mecnûn ki ayrılık vadisini başıboş gezdi durdu. Fakat o yaban eri aşkını başa iletmedi.”

Vadi iki dağın arasında kalan kuytu bir yerdir. Ayrılık âşığı adeta çıkmaza sürüklediği için vadiye benzetilmiştir. Mecnun avare gibi başıboş gezer durur da aşkını bir türlü iletmez.

2.72.14 zulmet

Bir gün irişe zulmet-i hicrân açukluğa

Gice ne denli olsa bulur intihâ seher

s.43-k.9-b.13

“Ayrılık acısının karanlığı bir gün aydınlığa erişir. Gece ne kadar karanlık olursa olsun seher ile sonlanır.”

Ayrılık acısı içinde yanıp kavrulan âşık için dünya karanlığa gömülmüştür. Gece nasıl ki en sonunda sabaha erişip aydınlığa kavuşuyorsa, ayrılık gecesinin karanlığı da vuslatla beraber sona erecektir.

2.73 HİDÂYET

Doğru yola kılavuzlama demek olan “hidâyet” kavramına, bir “necm”, bir “nücûm”, bir “şem”, bir “çerağ” olmak üzere bu Divan’da dört beyitte tesâdüf edilmektedir.

2.73.1 çerâğ

Hakk sundı dest-i şâha hidâyet çerâğıdır

Tâ kim yolunu göstere yol varmayana tîğ

s.50-k.11-b.20

“Yolunu kaybedenlere yolunu göstere diye, bir hidayet ışığı olan kılıcı Hakk şâhın eline sundu.”

Hidayet Allah’a ulaşmak isteyenlerin yolunu aydınlattığı için bir ışığa benzetilmiştir. Bu ışık da padişahın elindeki kılıç gibi düşünülmüş, Hz Ali’nin elindeki meşhur kılıç çağrıştırılmıştır.

2.73.2 necm

Karanudur şeb-i hicrân yolu yanıldı garîb

Rahm it ey necm-i hidâyet meh-i tâbânun için

s.402-g.421-b.4

“Ayrılık gecesinin yolu karanlık olduğu için gurbete düşmüş kişi yolunu şaşırdı. Ey hidâyet yıldızı,parlayan ayın hatırına merhamet eyle yolu aydınlat.”

Hidayet aydınlık vermesi nedeniyle sevgiliden ayrı düşmüş ve yolunu şaşırmışların önünü aydınlatarak yol gösteren bir yıldıza benzetilmiştir. Beyitte, parlayan ay benzetmesi ile sevgili kastedilmiştir.

2.73.3 nücûm

Şeb-i dalâlde kalduk eyâ sipihr-i kerem

Kani nücûm-ı hidâyet bu yoldan azmışa

s.458-g.507-b.3

“Ey cömertlik göğü sapkınlık gecesinde kaldık. Bu yoldan azmışa hani hidayet yıldızları?”

Yoldan sapmış olmanın yarattığı karanlığı ancak hidayet yıldızı aydınlatabilir. Yolunu şaşıran gece karanlığında kalmış gibi ne yana gideceğini bilemez.Hidayet yol gösterici olması sebebiyle yıldızlara benzetilmiştir.

2.73.4 şem‘

Şeb-i rihletdür ey şem ‘-i hidâyet

Gel’e bir lahza ben güm-râh ile ol

s.353-g.341-b.3

“Ey hidayet mumu, göç gecesidir, gel bir lahza ben yoldan çıkmış ile ol.”

Aşk yolundan ayrı kalmış âşğın yolunu aydınlatacak olan hidayet mumudur. Hidayet, yoldan çıkmış olan bir kimsenin yolunu aydınlatması sebebiyle ışığa benzetilmiştir.

2.74. HİKMET

Sözlükte hakimlik ve sebep demek olan “hikmet” kavramı Divan’da bir beyitte “tır” benzetmesiyle kullanılmıştır.

2.74.1 tîr

Hikmetün tîrine per şeh-per-i nesr-i tâ'ir

Kabza-i kudretine çember-i gerdündür yâ

s.99-terci-i bend-blm2-b.3

“Hüma kuşun kanadının teleği, senin hikmetinin okuna kanattır. Feleğin çemberi ise senin kudretinin kabzasına yay olmuştur.”

Padişahın bilgece sarfettiği hikmetli sözler isabetli olması bakımından oka benzetilmiştir.

2.75 HİMMET

Gayret, emek, çalışma, çabalama demektir. Bu Divan'da bir “bâz”, bir “câm”, bir “dâmân”, bir “dem”, bir “emtâr”, iki “hümâ”, bir “kanad”, bir “kapı”, bir “kemer”, bir “kevkeb”, bir “sehâb” benzetmeleriyle oniki yerde kullanılmıştır.

2.75.1 bâz

Ey hân-ı şevketine hümâ-yı zafer mekes

Vey bâz-ı himmetine cihân kemterîn şikâr

s.41-k.8-b.19

“Zafer hüması yüceliğinin sofrasındaki bir sinek olan (padişah) ve himmetinin doğan kuşuna cihânın en aşağılık bir av olduğu (padişah)!”

Padişahın himayesi tüm cihânı avlayan bir doğan kuşu gibidir. Onun zaferi o kadar alışılmış bir durumdur ki, hüma kuşu sayılacak yerde basit bir sinek mesabesindedir. Çünkü zaferi rahatlıkla elde edebilmektedir.

2.75.2 câm

Viridi dimâğ-ı çarha halel câm-ı himmetün

Nite ki hûş-i zeyreke keyfiyyet-i şarâb

s.28-k.3-b.26

“Şarap nasıl ki zeki olan bir kişinin aklına halel getirirse, himmetinin kadehi de feleğin dimâğına halel getirir.”

Padişahın himayesi, emek ve gayreti hep ters dönmeye kurgulu olan feleği bile şaşkına çevirerek aklını karıştırır. Tıpkı şarabın zeki bir insanın aklını başından alması gibi...

2.75.3 dâmân

Eline gûşe-i dâmân-ı himmet tâ-ebed girmez

Kapunun âsitânında ne tâlib kim türâb olmaz

s.294-g.243-b.5

“(Ey sevgili), senin huzurunda toprak olmayan talibin eline, sonsuza kadar himmet eteğinin köşesigeçmez.”

Padişahın eteğini öperek himmet umulduğu için, himmet ve dâmân ilişkisi kurulmuştur.

2.75.4 dem

Mevâlid-i selâs oldukça mevcûd olsun ey server

Zafer kulaguzun himmet demün devlet nigeş-bânun

s.57-k.13-b.39

“Ey padişah, mevalid-i selase var oldukça zafer senin kılavuzun,himmet hayat veren nefesin, devlet de yol göstericin ve koruyucun olsun.”

Himmet, içki meclilerinde sâkînin meyhanede bulunanlara acıyarak daha fazla şarap vermesi demektir. Bu beyitte, dem sözcüğü ile şarap arasında var olan eş anlamlılık kullanılmak suretiyle, himmet deme yani şaraba benzetilmiştir.

2.75.5 emtâr

Rahm umarsam nola kim kişt-i ümîdi ‘âlemün

Himmetün emtârı ile sebz ü mutarrâdur yine

s.92-k.23-b.25

“Merhamet umarsam nola ki, âlemin ümit tarlası yardımının yağmurlarıyla yine yeşil ve tazedir.”

Himmet çokluğu ve bereket getirmesi sebebiyle sağnak sağnak yağan yağmurlara benzetilmiştir.

2.75.6 hümâ

Hümâ-yı himmetünün sâyesinde beglerine

Hıyâm-ı atlas-ı gerdûnı teng ü târ itdün

s.106-mersiye-blm6-b.3

“Feleğin atlas çadırını himaye kuşunun gölgesinde, beylerine dar ve karanlık eyledin.”

Padişahın koruyup kolladığı kişiye adeta hümâ kuşunun gölgesi değmiştir.Dolayısıyla onun koruması hümaya benzetilmiştir.

Âşık-ı sâdık isen bakma bu dünyâ yüzine

Ki hümâ-himmet olan konmaya murdâr olana

s.425-g.459-b.4

“Sadakatli bir âşıkısan bu dünyaya önem verme.Çünkü gayret kuşu leşin üzerine konmaz.”

Padişahın yardımını ve himayesi tıpkı hümâ kuşu gibi gölgesinin değdiği kişiye talih getirir.Kişi padişahın lütfuna mazhar olmak istiyorsa bu dünyaya önem vermemeli ve sadık bir âşık olmalıdır.

2.75.7 kanâd

Saâdet kuşudur bil ‘adl ü dâdı

Duâ yünleridürhimmet kanadı

s.8-Nazm-b.1

“Onun adalet ve doğruluğu, yükü dua kanadı gayret olan bir saadet kuşudur”.

Adalet ve doğruluk, dua ve lütuf ile uçabilecek bir kuşa benzer. Kuşlar nasıl ki kanatları sayesinde uçabiliyorlarsa, padişahın lütfu da kişiyi yüksek mertebelere erdştirir. Bu bakımdan himmet kanada benzetilmiştir.

2.75.8 kapı

Koyup bülend işigünü gerdûna dönmezem

Himmet kapusın aç ve gönül yıkığını yap

s.29-k.3-b.34

“Senin yüce eşiğini bırakıp dünyaya dönmem. Lütuf kapısını aç ve gönül yıkığını yap.”

Himmet, ardında nice lütuflar gizlemesi sebebiyle kapıya benzetilmiştir. Sevgili lutfederek bu kapıyı açacak ve kırılmış gönlü tamir edecektir.

2.75.9 kemer

Diler meger kemer-i himmetüne ola şebîh

Hilâlden takınur râh-ı kehkeşân hançer

s.38-k.7-b.19

“(Ey Padişah!) Samanyolu, senin gayret kemerine benzemek için hilali hançer diye takınır.”

Padişahlar ve savaşçılar, savaş gayretine girdiklerinde bellerine kılıçlarını da taşıyan kemerler takınırlar. Bu sebeple himmet (gayret,çaba), kemere benzetilmiştir.

2.75.10 kevkeb

Düşmüşem katre gibi nola götür toprakdan

Kevkebi himmetünün mihir-imu ‘allâ mı degül

s.69-k.17-b.28

“Ben katre gibi toprağa düştüm, beni bu topraktan kaldır. Senin yardımının yıldızı bile yüce güneş gibi değil midir?”

Padişahın lütfu güneşten bile daha yüksek bir talih yıldızı gibi parlayarak, hükmü altındaki insanların hayatında yol gösteici olmaktadır.

2.75.11 sehâb

Âb-ı cûd irse sehâb-ı himmetinden sebze

Bî-tekellüf serv yemiş vire isfidâr gül

s.62-k.15-b.22

“Senin lütuf bulutundan cömertlik suyu yeşillığe ulaşsa,kendiliğnden servi ağacı meyve,söğüt ağacı da gül verir.”

Padişah o derece lütufkârdır ki, onun lütufları yağmur gibi yağmakta ve meyve vermeyen serviden bile meyve yetişmesini sağlamaktadır. Oysa ki servi ağacı normal şartlarda meyve veren bir ağaç değilken, padişahın mucizevi lütufları sayesinde meyve verir hale gelmesi kaçınılmaz olur.

2.76 HULK

Huy, tabiat demek olan hulk kavramı Divan’da iki “bâd”, iki “bûy” benzetmeleriyle dört beyitte tesadüf edilmektedir.

2.76.1 bâd

Âb-ı lutfi irmese ser-sebz olmaya çinâr

Bâd-ı hulkı esmese bitürmeye gül-zâr gül

s.62-k.15-b.20

“Lütfunun suyu ulaşmasa çınar yemyeşil olmaz.Mîzâcının rüzgârı esmese gülbahçesi gül yetiştiremez.”

Padişahın ahlak ve mizacı gülbahçesinde gül yetişmesini sağlayan yağmuru taşıyacak bir rüzgâra benzetilmiştir.Padişahın ahlak ve hükümleri rüzgâr gibi ülkenin her yanını dolaşmaktadır.

Bâd-ı hulkun itmeyince ta‘n ile bağrını kan

Virmedi gülşende bûy-i nâfe-i tâtâr gül

s.63-k.15-b.33

“Mîzâcının rüzgârı kınama oku ile gülün bağrını kan etmeyince,gül gülbahçesinde tatar miskinın koksunu vermedi.”

2.76.2 bûy

Âb-ı ‘adlünden humârını ider ıslah mül

Bûy-i hulkundan sudâ‘ına kılur tîmâr gül

s.62-k.15-b.30

“Şarap yarattığı sersemliği, senin adalet suyunla iyi eder. Gül ise senin mizacının kokusuyla başağrısını iyileştirir.”

Padişahın güzel huyu baş ağrısına iyi gelen bir koku gibi düşünülmüştür.

Bûy-i hulkun bahs olurken gonca vü gül bâğda

Kimisi dâmen aç a durmuş kimisi âsitîn

s.77-k.20-b.27

“Gonca ve gül senin mizacının kokusundan bahs olunurken,kimisi eteğini kimisi de eşiğini açadurmuş.”

2.77 HÜNER

Hüner marifet, bilmek, ustalık demektir. Necati Bey Divanı’nda bir beyitte “mısır” benzetmesiyle tesâdüf edilmektedir.

2.77.1 mısır

Mısır-i hünerde kendüyi satmak gerek kişi

Yûsuf gibi dilerse ki vara ‘azîz ola

s.138-kıt’a79-b.1

“Kişi, Yusuf gibi varıp aziz olmayı dilerse hüner şehrinde kendisini satması gerekir.”

Bu beyitte Yusuf kıssasına ihamda bulunan şair, bir şehre aziz olmak için önce Yusuf peygamber gibihünerlerine göre köle olarak satılması gerektiğini söylemektedir.Hüner, çokluk bakımından şehre benzetilmiştir.

2.78 HÜSN

Güzel,iyi; güzellik, iyilik demek olan “hüsn kavramı” Necati Bey Divanı’nda çok fazla benzetmeye konu olmuştur.Bu Divan’da dört “âfitâb”,bir “arsa”,bir “ateş”,altı “ayet”,bir “âyine”,beş “bâğ”,üç “bahar”,bir “bahr,altı “bâzâr”,altı “bezm”,bir “berat”,bir “bûstân”,bir “çârsû”,bir “çemen”,iki “çerâğ”,bir “dâmen”,bir “defter”,bir deniz,iki devlet,bir eyvân,dört genc,üç gülîstân,üç gülşen,üç gülzâr,iki gün,iki hılat,bir hân,bir hurşid,iki iklîm,bir il,dört kitab,bir mâh,bir mecmua,üç metâ,üç meydân,bir mısır,bir mihr-i dırâhşân,bir miraç,üç mushaf,bir nâme,bir nevbahar,iki safha,bir serir,üç şehbâz,bir şehir,bir şem’,iki top benzetmeleriyle yüzbir beyitte tesâdüf edilmektedir.

2.78.1 âfitâb

Kaç başı var ki zülf-i siyahun turur iken

Ol âfitâb-ı hüsne sala sâye perçemün

s.345-g.328-b.6

“O siyah zülfün durur iken kaç tane başı vardır ki, perçemin o güzellik güneşine gölge salacakmış.”

Güzellik insanları büyülemesi ve göz kamaştırıcılığı sebebiyle güneşe benzetilmiştir. Kimsenin o güzellik güneşini söndürmesi mümkün değildir.

Kemâlin buldı ol hüsn âfitâbı

Ayun on dördi gibi on beşinde

s.451-g.497-b.2

“O güzellik güneşi ayın ondördügibi onbeş yaşındagüzelliği kemale erişti.”

2.78.2 arsa

Ortaya koydı ‘arsa-i hüsnünde başını

İster ki zülfünü çeke meydâna benlerin

s.319-g.284-b.6

“Benlerin zülfünü meydana çekmek için, güzellik meydanında başını ortaya koydu.”

Güzellik aşk uğruna başın ortaya konduğu, savaşılan bir meydana benzetilmiştir. Sevgilinin yüzündeki benler de yuvarlak olduğu için başa benzetilmiştir.

2.78.3 âteş

Ol hüsn âteşinün şevki ile tutuşuram

Ay ü güneş felekler hep üstüme dönerler

s.201-g.92-b.2

“O güzellik ateşinin arzusuyla tutuşurum. Ay, güneş ve gök hep üstüme dönerler.”

Güzellik; ay, güneş ve göğün etrafında döndüğü bir ateşe benzetilmiştir. Tabii olarak bütün gök cisimleri güneş etrafında döerken, tabiatın dengesi alt üst

olmuş ve hepsi güneşe benzeyen o güzelliğin etrafında dönmeye başlamıştır. Güzellik âşığı yakması dolayısıyla ateşe benzetilmiştir.

2.78.4 âyet

Âyet-i hüsnî yüzine bakabilmez müdde ‘î

Gel berü bir bir işit kim harf harf ezberdedür

s.251-g.172-b.2

“İddiacı kişi, güzellik ayetinin yüzüne bakamaz.Harfî harfine ezberde olanı, beri gel de bir bir işit.”

Kaş, göz, dudak, yanak gibi güzellik unsurları adeta güzellik ayetinin harflerini teşkil eder.Bu nedenle güzellik bütün unsurlarıyla bütün halinde düşünülerek ayete benzetilmiştir.Kaş nun, dudak ise mim harfidir.Bunlar âşığın harf harf ezberindedir.Ey iddiacı kişi, gel de sana bir bir söylesin.

Âyet-i hüsnüni dil hoş vech ile takrîr ider

San ki Yûsuf Sûresini Hazret-i Osman okur

s.266-g.196-b.4

“Güzellik ayetini dil hoş bir suretle okur.Öyle ki, Yusuf suresini Hz.Osman okur sanırsın.”

Güzellik denilince akla gelen ilk kişi dillere destan güzelliği ve ahlâkı ile tarihe mal olmuş Yusuf peygamberdir.Hz.Osman da güzel Kuran okuması ile meşhurdur.Beyitte bu iki güzel haslet bir araya getirilerek zikredilmiştir.

Yazmayınca hâşiye hatt-ı mu‘anber haddüne

Müşkil olur âyet-i hüsnüni tefsîr eylemek

s.336-g.312-b.5

“Misk kokulu yazının kenarına açıklama yazısı yazmayınca, güzellik ayetini açıklamak güç olur.”

Eski metinlerde sayfaların kenarına açıklama yapmak maksadıyla haşiye denilen notlar düşülürdü. Güzellik açıklanması güç bir ayet gibi düşünülmüştür.

Âyet-i hüsnî yüzine bakabilmez müdde ‘î

Ben revân itdüm cemâli mushafın ezber gibi

s.497-g.564-b.2

“Âşık olduğunu iddia eden kişi güzellik ayetinin yüzüne bakıp okuyamaz.Ben ise yüzünün mushafını su gibi ezberlemişim.”

Sözde âşık olduğunu söyleyen kişi güzellikten ne anlar.Ben sevgilinin mushafa benzeyen yüzünün bütün detaylarını adeta ezbere bilmekteyim.Hakiki âşıklık bu değil midir?

2.78.5 âyîne

Dôst bir sûret ile gönlümüzi aldı velî

Hüsni bir âyînedür kalmaz o sûret bâkî

s.525-g.604-b.6

“Bir suret ile gönlümüzü alan sevgilinin güzelliği bir aynadır,fakat o suret sonsuza değin kalmaz.”

Âşık sevgilinin güzelliğinde aslında kendisini görmektedir. Bu yüzden sevgilinin güzelliği âşığa aşkını gösteren bir aynadır.Fakat o sadece geçici bir suretten ibarettir ve sonsuza değin o güzellik kalıcı değildir.

2.78.6 bâğ

Bâğ-ı hüsne el sunarsın âh kim bîgânesin

Âşinâ ol ayağını sümbül ü reyhâna bas

s.302-g.256-b.3

“Güzellik bağına el uzatmak için ne yazık ki yabancısın.Aşına ol ayağını sümbül ve reyhana bas.”

Sen bir yabancı olarak envai çeşit güzel çiçeklerle süslü o güzellik bahçesine giremezsin.Ancak tanınıp bilinirsen o sümbül ve reyhana el uzatmana izin verilebilir. Güzellik,saçın sümbüle, yanağın güle, gözlerin nergise, boyun serviye benzemesi nedeniyle bir bahçeye benzetilmiştir.

Bu serv ü nergis ile bâğ-ı hüsnün

Bu gün görür gözi tutar elisin

s.388-g.399-b.3

“Bugün bu servi ve nergis ile güzellik bağının gören gözü, tutan elisin.”

Sevgilinin boyu servi, o istiğna ile bakan yarı baygın gözleri nergise benzer.Bu serviye benzeyen sevgilinin boyu ve nergis çiçeğine benzeyensevgilinin gözleri güzellik bağının unurlarıdır.

S k y  câm-ı mahabbet gine rah   n degül’a

Bâğ-ı hüsnünde vefâ gülleri hand  n degül’a

s.453-g.500-b.1

“Ey sâkî,muhabbet  arab  yine parlak değil ya, güzellik bağında vefâ gülleri neşeli değil ya!”

  ık umutsuz bir serzen  le dile getirmektedir ki, a k  arab  parlak değildir. Güzellik bağındaki g ller de eski ne esini kaybetmiştir.Sevgilinin güzellik unsurları sünbül, g l,nergis gibi çiçeklere benzediği için güzellik kavramı bağa benzetilmiştir.

2.78.7 bahâr

Bulanur kanlu ya um h   n bah rında velî

Hele sen serv ayağına varıcak tur  varır

s.245-g.161-b.3

“Güzelliğinin baharında kanlı ya ım bulanır. Hele sen servinin ayağına varınca duruverir.”

Sevgilinin güzelliği tazeliği,taraveti ve misk kokular saçması bakımından bahara benzetilmiştir.Baharda karların erimesiyle beraber sular bozbulanık akar.Sevgilinin güzelliğinin baharında da,    ın kanlı gözyaşları da bulanık akar.Servi boylu sevgilinin ayağına varınca ancak duruverir.

Gavęalara uğraduk bu h   n bah rında

    nergis-i bed-mesti yâ Rab kim uyandurdu

s.50-g.576-b.2

“Bu güzellik baharında kavgalara uğradık.   fena halde sarhoş olan nergisi ya Rab kim uyandırdı?

Eski  iirde nergis çiçeği yarı baygın bakan göze benzetilir.

2.78.8 bahr

Mevc urur bahr-i hüsn fitne koparur hat u hâl

Bu deniz yüzlerinin kimse levendin yenemez

s.276-g.212-b.3

“Güzellik denizi dalgalanır, ayva tüyü ve benler güzellik denizinde fitne koparır. Kimse bu deniz üstündeki gemilerdeki leventleri yenemez.”

Ayva tüyü ve benler deniz askerine benzetiliyor. Güzellik engin olması, sonsuzluğu çağrıştırması ve pek çok zenginliği kendinde barındırması sebebiyle denize benzetilmiştir.

2.78.9 bâzâr

Ey ‘azîzüm Yûsuf-ı bâzâr-ı hüsn

Kendiği satmak diler aylak sana

s.148-g.6-b.4

“Ey azîzim, güzellik pazarının Yusuf’u kendini sana aylak gibi göstermek istiyor.”

Güzellik aşk meydanında pazarlık konusu olduğu için pazara benzetilmiştir. Sevgilinin lal dudakları, inci dişleri güzellik pazarında âşığın canı karşılığında satın aldığı güzellik unsurlarıdır.

Hüsn bâzârında iş asmış perîşân kâkülün

Gözlerüm dükkânına la ‘l ü güher zeyn eylemiş

s.299-g.252-b.3

“Dağınık zülfün güzellik pazarında iş asmış(kendisini sergilemiş). Gözlerimin dükkanını da lâl taşı ve inci süslemiş.”

Âfitâb-ı âlem-ârâ-yı cemâlün var iken

Hüsn bâzârında almaz kimse fels-i ahmere

s.418-g.449-b.3

“Yüzünün âlemi süsleyen güneşi var iken, güzellik pazarındakileri kimse bakır paraya bile almaz.”

Bu pazar sevgilinin güzelliğinin geçer akça olduğu, inci dişlerin lal taşı gibi kırmızı dudakların görücüye çıktığı bir güzellik pazarıdır.

*Gönlümi zülfi ayağa urursa gam degül
Bâzâr-ı hüsn içinde binin gör birisin al
s.348-g.333-b.2*

“Sevgilinin zülfü gönlümü ayağa düşürürse gam değil. Güzellik pazarı içinde bini görülür, birisi alınır.”

Ayağa düşmek değerden düşmek rezil olmak anlamlarında kullanılmıştır. Şair, o sevgiliye karşı rezil olmuş olsak da, bu binlerce sevgilinin görücüye çıktığı mezadda elbet beğenilecek ve kendisinibeğenecek birisi bulunur demek istemektedir.

2.78.10 bezm

*Kindür ki bezm-i hüsnüne cân ile baş ile
Bir şem ‘ gibi yanmağa pervâne olmaya
s.150-g.9-b.2*

“Senin güzellik meclisine canla başla, bir mum gibi yanıp pervane olmayacak kimdir?”

Sevgili bütün güzellik unsurlarını kendisinde toplaması sebebiyle güzellik meclise benzetilmiştir. Herkes o meclisin etrafında pervane olup yanmak ve can vermek için can atmaktadır.

*Bezm-i hüsnünde Necâtî gibi yüzün şem ‘ine
Bâl ü perler yandurur pervâneler gördün mü hiç
s.s.169-g.39-b.5*

“Güzelliğinin meclisinde Necâtî gibi yüzünün ışığına kol ve kanatlar yandıran (döndüren), pervaneler hiç gördün mü?”

Sevgilinin yüzü bütün güzellik unsurlarını toplaması bakımından meclise benzetilmiştir. Pervaneler o ışığın etrafında dönerek can vermeyi göze almaktadır.

Didüm rûz-i ezel oldum bu bezm-i hüsn pervâne

Gülüp didi ki gelmedi bubezme kimse senden geç

s.171-g.42-b.6

“Bu güzellik meclisine ezel günü pervane oldum, dedim. Gülüp, “Bu meclise kimse senden geç gelmedi” dedi.”

Şair elest meclisi ve güzellik meclisi arasında benzerlik ilişkisi kurmuştur. Elest meclisi ezelde ruhların bir araya gelerek Allah’ın hitabına mazhar oldukları ve tasavvuf inancına göre ondan sonra dünyaya sarhoş geldikleri meclistir. Bilindiği gibi ekabir meclise geç gelip erken gider.Beyitte bu adete de telmih yapılmıştır.

Bezm-i hüsn içinde dâ‘im mest-i nâz olmağ için

Lebleri her lahzada câm-ı mey-i ahmer sunar

s.250-g.184-b.2

“Güzellik meclisinde daima naz sarhoşu olmak için,sevgilinin dudakları her an kırmızı şarap kadehi sunar .”

Sevgilinin bütün güzellik unsurları yüzünde toplandığı için meclise benzetilmiştir. Bilhassa lal gibi kırmızı dudakları tıpkı şarap gibi âşıkta sarhoşluk etkisi yaratacaktır.

2.78.11 berât

Mâh-ı şa‘bân ü berât-ı hüsn kadrin bilemez

Fürkât ile vuslatun bayramın orûc eyledi

s.518-g.596-b.6

“Şaban ayı ve güzellik fermanı kadrini bilemeyen kişi, ayrılık ile vuslatın bayramında oruç tutmuş gibidir.”

Sevgili âşığına güzelliğinden bir nebze kâm alabilmesini ferman buyurur. Ramazan ayından önce gelerek ramazanı müjdeleyen Şaban ayının ve sevgiliye kavuşmanın kıymetini bilemeyen âşık, sevgiliden ayrı düşerek adeta bayram zamanı oruç tutmuş gibi olur. Sevgilinin güzelliği vuslata izin veren bir ferman gibidir.

2.78.12 bûstân

*Bûstân-ı hüsn içinde sen nihâl-i tâzeyi
Beslemiştir bâğ-bân-ı rûzigâr oğul gibi
s.541-g.628-b.3*

“Zamanın bahçıvanı senin gibi bir taze fidanı, güzellik bostanı içinde oğul gibi beslemiştir.”

Geçip giden zaman sevgili gibi bir taze fidana güzellik katarak yetiştirmesi sebebiyle bahçıvana benzetilmiştir. Sevgilinin güzellik unsurları olan saçının sümbüle, yanağının güle, boyunun serviye benzemesi nedeniyle güzellik bostana benzetilmiştir. Sevgili zaman içinde tıpkı bir fidan gibi büyür, güzelleşir. Zaman bahçıvan edasıyla ona bakar büyütür, güzelleştirir.

2.78.13 çâr-sû

*Dükkân açalı çâr-sû-yi hüsnde zülfün
İş asdı yine gicelerüm gündüzüm üzre
s.444-g.487-b.5*

“Zülfün güzelliğinin çarşısında dükkân açalı, yine geceleyin çektiğim gündüzümü geçti.”

Güzellik karşılığında canların alınıp satıldığı bir pazara benzetilmiştir. Zülfün siyahlığı ve gecenin karanlığı arasında ilişki kurulmuştur. Âşık en çok gece karanlık çöktüğü zaman sıkıntı ve dertlerle baş başa kalır.

2.78.14 çemen

*Çemen-i hüsn gelip nâz ile sen seyr idecek
Nice bülbül ola ki serv-i hırâmandan öte
s.445-g.488-b.2*

“Sen güzellik çemenine gelip naz ile gezdiğinde, o salınan servinin dallarında öten hangi bülbül olabilir?”

Bu beyitte “hüsn” olarak bahsedilen şey yüz güzelliğidir. Yüz de ihtiva ettiği yanak, göz, kaş, dudak, kirpik gibi güzellik unsurlarının birtakım çiçeklere benzemesinden dolayı bahçeye teşbih edilmiştir.

2.78.15 çerâğ

*Varayın Ka'beye dervîş olayın yüz süreyin
Yâ Rab ol hüsn çerâğın bana yandur dimege
s.419-g.450-b.4*

“Ey Rabbim, o güzellik mumunu benim için yandır demek için Kâbe’ye varıp dervîş olayım yüz süreyim.”

Sevgilinin güzelliği etrafa ışık saçıp onu görenlerin önünü aydınlatması sebebiyle muma benzetilmiştir. Âşık o güzellik timsalinin kendisi için yanıp tutuşması için, duaların geri çevrilmediğine inanılan Kâbe’ye gidip yüz sürüp yalvar yakar olmaya razıdır.

*Pervâne gibi diller yansa nola ey dil-ber
Çün hüsn çerâğını Kudret sana yandurdu
s.505-g.576-b.4*

“Ey dilber, gönüller pervane gibi yansa ne çıkar? Çünkü Kudret güzellik mumunu senin için yakmış.”

Güzellik pervaneleri etrafına toplayıp aşk ile döndürüp yandıran bir muma benzetilmiştir.

2.78.16 dâmen

*El sundı hüsn dâmenine ey nigâr hat
Koma ki çıka dâ'ireden zinhâr hat
s.303-g.258-b.1*

“Ey sevgili, senin ayva tüylerin yüzünün güzelliğinin eteğine sataştı. Sakın izin verme, sınırı aşmasın.”

Güzellik ve dâmen ilişkisi güzellik timsali olan Yusuf Peygamber’in gömleği ile ilintili olarak kurulmuştur.

2.78.17 defter

*Defter-i hüsnüni tezyîn itmeğe hat çekdiler
Yâ hatun yanlış diyu dırnakla itdiler nişân*

s.409-g.431-b.9

“Güzelliğinin defterini süslemek için yazı yazdılar.Ya harfi yanlış yazılmış diye tırnakla işaret ettiler.”

Tertemiz, saf, yazılıp çizilmemiş,okunmamış olması sebebiyle güzellik el değmemişliği bakımından deftere benzetilmiştir.

2.78.18 deniz

Görince hüsn denizinde hattunun karasın

Necât sahili sandım kenâra benzettüm

s.369-g.370-b.3

“Güzellik denizinde ayva tüyünün karasını görünce, kurtuluş sahili sandım, deniz kenarına benzettim.”

Güzellik, çokluğu, enginliği, bağrında nice güzellikler saklaması sebebiyle denize benzetilmiştir.

2.78.19 devlet

Hamdülillah pâdişâhum devletinde hüsnünün

Şâdiye gussam güler derdüme dermân imrenür

s.226-g.132-b.3

“Pâdişahım güzelliğinin devletinde çok şükür, kederim mutlu olana güler, derdime dermân imrenir.”

Devlet burada itibar, hükmetme gücü anlamında kullanılmıştır.Sevgilinin güzelliği öyle hükmedicidir ki,onun verdiği tatlı sahoşlukla dert dert olmaktan, keder de keder olmaktan çıkar.Âşık derdiyle bile mutludur.

Ân-ı hüсне neye mağrûr olur ol şâh-ıcihân

Anı bilmez mi ki olur devlet-i hüsnün ânı

s.530-g.612-b.4

“O cihân padişahı ne diye güzelliğinden dolayı mağrur ki? Bilmiyor mu ki güzelliğin devleti bir anlıktır.”

O sevgili güzelliğinden dolayı mağrur mağrur gezinse ne çıkar ki?Değil midir ki o güzellik göz açık kapayınca kadar kısa ömürlüdür.Öyleyse o sevgili, güzelliğine boşuna güvenip de istigna göstermemelidir.

2.78.20 eyvân

Hüsni eyvânın güneşden yüce yapmışdur o mâh

Ah kim irmez kemend-i nâle vü efgân ana

s.148-g.5-b4

“O ay güzellik köşkünü öyle güneşten yüce yapmıştır ki, ağlayıp inleme kemendi ona ulaşamaz.”

Güzellik, süsü, gösterişi, azameti sebebiyle mecazen güneşten bile daha yüce konumda olan bir köşke benzetilmiştir.

2.78.21 genc

Bir şîve ile yıkdı harâb eyledi beni

Şol gencecik güzel ki bu gün hüsn gencidür

s.200-g.89-b.2

“Bugün güzellik hazinesi olan şu gencecik güzel, bir naz ile yıktı harâb eyledi beni.”

Güzellik paha biçilmez değerde oluşu, bir takım kıymetli taşlarla süslenmesi sebebiyle hazineye benzetilmiştir.

Genc-i hüsnün tılsımını gör kim

Her kılı zülfün ejdehâ görünür

s.204-g.96-b.2

“Güzellik hazinesinin büyüsunü gör ki, zülfünün her teli yılan görünür.”

Sevgilinin yüz güzelliği hazineye, yüz güzelliğini adeta gizleyip muhafaza eden zülfü de o hazineyi bekleyen yılanı teşbih edilmiştir.

Ey Necâtî'nün ümîdi sen bu genc-i hüsn ile

Ser-be-ser dünyâyı vîrân eylemezsen işte ben

s.393-g.408-b.5

“Ey Necâtî’nin ümidi olan sevgili, sen bu güzellik hazinesi ile baştanbaşa dünyâyı virân eylemezsen işte ben buradayım.”

2.78.22 gülistân

*Ey halîlüm ne ‘aceb hüsnün gülistânında biz
Mezra-‘i lâ ‘lünde cân ekdükce biter mercimek
s.345-g.327-b.3*

“Ey dostum, güzelliğinin gülbahçesinde biz, dudağının tarlasında can ettikçe mercimek elde etsek buna şaşılır mı?”

Sevgilinin yanağının laleye, dudağının güle, saçının sünbüle benzemesi vehoş kokular barındırması nedeniyle güzellik, çiçek bahçesine benzetilmiştir.Âşık sevgilinin dudağı uğruna can vermeyi göze alsa da,karşılığında bulacağı şey ancak bir mercimek tanesi kadar bir karşılıktır.

*Seyr idenler gül-sitâni hüsnin ol gül yüzlünün
Vâlih ü hayrân olurlar sünbül ü reyhânına
s.461-g.512-b.3*

“O gülyüzlünün güzelliğinin gülbahçesini seyr edenler, sünbül ve reyhânına hayran ve şaşkın olurlar.”

2.78.23 gülşen

*Gülşen-i hüsnünde kim tâvûs-ı zülfün bâl açar
Tâli ‘üm mes ‘ûd olur bahtum der-i ikbâl açar
s.245-g.162-b.1*

“Güzelliğinin gül bahçesinde zülfünün tavusu kanat açar. Talihim mutlu olur, bahtım talih kapısı açar.”

Sevgilinin yanağının laleye, dudağının güle, saçının sünbüle benzemesi ve hoş kokular saçması gibi güzelliklere haiz olması nedeniyle güzellik çiçek bahçesine benzetilmiştir.

Kaddün olalı gülşen-i hüsn içre ser-ferâz

Serv ü sanavberün işi bitmişdür ey sanem

s.362-g.358-b.3

“Ey put gibi güzel sevgili, güzelliğinin gülbahçesinde senin boyun üstün olalı servi ve fıstık ağacının işi bitmiştir.”

2.78.24 gül-zâr

Gül-zâr-ı hüsn içinde açılır gül-i murâd

Her gonca leb ki bûse idicek taleb güler

s.240-g.153-b.7

“Murad gülü güzelliğinin gül bahçesinde açılır. Her gonca dudaklı, kendisinden buse istenince güler.”

Hüsn gül-zârında cân bûlbüllerin asmağ için

Kara tellerden düzetmiş zülf-i müşğînün kafes

s.296-g.246-b.5

“Güzelliğinin gül bahçesinde can bûlbüllerini asmak için, misk kokulu zülfün kara tellerden kafes yapmış.”

Sevgilinin güzellik unsurlarından olan kara zülûfleri âşığın yüreğini hapseden kafes gibi düşünülmüştür.

Güzellik canını sevgili uğruna bûlbül gibi feda eden âşıkların hapsediği bir kafestir. Güzellik kendisine meftun olanı mahkum etmesi sebebiyle kafese benzetilmiştir.

2.78.25 gün

Hüsnün günine göz kamaşur bakamaz idük

‘Âşıkları esirgedi ey meh-likâ hatun

s.318-g.283-b.2

“Güzelliğinin güneşine gözümüz kamaştığı için bakamazdık. Ey ayyüzlü (sevgili) senin ayva tütün âşıkları korudu.”

Sevgilinin güzelliği güneş gibi öyle parlaktır ki, âşıkların gözlerini kamaştırır ve âşık o güzelliğe bakamaz olur. Bu yoğun ısk altında âşığın gözlerini

güneşten yani sevgilinin göz kamaştırıcı güzelliğinden koruyan, yine onun ayva tüyleridir.

*Başlamışdur gün gibi hüsnün cihân-gîr olmağa
Hep senündür 'âlem içinde olan gavgâ senün
s.407-g.428-b.4*

“Güneş gibi güzelliğin cihânı zaptetmeye başlamıştır. Bu gün âlem içinde olan kavga hep senin içindir.”

Güneş bütün cihânı aydınlığıyla adeta zaptetmektedir. Sevgilinin güneşe benzeyen güzelliği de cihânı esir almaktadır.Öyle ki yeryüzündeki bütün savaşlar o güzellik içindir.

2.78.26 hil‘at

*Salın ey dost salınkâmet-i ra‘nân ile kim
Hil‘at-i hüsnî biçübdür boyuna sun‘-ı Hudâ
s.24-k.2-b.3*

“Ey dost, o rana boyunla salın ki, Hüda’nın sanatı senin üstüne güzellik elbisesi biçmiştir.”

Güzellik sevgiliyi baştan aşağı donatması nedeniyle elbiseye benzetilmiştir. Sevgili o boyla salındıkça Hüda’nın sanatı görenlerde hayranlık bırakır.

*Hil‘at-i hüsnin geyüp salınduğınca ol sanem
Zînet için ruhları üstine zülfîn tağıdur
s.208-g.103-b.4*

“O put gibi güzel sevgili güzellik elbisesini giyip salındıkça, kâkülü yanakları üzerine süs diye dağılır.”

Güzellik sevgilinin giyip yakıştırdığı ve onunla ortalıkta boy gösterdiği bir elbiseye benzetilmiştir. Güzellik gelip geçici olması bakımından da elbise gibi düşünülmüştür. O elbise gençlik çağlarında giyilen, ihtiyarlık zamanında çıkarılan bir elbisedir, yani gelip geçicidir.

2.78.27 hân

Hân-ı hüsnünde dehânun bahş-ı gâyb gibidür

Ana bu miskîn Necâtî müstahikdur lâ-akal

s.353-g.342-b.7

“Güzelliğinin sofrasında ağzın gizli bahşış gibidir. Zavallı Necati en azından buna layıktır.”

Güzellik âşıkların gözünü gönlünü doyuran türlü nimetlerle donatılmış bir sofraya benzetilmiştir. Âşık için bu envai çeşit nimetlere kavuşmak mümkün olamasa da sevgiliden alınan küçük bir buse bahşış yerine geçer.

2.78.28 hurşîd

Gül yaprağıdürür şekerîn leblerün velî

Hôrşîd-i hüsn ile olur gül-şeker lezîz

s.178-g.54-b.2

“Tatlı dudakların gül yaprağı gibidir. Güzelliğinin güneşi ile gülşeker tatlı olur.”

Güzellik göz kamaştırması, âşığın gözünü gönlünü aydınlatması, ışıık saçması, eşi benzeri olmaması bakımından güneşe benzetilmiştir.

2.78.29 iklîm

Pâdişâhum kılıcunla açılır iklîm-i hüsn

Gamzenün şânında münzel âyet-i feth-i garîb

s.160-g.25-b.3

“Padişahım güzellik ülkesi senin kılıcınla feth olur. Feth-i garib ayeti senin gamzenin şânında inmiştir.”

Güzellik sevgilinin fethedip tek başına hükmettiği bir ülke gibidir. Öyle ki fetih suresi bile sevgilinin gamzesini yüceltmek için nazil olmuştur. Güzellik, enginliği bakımından ülkeye teşbih edilmiştir.

2.78.30 il

Şol bî-vefâ ki cevr ile terk etti yârını

Ger hüsn iline şâh ise terk it diyârını

s.526-g.607-b.1

“O vefasız ki zulmedip sevgilisini terk etti. Eğer (o sevgili) güzellik ülkesinin padişahı ise onun diyârını terk et.”

Sevgilinin güzelliği bir ülke gibi uçsuz bucaksız genişliktedir. Güzellik bir ülke olup, âşğını terk eden vefasız sevgili de o ülkeye padişah olsa onun diyârında durulmaz.

2.78.31 kitâb

Her kaçan kim iderem hüsni kitâbına nazar

Her varakda nice bin mes’ele-i nâz açılır

s.252-g.173-b.3

“Güzellik kitabına ne zaman baksam, her yaprakta nice bin naz meselesi açılır.”

Sevgilinin yüzündeki ayva tüylerinin hatta benzemesi, kaşın ya harfine dudağın mim harfine benzemesi gibi teşbihler güzelliğin kitaba benzetilmesi gibi bir fikri akla getirir.O öyle bir kitaptır ki, her bir sayfa çevirişte yeni bir güzellik karşımıza çıkar.

Bir harfini yazamadı hüsnün kitâbının

Gerçi kim âfitâb tutar elde zer kalem

s.13-kt’a-b.1

“Güneş gerçi elde altından kalem tutsa da, güzellik kitabının bir harfini dahi yazamadı.”

İdrâk-i ‘akl erişmeye şerh-i cemâline

Hat yazmaz ise hâşiye hüsnün kitâbına

s.439-g.480-b.8

“Güzellik kitabının kenarına açıklama yazısı yazılmaz ise, yüzünün güzelliğini açıklamaya aklın idraki erişemez.”

Bilindiği gibi eski metinlerde sayfa kenarında haşiye denilen açıklama yazıları yazılırdı. Yüz bir güzellik kitabıdır, yüzün kenarlarındaki hat denilen tüyler de o güzelliğin sırlarını ortaya koyan açıklama yazılarına benzetilmiştir.

2.78.32 mâh

Ey mâh-ı hüsn mihr-i felek bezmüne gelüb

Ger şem ‘ gibi karşuna yanmazsa uşda ben

s.393-g.416-b.3

“Ey güzellik ayı, felek güneşi meclisine gelip de karşında mum gibi yanmazsa işte ben!”

Sevgilinin güzelliği ışık saçması, üstünlükte adeta güneşle yarışması gibi nedenlerleaya benzetilmiştir.

2.78.33 mecmû‘a

Yoksa hat yazmağ için mecmû‘asına hüsnünün

Yir ider mıstar gibi ol turra-i ‘anber-feşân

s.409-g.431-b.4

“Yoksa o misk saçan kâküller, güzelliğinin mecmuasına yazı yazmak için mıstar gibi yer mi eder?”

Bir mecmua nasıl ki güzel şiir ve yazıları bir araya getirmekteyse, sevgilinin güzelliği de kaş, göz, dudak, yanak gibi güzellik unsurlarını bir araya getirir.Bu nedenle güzellik mecmuaya benzetilmiştir.

2.78.34 metâ‘

Sakın mahabbet ehline incinme sevdüğüm

Bulur metâ‘-ı hüsn behâ müsterî ile

s.426-g.462-b.2

“Ey sevdiğim, sakın aşk sahiplerine incinme! (Bilmez misin) güzellik metâi müşteri ile değer kazanır.”

Sevgilinin güzelliği ona âşıkolanların sayısınca ve âşıklarının arasındaki rekâbetin kızışmasıyla değer kazanması nedeniyle metaya benzetilmiştir. Bu yüzden sevgili, güzelliğinin pazarlık konusu olmasından incinmemeli.Onun güzelliğine değer katan bu rekâbet ortamıdır.

Bir gölge harâmîsidürür hâl ü hatun kim

Turmaz çıkarur hüsn metâ‘ını behâya

s.416-g.444-b.4

“Ayva tüyü ve benin bir gölge haydutudur ki, güzellik metaini pazara çıkarır.”

Sevgilinin ayva tüyü ve beni, onun güzellik sırrını ortaya çıkarıp güzelliğinin dillere d   p pazarlık konusu olmasına neden olduğu için hayduta benzetilmiştir.

2.78.35 meydân

 oklar semend-i n zbin p yeld r r velî

Meydân-ı hüsn içinde bulunmaz sana yeter

s.211-g.108-b.3

“ ok kişiler naz atına binip ko turur fakat güzellik meydanı içinde sana yeti ecek kimse bulunmaz.”

Güzellik sevgililerin güzelliklerini ortaya döktükleri, rekabet ortamı yaratıkları ve naz ile salındıkları bir meydan gibi d   n lm  t r.

Hüsn meyd nında top olalı zülf-i m   g-b r

Kalmadı bir  ehriy run elde  evg n  dürüst

s.167-g.36-b.3

“Miskler saçan zülf, a k (güzellik) meydanında top olalı hiçbir padişahın (a ı ın)  evg n  elinde doğru düzgün kalmadı, kırıldı.”

Güzellik sevgilinin her türlü güzelliğini sergilediği bir meydana benzetilmiştir.

2.78.36 mısır

Koma kim hâl   hatun halka peri  nliğ ide

Mısır-ı hüsnünde bir iki kara sult nliğ ide

s.465-g.518-b.1

“Ayva t y n ve benin halka peri  nlik vermesine izin verme. Güzellik şehrinde bir iki karanın sultanlık etmesine izin verme.”

Güzellik timsali Yusuf peygamberin, önce köle gibi satılıp sonra sultan olduğu Mısır  ehrinin adı ile güzellik arasında ilinti kurulmuştur. Mısır  ehrini

güzelliğin simgesi haline getiren, Yusuf peygamberin dillere destan güzelliğidir. Mısır halkının esmer tenli olmasıyla ben ve ayva tüyünün esmer olması arasında yine bir ilişki kurulmuştur.

2.78.37 mihr-i dırâhşân

‘Âlem-i ‘ışkı dile gösterdi hüsnün nitekim

Kâ’inâtı dîdeye mihr-i dırâhşân ‘arz ider

s.218-g.119-b.2

“Aşk âlemini senin güzelliğin gönüle gösterdi. Nitekim kâinâtı göze gösteren parlak güneştir.”

Sevgilinin güzelliği tıpkı bir güneş gibi ışık saçarak âşığın gönlüne aşk dünyasını gösterir. Tıpkı kâinâtın güzelliklerinin aydınlanıp görülmesini sağlayan bir güneş gibi. Güzellik âşığın dünyasını aydınlatması bakımından güneşe benzetilmiştir.

2.78.38 mi‘râc

Hüsn mi‘râcına ‘âşıklar ‘urûc itsün diyu

Nerdibân idübdürür zülfeynin eflâke direk

s.345-g.327-b.2

“Güzellik mirâcına âşıklar çıksın diye, iki zülfün göklere merdiven olmuştur.”

Güzellik üstünlük bahşetmesi sebebiyle ulaşılacak en yüksek mertebeye benzetilmiştir. Âşıkların o mertebeye erişebilmesi için sevgilinin zülüfleri adeta merdiven olur.

2.78.39 mushaf

Halka halka şeh-per-i tâvûs gibi saçların

Mushaf-ı hüsnün kitâbın ser-be-ser zeyn eylemiş

s.299-g.252-b.5

“Halka halka tavus kanatları gibi olan saçların, güzellik mushafı kitabını baştanbaşa süslemiş.”

Sevgilinin yüzündeki ayva tüylerinin mushaf hatına benzemesi sebebiyle yüz güzelliği mushafa benzetilmiştir.

*Kara yüzlü saçun hakdur dimiş tezvîrine hattun
El ursun mushaf-ı hüsne degülse ol güvâh egri
s.519-g.597-b.5*

“Kara yüzlü saçın ayva tüyünün yalanına doğrudur demiş. O şahit eğri değilse (doğruysa) güzellik mushafına el vursun.”

Tanıklık edenlerin mushafa dokunarak yemin etmesi geleneğine telmih yapılmıştır.

2.78.40 nâme

*Yaraşur kim seni ser-defter-i hûbân yazalar
Nâme-i hüsnün için bir yeni ‘unvân yazalar
s.272-g.206-b.1*

“Seni güzeller defterinin başına yazmaları ve güzellik mektubun için bir yeni unvan yazmaları yaraşır.”

Sevgilinin güzelliği, taşıdığı unsurlar bakımından âşıklar tarafından okunan bir mektup gibi düşünülmüştür.

2.78.41 nev-bahâr

*Ah u zârum işidürsin nev-bahâr-ı hüsn için
Şöyle bil bâd-ı havâdan ebr-i nîsân ağlamaz
s.292-g.240-b.3*

“Güzelliğinin ilkbaharı için ağlayıp inlediğimi işitirsin. Şöyle bil ki, nisan bulutu boşyere ağlamaz.”

Güzellik tazeliği, güzel kokular saçması, aşkı uyandırması gibi nedenlerle ilkbahar benzetilmiştir.

2.78.42 safha

*‘Âdet budur ki yazıla yanlış kenâreye
Hat tutsa nola safha-i hüsnün kenârını*

s.526-g.607-b.4

“Yanlışın kenara yazılması adettir. Güzellik sayfasının kenarını hat tutsa (yanlışlar yazılsa) ne çıkar.”

Yüz güzelliği hatt denilen ayva tüylerinin yazıya benzemesi sebebiyle sayfaya benzetilmiştir. Yüzün kenarındaki ayva tüylerinin yazıya benzemesi sebebiyle yüz güzelliğinin sayfaya benzetilmesi divan şiirinde sıkça karşımıza çıkmaktadır.

2.78.43 serîr

Şâh-ı serîr-i hüsn iken ol mâh-ı bî-nazîr

Hîç ola mı enîs ola ben bî-nevâ ile

s.487-g.549-b.2

“O eşsiz ay güzellik tahtının padişahı iken, ben zavallı ile yakın olması hiç mümkün olur mu?”

Sevgilinin güzelliği hep yücelerde olması, kendisine meftun olanların erişemeyeceği yükseklikte olması nedeniyle tahta benzetilmiştir.

2.78.44 şeh-bâz

Halka halka dâm kurdum kodum ortasında ben

Tâ kim ol şeh-bâzı hüsn ola şikârı çeşmümün

s.330-g.302-b.6

“Halka halka tuzak kurdum ve güzelliğin doğan kuşu gözümün avı oluncaya kadar ben de tuzağın ortasında durdum.”

Sevgilinin güzelliği âşıkların avlamak istediği fakat kolay kolay ele geçmemesi bakımından doğan kuşu gibi düşünülmüştür.

Avlatsa cümle ‘âlemi zülfün ‘aceb mi kim

Şeh-bâz-ı hüsnî devlet ile aldı koluna

s.433-g.471-b.2

“Zülfün bütün âlemi avlatsa buna şaşılır mı? Nitekim güzelliğin doğan kuşunu koluna saltanat ile aldı.”

2.78.45 şehir

Azmasun göster Necâtî derd-mende zülfünü
Pâdişâhum şehr-i hüsnün şâh-râhı yok mudur
s.181-g.59-b.7

“Dertli Necâtî’ye zülfünü göster de yolunu şaşırmasın. Ey pâdişahım, güzellik şehrinin ana yolu yok mudur?”

Şehirler bağı bahçesiyle, envai çeşit güzellikleriyle bir düzen ve bayındırlık içindedir. Onda güzel bahçeler, binalar, köşkler, ırmaklar bulunur. Bundan dolayı güzellik kavramı, kendisini oluşturan unsurlar bakımından şehirle özdeşleştirilmiştir.

Zülfünün zencîr-i sevdâsın tolayup boynuna
Şehr-i hüsnün cerr ider dîvâneler gördünmi hiç
s.169-g.39-b.2

“Zülfünün sevdâ zincirini boynuna dolayıp,güzelliğin şehrini gezen divaneler hiçgördün mü?”

Sevgilinin zülfü âşığı tutsak eden bir esaret zinciri gibi düşünülmüştür.Divaneler gibi zincire vurulan âşık sevgilinin güzelliklerinin sergilendiği bu güzellik şehrinde avare avare gezmektedir.

2.78.46 şem‘

Yakışdı hüsnî şem‘ine pervâne oldı hâl
Yazıldı gül yanaklarına perde-dâr hat
s.303-g.258-b.4

“Yanağının beni güzelliğinin mumuna yaklaştı,pervane oldu.Ayva tüyü ise gül yanaklarına perdecı gibi yayıldı.”

Güzellik, âşığı etrafında döndürüp pervane gibi yakması nedeniyle muma benzetilmiştir.

2.78.47 top

Ol peri perçemlerinden çengine çevgân alur
Her kimünle hüsn topın oynasa meydân alur

s.178-g.55-b.1

“O peri çengine perçemleriyle çevgan alır. Her kiminle güzellik yarışına girse galip gelir.”

Her güzel sevgili diğer güzellerin bulunduğu bir ortamda bir nevi yarış halindedir. Bu sebeple rekabet konusu olan güzellik oyun (yarışma) gibi düşünülmüştür.

2.79 HÜSN Ü BİHÂ

Sözlük anlamı itibariyle, güzellik ve zarafet demek olan “hüsn ü biha” kavramı bir “çerâğ”, bir “hıl’at”, bir “hürmen” ve bir “şehbâz” benzetmeleriyle Divan’da dört yerde zikredilmiştir.

2.79.1 çerâğ

*Cân ile sana gönlünü virse Necâtî tan degül
Hüsn ü bihâ çerâğsın her kişi bir adak sunar*

s.254-g.176-b.5

“Necati sana gönlünü candan verse ayıp değil. Her kişinin adak sunduğu bir güzellikmumusun.”

Güzellik görenlerin içini aydınlatması, dünyasına ışık getirmesi dolayısıyla muma benzetilmiştir. Sevgili, herkesin uğrunda adak adayacağı güzelliktedir.

2.79.2 hıl’at

*Kaddüne lutf hıl’at-i hüsn ü bihâ biçer
Bir kez yüzünü görmeğe cânlar behâ biçer*

s.243-g.158-b.1

“Lütuf boyuna güzellik ve zerâfet elbisesi biçer. Bir kez yüzünü görmek için canları bedel olarak gösterir.”

Güzelik ve zarafet sevgilinin üstünde tüm ihtişamıyla sergilenen bir elbiseye benzetilmiştir. Allah’ın sevgiliye bahsettiği güzellik lütuflarının onu baştan aşağı donatmasından dolayı güzellik elbiseye benzetilmiştir. O tüm

güzelliği örten elbisenin altından yüzünü bir kez görmek isteyenler canlarını vermek zorundadırlar.

2.79.3 hirmen

Nice olur hat çekicek çevresine haddün ol ay

Bedr ağillanacak hüsn ü bihâ hirmenüdür

s.214-g.112-b.4

“O ay yüzlü sevgili, yanağının çevresine ayva tüyü dizince ne güzel olur. Tıpkı dolunayın harmanlanınca güzellik harmanı olması gibi”.

Sevgilinin yanağında ayva tüylerinin dizilmesi dolunayın etrafında hâre oluşmasına benzetilmiştir. Güzellik çokluğu sebebiyle harmana benzetilmiştir.

2.79.4 şehbâz

Yine kolunda bil ol hüsn ü biha şeh-bâzın

Gele şâhına velî hûb-nazar bâz gele

s.491-g.555-b.2

“O güzellik ve zarafet doğanını yine kolunda (kontrolünde) bil.O doğan,padişahına gelir ama ağzı gözü oynamış (aldatıcı) bir şekilde geri gelir.”

Şahbaz zayıf kuşları avlar,sevgililer de güzellikleriyle kendilerine âşık olan zavallıları avlarlar.

2.80. HÜSN Ü CEMÂL

Sözlükte iyilik ve güzellik demek olan bu kavram, Divan’da bir beyitte “gülşen” benzetmesiyle kullanılmıştır.

2.80.1 gülşen

Gülşen-i hüsn ü cemâlün ki kış u yaz açılır

San İrem bâğıdurur gülleri durmaz açılır

s.252-g.173-b.1

“İyilik ve güzellik gülbahçesi ki kış ve yaz açılır.Sanki gülleri durmadan açılan bir İrem bağıdır.”

Güzellik ve iyilik insanın ruhuna ferahlık ve aydınlık vererek güzel hisler bahşetmesi sebebiyle gülbahçesine benzetilmiştir. Bu bahçede öyle güller vardır ki, sadece baharda değil, her mevsim açılarak güzellik ve koku saçarlar. Güzellik ve iyilik de daima var olduğu için, yaz kış demeden güllerin açtığı bir bahçeye benzetilmiştir.

2.81 İFTİKÂR

Fakirlik gösterme; büyük, çok ihtiyacı olma; alçakgönüllülük demek olan bu kavram Divan’da bir beyitte “yed” benzetmesiyle kullanılmıştır.

2.81.1 yed

Cûdun denizlerinden irişse sehâb-ı lutf

Uzatmaz idi gayra yed-i iftikâr serv

s.85-k.21-b.36

“(Ey padişah), senin cömetliğinin denizlerinden lütuf ve yardım bulutları erişseydi servi ağacı başkalarına fukaralık elini uzatmazdı.”

Çok fakir olup da dilenen kişiler, dilenirken ellerini uzatırlar. Buradan hareketle fakirlik ele benzetilmiştir.

2.82 İHTİŞÂM

Tantana, debdebe, şanlı görünüş demektir. Necati Bey Divanı’nda bir yerde “libas” benzetmesiyle tesâdüf edilmektedir.

2.81.1 libâs

Kuşanıpdur tâ‘at-i Yezdâna bir vech ile kim

Yaraşıpdur eĝnine vallah libâs-i ihtîşâm

s.108-kaside bölüm2-b.4

“Endamına yaraşan ihtîşâm elbisesini bir yönüyle de Allah’a itaat için kuşanmıştır.”

İhtîşâm, büyüklük ve mertebe bahşeden bir elbise gibi düşünülmüştür. O öyle bir elbisedir ki, padişahonu aynı zamanda Allah’a olan itaatının bir göstergesi olarak giymektedir.

2.83 İLM

Bilme, biliş, bir şeyin doğrusunu bilme, okuyarak öğrenilen bilgi, nazarî bilgi demektir. Divanda bir beyitte “şem” benzetmesiyle kullanılmıştır.

2.83.1 şem ‘

Şöyle rûşen eyledi âyâtı şem ‘-i ilmi kim

Bir kadem bir kimse gitmez oldı râh-ı nâ-savâb

k.30-k.4-b.6

“İlim ışığı ayetleri öyle aydınlattı ki, doğru olmayan yerde kimse bir adım gitmezoldu.”

İlim cehalet karanlığını aydınlığa boğması ve bilinmeyenleri açığa çıkartıp zihinleriyaydınlatması sebebiyle ışığa benzetilmiştir.

2.84 İLM Ü EDEB

Divan’da bir beyitte “hirmen” benzetmesiyle kullanılmıştır.

2.84.1 hirmen

Fazl ile bir dânedür ey hirmen-ı ‘ilm ü edeb

Yirde zihn-i kâm-yâbun gökde cirm-i âfitâb

s.30-k.4-b.5

“Ey ilim ve edeb harmanı, üstünlük hususunda senin murâdaermiş zihninin yerde bir tanedir, gökte ise güneş bir tanedir.”

İlim ve edeb çokluğu bakımından harmana benzetilmiştir.

2.85 İNÂYET

Dikkat, gayret, özenme; lütuf, ihsan, iyilik demek olan bu kelimeyi Necati Bey “ayn” benzetmesiyle bir beyitte kullanmıştır.

2.85.1 ayn

Gözlerün ayn-ı inâyetdür kime ide nazar

Kirpiğin sehm-i saâdetdür kime ola nasîb

s.159-g.23-b.2

“Gözlerin kime baksa lütuf ve iyilik kaynağıdır.Kirpiğin kime nasib olsa adeta mutluluk okudur.”

Lütuf ve iyilik çokluğu bakımından, sürekli bereket ve ihsan sunan bir göze yani kaynağa benzetilmiştir.

2.86 İZZ Ü DEVLET

Necati Bey Divanı’nda bir beyitte “taht” benzetmesiyle kullanmıştır.

2.86.1 serîr

*Vücûdun kibriyâ vü haşmet ile
Serîr-i ‘izz ü devletde mukarrer*

s.48-k.10-b.36

“Varlığın büyüklük ve gösterişle,izzet ve devlet tahtında karar kılmış.”

İzzet ve devlet, yüceliği ve saygınlığı ile tahta benzetilmiştir.Padişahın tahta oturması alelaide bir olay değil,o izzete ve mertebeye layık olarak tahta oturmuştur ve öylece hükmünü sürmektedir.

2.87 İZZET

Değer, kıymet, yücelik, ululuk; kuvvet, kudret; hürmet, saygı, ikram demek olan bu kelime Necati Bey Divanı’nda bir câme, bir kevkeb, bir mısır, bir sarây benzetmeleriyle dört beyitte kullanılmıştır.

2.87.1 câme

*Çemende goncalar yırtar yakasın
Dilerler câme-i izzet yakasın*

s.134-kıt’a 65-b.1

“Çemende goncalar yakasını yırtıp, izzet elbisesini giymeyi dilerler.”

İzzet, hürmet ve saygı uyandıran bir elbiseye benzetilmiştir. Şair goncaların yapraklarının açılmasını elbisenin yırtılması gibi düşünmüştür.

2.87.2 kevkeb

Te'sir iderdi kevkeb-i 'izzet Necâtî'ye
Nârencî çizme kebkebi itse yüzinde yir
s.193-g.77-b.8

“Narenci çizme yıldızıyüzünde yer etse, ululuk yıldızı Necâtî'yi etkilerdi.”
Ululuk kavramı yüksekliği ve yüceliği sebebiyle, gökyüzünün en yükseklerindeki bir yıldızla benzetilmiştir.

2.87.3 mısır

Mısır-ı 'izzetde el üzre tutmadılar Yûsufî
Zer gibi tesbîhi tekrâr itmeyince yâ Azîz
s.284-g.226-b.5

“Ey Aziz, zer gibi tesbihi tekrar tekrar atmayınca, saygınlık mısırında Yusuf'u el üstünde tutmadılar.”

Yusuf, Mısır ve Aziz kelimeleri Yusuf peygamberin kıssasına telmihen tenasüp ilişkisi içinde kullanılmıştır. Yusuf peygamberi bulundurması nedeniyle Mısır şehri yücelik kelimesiyle ilişkilendirilmiştir.

2.87.4 sarây

Sahn-ı sarây-ı 'izzetün içinde Husrevâ
Bir murgdur ki erzen idinür gıdâ seher
s.44-k.9-b.25

“Ey padişah yücelik sarâyının meydanında, seher darı ile beslenen bir kuştur.”

Padişahın sarâyı onun ihtişamı yüceliği ve asaletini simgeleyen yüce bir yapıdır. Yücelik ve saygınlık bakımından sarây izzete benzetilmiştir.

2.88 KADR

Sözlük anlamı itibariyle değer, onur, şeref, itibar, haysiyet, meziyet, rütbe, derece demek olan bu kavram ile ilgili olarak bu Divan'da bir “ahter”, bir “at”, bir “bâğ”, bir “bôstân”, bir “eyvân”, bir “gül”, iki “gülşen”, bir “livâ”, bir “mâh-ı şeb”, bir “simurg” olmak üzere onbir yerde benzetmeye rastlanmaktadır.

2.88.1 ahter

Bürc-i şerefde ahter-i kadri ki ide tulû‘

Görinür âfitâb nite kim sühâ seher

s.44-k.9-b.23

“Şeref kalesinde onur yıldızı doğunca, güneş seher vakti sühâ yıldızı gibi görünür.”

Onur, şeref, haysiyet anlamlarına gelen kadr kelimesi yücelik bakımından yıldıza benzetilmiştir.

2.88.2 at

Ey şeh-süvâr oldı bu gün kadrün atına

Horşîd tabl-ı bâz-ı zer ü mâh-ı nev rikâb

s.28-k.3-b.22

“Ey binici, bugün şeref atına güneş sarı davulcu ve yeni ay binici oldu.”

Şeref, haysiyet ve yücelik, binicisine onur bahşeden bir ata benzetilmiştir. Bir hükümdarı başarıya taşıyan, ulaştıran şeref atıdır.

2.88.3 bâğ

Bâğ-ı kadrüne ebed irmemeğe bâd-ı fenâ

Ebr-i lutf-ı ezeli bile müberrâ mı degül

s.69-k.17-b.30

“Kadrinin bahçesine ebediyyen ölüm rüzgârının erişmemesi için, ezeli lütuf bulutu bile iksir mi değil?”

Padişahın şeref ve haysiyeti güzelliği, yüceliği, lütuf bahşediciliği sebebiyle bahçeye benzetilmiştir.

2.88.4 bôstân

Âb-ı devlet birle kadrün bûstânı sebz ola

Nice kim devr-i felek dolab-âsâdır yine

s.92-kaside 23-b.29

“Saltanatın suyu ile şeref bahçesi yeşillensin. Talih yine çark gibi dönmektedir.”

Padişahın şeref ve haysiyeti güzelliği, yüceliği, lütuf bahşediciliği sebebiyle bahçeye benzetilmiştir.

2.88.5 gül

Her yaprağı bir gözbebeği gibi olubdur

Kadri güline itmege nezzâre benefşe

s.89-k.22-b.31

“Menekşe itibar ve şeref gülüne bakmak için, her yaprağı bir gözbebeği gibi olmuştur.”

Padişaha duyulan hürmet ve itibar, temizliği nahifliği güzel duygular uyandırması nedeniyle güle teşbih edilmiştir. Menekşenin yapraklarının gözbebeğine benzemesi gibi doğal olan bir görüntüyü ise itibar gülüne bakmak için adeta gözbebeği haline gelmesi gibi aksettirerek, şair hüsn-i talil sanatının örneğini vermiştir.

2.88.6 gülşen

Zihî rif ‘at ki kadriün gülşeninde

Görinür tâc-ı key bir lâle-i ter

s.47-k.10-b.24

“Ne güzel bir rütbedir ki şeref gülbahçesinde, hükümdar tâc-ı taze lale gibi görünür.”

Çokluğu büyüklüğü, güzelliği, nimetler bahşetmesi sebebiyle padişahın şeref ve itibarı gülbahçesine teşbih edilmiştir. Bu saltanat bahçesi içinde hükümdar tacını şekil itibarıyla laleye benzetmiştir.

Gülşen-i kadri gibi rûy-ı ‘arûs-ı iklîm

Her zemân mâşita-i re’yi ile zibâ mı degül

s.68-k.17-b.17

“Memleket gelininin yüzü, şeref gül bahçesi gibi her zaman onun fikrinin gelin süsleyicisi tarafından süslenmiş değil midir?

Şair ülkeyi padişahın şeref bahçesi gibi süslenmiş bir geline benzetmektedir. O gelin ki padişahın bahşettiği türlü nimetlerle donatılmış eşsiz bir güzelliğe sahiptir.

2.88.7 eyvân

Kadrün eyvânına şems ü şerefün gökine mâh

Şah ü Şeh-zâde-i Hâkân-ı Cihân Abdullah

s.99-tercî-i bend-blm1-b.9

“İtibar köşküne ılık ve şerefın göğüne ay olan padişah ve cihân hükümdarının şehzadesi Abdullah’tır.”

Şeref ve onur yüceliği sebebiyle köşke benzetilmiştir.

2.88.8 mâh

Neden ey Şeh ben olam zulmet-i gamdan hayrân

Kadrünün mâh-ı şeb-efrûzı bu veche tâbân

s.101-tercî ‘i-bend-blm5-b.1

“Şerefın geceyi aydınlatan ayı bu derece parlak iken, neden ey padişah gam karanlığında şaşkın kalmış ben olayım.”

Şeref yüksekliği ve yüceliği sebebiyle aya benzetilmiştir. Padişahın değer ve itibarı geceyi bile o derece aydınlatmaktadır ki, ben neden karanlıkta şaşkın halde kalmak bahtsızlığını yaşayayım.

2.88.9 simurg

Gûy-ı zemîni kapladı gerdûn gibi temâm

Simurg-ı kadri şeh-per-i ‘adl ile beyzâ-vâr

s.41-k.8-b.23

“Onun kadrinin simurgu adalet kanadıyla yumurta gibidir. Bu haliyle zeminin topunu tamamen kaplayan feleğe benzer.”

Padişahın itibar ve rütbesi, himaye ettiği kişiye itibar kazandırması bakımından, kanadının gölgesi üstüne düşen kişiye talih getirdiğine inanılan anka kuşunabenzetilmiştir.

2.89 KAHR

Zorlama, zorla bir iş gördürme; üstün gelerek mahvetme, helâk etme, batırma, ezme; çok kederlenme, çok üzüntü duyma anlamlarına gelen kahır kelimesini Necati Bey, bir “ateş”, iki “sarsar”, bir “şeb” benzetmeleriyle dört yerde kullanmıştır.

2.89.1 âteş

Başın ortaya koyup âteş-i kahr ile varur

Getürür kal‘a-i küffâr kilidinden dil

s.60-k.14-b.30

“Mahveden ateşi ile başını bu yola koyarak, varıp kâfir kalesinin kilidinin dilini getirir.”

Kahr yok ediciliği kasıp kavurması nedeniyle ateşe benzetilmiştir. Canını öyle gözden çıkarmıştır ki,sadece kale kilidini değil,o kilidin dilini ele geçirecek kadar gözü kararmıştır.

2.89.2 sarsar

Olsa revâne sarsar-ı kahrın ‘âdû-yi mülk

Deryâ-yi memleketde ide has gibi kenâr

s.42-k.8-b.33

“Senin kahr rüzgârın esse, ülkenin düşmanları memleket denizinde çöp gibi kenara vurur.”

Padişahın kahrı tüm gücüyle kasıp kavurması nedeniyle, düşmanları denize savuran bir rüzgâra benzetilmiştir.

Gül-zâra güzer eyler ise sarsar-ı kahrın

Âteş ola gül dūd ola hemvâre benefşe

s.89-k.22-b.34

“Kahr rüzgârı çiçek bahçesinden geçerse, gül ateş olur, menekşe de daima duman olur.”

Padişahın rüzgâr gibi kasıp kavuran kahrı, bir çiçek bahçesine ateş düşürüp menekşeyi bile duman haline getirecek kudrettedir.

2.89.3 şeb

Lütf u kahır rûz u şeb tek nâzım-ı halk-ı cihân
Zihn ü fehmi mihr ü meh-veş 'âlem-ârâdur yine
s.91-k.23-b.14

Lütuf vekahır, gündüz ve gece gibi dünya halkını düzene koyandır. Akıl ve anlayışı, güneş ve ay gibi alemleri süsleyendir.

2.90 KÂL

Söz, laf anlamına gelen bu kelimeye Divan'da bir beyitte "pûte" benzetmesiyle tesâdüf edilmektedir.

2.90.1 pûte

El irişmez bu makâlâta egerçi çok çok
Pûte-i kâle döker nice suhan-ver hâtem
s.74-k.19-b.36

"Eğer ki nice şair çok çok söz potasına mühür dökseler bile, bu benim yazdıklarım aelleri erişmez."

Şairin kaleminden çıkan söz, belli merhalelerden ve süzgeçlerden geçerek olgunlaşıp kaleme dökülmesi ve tıpkı bir madenin potada eritilerek uygun ısıda kıvama getirilmesi arasındaki benzerlik ilişkisine dayanarak, söz potaya benzetilmiştir.

2.91 KALB

Yürek, yürek hastalığı, gönül demek olan bu kelime Necati Bey Divanı'nda bir "metâ" ve bir "nakd" benzetmeleriyle iki beyitte kullanılmıştır.

2.91.1 metâ

Bâzâr-ı hüsn içinde gönülden sınır saçın
Zîrâ metâ '-ı kalbdür ahır ziyân asar
s.189-g.70-b.5

"Güzellik pazarı içinde sevgilinin saçını gönülden beğenir. Zira sonunda ziyan olacak olan kalb malıdır."

Kalp bu beyitte gönül anlamında kullanılarak ziyan olup gidecek olan bir mala benzetilmiştir. Sevgilinin saçı güzellik pazarına düşmüş herkes tarafından beğenilen bir güzellik unsurudur.Fakat en sonunda ziyan olacak olan bu güzellik değil,o güzelliği gönülden beğenen kalptir.

2.91.2 nakd

Gönlümü virsem ‘aceb mi sâgar ü peymâneye

Rind olanlar nakd-i kalbi harc ider meyhâneye

s.469-g.525-b.1

“Gönlümü kadehe ve şaraba versem buna şaşılır mı? Rind olanlar gönül nakdini meyhane için harcarlar.”

Değerli olması ve sevgili uğruna tüketilmesi sebebiyle kalp paraya benzetilmiştir. Bilindiği gibi eski şiirde rindler aşk şarabına bütün varını yoğunu yatırırlar.Ben de rind gibi şaraba gönül versem bunda şaşılacak ne var ki?

2.92 KAYGI

Endişe, tasa demek olan “kaygı” kelimesine bir beyitte “kayık” benzetmesiyle tesdüf edimektedir.

2.92.1 kayık

Kaygu kayıklarında unutma Necâtî’yi

Gird-âbâ atma merhamet eyle levendüne

s.423-g.455-b.5

“Kaygı kayıklarında Necati’yi unutma! Acı da deniz askerini girdaba atma.”

Kaygı kişinin olduğu yerde huzurlu ve sakin durmasına manidir, kaygılı insan sürekli bir telaş içindedir. Bu nedenle kaygı kayığa benzetilmiştir.

2.93 KAZA

Olacağı ezelden Cenâb-ı Hak tarafından takdîr olunan şeylerin vukûa gelmesi demektir. Bu Divan’da bir “hadeng” ve bir “kassâb” benzetmeleriyle iki yerde kullanılmıştır.

2.93.1 kassâb

‘Âşık olalum gönül olmayalum unmayalum

Tiğ-i kassâb-ı kazâ sevmez bilürsin ferbihi

s.503-g.573-b.4

“Ey gönül! Âşık olalım da sağ olmayalım, şifa bulmayalım; bilirsın, kaza (ölüm) kasabının bıçağı besili kurbanı sevmez.”

Nasıl ki kasap eline geçen hayvanı kesip derisini yüzüp, etlerine ayırıyorsa, kaza da tıpkı bir kasap gibi aşk belasına uğrattığı âşığı lime lime eder.

2.93.2 hadeng

Delülügi ko gönül kim rızâdürür tedbîr

Kazâ hadengine uslu olan siper dilemez

s.279-g.216-b.6

“Ey gönül deliliği bırak, tedbir rıza göstermektir. Akıllı olan kaza okuna siper dilemez.”

Kaza insanı yaralaması sebebiyle oka benzetilmiştir. Kaza okuna karşı tedbir almak mümkün değildir. Bu nedenle gönüle düşen, kadere rıza göstermektir.

2.94 KEREM

Asâlet, asillik, soyluluk; cömertik, elâçıklığı, lütuf, bağış, bahşış demektir. Necati Bey Divanı’nda bir “bâb”, bir “bârân”, bir “bezm”, bir “dâmân”, bir “derbân”, bir “deryâ”, bir “destan”, bir “eyvân”, bir “gülistân”, bir “han”, bir “kân”, bir “kef”, bir “kişver”, bir “mülk”, bir “sehâb”, bir “sipihr”, iki “ummân” benzetmeleriyle on sekiz beyitte geçmektedir.

2.94.1 bâb

Bâb-ı keremdür işigün geldi Necâtî yüz sürer

Anun unulmaz derdine himmet gerek Şâh-ı Necef

s.310-g.268-b.6

“Necati’nin gelip yüz sürdüğü eşiğin lütuf kapısıdır.Onun iyileşmez derdi için Necef şâhının yardımı gerek.”

Lütuf insanların el açıp yalvardığı ve türlü nimetlerin sunulduğu bir kapıya benzetilmiştir. Necef şâhı ile işaret edilen Hz.Ali’dır.Necati’ye ancak onun himmeti yardım edebilir.

2.94.2 bârân

Tâ huzur ile ide halk ferâgât hâbın

Yağdurur ebr-i kefi âleme bârân-ı kerem

s.70-k.18-b.8

“Halk istirahat uykusunu huzur ile uyusun. Elinin bulutu âleme lütuf yağmuru yağdırır.”

Padişahın bereket ve feyiz bahşeden eli, lütufları halkın üzerine yağmur gibi yağdırır. Lütuf bolca olması, feyiz ve bereketiyle hayat vermesi gibi nedenlerle yağmura benzetilmiştir.

2.94.3 bezm

Kâm-gâra dil ü tab’un dem-i lutfuna nigîn

Hâtem-i bezm-i kerem resm-i Mesihâ mı degül

s.68-k.17-b.20

“Ey murâdına ermiş (paşa), gönlün ve mizacın senin lütfunun dudağına yüzük olmuştur. Kerem meclisinin mührü İsa’nın resmi değil midir?”

Lütuf çokluğu ve bir mercide toplanması sebebiyle meclise benzetilmiştir.

2.94.4 dâmân

Serverâ sarsar-ı gamdan söyünür câm-ı murâd

Dest-gîr olmaz olursa ana dâmân-ı kerem

s.71-k.18-b.24

“Ey güneş cömertlik eteği ona yardımcı olmazsa, gam fırtınası yüzünden arzu kadehi söner.”

Padişahın bir istekte bulunulacağı zaman el etek öpülmesi adetine telmihen lütuf eteği benzetmesi yapılmıştır. Padişah kuluna cömertlik gösterip

arzusuna cevap vermezse, gam gelip o kişinin yüreğine oturur ve o istek söner gider.

2.94.5 derbân

*Bir sarâyun begisin devlet ile şâha kim
Hâdimi cûd u sehâ oldı ve derbânı kerem*

s.70-k.18-b.13

“Ey padişah, hizmetçisi cömertlik ve kapıcısı lütuf olan bir sarâyın devlet ile beyisin.”

Padişahın sarayının kapıcısı ve hizmetçisi bile baştan aşağı lütuftur. Bu öyle lütuflarla dolu bir sarâydır ki kapıcısı da hizmetçisi de padişahın izniyle lütuflar sunar. Bu sarây lütuf ve cömertlik sayesinde ayakta durur.

2.94.6 deryâ

*Dürr-i deryâ-yi keremsin hüsn ile bir dânesin
Ah kim zülfün hamında dâne birdür dâm iki*

s.537-g.622-b.8

“Lütuf denizinin incisisin, güzellikte bir tanesin. Ah ki zülfün kıvrımında tohum birdir, tuzak ise ikidir.”

Lütuf çokluğu ve genişliği sebebiyle deryaya benzetilmiştir. Deniz gibi sonsuz lütuflar içinde sevgilinin güzelliği inci gibi tektir. Sevgilinin zülüfleri için divan şiirinde tuzak benzetmesi yapılmıştır.

2.94.7 destân

*Yazılır nâm-ı hümayûnı ile defter-i cûd
Okunur hulk-ı şerîfi ile destân-ı kerem*

s.69-k.18-b.3

“Cömertlik defteri mübarek adı ile yazılır. Lütuf destanı yüce ahlakı ile okunur.”

Destanlar bildiğimiz gibi oldukça uzundur ve nice kahramanlık hikâyelerini içeren destanlar dilden dile yayılarak günümüze dek ulaşır. Padişahın lütufları da bir destan gibi dilden dile yayılmaktadır.

2.94.8 eyvân

Nite kim encüm ile zeyn ola bu tâk-ı kebûd

Zer-i ihsânun ile nakş ola eyvân-ı kerem

s.71-k.18-b.22

“Bu mavi gökkubbenin yıldızlarla süslenmesi gibi, bağışladığın altınlarla cömertlik köşkü süslensin.”

Cömertlik yıldızlarla süslenen gökyüzü misali altınlarla süslü bir köşke benzetilmiştir. Padişah o kadar çok altın bahşetmiştir ki, onlarla bir köşkün süslenmesi bile mümkün olabilecek kadar çoktur.

2.94.9 gülistân

Zer ü yâkut bağışlar gülerek gül gibi

Habbezâ bâğ-ı cihân içre gülistân-ı kerem

s.70-k.18-b.6

“Gül gibi gülerken altın ve yakut bağışlar. Ne güzel, cömertliğin gül bahçesi cihân bağı içindedir.”

Cömertlik güzel bir haslet olması ve güller gibi güzel duygular uyandırması sebebiyle gülbahçesine benzetilmiştir.

2.94.10 hân

Halka gibi dolanur dâ'iresin halk-ı cihân

Devletün sofrasına zeyn olalı hân-ı kerem

s.70-k.18-b.16

“Cömertlik sofrası devletin sofrasını süsleyeli, cihân halkı çevresini halka gibi dolandır.”

Türlü nimetler sunması sebebiyle cömertlik sofraya teşbih edilmiştir. Halkın nimetlerinden faydalanmak için sarâyın etrafında dolanması görüntüsü, sofranın etrafında halka olup oturması manzarasına benzetilmiştir.

2.94.11 kân

Husrevâ sen güneşün terbiyeti ile virür

Bu kadar la'li ve bu denlü zeri kân-ı kerem

s.70-k.18-b.18

“Ey padişah, cömertlik madeni bu kadar yakutu ve altını, senin gibi bir güneşin eğitimiyle verir.”

Cömertlik hiç bitip tükenmemesi ve kıymetli olması bakımından madene benzetilmiştir.

2.94.12 mülk

Gevher-i dürc-i siyâdet melik-i mülk-i kerem

Ahter-i bürc-i sa‘âdet Şeh-i ferhunde hısâl

s.65-k.16-b.15

“Seyitlik hokkasının incisi, kerem ülkesinin padişahı, saadet burcunun yıldızı, güzel ahlaklı padişah!

Cömertlik genişliği ve sonsuzluğu sebebiyle ülkeye teşbih edilmiştir. Ülke baştanbaşa padişahın sonsuz lütuflarıyla ve ihsanlarıyla ihya olmaktadır.

2.94.13 kef

Keff-i keremün görelî havf ile hayâdan

Kühsâra kaçır ebr ü güher bahri ider câ

s.23-k.1-b.23

“Bulut ve mücevher senin cömertlik bulutunu gördüğünden beri, utanç ve korkudan dağa kaçıp denizi mekân edinir.”

Cömertlik bereket yağdırması ve hayat vermesi sebebiyle buluta teşbih edilmiştir. Padişahın büyük cömertliği karşısında bulut bile utancından dağa ve denize kaçır.

2.94.14 sehâb

Olmasa idi sa‘y-i sehâb-ı keremün ger

Olmaya idi şâh-ı emel sebz ü mutarrâ

s.23-k.1-b.24

“Cömertlik bulutunun gayreti olmasa idi, emel dalı yeşil ve taze olmazdı.”

Cömertlik, bulutun yağmur yağdırıp hayat vermesi gibi, canlılık ve bereket vermesi sebebiyle buluta benzetilmiştir. İnsanın arzularının hep canlı ve diri kalması işte bu cömertlik sebebiyledir.

2.94.15 sipihr

Şeb-i dalâlde kalduk eyâ sipihr-i kerem

Kani nücûm-ı hidâyet bu yoldan azmışa

s.458-g.507-b.3

“Ey cömertlik göğü, sapkınlık gecesinde kaldık. Bu yoldan çıkmışa doğru yolu gösteren yıldızlar hani?”

Uçsuz bucaksız gökyüzü sonsuzluğu simgeler. Tıpkı padişahın sonu gelmeyen lütuflarının sonsuz göğe benzemesi gibi Doğru yoldan çıkıp karanlığa düşen kimse padişahın lütufları sayesinde doğru yola yani aydınlığa kavuşur.

2.94.16 ummân

Eger olmasa Şehâ ebr-i kefünden himmet

Kanda bulurdu bu gevherleri ummân-ı kerem

s.70-k.18-b.19

“Ey pâdişah elinin bulutu yardım etmeseydi, cömertlik denizi bu incileri nereden bulurdu.”

Cömertlik enginliği, genişliği ve nice hazineler bahşetmesi nedeniyle denize benzetilmiştir. İncinin, denizin içindeki istiridyenin nisan yağmuru damlasını saklamasıyla meydana geldiğine dair inanışa telmih yapılmıştır. Eğer bulut nisan yağmurunu yağdırmasaydı bu inciler de meydana gelemezdi.

Nice cûş itse deniz taşraya salmaz güheri

Sürme hışm ile kapundan beni ummân-ı kerem

s.71-k.18-b.29

“Deniz ne kadar coşsa da içindeki inciye dışarıya salmaz. Ey cömertlik denizi, sen de beni öfke ile kapından kovma.”

Deniz dalgalarla coşsa kudursa bile en kıymetli varlığı olan incileri gözden çıkarıp dışarı savurmaz. Cömertliği denizler kadar sonsuz olan padişah'tan, onu gözden çıkarmamasını himaye etmesini talep etmektedir.

2.94 KUDRET

Kuvvet, tâkât, güç; Allah'ın ezelî gücü; varlık, zenginlik, Allah yapısı; ehliyet, kabiliyet demek olan kudret kelimesi Divan'da bir beyitte "dest" benzetmesiyle kullanılmıştır.

2.94.1 dest

*Bir akçenin bitürdüğün bitürmez yüz kişi varsa
'Azîz itmiş anı Allah hemânâ dest-i kudretdür
s.123-kıt'a 20-b.1*

"Bir akçenin meydana getirdiğini yüz kişi yapamaz. Allah sanki onu kudret eliyle yüceltmıştır."

Allah'ın gücü anlamına gelen kudret, alinyazısını yazması hayatımıza irademiz doğrultusunda şekil vermesi sebebiyle ele teşbih edilmiştir.

2.95 LETÂFET

Lâtiflik, hoşluk; güzellik, nezaket, yumuşaklık demektir. Necâti Bey Divanı'nda "gülşen" benzetmesiyle iki beyitte kullanılmıştır.

2.95.1 gülşen

*'Ârız u ruhsâr ü zülfün ey letâfet gülşeni
Biri gül biri karanfıl biri sümbüldür bana
s.154-g.15-b.6*

"Ey güzelliğin gül bahçesi, yanağının, yüzünün ve saçının biri gül, biri karanfıl, biri de benim için sümbüldür."

Hoşluk, güzellik anlamlarına gelen letafet kelimesi, güzel duygular uyandırması ve insanın içini açması sebebiyle gülbahçesine benzetilmiştir.

Hatt ü haddün hasretinden ey letâfet gülşeni

Sebzeler toprak döşenür lâle taşlar yasadanur

s.237-g.150-b.2

“Ey zariflik gül bahçesi, yanağının ve ayva tüyünün hasretinden, yeşillikler toprağa serilir, lale taşlara yaslanır.”

2.96 LUTF

Hoşluk, güzellik, iyi muamele, iyilik demek olan lutf kelimesi bu Divan’da, bir “âb”, bir “ayn”, bir “bâğbân”, bir “gülzâr”, bir “iklîm”, bir “mektup”, bir “nevbahar”, bir “nihâl”, bir “ruz”, bir “sehâb”, bir “su” olmak üzere on bir yerde benzetmeye konu olmuştur.

2.96.1 âb

Âb-ı lutfi irmese ser-sebz olmaya çinâr

Bâd-ı hulkı esmese bitürmeye gül-zâr gül

s.62-k.15-b.20

“Lütfunun suyu yetmese çınar baştanbaşa yeşermezdi. Güzel ahlakının rüzgârı esmese gül bahçesi gül yetiştirmezdi.”

Padişahın lütuflarının halkı canlandırması, hayat vemesi gibi sebeplerle lütuf suya benzetilmiştir. Onun ihsanları ve güzel huyunun sayesinde gül bahçeleri neşv ü nemâbulmakta, çınarlar yeşermektedir.

2.96.2 ayn

Yirini bekleyenün kulıyuz ey çeşme-i cûd

‘Ayn-ı lutf ile iden ey beni çâker hâtem

s.72-k.19-b.2

“Ey cömertlik çeşmesi yerini bekleyenin kuluyuz. Ey beni lütfunun pınarı ile esir eden mühür!”

Lütuf, bitip tükenmemesi, padişahın halkı ihsanlarıyla kendine merbut etmesi sebebiyle, pınara benzetilmiştir.

2.96.3 bâğbân

Gördün kad-i nigârı eyâ bâğbân-ı lutf

Var sende bir şunun gibi serv-i revân asar

s.189-g70-b.6

“Ey lütuf bahçıvanı, sevgilinin boyunu görmektesin. Var hadi sen de bunun gibi bir salınan servi yetiştir.”

Bahçıvanlar bağın bahçenin ağaçlarını sulayarak, onlara ihtimam göstererek yetiştirirler. Ağaçlara verilen su ve gösterilen ihtimam onlara gösterilmiş bir lütuftur. İşte bu sebeple yapılan iyilikler ve gösterilen ihtimamlar suya; bu iyiliği yapan ve lütfu gösteren de bahçıvana benzetilmiştir.

2.96.4 gül-zâr

Lûtf gül-zârında kaddün müntehâdur şöyle kim

Sidre ayağ üzre duruben ana ikrâm ider

s.275-g.209-b.4

“Lütuf gülbahçesinde senin boyun o derece uzundur ki, sidre ağacı bile ayaküstü ona ikramda bulunur.”

Lütuf güzel nimetler bahşetmesi nedeniyle gülbahçesine teşbih edilmiştir. Padişah bu lütuf bahçesinde manevi anlamda öyle yüce bir yerdedir ki, uzunluğu ile bilinen sidre ağacı bile ona ikramda bulunacak kadar kısa kalır.

2.96.5 iklîm

Diyâr-ı cûdı vü iklîm-i lutfi

İdübdür tîr-i tedbîrîn musahhar

s.47-k.10-b.23

“Cömertlik diyârı ve lütuf ülkesi tedbir okunu ele geçirmiştir.”

Lütuf genişliği ve çokluğu nedeniyle ülkeye benzetilmiştir.

2.96.6 mektûb

Sernâme-i cemâle ne noksân ola eger

Mektûb-ı lutf gûşesine yazıla fakîr

s.231-g.140-b.3

“Lütuf mektubunun köşesine fakir yazılsa, güzelliğinin başlığına noksan mı gelir?”

Aşığın sevgiliye aşkını ifade etmek üzere yazdığı mektupla, sevgilinin lütfunu dilediği için lütuf mektuba benzetilmiştir.

2.96.7 nev-bahâr

Nev-bahârı lutfi bezl itse kerem ni ‘metlerin

Sath-ı sebze sahn-ı çînî ola hân-sâlar gül

s.62-k.15-b.21

“Onun lütfunun ilkbaharı kerem nimetlerini saçsa, çimenlik çanakların konulduğu meydan, gül sofracıbaşı olur.”

Padişahın lütufları güzellikler getirmesi, hayata canlılık neşe katması nedeniyle hoş duygular uyandıran ilkbahara benzetilmiştir.

2.96.8 nihâl

Emrûd şekl olmaz idi ey nihâl-i lutf

Olmasa bâğ-ı saltanatunda semer nişân

s.81-k.21-b.30

“Ey lütuf fidanı, saltanatının bahçesinde maksat meyva olmasaydı, lütuf fidanı armut şeklinde olmazdı.”

Bir fidanın yeşil oluşu, serpilip yetiştiğinde taze meyveler vermesi gibi, padişahın lütufları da halkına türlü nimetler bahşeder. Bu nedenle lütuf taze bir fidan gibidir.

2.96.9 rûz

Lûtfu kahrı rûz u şeb tek nâzım-ı halk-ı cihân

Zihn ü fehmi mihr ü meh-veş ‘âlem-ârâdur yine

s.91-k.23-b.14

“Lütfu gündüz, kahrı gece gibi cihân halkına nizam verir. Akıl ve anlayışı, güneş ve ay gibi âlemi süsleyendir.”

Padişahın halkına sunduğu ihsan ve bahşişler, canlılık ve aydınlık verdiği için gündüze benzetilmiştir.

2.96.10 sehâb

Cûdun denizlerinden irişse sehâb-ı lutf

Uzatmaz idi gayra yed-i iftikâr serv

s.85-k.21-b.36

“Cömertlik denizlerinden lütuf bulutu ulaşırsa, servi yabancıya fakirlik eli uzatmazdı.”

Lütuf, nimetleriyle tabiatı canlandırıp yeşillendirmesi, yağmur gibi yağıp hayat vermesi sebebiylebuluta benzetilmiştir.

2.96.11 su

Gülbün-i ‘ayşımı lutfun suyu sebz itse nola

Bu havâ ile kapun toprağın idindi mekân

s.102-tercî-i bend-blm5-b.2

“Lütfunun suyu hayatımın gülfidanını yeşertse nolur ki?İşte bu hava ile yaşama ağacım,kapının toprağını mekân edindi.”

Lütuf hayat fidanını yeşerten suya benzetilmiştir. Bir fidanın büyüüp serpilmesi için havaya suya ve toprağa ihtiyacı vardır.Şaire hayat bahşedecek olan da su gibi canlılık veren lütuflardır.

2.97 MA‘DİLET

Adalet, adillik, insafılık demek olan bu kelimeyi Necati Bey eserinde “gülzar”, “sarây” ve “seher” benzetmeleriyle üç yerde kullanmıştır.

2.97.1 gül-zâr

Sensin cihânda ey gül-i gül-zâr-ı ma‘dilet

Bostân-ı saltanatda bu gün mîve-dâr serv

s.85-k.21-b.29

“Ey adalet gül bahçesinin gülü, bugün saltanat bostanında meyve veren servi sensin.”

Adalet, toplumlara huzur ve esenlik getirmesi nedeniyle gülbahçesine benzetilmiştir.

2.97.2 sarây

Hümâ-yi saltanatun şeh-perine hayf ve  h

Sarây-i ma ‘dilet n serverine hayf ve  h

s.104-mersiye-blm3-b.8

“Saltanatın hüma kuşunun kanadına vah yazık! Adaletinin sarâyının güneşine vah yazık!”

Adaletin yüce bir duygu olması vepadişahın saltanatının ancak adalet ile ayakta kalabilmesinin mümkün olabilmesi sebebiyle saraya benzetilmiştir.

2.97.3 seher

Seher-i ma ‘dileti zulm şeb n açsa ne tan

G her-i ma ‘rifeti v k f-ı ferd  mı degül

s.68-k.17-b.19

“Onun adaletinin seher aydınlığı zulüm karanlığını ortadan kaldırsa buna şaşılmaz. Onun marifetinin incisi yarınları bilmiyor mu?”

Adalet, haksızlık ve zulümlerin yarattığı karanlığı yararak ortadan kaldırıp, hakikati ortaya çıkarması sebebiyle seher aydınlığına benzetilmiştir.

2.98 MAKSÛD

Kasd olunan, istenilen şey, istek demek olan “maksûd” kelimesi bu Divan’da bir beyitte “g l” benzetmesiyle kullanılmıştır.

2.98.1 g l

Ey Necâtî g l-i maksûd girür sanma ele

Dehr bâğında vefâ yok bu dikenden ne biter

s.235-g.146-b.6

“Ey Necâti, maksat g l  ele geçer sanma! Dünya bâğında vefa yoktur, bu dikenden ne hasıl olur?”

Maksat, elde edilmesi için uğraşılan emek verilen şeyin güzel olması bakımından gületeşbih edilmiştir. Dünya türlü emekler verilip karşılığı beklenen, ama karşılığında asla vefa göstermeyen bir tarladır. Hatta bilakis gül yerine diken veren veren bir bahçedir.

2.99 MARİFET

Herkesin yapamadığı ustalık; her şeyde görülmeyen husûsiyet, ustalıkla yapılmış olan şey; bilme, biliş anlamlarına gelmektedir. Divan'da bir beyitte “güher” benzetmesiyle kullanılmıştır.

2.99.1 güher

Seher-i ma'dileti zulm şebîn açsa ne tan

Güher-i ma'rifeti vâkıf-ı ferdâ mı degül

s.68-k.17-b.19

“Onun adaletinin seher aydınlığı zulüm karanlığını ortadan kaldırsa buna şaşılmaz. Onun marifetinin incisi yarınları bilmiyor mu?”

Bilgi ve hüner eşsiz olması nedeniyle inciye benzetilmiştir.

2.100 MÂTEM

Hüzün, keder ve musîbet zamanındaki ağlayış, yas, yaşlı kederli bulunma hali demek olan matem kelimesini, Necati Bey bu divanda bir beyitte “eyvan” benzetmesiyle kullanmıştır.

2.100.1 eyvân

Şol kadar zârîliğ itdüm kim cihân bünyâdını

Hânekâh-ı şîven ü eyvân-ı mâtem sandılar

s.191-g.74-b.2

“O kadar ağladım ki cihân binasını, yas evi ve matem köşkü sandılar.”

Aşığın ahı ve feryadı o kadar çoktur ve büyüktür ki, bu bakımdan büyük bir eve teşbih edilmiştir. Koskoca cihân âşığın feryatlarıyla dolan bir matem evi haline gelmiştir. Tüm cihân halkı, âşığın çektiklerinden haberdar ve bir evin halkı gibi yasına ortaktır.

2.101 MEDH

Medh, övme, birinin iyi şeylerini söyleme demektir. Necati Bey Divanında “medh” sözcüğünü, bir “gevher”, bir “gülşen” ve bir “sefine” benzetmeleriyle üç yerde kullanmıştır.

2.101.1 gevher

Gevher-i medhünle zeyn oldı Necâtî sözleri

Umarın kim ana tahsîn ide tahsîn âferîn

s.79-k.20-b.54

“Necâtî’nin sözleri övgünün incisiyle süslendi. Umarım o padişah onu takdir edip beğenir.”

Övgü, sadece eşsiz ve ender kişilere, oldukça ihtimamla seçilmiş kelimelerle yapılması nedeniyle inciye benzetilmiştir. Necati’nin sözlerini daha da güzel ve süslü kılan onun övgü dolu ifadeleridir.

2.101.2 gülşen

Bir bülbülem ki gülşen-i medhün suvarmağa

İtdi revân kelâmumı Perverdgâr âb

s.33-k.5-b.23

“Ben öyle bir bülbülüm ki, Allah övgünün gülbahçesine su vermek için kelimamı su gibi akıttı.”

Şair bir bülbül, övgü dolu sözleri ise o bülbülün gülbahçesindeki güllere aşkını terennüm etmek için sarfettiği kelimelerdir. Övgü güzellikler içermesi, hoş duygular uyandırması ve şairi bülbül gibi söyletmesi sebebiyle gülbahçesine benzetilmiştir.

2.101.3 sefine

Medhün sefinesin donadurken bu bahrde

Gavvâs-ı tab‘ bir gazel-i ter ider nişân

s.82-k.20-b.36

“Övgünün gemisini bu denizde donatırken,şairlik mizacının dalgıcı yeni bir gazeli işaret eder.”

Şairin padişaha övgüsü onu istediği menzile ulaştıracak bir gemi gibi düşünülmüştür. Şairin şiir söyleme kabiliyeti, denizden inciye çıkaran bir dalgıç misali, en güzel sözü bulup gazel halinde söyleme kudreti vermektedir.

2.102 MELÂHAT

Güzellik, yüz güzelliği demek olan melâhat kelimesini şair eserinde bir “kân”,iki “mısır”ve bir “mülk” olmak üzere dört beyitte benzetme amaçlı kullanmıştır.

2.102.1 kân

Leb-i lâ‘l-i şeker-feşânun ile

Yine kân-ı melâhat olmuşsun

s.387-g.398-b.3

“Şeker saçan kırmızı dudağın ile yine güzellik madeni olmuşsun.”

Güzellik bitip tükenmemesi ve gizliliği bakımından madene benzetilmiştir. Bilindiği gibi madenler yerin altındadır ve keşfedilmeyi bekler.Tıpkı sevgilinin keşfedilmemiş güzellikleri gibi. Güzellik madenine erişen dünyanın en zengin ve bahtiyar insanı olacaktır.

2.102.2 mısır

Dün gece düşümde gördüm ağlar idüm derd ile

Yûsuf-ı Mısır-ı melâhat anı ta‘bir eylesün

s.404-g.425-b.4

“Dün gece düşümde dert ile ağladığımı gördüm. Güzellik mısırının Yusuf’u onu tabir etsin.”

Güzellik, çokluğu ve Yusuf peygamberin ününün geniş bir alana yayılması sebebiyle Mısır şehrine benzetilmiştir.Bu beyitte Yusuf kıssasında bahsi geçen Yusuf peygamberin dillere destan güzelliği ve onun rüya tabir etmedeki kabiliyetine telmihte bulunulmuştur.

Nola benden kapuna var ise yirden gökce fark

Olmaz ey Mısr-ı melâhat 'âşıka Bağdâd ırâğ

s.307-g.264-b.5

“Benden kapına yerden göğe kadar fark olsa ne çıkar? Ey güzellik mısırlı âşığa Bağdad uzak değildir.

2.102.3 mülk

Ey pâdişâh-ı mülk-i melâhat güzelligün

Bünyâdı bir kıl üstinedür kılma i 'timâd

s.175-g.50-b.2

“Ey güzellik ülkesinin sultanı, senin güzelliğinin temeli bir kıla dayanır. Ona çok güvenme.”

Güzellik, çokça olması, türlü nimetlerle donatılması, âşık tarafından fethedilmesi gibi nedenlerle ülkeye benzetilmiştir. Güzellik dediğin, saçtır, kaştır, yani nihayetinde bir kıla dayanır. Şair sevgiliye bunu hatırlatarak, o kılların yani saç ve kaşlarının beyazlayıp döküleceğini, dolayısıyla güzellikten eser kalmayacağını söylemektedir.

2.102 MELÂL

Usanç, usanma, bııkma; sıkılma, sıkıntı demek olan melâl kelimesini şair bir beyitte “bâd” benzetmesiyle kullanmıştır.

2.102.1 bâd

Esmedi fikretinün gülşenine bâd-ı melâl

Konmadı re 'yinün âyînesine gerd-i hatâ

s.25-k.2-b.19

“Düşüncenin gül bahçesine hüznün rüzgârı esmedi. Hükmünün aynasına da hata tozu konmadı.”

Melal, yani hüznün alt üst ediciliği, saçıp savurarak âşğın hayatını darmadağın etmesisebebiyle rüzgâra benzetilmiştir.

2.103 MELÂMET

Ayıplama kınama, azarlama, çıkışma demektir. Bu Divan’da bir “dâmen”, bir “diyâr”, bir “kûy” ve dört “ok” olmak üzere yedi beyitte benzetme amaçlı kullanılmıştır.

2.103.1 dâmen

Bir selâmet yakasına çıkaran

Beni bu dâmen-i melâmetdür

s.239-g.152-b.7

“Beni kurtuluş kıyısına çıkaran bu ayıplama eteğidir.”

Divan şiiinde etek daha çok günahlardan uzak temiz olmak ve padişah’tan bir dileği olanların el etek öpmesi anlamına gelecek şekilde terkiplerde kullanılmaktadır. Burada ayıplama ve kınama taşlarıyla dolu bir etekten bahsedildiği düşünülebilir.

2.103.2 diyâr

Andurma ben garîbe diyâr-ı melâmeti

Öğretme mübtelâya efendi belâ yolın

s.379-g.384-b.5

“Ben garibe ayıplama diyârını hatırlatma. Efendi, belâ yolunu benim gibi bir âşığa öğretme.”

Ayıplanan ve halk tarafından kınanan âşık o kadar cefaya ve dışlanmaya maruz kalmıştır ki adeta ayıplama ülkesine terk edilmiştir. Ayıplanıp dışlandığı o ülkeyi ne hatırlamak ne de belâyoluna sapmak istememektedir.

2.103.3 kûy

Olmuşam ser-menzil-i kûy-i melâmetde mukîm

Şükr ana kim dimediler bu degül yirün senün

s.322-g.290-b.5

“Ayıplama köyünün durağında ikamet eder olmuşum. Şükür olsun ki ‘Senin yerin burası değil’ demediler.

Melâmet, kınama, ayıplama, küçük görme anlamındadır. Bir insanın kınanmasının sebeplerinden birisi de fakir, yoksul bir yerde ikamet ediyor olmasıdır. Bu sebeple melâmet, yoksul, fakir bir semte benzetilmiştir. Şair bu beyitte kendisini ayıplamalara ve kınamalara layık görmekte, hatta bunun dışında kalmayı kendisine yakıştıramamaktadır. Ayıplama köyünde ikamet ettiği için de şükretmektedir.

2.103.4 ok

Tutamaz sofî melâmet okına sîne siper

Yine bu şîveleri ‘âşık-ı bî-bâk eyler

s.256-g.180-b.5

“Ham sofî ayıplama okuna sinesini siper edemez. Bunu ancak yine korkusuz âşık yapabilir.”

Ayıplama ve kınamalar âşığı yaralaması bakımından ok gibi gelmektedir. Fakat gerçek âşık sinesini bu oklara siper edecek cesareti gösterebilirken, ham sofî bu samimiyeti gösteremez.

Çekmez benim çok sevdüğüm mihr ü mahabbet yayını

Şol kim melâmet okına kendüzini itmez hedef

s.310-g.268-b.5

“Ayıplama okuna kendisini hedef etmeyen kimse için, şu benim çok sevdiğim sevgi yayını çekemez.”

Sevgili, ancak kendisi için halk tarafından dışlanmayı ve kınanmayı göze almış bir âşığa sevgi gösterebilir.

2.104 MEŞAKKAT

Zahmet, sıkıntı, zorluk demek olan bu kelime Necatî Bey Divanı’nda bir beyitte “genc” benzetmesiyle karşımıza çıkmaktadır.

2.104.1 genc

Mahabbet şem ‘inün pervânesidür

Meşakkat gencinün vîrânesidür

s.11-nazm-b.1

“Muhabbet mumunun pervanesidir. Meşakkat hazinesinin viranesidir.”

Hazineler, türlü zorluk ve savaşlarla elde edildiği için meşakkate benzetilmiştir. Zorluklarla elde edilen şeyler kıymetli olduğu kadar o uğurda çekilen sıkıntılar da bir o kadar kıymetlidir.

2.105 MEZELLET

Zelillik, horluk, hakirlik, alçaklık, itibarsızlık anlamlarına gelen mezellet kelimesi Divan’da bir beyitte “toprak” benzetmesiyle karşımıza çıkmaktadır.

2.105.1 toprak

Zerre gibi ben mezellet toprağında pâymâl

Gün gibi dilber sipihr-i kibriyâ üstindedür

s.219-g.121-b.4

“Ben toz zerresi gibi hakirlik toprağında ayakaltı olmuşken, dilber güneş gibi yücelik göğünün de üstündedir.”

Ben toz zerresi gibi hakirlik toprağında ayakların altında kalmış iken, o sevgili güneş gibi, yücelik göğünün de üstünde makam tutmuştur.

Toprak gökyüzüne göre altta, ayaklar altında olduğu için mezellet ile toprak özdeşleştirilmiştir. Beyitte zerrelerin güneşe doğru hareket ettiği efsanesine telmih yapılmış, ayrıca Hz. İsa’nın güneş feleğinde ikamet ettiği efsanesine de göndermede bulunulmuştur.

2.106 MİHNET

Zahmet,eziyet; gam,keder,sıkıntı,dert; belâve musibet demek olan mihnet kelimesi bu Divan’da bir “bahr”, bir “dağ”, iki “hâr”, bir “kaşâne”, bir “kemân”, iki “leşker”, bir “sanat”, bir “sâkî”, bir “şeb”, bir “tiğ” ve bir “tır” olmak üzere on üç yerde benzetmeye konu olmuştur.

2.106.1 bahr

Gark oldı bahr-i mihnete dil zevrâkı meded

Ey Hızr-ı pey-huceste yetiş dil-rübâlığ it

s.164-g.31-b.6

“Gönül kayığı belâdenizine battı yardım et! Ey uğurlu olan Hızır, yetiş de sevgililik et.”

Belâ, tehlikelerle dolu olması, içine düşen kişiyi boğacak derecede dara düşürmesi nedeniyle denize benzetilmiştir. Gönül, bir türlü olduğu yerde karar eyleyemeyen, başıboş bir şekilde bir o yana bir bu yana sallanan bir kayak gibidir. Üstelik bir de aşk yüzünden belâlarla dolu bir denize düşerse onu ancak Hızır kurtarabilir.

2.106.2 dağ

Dem-be-dem hâsidlerin ta ‘nı okın men ‘ itmege
Dâğ-ı mihnet sînemün üstinde kalkandır bana

s.149-g.8-b.5

“Sinemin üstündeki dert yaraları, benim için kıskançların azarlama okuna engel olan bir kalkandır.”

Sıkıntı ve dert, acı ve ızdırıp vermesi nedeniyle gönüldeki yaralara benzetilmiştir. Şair aynı zamanda sinedeki yaraları şekil itibariyle, kalkan üstündeki yuvarlak şekillere benzetmektedir. Halk bu yaraları görür de belki eziyet etmekten vazgeçer diye ümid etmektedir.

2.106.3 hâr

Hâr-ı mihnetde Necâtî bülbülün anmaz mısın
Tîz gel ey gül-ruh u gonca-dehan eğlenmeye

s.471-g.527-b.7

“Dert dikeninde olan o Necati bülbülünü hatırlamaz mısın? Ey gül yanaklı ve gonca ağızlı çabuk eğlenmeye gel.”

Dert, diken gibi acı verip, battığı kişiyi huzursuz etmesi sebebiyle dikene benzetilmiştir.

Mübtelâ-yi hâr-i mihnet dest-i gamda yaka çâk
Dahi gül gibi güler oynar sanmış şeh beni

s.547-g.637-b.4

“Dert dikeninin bağımlısı gam elinden yakasını yırtmıştır.Fakat şâh beni gül gibi gülüp oynar sanmış.”

Ben diken misali acı veren dertlerin mübtelası olmuş, gam yüzünden yakamı yırtar hale gelmişken, o sevgili benim gül gibi mutluluktan gülüp oynadığımı sanmış.

2.106.4 kaşâne

Sakf-ı feleke germ olıcak cür'a saçaruz

Kâşâne-i mihnetde şu 'ayyâşlaruz biz

s.287-g.232-b.4

“Biz harâretlenince felek göğüne şarap tortusu saçan, dert köşkündeki ayyaşlarız.”

Dert ve sıkıntı, bir yandan istenmeyen bir durum gibi görünse de aslında âşğın içinde bulunmaktan ve yaşamaktan zevk aldığı ve aşk şarabı ile her daim sarhoş olarak yaşadığı bir köşke benzetilmiştir. Bu beyitte aynı zamanda şarap kadehinin dibindeki cür'a denilen tortunun havaya doğru saçılması âdetine telmih yapılmıştır.

2.106.5 kemân

Gahi kemân-ı mihnet ü ghi hadeng-i ah

Meydân-ı gamda 'âşık-ı miskîn neler çeker

s.234-g.145-b.2

“Bazen dert yayı, bazen âh oku, gam meydanında zavallı âşık neler çeker.”

Dert ve sıkıntı, âşğın gönlünde yaralar açması sebebiyle yaya benzetilmiştir. Âşık bazen yayın verdiği acı bazen de ahın ok gibi yaralamasıyla bu aşk serüveninde neler çekmektedir.

2.106.6 leşker

Mülk-i câna leşker-i mihnet şebihûn itmesün

'Âşık-ı miskînün âh-ı subh-gâhı yok mıdur

s.181-g.59-b.4

“Can ülkesine belâaskeri baskın yapmasın. Zavallı âşığın ahının sabahı yok mudur?”

Belâ, insan ruhunda sıkıntı ve baskı yaratması sebebiyle askere benzetilmiştir. Âşığın canı belâyaya yani aşka teslim olursa, onun için artık ne gece vardır ne sabah.

*Pâdişâhum leşker-i mihnet şebîhûn itdüğün
İşidesen bir gün âh-ı subh-gâhumdan benüm
s.374-g.378-b.4*

“Ey padişahım, belâaskerinin baskın yaptığını bir gün benim sabah ahımdan duyasın.”

Sevgiliden ayrı kalışın verdiği acıdan dolayı, âşığın gece boyu sıkıntı içinde olduğunu sabah vakitlerindeki inleyişlerinden anlarsın.

2.106.7 sanat

*Katı ‘ gönlünden figânum taşlara kâr eyledi
San’at-i mihnetde gel Ferhâda üstâd it beni
s.543-g.631-b.4*

“Senin katı gönlün yüzünden ağlayıp inlemem taşlara yaradı. Belâ sanatında gel beni Ferhad’a hoca yap.”

Belâ, başına gelen kişinin zorlukla mücadele yolunda kimi zaman mucizeler ortaya koymasını sağlayıp, bazen de içindeki sanatçı kişiliği ortaya çıkardığı için sanata benzetilmiştir.

2.106.8 sâkî

*Cânı bî-hûş itmek için gözlerümden dem-be-dem
Bezm-i gamda sâkî-i mihnet iki sâgar sunar
s.258-g.184-b.5*

“Canı sersem etmek için, mihnet sâkîsi gam meclisinde gözlerimden iki kadeh sunar.”

Dert ve sıkıntı, âşığı sarhoş edip akl-ı selim düşünemez hale getirdiği için sâkîye benzetilmiştir.

2.106.9 şeb

Şeb-i mihnetde neler çekdi Necâtî dervîş

Demün olsun senün ey bâd-ı seher-gâh demün

s.342-g.322-b.7

“Sıkıntı gecesinde derviş Necati neler çekti?Ey seher rüzgârı sen daha gelme bakalım.”

Dert ve keder, özellikle güneş batıp hava karardıktan sonra âşığın içine daha fazla çöküp sıkıntı verdiği için geceye benzetilmiştir.

2.106.10 tîğ

Çâk itdi tîğ-i mihnet ile kalbi kirpügün

Dâğ urdı nâr-ı hasret ile câna benlerün

s.319-g.284-b.2

“Gam kılıcı ile kirpiğin kalbi parçalandı. Benlerin hasret ateşi ile canımı dağladı.”

Dert ve sıkıntı yaralayıp acı vermesi bakımından kılıçla birlikte kullanılmıştır.

2.106.11 tîr

Olmadun gitdün Necâtî tîr-i mihnetden halâs

Ol kemân-ebrû cefâsı alnuna yazı gibi

s.494-g.560-b.7

“Ey Necâtî belâokundan kurtulamadın gitti. O keman kaşlının zulmü alnının yazısı gibidir.”

Belâ ve sıkıntı, âşığın canını yakıp eziyet vermesi bakımından oka benzetilmiştir. Necati, öyle bir belâ okuna hedef olmuştur ki ondan kurtulması mümkün değildir artık. O keman kaşlı sevgilinin zulmünü alinyazısı gibi çekmek zorundadır.

2.107 MİHR

Güneş, sevgi, muhabbet demek olan “mîhr” kelimesini Necati Bey Divanı’nda iki “bâzâr” ve bir “şahbâz” benzetmeleriyle üç beyitte tesâdüf etmekteyiz.

2.107.1 bâzâr

Sen germ idince gayr ile bâzâr-ı mîhrüni

Dil yanmamağa döye mi tut şâ‘ir olmadı

s.513-g.588-b.4

“Sen sevgi pazarını başkaları ile kızıştırınca, tut ki gönül şair olmadı buna nasıl dayanacak.”

Sevgi, âşığın sevgiliden bir buse ya da bir gamze karşılığında canını vermesi sebebiyle bir pazara benzetilmiştir. Bu pazarda sevgili, kendisine hayran nice âşıkları birbirine düşürüp aşkını kime vereceği konusunda herkesi endişe içinde bırakacak olursa, gönül buna nasıl dayanabilir ki?

2.107.2 şah-bâz

Maşrık ilinden uçmuş idi şah-bâz-ı mîhr

Mağribde konup üşmüş idi başına gurâb

s.27-k.3-b.2

“Aşkın doğan kuşu doğu ilinden uçmuştu. Batıda konmuş, başına kargalar toplanmıştı.”

Aşk ele geçip avlanmasının zorluğu sebebiyle doğan kuşuna benzetilmiştir.

2.108 MİHR Ü MUHABBET

Necati Bey sevgi ve aşk anlamına gelen bu terkibi “yay” benzetmesiyle bir beyitte kullanmıştır.

2.108.1 yay

Çekmez benüm çok sevdüğüm mîhr ü mahabbet yayını

Şol kim melâmet okına kendüzini itmez hedef

s.310-g.268-b.5

“Ayıplama okuna kendisini hedef tutmayan kimse için, benim çok sevdiğim kişi aşk yayını çekmez.”

Aşk hedef aldığı kişinin benliğini uzaklara atıp darmadağın ettiği için yaya benzetilmiştir. Sevgili ayıplama ve kınamaları göze almayan kişiye aşkını nasip etmez.

2.109 MİHR Ü VEFÂ

Sevgi ve vefâ demek olan bu terkibi Necati Bey eserinde bir “destan” ve bir “mekteb” benzetmeleriyle iki beyitte kullanmıştır.

2.109.1 destân

Bana ser-nâme-i ‘ışk ile ta’n etmen ki birkaç gün

Gönül eğlencesi mihr ü vefâ destânını buldum

s.363-g.359-b.4

“Beni aşk mektubunu okuduğumdan dolayı kınamayın. Birkaç günlüğüne gönül eğlencesi olan aşk ve vefa destanını buldum.”

Aşk ve vefa, dilden dile söylenip halk arasında yayılması, türlü sıkıntıların ve mucizevi hadiselerin bu süreçte yaşanması nedeniyle destana benzetilmiştir.

2.109.2 mekteb

Bir elif bâdur revân itdüğü ey serv-i çemen

Mekteb-i mihr ü vefâda bunca yıllar gözlerüm

s.366-g.365-b.6

“Gözlerimin bunca yıllar aşk ve vefa mektebinde akıttığı bir elif badır.”

Aşk ve vefa, aşkın türlü hallerinin, âşık ve maşuk ilişkilerinin öğrenilmesi, âşığın zorlu imtihanlardan geçmesi sebebiyle mektebe benzetilmiştir. Elif ve be harfleri âb kelimesini oluşturur. Bu söz oyunuyla şair gözyaşı döktüğünü ifade etmektedir.

2.110 MUHABBET

Sevgi, dostluk demek olan “muhabbet” kelimesine Necati Bey Divanı’nda bir “ateş”, bir “bûy”, bir “bezm”, üç “câm”, bir “gencine”, bir “hâne”, bir “mey”, üç “sebbezâr”, bir “sır”, bir “şehbâz” ve üç “şem” benzetmeleriyle on yedi beyitte rastlanmaktadır.

2.110.1 ateş

Mahabbet âteşine yak vücûdun

Necâtî mudde ‘i çeşmine kül ur

s.215-g.113-b.7

“Ey Necati vücûdunu aşk ateşine yak, gözünün bebeğine kül vur.”

Aşk âşığı yakıp kül etmesi sebebiyle ateşe benzetilmiştir. Aşk bir kere gönüle girdi mi o ateş ne vücud bırakır ne ruh, hepsini yakar kül eder.

2.110.2 bûy

Sevâdından gelür bûy-ı mahabbet

Nite kim Ka ‘beden âsâr-ı rahmet

s.5-mesnevi-b.13

“Kâbe’den rahmet eseri gelir gibi yazının karaltısından aşk kokusu gelir.”

Aşk güzel hisler uyandırması sebebiyle güzel bir koku olarak düşünülmüştür. Yazının siyahlığı Kâbe örtüsünün siyahlığı arasında benzerlik kurulmuştur. Aşk kokusu öyle huzur vericidir ki sanırsın ki Kâbe’den rahmet yüklü bir esinti gelmektedir.

2.110.3 bezm

Sâkîyâ bezm-i mahabbetde Necâtî-i levend

Bâdeden geçdi leb-i rûh-fezâdan geçemez

s.283-g.224-b.7

“Ey sâkî, o yakışıklı Necati aşk meclisinde şaraptan vazgeçer de ruh bahşeden dudaktan vazgeçemez.”

Aşk sevgilinin dudaklarından aşk şarabının sunulması ve sarhoşluk vermesi nedeniyle içki meclisine benzetilmiştir.

2.110.4 câm

*Lebûn 'aksi ile yaşum görenler dir ki kandur bu
Yâ hûd câm-ı mahabbetde şarâb-ı ergavândur bu
s.413-g.439-b.1*

“Dudağının aksi ile gözyaşımı görenler, ‘Bu kandır’ derler. Yahut ‘Bu aşk kadehindeki erguvan renkli şaraptır’ derler.”

Aşk sarhoşluk vermesi, âşığın aklını başından alması, türlü delilikler yaptırması sebebiyle şaraba benzetilmiştir.

*Sâkîyâ câm-ı mahabbet gine rahşân degül'a
Bâğ-ı hüsnünde vefâ gülleri handân degül'a
s.453-g.500-b.1*

“Ey sâkî muhabbet şarabı yine parlak değil ya, güzellik bahçesindeki vefa gülleri gülmüyor ya!”

2.110.5 gencîne

*Olmaz idüm siyâset-i hicrâna müstahik
Gencîne-i mahabbete ikrârum olmasa
s.485-g.546-b.5*

“Aşk hazinesini kabul etmeseydim, ayrılığın ölüm cezasını hak etmiş olmazdım.”

Aşığın gönlünde sevda gizlidir ve çok kıymetlidir. Bu bakımdan aşk değerli hazinelere benzer. Âşık bu değerli hazineyi kabul etmekle beraber, aynı zamanda kaçınılmaz son olan ayrılığın acısını da peşinen kabul etmiş olur.

2.110.6 hâne

*Lûtfuna idüp binâ yapdum mahabbet hânesin
Rence kılursan kadem ehlen ve sehlen merhabâ
s.145-g.1-b.3*

“Muhabbet hanesini senin lütfunun üzerine inşa ettim. Bana eziyet edecek olursan yapacağın eziyetlere razı gelirim.”

Aşk âşığın emekleriyle ortaya konup âşığın adeta sığındığı ve huzur bulduğu bir melce olduğu için eve benzetilmiştir.

2.110.7 mey

*Bezm-i belâda bir kişi hüş-yâr kalmadı
Câm-ı mey-i mahabbete sâkî ne katdılar*

s.200-g.90-b.4

“Belâ meclisinde akıllı bir kimse kalmadı. Ey sâkî,muhabbet şarabı kadehine ne kattılar.”

Aşk sarhoşluk vermesi, âşığın aklını başından alması, türlü delilikler yaptırması sebebiyle şaraba benzetilmiştir.

Tasavvuf felsefesine göre bezm-i belâ diğer bir deyişle elest meclisinde toplanan tüm ruhlar Allah’ın hitabına mazhar oldukları için muhabbet şarabı içmişcesine sarhoştur. Beyitte bu inanişâ da telmih yapılmıştır.Muhabbet yani aşk,aklı başından alması,dünyadan bîhaber hale getirmesi sebebiyle şaraba benzer.

2.110.8 sebze-zâr

*Gönül gözyaşını yağdırmayınca
Mahabbet sebze-zârı hurrem olmaz*

s.280-g.219-b.2

“Gönül gözyaşını yağdırmayınca aşk çimenliği neşe bulmaz.”

Aşk hoş, latif duygular uyandırması, âşığın hayatına renklilik getirmesi gibi nedenlerle rengârenk çiçeklerle dolu bir çimenliğe benzetilmiştir.

*Mahabbet sebze-zârında biter çok lâleler ammâ
Bulunmaya benüm gibi cefâdan bağırî dâğ olmuş*

s.296-g.247-b.2

“Muhabbet yeşilliğinde çok laleler yetişir ama, benim gibi cefadan bağırî yara olmuş yoktur.”

Bilindiği gibi şakâyık-ı numâniye olarak bilinen lale çiçeğinin ortasında yaraya benzeyen kahverengi bir kısım vardır. Şair bunu cefadan bağırî yanması

gibi asıl sebebin dışında hayali bir sebebe dayandırarak hüsn-i ta'îl sanatı yapmıştır.

2.110.9 sır

*Ben sakladukca şişede sırr-ı mahabbeti
Bir bir yüzüm gözüm sana mâfizzamîridir*

s.231-g.140-b.5

“Muhabbet sırrını ben gönülde sakladıkça,bir bir yüzüm gözüm sana gönüldekini gösterir.”

Aşk, âşığın yüreğinde saklı olduğu için sırra benzetilmiştir.Âşık ne kadar gönülde saklamaya çalışsa da yüzünün kızarmasıyla gözlerinin bakışıyla, gönülde olanı âşikâr eder.

2.110.10 şehbâz

*Geldi şeh-bâz-ı mahabbet kim ide cânı şikâr
Merhabâ tâyir-i ferhunde hemîşe sen gel*

s.351-g.337-b.2

“Muhabbet doğanı canı avlamak için geldi. Merhaba uğurlu kuş,sen daima gel”.

Sevda ele geçmesinin ve vuslatın çok zor olması bakımından doğan kuşuna benzetilmiştir. Aşkın alıcı kuşu canı söküp alamaya gelmiştir ki âşık için bu ne büyük bir sevinçtir.

2.110.11 şem‘

*Mahabbet şem‘inün pervânesidür
Meşekkat gencinün vîrânesidür*

s.11-nazm-b.2

“Muhabbet mumunun pervanesidir. Dert hazinesinin viranesidir.”

Aşk âşığın gözünü, gönlünü dünyasını, aydınlatıp ışık saçması sebebiyle muma benzetilmiştir.

Dili bir dil-rubâya yandurığör

Mahabbet şem 'ini uyandırır gör

s.210-g.106-b.1

“Gönlü bir gönül çeken sevgiliye yandırır ver. Aşk mumunu yakır ver.”

Mahabbet şem 'ini yer yer önünde yakmağa sâkî

İşıklar gibi 'âşıklar baş açdı girdi meydana

s.481-g.542-b.6

“Sâkî aşk mumunu yer yer önünde yakmak için, âşıklar ı ışık dervişleri gibi baş açıp meydana girdi.”

2.111 MURÂD

Arzu, istek, dilek, maksat, merâm demek olan “murâd” kelimesi bu eserde bir “at”, iki “bâd”, bir “câm”, bir “gül”, bir “şem” ve iki tir olmak üzere sekiz beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.111.1 at

Şehler piyâde ruh yere korlar olalıdan

Sen nat 'ı saltanatda murâd atına süvâr

s.41-k.8-b.28

“Sen saltanat döşeginde murâd atına binici olduğundan beri, padişahlar yüzlerini yere koyarlar.”

Kavuşulmak istenen şeye çabucak ulaştırması bakımından murad genellikle at ile birlikte kullanılır.

2.111.2 bâd

Bâd-ı murâd ile doludur iki bâd-bân

Oldı meger sefine-i feth ü zafer nişân

s.80-k.21-b.10

“Arzu rüzgârı ile dolu iki yelkenli sanki fetih ve zafer gemisine nişan olmuştur.”

Arzu ve dileğin tıpkı rüzgâr hızıyla gerçekleşmesinin temenni edilmesinden dolayı murad rüzgâra benzetilmiştir.

*Âb-ı neşât ile tolanur zevrâk-ı kadeh
Bâd-ı murâd ile yürür ey meh gemi ferâh
s.171-g.43-b.6*

“Kadeh kayığı neşe suyu ile dolandır. Ey ay, gemi arzu rüzgârı ile ferah bir şekilde yürür.”

2.111.3 câm

*Serverâ sarsar-ı gamdan söyünür câm-ı murâd
Dest-gîr olmaz olursa ana dâmân-ı kerem
s.71-k.18-b.24*

“Ey güneş, lütuf eteği ona yardımcı olmazsa arzu kadehi gam fırtınası yüzünden söner.”

Arzu ve dilek bir şarap misali sahibini kendinden geçirir ve yalvar yakar hale getirir. Bu nedenle arzu şaraba benzetilmiştir.

2.111.4 gül

*Gül-zârı hüsn içinde açılır gül-i murâd
Her gonca-leb ki bûse idicek taleb güler
s.240-g.153-b.7*

“Güzelliğin gül bahçesinde arzu gülü açılır. Öpücük talep edince her gonca dudaklı güler.”

Arzu, istek ve gaye eşsizliği bakımından güle benzer. Herkesin hayattaki arzusu ve gayesi kendine özgüdür, biriciktir, bir gül gibi tektir.

2.111.5 şem‘

*Ola fânûs-ı felek bâd-ı hatardan hâfız
Gün gibi rûşen ola şem‘-i murâdun bin yıl
s.60-k.14-b.39*

“Felek fanusu tehlike rüzgârından korunsun. Muradının mumu bin yıl güneş gibi parlasın.”

Murad ona ulaşmak için istikrarla çalışılan bir hedeftir. Bu nedenle kişinin hem gönül dünyasını hem de ona ulaştıracak yolları aydınlatması sebebiyle ışığa benzetilmiştir.Çoğunlukla istenen ve beklenen şey murad mumunun, yani insanın içindeki arzu ve şevkin yıllarca sürmesidir.

2.111.6 tir

Dest-i cefâ ile felek bükdi belümi yay tek

Tîr-i murâdı âh kim bir kez nişânda görmedük

s.323-g.291-b.8

“Felek cefa eli ile belimi yay gibi bükte, âh ki arzu okunun bir kez isabet ettiğini görmedik.”

Arzu, kişinin yüreğinden kopup gelen bir ok gibi Allah’a ulaşması için göğe fırlatılmıştır.Fakat nice cefalarla eğilip bükülen bu beden, Allah’a ulaşması için arzu okunu defalarca atsa da bir kez bile yerini bulmamış, yani duası makbul olmamıştır.

2.112.NÂLE

İnleme, inilti demek olan “nâle” kelimesine Necati Bey Divanı’nda iki beyitte “mutrib” benzetmesiyle tesâdüf etmekteyiz.

2.112.1 mutrib

Benlûgi terk eyle mutrib nâleni dil-sûz kıl

Bezm-i cândur ‘ayb ola ‘uşşâk içinde ten dimek

s.331-g.305-b.2

“Benliği terk et, çalgıcıya benzeyen inleyişi gönül yakıcı hale getir. Can meclisinde âşıklar içinde tenden bahsetmek ayıptır.”

İnleyiş, çıkan sesler, feryatlar nedeniyle bir çalgıcının çıkardığı seslere benzetilmiştir. Canların ortaya konulup bedenlerin yok sayıldığı bir meclis içinde sıradan şeylerden günlük sıkıntılardan, dünyevi arzulardan bahsetmek ayıp sayılmaktadır.

Ey Necâti nâle mutrib eşk sâkî gam nedîm

Gel kim itdiler müheyyâ sohbetün esbâbını

s.544-g.632-b.7

“Ey Necâtî,inleyiş çalgıcı, gözyaşı sâkî, gam sohbet arkadaşıdır. Gel ki onlar sohbet sebeplerini hazır ettiler.”

Çile çeken âşığın yalnız dertli ve kendiyle baş başa çektiği ızdırap demlerini bu beyit oldukça güzel resmetmektedir.

2.113.NÂLE VÜ EFGÂN

İnleme ve feryâtlar demek olan bu terkibi şair divanında bir yerde “kemend” benzetmesiyle kullanmıştır.

2.113.1 kemend

Hüsni eyvânın güneşden yüce yapmışdur o mâh

Âh kim irmez kemend-i nâle vü efgân ana

s.148-g.5-b.4

“O ay güzellik köşkünü öyle güneşten yüce yapmıştır ki, ağlayıp inleme kemendi ona ulaşamaz.”

Âşıksürekli ağlayıp inleme halindedir ki, adeta bu durum onu bir kement gibi bağlayıp sıkılmaktadır. O aya benzeyen sevgilinin güzelliği öyle ulaşılmaz bir yerdedir ki, âşığın boynuna takmış olduğu bu kementten kendisinin bile haberi yoktur.

2.114.NASİHAT

Öğüt demek olan bu kelime divanda bir beyitte dürr benzetmesiyle kullanılmıştır.

2.114.1 dürr

Rişte-i nazma nasihat dürrlerin düzdün velî

Ey Necâtî dilbere ol sözlerün yalan gelür

s.255-g.178-b.5

“Nazım ipliğine nasihat incilerini dizdin. Fakat ey Necati, o sözlerin dilbere yalan gibi gelir.”

Aşığın, daha fazla zulmetmemesi için sevgiliye sarfettiği nasihat dolu sözler, sadece sevgiliye has oluşu, eşsiz güzellikte oluşu gibi nedenlerle inciye benzetilmiştir. Fakat sevgili, o eşsiz güzellikteki sözlerin değerini takdir edemez, yalan ve boş sözler olarak görür.

2.115. NÂZ

Kendini beğendirmek için takınılan yapmacık cilve, işve, şive, şımarıklık demek olan nâz kelimesini Necati Bey, bir “bâğ”, iki “hâb”, bir “kemend”, bir “kitâb”, bir “semend”, dört “serv”, dört “şarâb” ve bir “şimşâd” benzetmeleriyle on beş beyitte benzetme amaçlı kullanmıştır.

2.115.1 bâğ

El vermiş iken iyilik it ey serv-i bâğ-ı nâz

Komaz zemâne kimseye çün intikâmını

s.541-g.627-b.3

“Ey naz bağının servisi, el vermişken iyilik et. Çünkü zaman kimsede intikamını bırakmaz.”

Bir bağda yetişen ne kadar meyve, sebze, çiçek varsa hepsi kendince bakım, ilgi ve emek ister, tıpkı nazlı bir sevgili gibi. Bu nedenle naz bahçeye benzetilmiştir. Şair, sevgiliden gençliği ve güzelliği yerinde iken âşıklarına lütfkâr davranmasını istiyor. Çünkü zaman eninde sonunda o güzelliği elinden alacaktır.

2.115.2 hâb

Hâb-ı nâz itdüğine ol türk-i mestün ey gönül

Zinhâr aldanma kim fitnedür ol uyhu degül

s.352-g.339-b.2

“Ey gönül, o sarhoş güzelin naz uykusu uyuduğuna sakın aldanma ki o fitnedir, uyku değildir.”

Sevgili naz halindeyken tıpkı uykuda olduğu gibi dünyayla iletişimi kesilmişçesine etrafında olup bitenlerin, âşıklarının ne hale geldiklerinin farkında değilmiş gibi davranır. Bu nedenle naz divan şiirinde uyku benzetmesiyle çokça kullanılmıştır.

Hâb-ı nâz eyler gözün sagluklar olsun dostum

Sıhhat âsârıdürür bîmârun ey cân uyhusı

s.533-g.617-b.2

“Ey dostum gözünde naz uykusu vardır, sağlıklar olsun. Ey can, hastanın uykusu sağlık belirtisidir.”

2.115.3 kemend

Her lahza gün yüzine salar sâye perçemün

Her gün kemend-i nâz atar aya perçemün

s.345-g.328-b.1

“Senin kâkülün güneş gibi olan yüzüne her an gölge salar. Kâkülün her gün aya naz kemendi atar.”

Sevgilinin ettiği naz ve cefalar âşığı boğarcasına sıkması ve esir hale getirmesi sebebiyle kemende benzetilmiştir.

2.115.4 kitâb

Gül dürlü dürlü nâz ile gönlini bülbülün

Alsa ‘aceb mi düşmez elinden kitâb-ı nâz

s.288-g.234-b.2

“Elinden nâz kitabı düşmeyen gül, türlü naz ile bülbülün gönlünü alsa buna şaşılır mı?”

Naz anlaşılmasının zorluğu, hatta bazen sevgilinin kendisini naz yoluyla ifade etmeye çalışarak anlaşılmayı beklemesi sebebiyle kitaba benzetilmiştir.

2.115.5 semend

Çoklar semend-i nâz binüp yeldürür velî

Meydân-ı hüsn içinde bulunmaz sana yeter

s.211-g.108-b.3

“Pek çok kimse naz atına binip koşturur, fakat güzellik meydanı içinde sana yetişecek kimse bulamaz.”

Naz, sevgilinin üstüne binerek âşıktan hatta tüm âşıklardan hızla uzaklaşmasını sağlaması, onu daha da ulaşılmaz kılması sebebiyle ata benzetilmiştir. Birçok güzel, güzellik iddiasıyla nazlanarak at koştursa da güzellikte sevgilinin şöhretine kimse yetişemez demek istemektedir.

2.115.6 serv

Tâb-ı hasretler ile yakdı beni nâr-ı firâk

Serv-i nâz olmaz ise sâye-i dîvâra meded

s.174-g.47-b.6

“Naz servisi duvar gölgesine dayanak olmazsa, ayrılık ateşi hasretin hararetiyle beni yakar.”

Sevgilinin nazlınazlı salınması sebebiyle naz serviyeye benzetilmiştir. Ayrılık ateşinden âşığı koruyan ve ferahlık veren şey, nazlı nazlı salınan servinin serinliğidir.

Nihâli kâmetünün rûzigâra nazlanur

Ki serv-i nâz hemîşe bahâra nazlanur

s.261-g.188-b.1

“Naz servisinin her zaman bahara nazlanması gibi, boyunun fidanı da rûzgâra nazlanır.”

Ey serv-i nâz itdün elünden gelenleri

Bir dahi uş benüm gibi bî-çâre bulına

s.433-g.471-b.3

“Ey naz servisi elinden geleni yaptın. Bir daha benim gibi bir zavallı bulunmaz.”

2.115.7 şarâb

Mest olıcak kan içer dirler senünçün dostum

Hey gözi mestüm şarâb-ı nâzı neylersin içib

s.161-g.25-b.6

“Dostum senin için sarhoş olunca kan içer derler. Ey gözü sarhoşum, naz şarabını içip neylersin.”

Naz, âşığın aklını başından alması, türlü saçmalıklar yaptırması ve muvazenesini kaybettirmesi nedeniyle şaraba benzetilmiştir.

*Çeşm-i mahmûrun şarâb-ı nâz içüp kanum döker
Cenge bünyâd eylemez olmayıcak küffâr mest*

s.163-g.29-b.4

“Mahmur gözün naz şarabı içip kanımı döker. Çünkü kâfir sarhoş olmayınca savaşıma kalkmaz.”

Sevgilinin gözleri siyahtır ve bu yüzden divan şiirinde sarhoş olunca savaşıma kalkışan bir kâfire benzetilir. Sevgilinin naz sarhoşu olmuş gözleri âşığın kanını dökmekten geri kalmaz.

*Mahmûr gözler olalı mest-i şarâb-ı nâz
Her gûşede benüm gibi bin var harâb-ı nâz*

s.288-g.234-b.1

“Mahmur gözler naz şarabı sarhoşu olalı, her köşede benim gibi binlerce nazdan harap olmuşlar vardır.”

2.116 NEŞÂT

Sevinç, neşe, şenlik demek olan bu kelimeyi Necati Bey bir “âb” ve bir “bezm” benzetmeleriyle kullanmıştır.

2.116.1 âb

*Âb-ı neşât ile tolanur zevrâk-ı kadeh
Bâd-ı murâd ile yürür ey meh gemi ferah*

s.171-g.43-b.6

“Kadeh kayığı neşe suyu ile dolar.Ey ayyüzlü sevgili, gemi arzu rüzgârı ile rahat rahat gider.”

Kadeh şekil bakımından kayığa benzemektedir. Neşe suyu ile kastedilen ise neşe ve zevk veren şaraptır. Suyun insana hayat ve canlılık vermesi, cana can katması gibi neşe de hayata can verdiği için suya benzetilmiştir.

2.116.2 bezm

Bezm-i neşâta ne için iletmez bizi rakîb

Çeng-i gamında nây ile hem-dem degül miyüz

s.281-g.220-b.4

“Rakib niçin bizim neşe meclisine girmemize izin vermez? Gam çenginde ney ile sohbet arkadaşı değil miyiz!”

Yenilen içilen, eğlence, müzik ve sohbetle geçen meclisler keyif, neş’e mekânlarıdır. Bu sebeple, neşât ve sevinç meclise benzetilmiştir.

2.117NUSRAT

Yardım, Allah’ın yardımı demek olan “nusret” kelimesi ile ilgili olarak, bir “âyine” ve bir “binâ” olmak üzere iki beyitte benzetme yapılmıştır.

2.117.1 âyîne

Dosta âyîne-i nusrat olur düşmâna dâğ

Mühr kim hükm-i cihân-pervere yazar hâtem

s.73-k.19-b.20

“Dost için yardım aynası, düşman için ise yara olan o mühr ki, cihânı besleyip büyüten hükmüne imza atar.”

İskender’in icad ettiği söylenen ayna gibi, uzaktan düşmanın görünmesine yardım ederek zafere ulaştırması nedeniyle, nusret aynaya benzetilmiştir.

2.117.2 binâ

Çehâr sancak-ı şâhî ki fethe merkezdir

Binâ-yi nusratun oldı çehâr erkânı

s.94-k.25-b.9

“Fethin merkezi olan dört padişah sancağı, yardım binasının dört sütunu oldu.”

Allah'ın yardımıyla mamur olması bakımından yardım binaya benzetilmiştir. Allah yardım etmiş ve dört sancak fethin merkezi haline gelmiştir.

2.118 NEFS

Sözlükte, ruh, can, hayat; insanın yeme içme gibi biyolojik ihtiyaçları; kendi, şahıs; asıl, maya, cevher; bir şeyin ta kendisi, dölsuyu, iç taraf anlamlarına gelen nefis kelimesi Necati Bey Divanı'nda bir "at" ve bir "ejdeha" benzetmeleriyle iki beyitte kullanılmıştır.

2.118.1 at

Gül-sitânda baş açık nûş idelüm câm-ı şarâb
Nefs atın rişte-i taklîd ile nice yedelüm
s.361-g.357-b.3

"Gülbahçesinde şarap kadehini başı açık içelim. Nefis atını taklid ipi ile nasıl güdelim?"

Nefis, başıbozuk bir at gibi bir yerden bir yere savrulması bazen de doğru yola yönelmesi sebebiyle ata benzetilmiştir.

2.118.2 ejdehâ

Ey Necâtî eyledüm nefis ejdehâsını zebûn
Mâr-gîr-i dehr için tiryâkdür cismüm benüm
s.355-g.346-b.5

"Ey Necâtî, nefis yılanını aciz hale getirdim. Benim vücudum dünyanın yılan tutucusu için tiryak gibidir."

Nefis kötülüğe sevk etmesi, doğru yoldan çıkarması, gayr-i ahlâki telkinlerle zehirlmesi nedeniyle yılanla benzetilmiştir.

2.119 ÖLÜM

Sözlükte vefât, ecel, yok olma, sona erme anlamlarına gelen ölüm kelimesi Divan'da bir "hâb" ve "bir" ok olmak üzere iki beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.119.1 hâb

Gamzen okları yağarken hoş gelür ölmek bana

Hasta gönlüm hazz ider bârân olıcak hâbdan

s.378-g.383-b.4

“Hasta gönlümün yağmur yağınca uykudan hoşlanması gibi, senin gamzenin okları yağarken de ölmek bana hoş gelir.”

Uyku hali, bilincin yarı açık yarı kapalı olması, dış dünya ile bağlantının sınırlı olup dış uyaranların çoğunun hissedilmemesi, saatlerce süren ama gözün kapanıp açılması kadar sürmüş hissi vermesi bakımından ölüme benzetilmiştir.

2.119.2 ok

Beni ölüm okına uğradubdurur gamzen

Delindi nây gibi sorma hâlini cigerün

s.340-g.319-b.3

“Gamzen beni ölüm okuna çarptırıp durmaktadır. Ciğerimin halini sorma ki ney gibi delinmiştir.”

Sevgilinin gamze okları âşığı canından vurduğu için bu oklar ölüme benzetilmiştir. Ciğeri ise yine bu oklar yüzünden delik deşik olmuştur.

2.120 ÖMÜR

Yaşama, yaşayış, hayat demek olan “ömür” kelimesine Necati Bey Divanı’nda bir “ekin”, iki “ip”, bir “kâfile”, iki “libâs”, üç “nakd”, bir “rişte” ve bir zülûf benzetmeleriyle on bir beyitte rastlanmaktadır.

2.120.1 ekin

Çü gördi ‘ömr ekinini sarardı

Orak gibi belin бүkdi karardı

s.97-mersiye-i ester-b.4

“Ömür ekininin sarardığını görünce, orak gibi belini бүktü, kederlendi.”

Ömür, yaptıklarımız ve yapmadıklarımızla, iyi kötü eylemlerimizle ve yaptıklarımızın karşılığını alacak olmamız sebebiyle tarlaya benzetilmiştir.

2.120.2 ip

Düşme zülfünün uzun sevdâsına

Hiç kimse ‘ömr ipin muhkem dimez

s.288-g.233-b.7

“Sevgilinin zülfünün uzun sevdasına sakın düşme. Hiç kimse ömür ipi için sağlam demez.”

Ömür kısalığı, sağlam ve güvenilir olmayışı sebebiyle ip gibi düşünülmüştür. Ömür bir kadının siyah saçlarına sevdalanıp ziyan edecek kadar uzun değildir.

2.120.3 kâfile

Hakkâ budur ki sahn-ı cihân kem konak degül

İllâ ki ‘ömr kâfilesi oturak degül

s.349-g.335-b.1

“Doğrusu cihân meydanı kötü bir konaklama yeri değildir. Mutlaka ömür kâfilesi de yerinde sabit değildir.”

Ömür sürüp gitmesi, insanlarla beraber yol alınması bakımından kâfileye benzetilmiştir. Sürüp giden ömürdür, dünya ise konaklanan bir yerdir.

2.120.4 libâs

O mâha hulle-i rahmet vire Hudâ-yi Ahad

Bu şâha ta ‘ziye için libâs-ı ‘ömr-i ebed

s.107-mersiye-blm7-b.8

“Hüdâ o aya rahmet elbisesi giydirdin. Bu şâha da taziye için sonsuzluk elbisesi giydirdin.”

Ben libâs-ı ‘ömrüm itdüm dest-i hicrân ile çâk

Ah kim kâkülli her gice ‘uryân sarmaşur

s.265-g.194-b.2

“Ben ömür elbisesini hicran eliyle yırttım. Ah ki kâkülli her gece çıplak dolaşır.”

Ömür yaşadıkça yıpranması ve yıpratması, geçici ve herkese göre farklı biçilmiş olmasından dolayı elbise benzetmesiyle kullanılmıştır.

2.120.5 nakd

Zâyi ' olurdı çâr-sû-yı tende nakd-i 'ömr

Sen Yûsuf-ı zemân ile bâzârûm olmasa

s.485-g.546-b.2

“Senin gibi zamanın Yusuf’u ile alışverişim olmasaydı, ten çarşısında ömür nakdim ziyan olup giderdi.”

Para gibi harcanıp tükenmesinden dolayı ömür nakde benzetilmiştir.

Girüp bâzâr-ı 'ışkundan metâ'-i vaslun almadın

Diriğâ 'ömrümün nakdin çürütdi gözlerüm yaşı

s.532-g.615-b.5

“Girip aşk pazarından vuslat metasını almadın. Ne yazık ki gözlerimin yaşı,ömrümün nakdini çürüttü.”

Âşık sevgiliye kavuşma nimetini satın alamamaktan dolayı sürekli gözyaşı döktüğü için ömrünü ağlaya inleye heba edip harcamaktadır.

2.120.6 rişte

İpliğin ağzı ile ıslatdukca ol derzî püser

Rişte-i 'ömrüm olur perverde-i Âb-ı Hayât

s.120-ferd11

“O terzi oğlan, ipliğini ağzıyla ıslattıkça, ömür ipliğim hayat suyuyla beslenmiş gibi olur.”

Ömür kısa olması, çabucak bitip gittiği için güvenilir olmaması sebebiyle dayanıksız bir ipe benzetilmiştir.

2.120.7 zülûf

Mim ağzun dâl zülfün cânum u 'ömrümdürür

Hey elâ gözlüm meded şol mîm ü dâlünden meded

s.175-g.49-b.2

“Mim ağzın canım ve dal zülfün ise ömrüm gibidir.Ey ela gözlüm,o mime benzeyen ağzın ve dal’a benzeyen zülfünden imdad diliyorum.”

Ömür kısalığı ve güzelliğinin gelip geçiciliği bakımından sevgilinin zülûflerine benzer.

2.121. RÎF‘AT

Yükseklik, yücelik, büyüklük ve büyük rütbe demek olan rif ‘at kelimesi bir beyitte “mihir” benzetmesiyle kullanılmıştır.

2.121.1 mihir

*Husrevâ devletünün şem‘ine pervâne güneş
Serverâ rif‘atünün mihrine bir zerre cibâl
s.66-k.16-b.31*

“Ey padişah,saltanatının ışığı için güneş pervanedir.Ey reis, yüksekliğinin güneşi için dağlar bir zerredir.”

Yüksekliği, yücelerde olması sebebiyle güneşe teşbih edilmiştir.Padişahın saltanatı öyle büyük bir ışık saçmaktadır ki, güneşin ışığı bile sönük kalmakta ve onun etrafındagüneş pervane olmaktadır.Onun tahtı öyle yüce bir yerdedir ki, dağlar bile zerre gibi görünmektedir.

2.122 RİYÂ

İkiyüzlülük anlamına gelen riya kelimesi bu Divan’da bir “bâb” ve bir “hırmen” benzetmeleriyle iki beyitte kullanılmıştır.

2.122.1 bâb

*Belî mihrâb-ı ‘ibâdetde iki büküldi
Zahidi gör ki dahi bâb-ı riyâdan geçemez
s.283-g.224-b.5*

“İbâdet mihrabında beli iki büküm olan zahidi gör ki, riyâ kapısından dahi geçemez.”

Divan şiirinde ibadet ve gösterişe düşkün zahidin riyası, buna karşılıkrindin yaratıcıya olan aşkındaki samimiyet ve bu ikisi arasındaki çatışma

sıkça karşımıza çıkmaktadır. İkiyüzlülük demek olan riya, kişiyi haksız biçimde bazı mevkilere de getirdiği için kapıya benzetilmiştir.

2.122.2 hirmen

Bazılar halka olup dâne-i tesbîh sayar
Sôfi ol zühd degül belki riyâ hirmenidir

s.214-g.112-b.4

“Bazıları halka olup tesbih tanesi sayar. Ey sufi, o zühd değil belki ancak riyâ harmanıdır.”

Kendini Allah’a adayıp her türlü zevkten uzak kalmayı zühd sayanlara bir eleştiri vardır. Şâir bu zühd anlayışının aslında riya olduğunu söylemektedir. Bu riya o kadar çoktur ki neredeyse harman kadardır.

2.123 RÛZİGÂR

Sözlükte zaman, devir, dünya, yel anlamlarına gelen bu kelimeye bir “bâğbân”, bir “hançer” ve iki “zalim” insan benzetmeleriyle bu divanda dört beyitte rastlanmaktadır.

2.123.1 bâğban

*Bûstân-ı hüsn içinde sen nihâl-i tâzeyi
Beslemişdür bâğ-bân-ı rûzigâr oğul gibi*

s.541-g.628-b.3

“Güzellik bostanı içinde senin gibi bir taze fidanı, zamanın bahçıvanı oğul gibi beslemiştir”.

Zaman yani dünya, insanlığı büyütüp beslemesi ve olgunlaştırmasından dolayı bahçıvana benzetilmiştir.

2.123.2 hançer

*Kâr itmez oldı hançer-i hûn-rîz-i rûzigâr
Kudret sunalı Husrev-i sahib-kırâna tiğ*

s.49-k.11-b.12

“Allah zafer kazanan padişaha kılıç sunduğundan beri,zamanın kan saçan hançeri fayda etmez oldu.”

Zaman yani devir, kimi zaman mutlu günler göstermesi, kimi zaman da aldatıp arkadan vurması nedeniyle hançere benzetilmiştir.

2.123.3 zalim-gaddar insan

Altına aldı gam ü derd üstüme dönmez felek

Rûzigâr-ı zâlim ü gaddâra ne itdüm ne eyledüm

s.374-g.377-b.5

“Gam ve dert beni mağlup etti, felek üstümde dönmez oldu. Ben o zalim ve gaddar zamana ne yaptım ne eyledim?”

Devir, yani zamane insanların insanlığını unutmuş olması, vefasızlık ve ahlaksızlığın ortalıkta kol gezmesiyle, bu dünya adeta zalim bir insan gibi insanlara zulmeder olmuştur.

2.124 SAÂDET

Sözlük anlamı itibariyle mutluluk demek olan bu kelime Necati Bey Divanı’nda iki “âfitâb”, bir “bâğ”, iki “burc”, iki “güneş”, bir “hemdem”, bir “iksir”, iki “kevkeb”, bir “kuş”, bir “necm”, bir “sehm”, bir “sipihr”, bir “şahbaz”, bir “tac”, üç “taht”, bir “tir” ve bir “top” benzetmeleriyle yirmi iki yerde benzetmeye konu olmuştur.

2.124.1 âfitâb

Ol âfitâb-ı sa’âdetden ayru halk-ı cihân

Kara geyüp sürinür gölgeler gibi bî-cân

s.104-mersiye-blm4-b.1

“O saadet güneşinden ayrı kalan cihân halkı, gölgeler gibi kara giyip takatsiz sürünür.”

Güneş etrafa ışık saçmasıyla, tabiata bereket canlılık getirmesi sebebiyle mutluluğa benzetilmiştir. Padişah etrafa öyle bir neşe ve sevinç bahşeder ki, halk ondan ayrı kalırsa siyah matem elbiselerine bürünür.

2.124.2 bâğ

Haddi gül-zârı ile bâğ-ı sa‘âdet handân

Kaddi şimşâdı ile sebze-i devlet zîbâ

s.99-tercî‘-i bend –blm2-b.2

“Sevgilinin yanağının gülbahçesi ile saadet bahçesi neşeli, boyunun şimşir ağacı ile saltanatının yeşilliği süslüdür.”

Mutluluk sevgilinin yanağının güle, gözünün nergise, saçının sünbüle benzemesi gibi nedenlerle bahçeye benzetilmiştir.

2.124.3 bürc

Gevher-i dürc-i siyâdet melik-i mülk-i kerem

Ahter-i bürc-i sa‘âdet Şeh-i ferhunde hısâl

s.65-k.16-b.15

“Seyyitlik hokkasının incisi, kerem ülkesinin padişahı,saadet burcunun yıldızı, güzel ahlaklı padişah!”

Mutluluk yüce bir duygu olması ve kolay kolay erişilememesi gibi nedenlerle burca teşbih edilmiştir.

Yine günü görecek gözi yok sitârelerin

O mâh-ı bürc-ı sa‘âdet olanı gözlerler

s.243-g.159-b.5

“Yıldızların yine güneşi görecek gözü yok. Onlar o saadet burcunun ayını gözlerler.”

Bilindiği gibi yıldızlar güneşin dünyayı aydınlattığı vakit değil, güneşin batıp ayın doğduğu vakit gökyüzünde kendilerini gösterirler. Bu tabiat hadisesini,şair başka bir sebebe dayandırıp dile getirerek hüsn-i talil sanatı yapmıştır.

2.124.4 güneş

Ey sa‘âdet güneşi dil yüzünü mâh bilür

İşigünü feleke virmezün Allah bilür

s.184-g.64-b.1

“Ey saadet güneşi (olan sevgilim), bu gönül senin yüzünü aya benzetiyor; Allah bilir ki senin eşiğini ben feleğe bile değişmem.”

Güneş, ay ve yıldız gibi göz cisimleri, gökyüzünde görülmeleri, parlamaları ile mutluluk, sevinç ve saadet sembolü olarak algılanmışlardır. Bu sebeple, saadet, güneş ile özdeşleştirilmiştir.

2.124.5 hem-dem

Baht bîdâr ü sa‘âdet hem-dem ü gerdûn muti ‘

Hamdülilah devlet esbâbı müheyyâdur yine

s.91-k.23-b.21

“Baht uyanık, saadet yoldaş ve felek itaatkâr.Çok şükür devletin vasıtaları yine nihayete ulaşmıştır.”

Mutluluk hiç yanından ayrılmaması sebebiyle vefalı bir arkadaşa benzetilmiştir. Bütün iyi şeyler padişaktan yanadır ve onun devlet idaresindeki başarısı için bütün sebepler bir araya gelmiştir,talih ondan yanadır.

2.124.6 iksir

Çün tâc-ı şeref oldı ve iksîr-i sa‘âdet

Hâk-i kademün ‘izzeti başum yüzüm üzre

s.445-g.487-b.8

“Şeref tâcı ve mutluluk iksiri olduğu için ayağının toprağının şerefi başım ve yüzüm üzeredir.”

Mutluluk sarhoş edip büyülemesi sebebiyle iksire benzetilmiştir. Sevgilinin ayağının toprağını yüzüne sürerek mutlu olan insan, iksir içmiş gibi ayakları yerden kesilir.

2.124.7 kevkeb

Görsün kapunda kebkebün izi sa‘âdetin

Gökde müneccim eylesün yıldızı hisâb

s.28-k.3-b.24

“Kapında saadet yıldızının izini görsün. Müneccim gökteki yıldızları hesap etmesin.”

Mutluluk ulaşılmasının zorluğu ve yükseklerde olması sebebiyle yıldız benzetilmiştir. Müneccimlerin gökteki yıldızlara bakarak gelecekte haber vermelerine gerek yoktur.Padişahın yüce kapısında saadet yıldızının izi zaten görünmektedir.

Yüzüm üzre bas kadem kim kebkübün yir eylesün

Ol sa'âdet kevkebi bu hâke te 'sîr eylesün

s.135-müfred67

“Yüzümün üstüne ayak bas ki yıldızın yer etsin. O saadet yıldızı bu toprağa te'sîr etsin.”

Sevgilinin ayağını âşığın yüzüne basmasıyla çıkan iz, onun için saadet veren bir yıldız misalidir. Bu yıldız artık âşığın uğurudur.

2.124.8 kuş

Sa'âdet kuşudur bil 'adl ü dâdı

Du'â yünleridür himmet kanadı

s.8-Nazm-b.1

“Onun adalet ve doğruluğu, yünü dua, kanadı ise gayret olan bir saadet kuşudur.”

Saadet yakalanmasının ve elde edilmesinin zorluğu bakımından kuşa benzetilmiştir. Bu kuşa güç veren,uçmasına yardım eden kanatları değil azmidir.Adalet ve doğruluk ancak tahakkuk ettiği zaman saadetten bahsetmek mümkün olabilir.

2.124.9 necm

Ey gözlerümün aydını vey necm-i sa'âdet

Zulmetde kalubdur dil-i güm-râh esirge

s.464-g.517-b.2

“Ey gözlerimin aydınlığı ve ey saadet yıldızı! Yoldan çıkmış gönül karanlıkta kalmıştır,onu koru!”

Ulaşılmasının zorluğu, ulaşılamayacak kadar yükseklerde olması ve uğur getirmesi sebebiyle saadet, yıldız benzetilmiştir.

2.124.10 sehm

*Gözlerün ‘ayn-ı ‘inâyetdür kime ide nazar
Kirpiğün sehm-i sa ‘âdetdür kime ola nasîb
s.159-g.23-b.2*

“Gözlerin kime baksa inayet kaynağı olur. Kirpiğin kime nasip olsa saadet oku gibi olur.”

Sevgilinin kirpiğinin ok gibi değmesi âşık için büyük bir mutluluk kaynağıdır. Bu nedenle saadet oka teşbih edilmiştir.

2.124.11 sipihr

*Bebekleridürür islâm gözinün ikisi
Hôşâ sipihr-i sa ‘âdetde rûşenân-ı celâl
s.20-kaside-i nat-ı resul-b.48*

“(Hasan ile Hüseyin),İslam’ın iki gözüdür... Ne hoş, kutluluk göğünün iki ulu ışığı!

Mutluluk insanın dünyasını ışığa boğması, ulaşılmasının zorluğu ve yükseklerde olmasından dolayı güneşe benzetilmiştir.

2.124.12 şâh-bâz

*Sa ‘âdet şâh-bâzın koluna al
Segirdüp sağın ile soluna al
s.7-mesnevi-b.20*

“Mutluluğun doğan kuşunu koluna al.Koşup sağın ile soluna al.”

Mutluluk ele geçmesinin zorluğundan dolayı doğan kuşuna benzetilmiştir.

2.124.13 tâc

*Çü devlet benden ola baht yoldaş
Sa ‘âdet tâcı hakkın ola bin baş
s.7-mesnevi-b.19*

“Kutluluk yıldızı senden yana ve bahtın sana yoldaş olursa, eğer bin başın da olsa, saadet tacı senin hakkındır.”

Padişahlık bir insanın hayatında karşı karşıya gelebileceği en büyük saadettir. Taclar da padişahlığın alâmet-i fârikası olduğu için, saadet taca ve tahta teşbih edilmiştir. Beyitte saadet, mutlu olan insanı güzelleştirip onu adeta kutsal bir mevkiye yükseltmiş olduğu için bir taca benzetilmiştir. Saadet mutlu olan insanı güzelleştirip onu adeta kutsal bir mevkiye getiren bir taca benzer.

2.125.14 taht

Sen şehriyârı taht-ı sa ‘âdetde görmege

Gündüz چراغlar yakup isterdi âfitâb

s.28-k.3-b.23

“Güneş senin gibi bir padişahı saadet tahtında görmek için gündüz mumlar yakmak isterdi.”

Taht yüksek ve değerli olması nedeniyle saadet tahta benzetilmiştir. Bu beyitte mum yakarak dilek dileme âdetine de telmih yapılmıştır.

Her seher taht-ı sa ‘âdetde göricek tapunı

Sevinüp göke atar mihr safâdan külehi

s.101-tercî ‘i-bend-blm4-b.3

“Güneş her seher saadet tahtında huzuruna çıkınca, sevinçten külâhını göğe atar.”

2.125.15 tîr

Atıldı tîr-i sa ‘âdet kemân-ı gayretden

Kim ehl-i küfre varup ‘arza kıla îmânı

s.95-k.25-b.25

“Küfür ehline gidip imanı arz etmek için, gayret kemanından mutluluk oku atıldı.”

Mutluluk bir ok hızıyla ansızın insanı gelip bulması ve hedefe ulaşması bakımından oka benzetilmiştir.

2.125.16 top

Sana sunuldu bu meydânda sa ‘âdet topı

Çekmesün kaddini çevgân idüben hasmun emek

s.54-k.12-b.21

“Bu meydanda saadet topu sana sunuldu. Hasmın, boyunu iki büküm ederek boşuna emek çekmesin.”

Gûy ü çevgân denen polo oyununda eğri bir sopa (çevgân) yardımı ile topa (gûy) vurularak hasımla mücadele edilir. Oyunun kazanılması saadet nedeni olduğu için bu oyunda sonucun alınmasında etkili olan top (gûy) ile saadet kavramı arasında ilişki kurulmuştur.

2.126.SABR

Dayanma, katlanma demek olan “sabır” kelimesinin bir “leşker”,bir “metâ” ve bir “nakd” benzetmeleriyle bu Divan’da üç yerde bahsi geçmektedir.

2.126.1 leşker

Bildüğini ‘aklunun ol zülf-i ser-keş tağıdır

Leşkerini sabrumun ol gamze-i hûn-hâr sır

s.260-g.187-b.2

“Aklımın bildiğini o dağınık zülüflü dağıtır. Sabrımın askerini ise o kan döken gamze öldürür.”

Sabır, hem kötülüklerden koruyucu olması,hem de aşk sıkıntıları içinde âşığa güçveren bir kollayıcı olması bakımından askere benzetilmiştir.Sabır sevgilinin gamzesine yenik düşmüş bir askerdir.Artık sevgilinin gamze oklarına karşı âşığıkoruyacak bir güç yoktur.

2.126.2 metâ ‘

Gönlümde nice saklana cânâ metâ ‘-ı sabr

Gamzen bir uğrı turra-i ‘anber-feşân iki

s.493-g.559-b.2

“Ey sevgili, sabır metâı gönlümde nasıl saklansın. Senin gamzen bir hırsız, misk saçan kâkülün ise iki hırsızdır.”

Sabır, âşığa sabretmesi karşılığında sevgilinin aşkını kazandıracak olan bir metadır. Yani sabır gösterecek ve karşılığında sevgilinin aşkınısatın alacaktır.

2.126.3 nakd

*Gül yüzi tağutdı sabrum nakdini bülbul gibi
Nev-bahâr irişdi hengâm-ı cünûnumdur benüm
s.361-g.356-b.2*

“Sevgilinin gül yüzü sabrımın nakdini bülbul gibi dağıttı. İlkbahar erişti, şimdi benim delilik zamanımdır.”

Sabır tükenebilir olması, var olduğu sürece kişiyi güçlü ve hatta bir bakıma üstün kılması sebebiyle paraya teşbih edilmiştir.

2.127 SAFÂ’

Saflık, berraklık, gönül şenliği, kedersizlik, neşe, zevk ve eğlence anlamlarına gelmekte olan “safa” kelimesini Necati Bey Divanı’nda bir “câm”, bir “hân” ve bir “şem” benzetmeleriyle üç yerde zikretmektedir.

2.127.1 câm

*Câm-ı safâ niyâz ile ‘özü-i günâh iken
Tesbih olur riyâ ile şeytân oyuncağı
s.510-g.584-b.4*

“Safa şarabı Allah’a affetmesi niyazı ile içildiği takdirde, günahın özrü olabilirken, tesbih gösteriş ile (çekilirse) şeytan oyuncağı olur.”

Mululuk sarhoş etmesi, ayakları yerden kesmesi, türlü delilikler yaptırması sebebiyle şaraba benzetilmiştir. Şarap mutluluk verdiği için tövbe edilirse affedilebilir bir şeyken, tesbih gösteriş için çekilirse şeytanın işi haline gelebilir. Yani burada niyetin önemi de vurgulanmaktadır.

2.127.2 hân

*Câm-ı ‘ışk olmaz ise derd olsun
Bana hân-ı safâ nevâleleri
s.501-g.571-b.2*

“Aşk kadehi olmaz ise bana safa sofrası nimetleri dert olsun.”

Türlü nimetlerle donatılmış bir sofraya, neşe ve mutluluk verdiği için mutluluk sofraya benzetilmiştir. Bu sofrada aşk şarabı olmazsa, yani tüm nimetler var olup da aşk nimetine ulaşamazsa, diğer hiçbir nimetin kıymeti kalmayacaktır ve dert olacaktır.

2.127.3 şem‘

Ahter-i bürc-i vefâ gevher-i deryâ-yı sehâ

Pertev-i şem‘-i safâ Âsaf-ı yektâ mı degül

s.68-k.17-b.15

“Vefa burcunun yıldızı cömertlik denizinin incisi, mutluluk mumunun ışığı eşsiz Asaf mı değil?”

Mutluluk, ulaştığı yeri aydınlatması ve ışık saçması bakımından muma benzetilmiştir.

2.128 SALTANAT

Sözlükte sultanlık, padişahlık, hükümdarlık; bolluk, zenginlik, şatafatlı hayat anlamlarına gelen “saltanat” kelimesi ile ilgili olarak bir “âsumân”, bir “at”, dört “bâğ”, bir “bôstân”, bir “gülistân”, bir “gülbâr”, bir “hüma” ve bir “serir” olmak üzere onbir beyitte benzetmeye tesadüf edilmektedir.

2.128.1 âsumân

Âsumân-ı saltanat Hân Bâyezîd ol kim anun

Kadri bâğında nice hôrşîd gibi var gül

s.62-k.15-b.19

“Beyazıt Han’ın saltanatının göğü öyledir ki, onun şeref bağında nice güneş gibi güller vardır.”

Saltanat yüce bir merteye olması, geniş bir alana hükmetmesi, hükmü altındakileri koruyup kollayıcı ve kuşatıcı olması bakımından gökyüzüne teşbih edilmiştir.

2.128.2 at

Kani bir sencileyin saltanat atına süvâr

Şeh-i ferhunde-cemâl ü melik-i ferruh-fâl

s.65-k.16-b.26

“Ey yüzü sevinçli ve bahtı açık padişah! Hani senin gibi bir saltanat atının binicisi?”

Saltanat, herkesin üstüne binmesinin mümkün olamayacağı kutsal ve uğurlu bir at gibi düşünülmüş, zafer ve mutluluğu süratle getirmesi bakımından ata benzetilmiştir.

2.128.3 bağ

Pâyuna îsâr için ey serv-i bâğ-ı saltanat

Eylemiş la‘lin tabaklar üzre zer ihzâr gül

s.62-k.15-b.26

“Saltanat bağının servisi senin ayağına saçmak için, gül renkli tabaklar üzerinde altın diye hazırladı.”

Nasıl ki bağ ve bahçelerde nice emeklerle birçok ağaç sebze, meyve yetişiyorsa, saltanatın gücü de uzun yıllar boyunca verilmiş emeklerin sonucudur. Bu bakımdan saltanat, bolluk ve şatafat bakımından da türlü nimetlerin olduğu bir bahçeye benzetilmiştir.

Gelmedi gelmeyiser döneli dölâb-ı felek

Saltanat bâğına kaddün gibi bir tâze nihâl

s.66-k.16-b.27

“Felek dolabı döneli, saltanat bağına boyu senin gibi bir taze fidan gelmedi gelmeyecek.”

Emrûd-şekl olmaz idi ey nihâl-i lutf

Olmasa bâğ-ı saltanatunda semer nişân

s.81-k.20-b.30

“Ey lütuf fidanı, saltanatının bahçesinde maksat meyva olmasaydı, lütuf fidanı armut şeklinde olmazdı.”

2.128.4 bôstân

Sensin cihânda ey gül-i gül-zâr-ı ma‘dilet

Bostân-ı saltanatda bu gün mîve-dâr serv

s.85-k.21-b.29

“Ey adalet gül bahçesinin gülü, bugün saltanat bostanında meyve veren servi sensin.”

Saltanat, bolluk ve şatafat bakımından da türlü nimetlerin olduğu bir bahçeye benzetilmiştir.

Padişahın adaletine ve kararlarında her türlü etkiden azad olmasına servi benzetmesiyle vurgu yapılmıştır. Ayrıca servi meyve vermeyen bir ağaçtır, bu benzetmeyle de padişahın olmazları olduran güçlü yönüne dikkat çekilmek istenmiştir.

2.128.5 gülistân

Hep hâzır oldılar ki gele sohbet eyleye

Ol gül-sitân-ı saltanata kâm-gâr serv

s.85-k.21-b.26

“O bahtiyar servi saltanat gülbahçesine gelip sohbet edecek diye hep hazır oldular.”

Servi ağacının dik ve hazır vaziyette durmasını, sohbet etmeye gelecekler diye hazır ve nazır beklemesi sebebine dayandırmasıyla hüsn-i talil sanatına güzel bir örnek verilmiştir. Saltanat, bolluk ve şatafat bakımından da türlü nimetlere sahip olunması sebebiyle bahçeye benzetilmiştir.

2.128.6 gül-zâr

Gül-zâr-ı saltanatda yetişdi iki nihâl

Bâlîde vü resîde semen-çihre gül- ‘izâr

s.35-k.6-b.23

“Saltanatın gül bahçesinde gül yanaklı, yasemin yüzü büyüyüp gelişmiş iki fidan yetişti.”

Şair, iki fidanla padişahın şehzadelerini kastetmektedir. Saltanat bolluk ve şatafat bakımından da türlü nimetlerin olduğu bir çiçek bahçesine benzetilmiştir.

2.128.7 hümâ

Hümâ-yi saltanatun şeh-perine hayf ve âh

Sarây-i ma'diletün serverine hayf ve âh

s.104-mersiye-blm3-b.8

“Saltanatın hümâ kuşunun kanadına vah yazık! Adaletin sarâyının güneşine vah yazık!”

Bilindiği gibi hümâ kuşu çok yükseklerde uçtuğu söylenen, kanadının gölgesinin değdiği kişiye şans ve uğur getirdiğine inanılan efsânevi bir kuştur. Şans ve uğuru simgelemesi ve yükseklerde olması bakımından saltanat hümaya benzetilmiştir.

2.128.8 serîr

Her dem serîr-i saltanat üzre mukîm olub

‘Ömrün ola bu devr-i felek gibi bî-şümâr

s.36-k.6-b.38

“Her dem saltanat tahtının üstünde oturup ömrün bu felek devri gibi sayısız olsun.”

Saltanat yüksek bir merci olması bakımından tahta benzetilmiştir. Şair, padişaha dünya döndükçe uzayıp giden uzun bir ömür dilemektedir.

2.129 SEHÂ

Sözlükte cömertlik anlamına gelen “sehâ” kelimesi Necâti Bey Divanı’nda bir “âb”, bir “deryâ” ve bir “mühr” olmak üzere üç beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.129.1 âb

Husrevâ itmez isen âb-ı sehân ile meded

Âlemi yaka oda âteş-i âhum şereri

s.101-tercî-i bend-bölüm3-b.10

“Ey padişah, cömertlik suyun ile âleme yardım etmezsen, âh ateşimin kıvılcımı tüm cihânı ateşe verir.”

Padişahın cömertliği, bahsettiği lütuflar sayesinde tüm cihân halkına hayat verip canlandıracak bir su gibidir.

2.129.2 deryâ

Ahter-i bürc-i vefâ gevher-i deryâ-yı sehâ

Pertev-i şem‘-i safâ Âsaf-ı yektâ mı degül

s.68-k.17-b.15

“Vefa burcunun yıldızı cömertlik denizinin incisi, mutluluk mumunun ışığı, eşsiz Asaf mı değil?”

Cömertlik çokluğu, bolluğu, genişliği, sayısız zenginlikler içermesi bakımından denize benzetilmiştir.

2.129.3 mühr

Göricek taht-ı şerefde seni Belkıs-i cihân

Didi uş mühr-i sehâ ile Süleymân-ı kerem

s.70-k.18-b.12

“Seni cihân Belkıs’ı şeref tahtında görünce ‘İşte cömertlik mührü ile cömertlik Süleyman’ı dedi.”

Cömertlik vasfı padişahın en üstün ve en önemli özelliğidir ki, adeta onu simgeleyen bir mühür gibidir. Yaptığı icraatlara cömertlik mührünü vurur.Bu mühürle de padişah ve Süleyman peygamber arasında ilinti kurulmuştur.

2.130 SENÂ

Övgü, övüş demek olan “senâ” kelimesi bu Divan’da bir beyitte “güher” benzetmesiyle kullanılmıştır.

2.130.1 güher

Necâtî nazm idegör sen senâ güherlerini

Ki saldı kâfiyeye genc-i şâyegân hançer

s.39-k.7-b.38

“Ey Necati, sen övgü incilerini (söz ipine) diziver. Çünkü hançer redifi kafiyeyle şayegân hazinesi saldı.”

Necati Bey şâyetgân sözcüğünü Hüsrev Perviz'in hazinesi dışında “kafiyelerde revî harfinden sonra tekrarlanan zamir veya edat” anlamını iham-ı tenâsüp yoluyla kullanmak suretiyle sanat veya söz oyunu yapmaktadır. Şairin padişaha övgü dolu sözleri, bulunmazlığı, eşsiz oluşu, değerli oluşu sebebiyle inciye benzetilmiştir.

2.131 SEVDÂ

Aşk, sevgi; aşırı sevgiden doğan bir çeşit hastalık; istek,heves,arzu anlamlarına gelen “sevda” kelimesini bu Divan'da bir beyitte “zincir” benzetmesiyle görmekteyiz.

2.131.1 zencîr

Zülfünün zencîr-i sevdâsın tolayup boynuna

Şehr-i hüsnün cerr ider dîvâneler gördün mi hiç

s.169-g.39-b.2

“Zülfünün sevdasının zincirini boynuna dolayıp, güzellik şehrini gezen divaneler hiç gördün mü?”

Sevdaya düşenin, ne yapacağını bilmez halde orda burda gezinmesi, tıpkı bir esir gibi âşığı maşuka mahkum etmesi,sürekli onun peşinde dolanması sebebiyle sevda âşığın boynuna dolanmış bir zincire benzetilmiştir.

2.131 SEVGİ

Sözlükte, insanı bir şeye veya bir kimseye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelten duygu anlamına gelen “sevgi” kelimesi, bu Divan'da bir beyitte “rişte” benzetmesiyle kullanılmıştır.

2.131.1 rişte

Mihnet-i hecrün ile çarh iki bükçükce belüm

Sevgünün riştesi dahi beter olur muhkem

s.360-g.355-b.4

“Felek ayrılık acısı ile belimi ikiye büktükçe, sevgi ipi daha da sağlamlaşır.”

Sevgi âşığı maşuka sımsıkı bağlamasından dolayı ipe benzetilmiştir. Ayrılık acısı âşığı uzaklaştırmak şöyle dursun, sevgisini daha da körüklemektedir. Aşk alevlendiren özlemdir, kavuşabilme arzusudur; kavuşmak değildir.

2.132 SÖZ

Necati Bey Divanı’nda “söz” kelimesini bir “gevher”, bir “güher”, bir “şeker” ve bir “Yusuf” benzetmeleriyle dört beyitte kullanılmıştır.

2.132.1 gevher

Nâ-resîdem severem diyene tınmaz gûyâ

Dahi söz gevheri ol hokka-dehenden çıkamaz

s.287-g.231-b.5

“O ter ü taze sevgilim, “seni seviyorum” diyene aldırış etmez. Çünkü söz cevheri onun hokka gibi küçücük ağızından çıkamaz.”

Söz değerli ve güzel olup, insanları etkilemesi sebebiyle inciye benzetilmiştir. Ağız hokkaya, söz de o hokkanın içerisinde sakana inciye benzetilmiştir.

2.132.2 güher

Hâlûmi eşküm didi gûş eyle gûş

Söz güherdür pâdişâhum söz güher

s.247-g.164-b.4

“Gözyaşım halimi ıst dedi. Söz incidir padişahım, söz incidir.”

Söz, çok değerli oluşu, nice merhalelerden geçerek ortaya çıkması, insanları güzelliğiyle etkilemesi bakımından inciye benzetilmiştir.

2.132.3 şeker

Gül-be-şekkerdür Necâtî bu gazel dirsen nola

Kim şekerdür sözlerüm gül-berg-i handândur lebün

s.334-g.310-b.6

“Ey Necâtî, bu gazel gülbeşekerdir dersen ne çıkar? Zira benim sözlerim şeker,senin dudağın ise gülen gül yaprağıdır.”

Söz, tatlı ve latif olması, işiten kişinin dimağında hoş tatlar bırakması bakımından şekere benzetilmiştir.

2.132.4 Yûsuf

Söz Yûsufını müşg ile tartardı Necâtî

Kıymet kosa sarrâf-ı cihân bu güher üzre

s.438-g.479-b.7

“Cihân sarrafı bu mücevhere değer biçecek olsa, Necâtî bu söz Yusuf’unu misk ile tartardı.”

Söz, güzelliği ve hiç söylenmemişlik ve duyulmamışlık bakımından bâkir olması, dilden dile yayılması gibi nedenlerle Hz.Yusuf’a benzetilmiştir. Ayrıca Yusuf peygamberin köle pazarında tartılarak satılmasına da küçük bir imada bulunulmuştur.

2.133 SŪHÂN

Söz ve lakırdı demek olan bu kelimeye bir beyitte “selsebil” benzetmesiyle rastlanmaktadır.

2.133.1 selsebil

Selsebîl-i suhânüm böyle revân görür ise

Akup ağzı suyu tahsîn ide Selmân ü Kemâl

s.66-k.16-b.40

“Söz ırmağım böyle akarsa Selman ve Kemâl ağzının suyu akarak (özenerek) beni takdîr eder.”

Söz yani şiir, coşkunlukla söylenmesi, tabiata canlılık yeşillik getirerek hayat verici olması gibi nedenlerle ırmağa benzetilmiştir.

2.134 ŞEREF

Büyüklik,yükseklik,ululuk;övünme,üstünlük anlamlarına gelen şeref kelimesini şair bir “bure”,bir “gök” ve bir “tâc” benzetmeleriyle üç beyitte zikretmektedir.

2.134.1 bürc

Bürc-i şerefde ahter-i kadri ki ide tulû‘

Görinür âfitâb nite kim sühâ seher

s.44-k.9-b.23

“Şeref burcunda itibar yıldızı doğunca, seher vakti güneş süha yıldızı gibi görünür.”

Şeref, yükseklik ve yücelik bakımından ve kişiyi bir zırh gibi koruması nedeniyle burca benzetilmiştir.

2.134.2 gök

Düşürdi ise felek yedi kevkebin birisin

Şeref göğünde kalanın müdâm eylesün

s.106- mersiye blm7-b.5

“Felek yedi yıldızdan birini düşürdü ise de şeref göğünde kalanı dâim eylesin.”

Şeref yüksekliği sebebiyle göğe benzetilmiştir.

2.134.3 tâc

Çün tâc-ı şeref oldı ve iksîr-i sa‘âdet

Hâk-i kademün ‘izzeti başum yüzüm üzre

s.445-g.487-b.8

“Şeref tâcı ve mutluluk iksiri olan ayağının toprağının izzeti başım yüzüm üzredir.”

Şeref insan için en kıymetli değer oluşu ve hep baş göz üstünde oluşundan dolayı tâca benzetilmiştir.

2.135 ŞEVK

Şiddetli arzu, keyif, neşe, sevinç anlamlarına gelen “şevk” kelimesini Necati Bey Divanı’nda iki “nar”, bir “od” ve bir “ud” benzetmeleriyle dört beyitte görmekteyiz.

2.135.1 nâr

Câm-ı ‘ışkundur dem-â-dem sırrımı fâş eyleyen

Nâr-ı şevkundur hemîşe gözlerüm yaş eyleyen

s.384-g.393-b.1

“Sırrımı sürekli ortaya çıkaran aşk kadehidir. Gözlerimi her zaman yaş içinde bırakan arzunun ateşidir.”

Arzu yakıcılığı sebebiyle ateşe benzetilmiştir. Aşk şarabından içende ne sır kalır ne gizli bir şey. Onu içen aşkını nasıl gizli tutabilir ki? Bu şaraptan içtikçe arzunun ateşi de âşığı yakacaktır.

Eridüm nâr-ı şevkünden göziüm ağlar gönül handân

Hemân ol şem‘a döndüm kim güler kendü ziyanına

s.467-g.522-b.5

“Arzunun ateşinden eridim, gözlerim ağlar gönlüm güler. Neredeyse kendi ziyanına gülen muma döndüm.”

Âşık sevgiliye ulaşmak arzusunun ateşiyle mum gibi yanıp erise de, gözleri hep ağlar görünse de, aslında kendi durumundan memnun, gönlü mesrurdur. Burada divan şiirindeki sevgiliden ayrı kalmaktan dolayı şikâyetçi görünen, ama aslında sevgiliye kavuşmayı istemeyen âşığın paradoksal halini görmek mümkündür.

2.135.2 ôd

Ma‘şûka gönlin egmedi Ferhâd egerçi kim

Mûm eyler idi şevki odı seng-i hâreyi

s.508-g.581-b.3

“Sevgilinin arzusunun ateşi sert kayayı mum eylese de, Ferhad sevgiliye gönlünü eğmedi.”

Sevgiliye kavuşma arzusu âşığı yaktığı için ateşe benzetilmiştir. Âşık Ferhat, sevgilinin aşkıyla kayaları mum gibi eritecek bir ateşle yansa da, sevgiliye boyun eğmeyecek derecede de gururludur.

2.135.3 ûd

Mızrâb-ı ûd-ı şevk iken bülbülün dili

İşkum Zebûrını okuyamaz dili çalar

s.226-g.133-b.3

“Bülbülün dili arzu udunun mızrabı iken, aşkımın ilahisini okuyamaz, dili karışır.”

Arzu yani aşk hasreti, söylenip dinlenmesi, nağmelere dökülmesi sebebiyle uda benzetilmiştir. Bülbül aşk ateşini serbestçe rahat rahat anlatır durur da, aşk kitabının kanunlarını söylemeye gelince dili sürçer, rahatça söyleyemez.

2.136 ŞEVKET

Büyüklik, heybet (padişahlar için kullanılırdı) anlamına gelen “şevket” kelimesini şair bir beyitte “han” benzetmesiyle kullanmıştır.

2.136.1 hân

Ey hân-ı şevketine hüma-yi zafer mekes

Vey bâz-ı himmetine cihân kem-terîn şikâr

s.41-k.8-b.19

“Ey. zafer hüması yüceliğinin sofrasındaki bir sinek olan (padişah) ve himmetinin doğan kuşuna cihânın en aşağılık bir av olduğu (padişah)!”

Ulu padişahlar yanındaki insanlara zengin sofralar açarlar. Bu sebeple şevket ululuk, heybet, padişahlara yakışan azamet sofrası ile özdeşleştirilmektedir.

2.137 ŞİVEN

Matem, yas, inleme, sızlanma anlamlarına gelen “şiven” kelimesine bir beyitte “hâne-gâh”benzetmesiyle rastlamaktayız.

2.136.1 hâne-gâh

Şol kadar zârîliğ itdüm kim cihân bünyâdını

Hânekâh-ı şiven ü eyvân-ı mâtem sandılar

s.191-g.74-b.2

“O kadar ağlayıp inledim ki, cihân binasını yas ve matem köşkü sandılar.”

Şair âşığın yasını büyüklüğü ve çokluğundan dolayı köşke benzetmiştir. O köşkte o kadar çok ağlayıp inlemiştir ki, adeta bir matem evine dönüşmüştür.

2.138 ŞÖHRET

Sözlükte, ün, ad ve san demek olan “şöhret”, Divan’da iki beyitte “afet” benzetmesiyle kullanılmıştır.

2.136.âfet

Şöhret âfetdür dimişler dün garîbündür gönül

Dûd-ı âhı sâye-i şebde nihân itmek gerek

s.339-g.317-b.5

“Ey gönül; dün şöhret afettir demişlerdir. Onun için, yüreğinden çıkıp gökyüzüne doğru yol alan garibin ah dumanlarını gecenin gölgesi altında gizlemen gerekiyor.”

Şöhret kendini bilmeyen, kibir gösterip böbürlenerek insanları ne oldum delisine çeviren,hatta manevi anlamda yıkıma uğratan bir felakettir.Ayrıca bu anlamdaki hadise de telmih vardır.

Şöhret âfetdür gözet satrenci kim

Şehden ayruğa gelür mi şâh-mât

s.162-g.28-b.3

2.139 TAB‘

Sözlükte, tabîat, huy, yaratılış; mühür, damga basma anlamlarına gelen tab‘ kelimesi Necati Bey Divanı’nda bir “bülbul”, bir “cevher”, bir “gavvâs”, bir “enfâs-ı mesîha”, bir “meşşâta”, bir “tûtî” olmak üzere altı beyitte benzetmeye konu olmuştur.

2.139.1 bülbul

Bülbul-i tab ‘-ı hoş-elhânuma ahsent ki olur

Nagâmâtı ile gülistân-ı cihân mâlâmâl

s.66-k.16-b.41

“Şairlik mizacımın bülbülünün hoş nağmeleriyle cihân gül bahçesi baştanbaşa dolar.”

Bülbülden hoş nağmeler husule gelmesi gibi şairin şairlik mizacından da hoş sözler çıkması sebebiyle, şairin şiir söyleme kabiliyeti bülbüle benzetilmiştir.

2.139.2 cevher

Şahâ Necâtî gevherünün tab ‘ı cevheri

Dizdi beyâz kâğıda lü ‘lü-yi bî-şümâr

s.36-k.6-b.35

“Ey padişah, mücevher gibi olan Necâtî’nin şairlik mizacının cevheri beyaz kağıda sayısız inci dizdi.”

Şairin şairlik kabiliyeti değerli ve eşsiz olması ve inciye benzeyen sayısız sözü barındırmasından dolayı mücevhere benzetilmiştir.

2.139.3 gavvâs

Medhûn sefînesin donadurken bu bahrde

Gavvâs-ı tab ‘ bir gazel-i ter ider nişân

s.82-k.20-b.36

“Yaradılış dalgıcı bu denizde övgü gemisini donatırken, yeni bir gazel ortaya koymayı gâye edinir.”

Şairin şiir söyleme yeteneği, nice incilerin saklı olduğu denizden, en değerli incileri bulup çıkaran bir dalgıça benzetilmiştir. Güzel bir söz incisini bulup çıkarmak güzel bir şiir söylemeye benzer. Dolayısıyla şair, divan şiirinde iyi bir dalgıç olarak telakki edilir.

2.139.4 enfâs-ı mesîhâ

Keff-i dür-bahşî kifâyetde hemân dest-i Kelîm

Tab ‘-ı gevher-zâsı enfâs-ı Mesîhâdur yine

s.91-k.23-b.15

“İnci saçan eli yeterlilikte neredeyse Musa’nın eli gibidir. İnci saçan şairlik mîzâcî Îsâ’nın nefesidir.

İsa peygamberin nefesiyle ölüleri dirilttiği şeklindeki bir mucizeye sahip olduğu bilinmektedir. Şair de İsa'nın nefesi gibi söze hayat vermektedir. Dolayısıyla şairin şiir söyleme kabiliyeti İsa'nın hayat veren nefesi gibidir.

2.139.5 meşşâta

Yaraşur dinse Necâtî tab 'ına meşşâta kim

Bir gelincikdür hayâl elfaz anun tezyînidür

s.249-g.167-b.10

“Ey Necâtî senin şairlik mizacın için gelin süsleyici dense yeri vardır. Hayal bir gelinciktir, lafızlar da onun süsüdür.”

Şairin şiir söyleme kabiliyeti hayali lafızlarla süsleyen bir süsleyicidir. Gelin süsleyicisi nasıl ki gelini türlü maharetlerle süsleyip allayıp pullayıp kalabalık içine çıkmaya hazırlıyorsa, şair de aklından geçirdiği hayalleri süslü lafızlarla topluluk içinde dillendirmektedir.

2.139.6 tûtî

Şekker-i şükrün ile âyîne-i lutfundan

Tûtî-i tab ' söze başlamaga buldı mecâl

s.66-k.16-b.38

“Senin şairlik mizacının papağanı, şükrünün şekeri ile lütfunun aynasından söze başlamaya mecal buldu.”

Nasıl ki papağanlar Allah tarafından konuşabilme mizacı ile yaratılmış kuşlarsa, şairin şiir söyleme kabiliyeti de Allah vergisi olması bakımından papağana benzetilmiştir.

2.140 TA'N

Sözlükte sövme, yerme ve ayıplama demektir. Necati Bey Divanı'nda “ok” ve “taş” benzetmeleriyle iki beyitte zikretmiştir.

2.140.1 ok

Dem-be-dem hâsidlerün ta 'nı okın men ' itmege

Dâğ-ı mihnet sînemün üstinde kalkandur bana

s.149-g.8-b.5

“Kıskançlardan sürekli gelen kınama okunu bertaraf etmek için, sinemin üstündeki dert yarası bana kalkandır.”

Kıskanç insanların, çekemeyenlerin kınayıcı sözleri ve davranışları, âşığı yaralaması bakımından oka benzetilmiştir.

2.140.2 taş

Zihî kıla ki bürc-i sipihr-i nüh-tûya

Hemîşe ta ‘ne taşını atar nîgeh-bânı

s.96-k.25-b.30

“(Bunlar) ne hoş, ne güzel kalelerdir ki; onların gözeticisi (olan Allah), (dokuz) katlı feleğin burcuna sürekli olarak kınama taşlarını fırlatıyor.”

Kıskanç insanların, kem gözle bakanların, kınayıcı ve azarlayıcı sözleri ağır ve yaralayıcı olduğu için atılan taşla benzetilmiştir. Necati bu beyitte göktaş düşmesi olayını, Allah’ın gökyüzü kalesine kınama taşları göndermesi gibi göstererek hüsnütalil yapıyor.

2.141 TEDBÎR

Sözlük anlamı itibariyle bir şeyi temin edecek veya önleyecek yol, çare demektir. Şair Divanı’nın bir beyitinde “tîr” benzetmesiyle kullanmıştır.

2.141.1 tîr

Diyâr-ı cûdı vü iklîm-i lutfî

İdübdür tîr-i tedbîrin musahhar

s.47-k.10-b.23

“(Senin) tedbirinin oku cömertlik diyarını ve lütuf ülkesini emre âmâde kılmıştır.”

Savaş için hazırlanırken silahlanma ön plana çıkar. Yani bir bölgeyi ele geçirmek üzere açılan savaş için en önemli tedbir etkili silahlara sahip olmaktır. Bu nedenle, savaşlarda en etkili silah olarak kullanılan ok, tedbir ile eşleştirilmiş; soyut bir kavram olan “tedbir” ok ile müşahhas bir varlıkla tasvir edilmiştir.

2.142 UZLET

Sözlükte bir yana çekilip kendi kendine tenhada yaşama demek olan “uzlet” kelimesi bu eserde bir beyitte “kûh” benzetmesiyle kullanılmıştır.

2.142.1 kûh

‘İzzet-i dünyâdan ise kûh-ı ‘uzlet yigcedür

Vasl-ı Husrevden gam-ı Ferhâd yigdür ey habîb

s.120-kıta 8-b.1

“Ey sevgili, yalnızlık dağı dünyanın makam ve mevkisinden iyidir. Ferhad’ın çektiği gamı çekmek de Husrev’e kavuşma mutluluğundan daha iyidir.”

Yalnızlık tıpkı bir dağ başı ıssızlığını çağrıştırdığı için yalnızlık dağa benzetilmiştir. Yalnızlık da gam çekmek de şikâyet edilecek şeyler değil, bilakis âşışın mutluluğuna vesiledir.

2.143 ÜMÎD

Umut ve umma demek olan bu kelimeye Necati Bey Divanı’nda bir “bâğ”, bir “çerağ”, bir “çeşm”, bir “gül”, bir “kişt”, bir “hilal” ve bir “serv” benzetmeleriyle yedi beyitte rastlanmaktadır.

2.143.1 bâğ

Ümîd bâğına yagmaga feth yağmuru

Olubdur ebr kefi berk tîğ-ı rahşânı

s.95-k.25-b.12

“Ümid bağına fetih yağmuru yağması için eli bulut, parlak kılıcı ise şimşek olmuştur.”

Ümit, ekilip biçilmesi yani emek verilip ürün alınmasının umulması sebebiyle bahçeye teşbih edilmiştir.

2.143.2 çerâğ

Birazcuk egleni dur gitme ey çerâğ-ı ümîd

Ki bir garîb-i belâ-keş bu gün müsâfir olur

s.250-g.169-b.5

“Ey umut ışığı, birazcık oyalanadur gitme!Ki bu gün bir belâ çeken garip sana misâfir olmuştur.”

Ümit, bir nebze olsun insanın içini aydınlatmaya vesile olduğu için ışığa benzetilmiştir.Şair ümit ışığından medet ummaktadır.İstediğine henüz kavuşamasa bile, bunu ümid etmek bile içini aydınlatmaktadır.

2.143.3 gül

Açıldı nefha-i ahkâm ile gül-i ümîd

Açıldı pertev-i İslâm ile harâm ü halâl

s.17-kasîde-i na‘t-i resûl-b.6

“Hükümlerin esintisiyle ümid gülü açıldı.İslam’ın ışığı ile helal ile haram ayrıldı.”

Ümid her gün yeniden tazelenip bir gül misali açılması sebebiyle güle benzetilmiştir.

2.143.4 kışt

Rahm umarsam nola kim kışt-i ümîdi ‘âlemün

Himmetün emtârı ile sebz ü mutarâdur yine

s.92-k.23-b.25

“Merhamet umarsam nola ki, âlemin ümit tarlası yardımının yağmurlarıyla yine yeşil ve tazedir.”

Ümit, ekilip biçilmesi yani emek verilip ürün alınmasının umulması sebebiyle tarlaya teşbih edilmiştir.

2.143.5 serv

Serv-i ümîde irmez eli şol kimesnenün

Bâlâ-yi dâst şîvelerini belâ bilür

s.198-g.87-b.4

“Uzun boylu sevgilinin nazlarını belâ bilen kimsenin, ümit servisine eli ulaşamaz.”

Ümit sürüp gitmesi ve kötü düşüncelerden azad olması sebebiyle serviye benzetilmiştir. Sevgilinin nazını cefasını bela bilen kimse aşktan medet ummasın demek istemektedir.

2.144VASL-VİSAL-VUSLAT

Sözlükte ulaşma, bitişme ve sevgiliye kavuşma anlamlarına gelmektedir. Necati Bey Divanı'nda bir“bâğ”, bir “bahar”, bir “bayram”, bir “bezm”, bir “câm”, bir “genc”, bir “havf u hatar”, üç “ıyd”, bir “metâ”, bir “meydân”, bir “safâ”, bir “şeker”, iki “şerbet”, bir “zülâl” benzetmeleriyle on yedi beyitte kullanılmıştır.

2.144.1 bâğ

Gösterdi bâğ-ı vasldan ol serv-kad kenâr

Didi Necâtî ahır olacak sana budur

s.194-g.79-b.7

“O servi boylu sevgili, kavuşma bahçesinin kenarını gösterdi ve ‘Ey Necâtî, sonunda başına gelecek budur’, dedi.”

Nasıl ki meyve, sebze ya da çiçek elde etmek için bir bahçe ekilip biçilir, yani emek verilir ve istenilen ürünlere kavuşulursa, sevgiliye kavuşmak için de bir bahçeye emek verircesine emek verilir.Bu nedenle kavuşmak emek verilen bir bağa benzetilmiştir.

2.144.2 bahâr

Fürkât diyârının en eyüsidürür melâl

Vuslat bahârının nitekim en kemi ferah

s.171-g.43-b.4

“Melâl (hüzün) ayrılık diyarının en iyisi; ferah (sevinç ve neşe) ise vuslat (kavuşma) baharının en kötüsüdür.”

Bahar, dünyaya sevinç güzellik, neşe ve aydınlık getirmesi gibi, sevgiliye kavuşmak da âşğın hayatına ferahlık ve sevinç getirir. Bu nedenle kavuşmak bahara benzetilmiştir.

2.144.3 bayrâm

Mâh-ı şa‘bân ü berât-ı hüsn kadrin bilemez

Fürkât ile vuslatın bayramın oruc eyledi

s.518-g.596-b.6

“Şaban ayı ve güzellik beratının kıymetini bilemeyen o sevgili, ayrılık acısı ile kavuşma bayramını oruç günü haline getirdi.”

Yıllarca hasret kalınan sevgilinin vuslatına nail olmak, âşık için bayram günü gibi neşeli ve coşkuludur. Ayrılık günleri de sevgiliden mahrumiyetdemek olduğu için türlü nimetlerden uzak kalınan oruç günleri gibidir.

2.144.4 bezm

Bezm-i vashunda câm-ı lâ‘lünden

Bu Necâtî şarâb-ı nâb özler

s.205-g.98-b.7

“Ey sevgili, bu Necati senin vuslatının meclisinde dudağının kadehinden saf şarap içmeyi özler.”

Âşık ile mâşuk daha çok eğlence meclislerinde biraraya geldikleri için, vuslat (kavuşma, buluşma) meclis (bezm) ile özdeşleştirilmiştir.

2.144.5 câm

Câm-ı vasl olmaz ise fürkât humârı öldürür

Hâlûmi billahi din ol gözleri mestâne

s.470-g.525-b.7

“Kavuşma şarabı olmazsa ayrılık şarabı öldürür. O gözleri sarhoşa halimi mutlaka anlatın.”

Kavuşma mutluluğu tıpkı şarap gibi kendinden geçercesine bir sarhoşluk hali verdiği için kadehe benzetilmiştir.

2.144.6 genc

Çün visâlün gencine cây itmez idün dostum

Ne idi dil ma‘mûresin cevrunle vîrân eylemek

s.326-g.296-b.2

“Kavuşma hazinesine mevki vermezdin. Gönül şehrini eziyetlerinle viran etmek denerdir?”

Kavuşmak âşık için en az hazineler kadar değerlidir. Bilindiği gibi hazineler viranelerde gizlidir. Âşığın gönlü de böyle bir hazineyi saklayan viran bir şehir gibidir.

2.144.7 havf u hatar

Fürkâtün derd ü belâdur vuslatun havf u hatar

Çâr-sû-yi ‘ışka gelsün derd alan derd üstine

s.447-g.490-b.3

“Ayrılığın dert ve belâdır, kavuşmak ise korku ve tehlikedir. Dert üstüne derdi olan aşk çarşısına gelsin.”

Kavuşmak âşığın çokça arzu ettiği bir şey olmakla beraber aynı zamanda nelerle karşılaşacağını bilemediği için korktuğu bir andır. Ayrılık da kavuşmak da yerine göre âşığa derttir.

2.144.8 îd

Ka‘be-i der-gâhda kimdür Necâtî dir isen

Îd-i vasla cân virici ya‘nî kim kurbân-ı dôt

s.164-g.30-b.6

“Ey Necâtî, Kâbe’nin kapısındaki kimdir diye sorarsan, kavuşma bayramına can veren yani, sevgilinin kurbanıdır.”

Yıllarca hasret kalınan sevgiliye kavuşmak, âşık için bayram günü gibi neşeli ve coşkuludur. Ayrılık günleri de türlü nimetlerden uzak kalınan oruç günleri gibidir.Beyitte âşık tıpkı kurban bayramlarında Kâbe’de kesilen kurbanı benzetilmiştir.Bu kurban bayramı değil,sevgiliye kavuşmak uğruna canını vererek kurban olan âşığın bayramıdır.

Zahidâ bu ‘ışkdan ‘âşıklara maksûd ne

Îd-i vaslairişüp cânını kurbân eylemek

s.326-g.296-b.7

“Ey zahid, âşıkların bu aşktan maksadı nedir? Kavuşma bayramına erişip, canını kurban eylemek midir?”

2.144.9 metâ‘

Girüp bâzar-ı ‘ışkundan metâ‘-i vaslun almadın

Dirîğa ‘ömrümün nakdin çürütdi gözlerüm yaşı

s.532-g.615-b.5

“Aşk pazarından girip kavuşma metâsını almadın. Yazık ki gözlerimin yaşı ömrümün nakdini çürüttü.”

Kavuşmak sevgiliden bir buse karşılığında âşığın canını vermesinden dolayı metaya benzetilmiştir. Âşık kavuşma metasını elde edemeyince, ağlamakla ömrünü tüketmiştir.

2.144.10 meydân

Meydân-ı visâlünde salınmağa ‘âşıklar

Bayrâm-ı cemâlünde zülfün resen olmuşdur

s.257-g.182-b.4

“Kavuşma meydanında âşıkların salınması için, senin yüzünün bayramında zülfün ip olmuştur.”

Sevgiliye kavuşmak âşık için bayram gibidir. Ayrıca vuslat da bayrama benzetilir. Bayram günlerinde şehrin meydanında eğlenceler tertip edilir; salıncaklar kurulur, oyunlar oynanır. Bu sebeple vuslat, bayram eğlenceleri yapılan meydana teşbih edilmiştir.

2.144.11 safâ

Safâ-yi vaslını dâ‘im anar belâ-yi firâk

Havâ-yi cenneti nâr-ı cahîm ider ta ‘rif

s.311-g.270-b.3

“Ayrılık belâsı kavuşmanın mutluluğunu dâimâ anar. Cennet arzusunu cehennem ateşi belirler.”

Sevgiliden ayrı kalarak türlü eziyet çeken âşık için kavuşmak sefadır. Ayrılık öyle bir belâdır ki,içine düşen sürekli kavuşma anını anar.Tıpkı cehennem ateşinde kavrulanan sürekli cenneti yad etmesi gibi.

2.144.12 şekker

Şekker-i vasluna hicrân ağusun katma şehâ

Yohsa ol şerbet ile ey nice sultân ezilür

s.269-g.199-b.6

“Ey padişah, o tatlı kavuşmaya ayrılık zehrini katma. Yoksa nice sultan o şerbet ile ezilir.”

Sevgiliye kavuşmanın tadı âşığa şeker gibi tatlı gelir. Kavuşma-ayrılık,tatlı-zehir kelimelerini aynı beyit içinde kullanarak tezat sanatı yapmıştır.Ey sevgili,kavuşmanın mutluluğu içinde en tatlı zevklere gark olmuşken, beni ayrılık acısıyla zehirleme demek istemektedir.

2.144.13 şerbet

Ey harîm-i haremün dâr-i şifâ her derde

Şerbet-i vasl ile iriş dil-i bîmâra meded

s.174-g.47-b.5

“Ey haremi her derdin şifa evi olan, kavuşma şerbeti ile hasta gönle şifa ulaştır.”

Kavuşmak âşığın hayatına öyle renk ve tat verir ki, sevgiliye kavuşan, çok leziz bir şerbet içmiş gibi olur.

Nicesi yanmaya gayret odına pervâne kim

Karşısında şerbet-i vasl ile ‘ayş eyler mekes

s.295-g.245-b.5

“Niceleri gayret ateşinde yanmak için pervane olurken, karşısında sinek kavuşma şerbeti içer.”

2.144.14 zülâl

Fürkât susuzlarını kandur zülâl-i vasla

Çünkü geçer bilürsin su gibi hüsn çağı

s.504-g.574-b.6

“Ayrılık susuzlarını kavuşmanın tatlı suyuna kandır. Çünkü bilürsin, güzellik çağı su gibi geçer.”

Sevgilinin vuslatına ermek, tıpkı temiz saf sudan kana kana içmek demektir. Ey sevgili,nasıl bu gençlik güzellik su gibi akıp gidecektir.Bari ayrılık yüzünden gönülleri susamış olanlara,kavuşma suyunu doya doya içir.

2.145 VEFÂ

Sözünde durma, sözünü yerine getirme; dostluğu devam ettirme, yetişme, yetme, kâfi gelme anlamlarına gelen “vefa” kavramı ile ilgili olarak bu Divan’da bir “bâzâr”, bir “beydâk”, bir “bürc”, iki “bûy”, iki “gül”, iki “kûy” ve bir “şîve” olmak üzere on beyitte benzetme yapılmıştır.

2.145.1 bâzâr

Vefâ bâzârının gevher-fürûşı

Cefâ kâşânesinin bâde-nûşı

s.11-nazm

“Vefâ pazarının mücevher saçanı, cefa köşkünün şarap içeni!

Aşığın, sevgilinin aşkını almak karşılığında canını satması bir vefa göstergesi olarak görüldüğü için vefa pazara benzetilmiştir.

2.145.2 beydak

Sürdün ruh-i yâr üzre vefâ beydakın ey hâl

Murg-ı dil-i miskine eger dâne degülsen

s.324-g.293-b.4

“Ey ben, eğer miskin gönül kuşuna dane değilsen, sevgilinin yanağı üzerine vefâ piyonunu sürmüş olmalısın.”

Vefa çokluğu sebebiyle beydaka yani bir satranç taşı olan piyona benzetilmiştir. Çünkü piyon satranç oyununda diğer taşlardan daha çoktur.

2.145.3 bürc

Ahter-i bürc-i vefâ gevher-i deryâ-yı sehâ

Pertev-i şem‘-i safâ Âsaf-ı yektâ mı degül

s.68-k.17-b.15

“Vefa burcunun yıldızı, cömertlik denizinin mücevheri, mutluluk mumunun ışığı, eşsiz bir vezir değil mi?”

Vefa duygusu yüksek, yüce bir haslet olması sebebiyle burca benzetilmiştir.

2.145.4 bûy

Müsâfirdür sabâ şimdi ayak tozu ile geldi

Getürdi gönlüme bûy-i vefâ ol zülf- i pür-hamdan

s.384 -g.392-b.6

“Ayağının tozu ile gelen sabâ rüzgârı, o sevgilinin zülfünden vefâ kokusu getiren bir misafirdir.”

Güzel hisler uyandırması, huzur vermesi sebebiyle vefâ kokuya benzetilmiştir. Sabah rüzgârının haber getirmesi de olmasa, sevgilinin vefasından emin olmak mümkün değildir.

Koş ey bâğbân bûy-i vefâ gülden ırak olsun

Hezârân bülbül ölürse kayırmaz kendü sağ olsun

s.397-g.414-b.1

“Bırak ey bahçıvan, vefa kokusu gülden uzak olsun. Binlerce bülbül ölse sağ kalmak için kendisini kayırmaz.”

2.145.5 gül

Nedir ey serv-i çemen şive firâvân degüle

Bâğ-ı hüsnünde vefâ gülleri handân degüle

s.138-81-müfred

“Ey çemen servisi bu kadar şive çok değil mi? Güzellik bahçesinde vefâ gülleri gülmez mi?”

Sâkîyâ câm-ı mahabbet yine rahşân degül a

Bâğ-ı hüsnünde vefâ gülleri handân degül a

s.453-g.500-b.1

“Ey sâkî, aşk şarabı parlak değil midir? Güzellik bahçesinde vefâ gülleri gülen değil midir?”

Vefa güzel olması, gösterildiği kişiye mutluluk vermesi sebebiyle güle benzetilmiştir.

2.145.6 kûy

İtmeye cüdâ bâd-ı fenâ kûy-i vefâdan

Rahmet bulıdı su sepelerse tozum üzre

s.444-g.487-b.4

“Rahmet bulutu tozum üzere su sepelerse yokluk rüzgârı vefa köyünden beni ayırmazın.”

Aşığın sevgilinin yaşadığı köyden bir an bile uzaklaşmaması, vefa duygusunun o muhite tamamen sirayet etmesi sebebiyle vefa sevgilinin yaşadığı köy olarak anılır olmuştur.

Taşı taş üzre komaz kûy-i vefâda dil-dâr

Sen Necâtî tütalum arkan ile taş taşı

s.515-g.590-b.8

“Ey Necâtî, sen istersen sırtında taş taşı, sevgili vefa köyünde taş üzre taş komaz.”

2.146 ZAFER

Birçok emek neticesinde maksada ulaşma, başarma; düşmanı yenme, üstün gelme anlamına gelmekte olup şair “hümâ”, “ıyd” ve “kılavuz” benzetmeleriyle üç beyitte zikretmiştir.

2.146.1 hümâ

Ey hân-ı şevketine hümâ-yi zafer mekes

Vey bâz-ı himmetine cihân kem-terîn şikâr

s.41-k.8-b.19

“Zafer hüması yüceliğinin sofrasındaki bir sinek olan (padişah) ve himmetinin doğan kuşuna cihânın en aşağılık bir av olduğu (padişah)!”

Hüma kuşu çok yükseklerden uçan ve uğur getirdiği söylenen efsânevî bir kuştur. Uğur getirmesi ve yükseklerden uçuşması sebebiyle ulaşılmasının güçlüğü bakımından zafer hüma kuşuna benzetilmiştir.

2.146.2 îd

Def ‘î hilâl-i îd-i zafer âşikâr olur

Bir kere salsa pertevini âsumâna tîğ

s.49-k.11-b.7

“Kılıç bir kere ışığını gökyüzüne salsa, zafer bayramının hilali ortaya çıkar.”

Düşmanı mağlup etme, ona galebe çalmak, tıpkı bayram günlerinin halkı neşeye gark etmesi gibi bir sevinç yaratır. Bu nedenle zafer bir bakıma bayram demektir.

2.146.3 kılavuz

Mevâlid-i selâs oldukca mevcûd olsun ey server

Zafer kulaguzun himmet demün devlet nigeş-bânun

s.57-k.13-b.39

“Ey padişah, mevâlid-i selâse var oldukça zafer senin kılavuzun, himmet nefesin, devlet de yol göstericin ve koruyucun olsun.”

Zafer ve zafer kazanma arzusu ve azmi, devlet başkanına bir bakıma yol gösteren, icraatlarında ona kuvvet aşılayan önemli bir etkidir. Dolayısıyla zafer hükümdar için önemli bir kılavuzdur.

2.147 ZAMÂN

Zaman, vakit, çağ, devir; mehil, süre, mevsim anlamlarına gelen zaman kavramı bir beyitte “mecnû‘a benzetmesiyle kullanılmıştır.

2.147.1 mecmû'a

Yazılmaya idi yâr ile ağyâr muttasıl

Mecmû'a-i zemânede eş'ârüm olmasa

s.485-g.546-b.4

“Zamanın mecmuasında şiirlerim olmasaydı, yar ile ağyar bitişik yazılmazdı.”

Zaman devir daim ettikçe, ömür devam ettikçe pek çok aşk hikâyeleri birikmesi nedeniyle zaman mecmuaya benzetilmiştir. Yar ve ağyar kelimeleri yazılış bakımından birbirine benzer, fakat anlamca birbirine zıt kelimelerdir. Âşığın başından geçen aşk serüvenleri, bu kelimelerin bile bitişik yazılmasına sebep olmuştur.

2.148 ZEVK Ü SAFÂ

Necati Bey Divanı'nda bir beyitte “hirmen” benzetmesiyle kullanılmıştır.

2.148.1 hirmen

Devr-i meclis ki bu gün zevk u safâ hirmenidür

El açun vakt-i sabûh oldı du'â hirmenidür

s.214-g.112-b.1

“Şarap meclisi bugün zevk ve sefa harmanına dönmüştür. (Ey dostlar) sabuh vakti geldi, el açın; çünkü dua harmanıdır.”

El açmak şarap kadehi tutmak demektir. Bu da dua ederken ellerin göğe doğru açılışını hatırlatır. Şarapla dolu kadeh klasik metinlerde daima güle, goncaya teşbih edilmiştir.

Meyhane meclisinde birçok kişinin birlikte kadeh tutması, kadehleri havaya kaldırması ortamı gül (kadeh, dua) harmanına dönüştürmüş olur.

2.149 ZİHİN

Zihin, anlama, bilme, unutmama kuvveti, hâfıza demektir. Şair bir “âfitâb” ve bir “mihr” benzetmeleriyle iki beyitte yer vermiştir.

2.149.1 âfitâb

*Cihânı şöyle rûşen itdi zihnün âftâbı kim
Güzeller ağzı gibi ancak adı kaldı bühtânun
s.57-k.13-b.27*

“Zihnün güneşi cihânı öyle aydınlattı ki, güzeller ağzı gibi yalanın ancak adı kaldı.”

Akıl yani akıllıca bir yönetim şekli, cihân halkını mutlu ve memnun ederek güneş gibi aydınlatacaktır. Dolayısıyla zihin güneşe benzetilmiştir.

2.149.2 mihr

*Lûtfu kahır rûz u şeb tek nâzım-ı halk-ı cihân
Zihn ü fehmi mihr ü meh-veş ‘âlem-ârâdur yine
s.91-k.23-b.14*

“Lûtfu gündüz, kahır gece gibi cihân halkına nizam verir. Akıl ve anlayışı, güneş ve ay gibi âlemi süsleyendir.”

Padişahın akıllı ve kavrayış gücü, ileri görüşlülüğü sayesinde cihân halkı mutlulukla aydınlandığı için hükümdarın zihni güneşe ve aya benzetilmiştir.

2.150 ZULM

Haksızlık eziyet demek olan bu kelime Divan’da bir yerde “el” benzetmesiyle kullanılmıştır.

*Çek zulm elini gamze-i mestine hey di kim
Bir bûse için iki gözüm kana kasd ider
s.238-g.151-b.3*

“(Ey sevgili),o sarhoş gamzene hey de de zulüm elini üzerimden çeksin. Çünkü iki gözüm senden alacağım bir buse için kan dökmeye kast ediyor.”

Zulüm ve işkence genellikle elle yapılan bir eylemdir. Bu sebeple zulüm ele benzetilmiştir.

2.151 ZÜHD

Sözlük anlamı itibariyle her türlü zevke karşı koyarak kendini ibadete vermek demek olan zühd kelimesine bir beyitte “riya hırmeni” benzetmesiyle rastlamaktayız.

2.151.1 riyâ hırmeni

Ba‘zılar halka olup dâne-i tesbîh sayar

Sôfî ol zühd degül belki riyâ hırmenidür

s.214-g.112-b.4

“Bazıları halka olup tesbih tanesi sayar. Ey sufî, o zühd değil belki ancak riyâ harmanıdır.”

Kendini Allah’a adayıp her türlü zevkten uzak kalmayı zühd sayanlara bir eleştiri vardır. Şair bu zühd anlayışının samimiyetten uzak, sadece gösteriş amaçlı yani riya olduğunu söylemektedir. Bu riya o kadar çoktur ki neredeyse harman gibidir.

3. BÖLÜM

NECATİ BEY DİVANI'NDAKİ SOYUT KAVRAMLARIN BENZEYEN VE BENZETİLEN UNSURLAR BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Klasik edebiyatımızın yerli unsurlara en fazla yer vermiş bulunan, orijinal hayal ve imajlar açısından en muhtevalı şiirler yazan şairlerinden birisi de Necatî Bey'dir.

15. yüzyılın bu kurucu ve güçlü şairinin divanı soyut unsurlar bakımından son derecede zengindir.

Necatî'nin gerek kasideleri ve gerekse gazel tarzında yazdığı şiirler çok sayıda soyut unsurlara yer vermiş bulunmaktadır.

Necatî'nin şiirlerinde kullandığı ve oldukça estetik benzetmelere konu edinilen soyut unsurların büyük çoğunluğu somut (müşahhas) unsurlara teşbih edilmişken; bir kısmı da yine soyut unsurlarla benzeme-benzetilde ilişkisi içerisinde değerlendirilmiştir.

Şiirde teşbihe konu edinilen soyut kavramların benzeme-benzetilde ve kendisine benzetilen-benzeyen ilişkisi içerisinde kullanılmasında teşbihin asıl unsuru olan benzetme yönü (vech-i şebek) ön plana çıkmaktadır. Bu benzetme yönü unsurunun değerlendirilmesidir ki şairin söz ve anlam sanatları açısından şairlik kudretini ortaya çıkartmaktadır.

Biz de Necatî Bey'in, soyut kavramları işte bu benzetme yönü açısından ele aldık ve tezimizin asıl gövdesini oluşturan ikinci bölümde, beyitlerin içerisindeki teşbih unsurlarını vech-i şebekler açısından değerlendirdik.

Bu değerlendirmede öne çıkan husus Necatî'nin şiirlerinde gerek benzeyen-kendisine benzetilen ve gerekse kendisine benzetilen-benzeyen ilişkisinin büyük oranda Divan şiirinin artık klasikleşmiş kalıpları (mazmunları) çerçevesinde kurulmuş olmasıdır. Bu teşbih ilişkilerinde kullanılan benzetme yönlerinin bir kısmı da Necatî'nin hayâl dünyasının orijinal verimleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Necati Divanı'nda geçen soyut kavramların teşbih ilişkisi içerisinde kullanılması sanatsal açıdan alt zemin tenasüptür. Klasik edebiyatımızın bu en önemli estetik kuralı Necatî'nin şiirinde sanatsal üst zemin açısından oldukça güçlü leffüneşir, telmih, tevriye ve mübalağa örneklerine vücut vermiştir.

Divan'da toplam olarak teşbihe konu edinilen (155) soyut kavram tespit edilmiştir. Bunları alfabetik düzen içerisinde şöylece sıralamak mümkündür: A. adâlet, 'adem, 'adl, 'adl ü dâd, âfet, âfiyet, ah, ah ü nâle, ah u efgân, ahzân, akıl, ar, aşk; B. baht, belâ, benlik, bakâ; C. cân, cefâ, celâl, cemâl, cennet,cevr, cevr ü cefâ, cihân, cinân, cûd, cûd u sehâ; D. dalâl, dehr, derd, derd ü belâ, derd ü mihnet, dermân, devlet, dil, dil ü cân, duâ, dünyâ; E. ecel, elem, emel, emn, emn ü emân, emn ü ferâgât, ezel; F. fakr, felek, fenâ, ferâgât, feryâd ü âh, feth, feth ü zafer, fikret, firâk, firkat; G. gam, gaflet, gayb, gayret, gınâ, gönül, gurur, gussa, günâh; H. hakikat, hasret, hatar, hâtır, hayâl, hayât, hecr, hışm, hicrân, hidâyet, hikmet, himmet, hulk, hüner, hüsn, hüsn ü bihâ, hüsn ü cemâl; İ. İhtişâm, ilm, ilm ü edeb, inâyet, izzet, izz ü devlet; K. kadr, kahr, kâl, kalb, kaygı, kazâ, kerem, kudret; L. letâfet, lutf; M. ma'rifet, ma'dilet, maksûd, mâtem, medh, melâhat, melâl, melâmet, meşakkat, mezellet, mihnet, mihr, mihr ü muhabbet, mihr ü vefâ, muhabbet, murâd; N. nâle, nâlevüefgân, nasihat, nâz, nefis, neşât, nusret; Ö. ölüm, ömr, öz; R. rif'at, riyâ, rûzigâr; S. saâdet, sabır, safâ, saltanat, sehâ, senâ, sevdâ, sevgi, söz, sühan; Ş. şeref, şevk, şevket, şiven, şöhret; T. tab', ta'n, tedbir; V. vefâ, vasl-visâl- vuslat; Z. zafer, zamân, zevk ü safâ, zihin, zulm, zühd.

Bu (155) soyut kavram, büyük çoğunluğu somut (müşahhas) bir kısmı da mücerret (soyut) olmak üzere (148) teşbihin benzeyenidir. Bu soyut kavramların 66'sı (1) benzetmeye; 21'i (2) benzetmeye; 14'ü (3) benzetmeye; 10'u (4) benzetmeye; 3'ü (5) benzetmeye; 4'ü (6) benzetmeye; 4'ü (7) benzetmeye; 2'si (8) benzetmeye; 3'ü (9) benzetmeye; 2'si (10) benzetmeye; 4'ü (11) benzetmeye; 3'ü (12) benzetmeye; 3'ü (14) benzetmeye; 3'ü (16) benzetmeye; 1'i (18) benzetmeye; 1'i (29) benzetmeye; 1'i (31) benzetmeye; 1'i (46) benzetmeye; 1'i (49) benzetmeye ve 1'i de (50) benzetmeye konu edinilmiştir.

Necati Bey Divanı'nda (341) somut, soyut unsur yukarıda alfabetik olarak sıraladığımız (155) soyut (benzeyen) kavramın kendisine benzetileni olarak kullanılmış bulunmaktadır.

Bunları da yine alfabetik sıra dâhilinde kendisine benzetilen sayıları ile şöyle sıralamak gerekmektedir: A. adl(5), âfet (2), âfitâb (6), ağız (1), ağu (1), ahter (2), âlem (1), ana (1), arûs (4), arsa (1), âsumân (1), at (4), atâ (1), âteş (9), âyet (3), âyîne (7), ayn (2); B. Bâd (8), bâd-ı sabâ (2), bâb (3), bâğ (16), bâğbân (2), bahâr (5), bahr (5), bârân (2), bayrak (2), bayram (2), bâz (1), bâzâr (7), bâzârgâh (1), behişt (1), belâ (3), bennâ (1), bend (1), berat (1), berk (1), beydak (1), beyâbân (2), bezm (12), bîdâr (1), bîmâr (1), binâ (1), bostan (6), bucak (1), burc (3), bûy (3), bülbül (6); C. Cân (1), câm (10), câme (1), cellâd (1), cennet (2), cevher (1), cûy (1), cür'a (2); Ç. çâh, çârsû (4), çemen (1), çeng (1), çengal (1), çerâğ (3), çeri (1), çeşm (1), çeşme (1); D. Dâğ (3), dâm (1), dâmân (5), defter (3), dem (1), deniz (5), derbân (1), derd ü belâ (2), dermân (1), deryâ (2), dest (11), destân (2), devlet (3), devlet (3), dîde (2), diken (2), dîn (1), diyâr (4), do5st (1), dûd (1), duhan (1), dûzah (1), dün (1), dür (2), düşman (2); E. Ebr (1), efsâne (1), ejdehâ (1), ekin (1), el (3), emtâr (1), enfâs-ı Mesîhâ (1), esîr (1), esrâr (1), ev (2), eyvân (5); F. falcı (1), fânûs (1); G. gam (2), gavvâs (1), gece (1), genç (4), gencine (2) gevher (4), gelincik (1), gonca (1), gök (1), göz (1), güher (3), gül (5), gülbün (1), gülistan (4), gülşen (11), gülzâr (8), gün (1), güneş (3); H. hâb (5), hadeng (3), hâdim (1), hâk (1), hâkim (1), hân (6), hançer (2), hâne (2), hânegâh (2), halvet-serây (1), hâr (5), harâmî (1), havf u hatar (1), hevâ (1), hil'at (3), hırmen (10), hikâyât (1), hilâl (1), huft e (1), humâr (1), hurşîd (2), hümâ (2); I. ıyd (2), imâm (1), iklim (3), iksir (2), il (1) ip (1); J. jeng (1); K. kâ'be (1), kâ'beteyn (1), kabza (1), kafes (1), kâfile (4), kahbe (1), kân (2), kandîl (1), kanad (1), kapı (1), kârbân (2), kasr (1), kassâb (1), kâşâne (2), kayık (1), kebâb (1), kebûter (2), kef (1), kemân (1), kemend (3), kemer (1), kethüdâ (1), kevkeb (5), kılavuz (1), kılıç (3), kıssa (1), kişt (1), kişver (5), kitâb (3), kûh (2), kuş (2), kûy (5), külbe (2); L. lâle (1), leşker (6), levh (1), libâs (3), livâ (1), lutf (3); M. mâ (1), mâh (3), mâder (1), ma'mûre (2), mâşîta-meşşâta (2), mecmua (2), mekteb (3), mektûb (1), metâ (5), mey (3), meydân (4), mezâd (1), mikraz (1), mısır (7), mihmân (1), mihmânihâne (1), mihr (4), ni'râc (1), mirvâha (1), miskîn (1), murg (3), Mushaf (2), mutrib (1), mühr (1), mülk (8), müşteri (1); N. nâme (1), nâr (7), nâvek (1), necm (2), nedîm (1), nerdibân (1), nesîm (1), nevbahâr (3), nigehbân (1), nihâl (1), nişâne (1), nücûm (1); O. od (9), ok (6), otâğ (1); P. pâdişâh (2),

palas (1), pervâne (1), pîr (1), pîrezen (2), piyâle (1), pûte (2); R. râh (2), revzen (1), rişte (4), riyâhırmeni (1), rûsitâyî (1), rûz (1); S. saâdet kuşu (1), safâ (2), safha (2), sâgâr (1), sahrâ (3), sâkî (2), san'at (2), sancak (1), sarây (2), sarrâf (1), sarsar (2), sâye (2), sefine (4), sehâb (3), seher (1), sebzêâr (1), selsebil (1), seng (5), sernâme (1), serv (2), sır (2), sîmurg (2), siyâset (1), su (1), subh (adl), sultân (3); Ş. şâh (2), şâm (1), şarâb (3), şeb (6), şehbâz (7), şehir (5), şeker (2), şem' (8), şerbet (3), şerer-şirâr (1), şîşe (2), şimşâd (1), şît (1), şîve (2), şu'â (1); T. tâb (1), tabîb (1), tâc (2), taht (1), tarîk (1), tâs (1), taş (1), teb (1), ten (1), tennûr (1), tevsen (1), tîğ (6), tîr (9), top (2), toprak (2), tunc (1), tûtî (3); U. ûd (1), ummân (1), uyku (2); V. vâdî (1), varak (1), vîrân (1), vîrâne (2); Y. yağmur (1), yay (1), yel (3), yol (1), yurt (1), Yûsuf (1), yük (1); Z. zahm (1), zâlim (insan) (2), Zebûr (1), zen (1), zencîr (1), zevrâk (2), zulmet (1), zühd (1), zülâl (vasl), zülûf (1).

Necatî Bey Divanı'ndaki beyitlerin tetkiki sonucu tespit ettiğimiz bu benzeyen ve kendisine benzetilen unsurların karşılıklı mukayesesi şairimizin etimolojik ve semantik çerçeve içerisinde söz varlığımıza hâkimiyetini, hayâl dünyasının genişliğini ve klasik edebiyatımızın teşbih, istiare ve mazmunlar hazinesine hâkimiyetini göstermektedir.

3.1.NECÂTİ BEY DİVANI'NDAKİ BENZEYEN- BENZETİLEN TABLOSU

ADÂLET	dest, ebr
ADEM	diyâr, mülk, sahrâ, şehir
ADL	âb, bahâr, mâşita, nesîm, sâye, subh, şît
ADL Ü DÂD	saâdet kuşu
ÂFET	göz
ÂFİYET	libâs
ÂH	âteş, bâd, berk, dûd, duhân, hadeng, kâfile, kemend,nâvek,od,ok, safâ, sancak,şerer, şîrâr, şu‘â, tîr, yel
ÂH U NÂLE	bûlbûl, kâfile
ÂH U EFGÂN	kemend
AHZÂN	kûlbe
AKIL	hakîm, hırmen, kethüdâ, rûsitâyin
ÂR	şîşe
AŞK	âlem, âteş, âyet, bâb, bağ, bâzâr, belâ, bezm, binâ, câm, çarsû, çerâğ, devlet, din, gam, genc, gülşen, hâk, hevâ, hümâ, imâm, kitâb, kûy, mâ, mekteb, mey, meydân, mezâd, nerdibân, nevbahâr, od, pâdişah, râh, sâgar, sahrâ, sır, sultân, şâh, şarâb, şîve, taht, tarîk, yol, zebûr
BAHT	âyine, bennâ, bîdâr, el, hufte, kevkeb
BELÂ	bâzârgah, bezm, câm, çâh, dâm, dün, hâr, kûy, ok, seng, tîr, yurt
BENLİK	şarâb
BAKÂ	çarsû
CÂN	ağız, bûlbûl, falcı, gülşen, kârbân, kişver, murg, mülk, nakd, revzen, rişte, tûtî

CEFÂ	deniz, derd ü belâ, dest, el, hâr, lutf, lutf u vefâ, inkılâb, seng, tığ, yük, kaşâne
CELÂL	bâzâr, dâmân
CEMÂL	âfitâb, âyet, âyîne, bağ, bahr, bayram, bostân, deniz, genc, hûrşîd, kandil, mısır, mihr, mushaf, sernâme, şem'
CENNET, UÇMAĞ	Bağ, bostân, gülşen, ten-i hâki kafes
CEVR	dest, hâr, seng
CEVR Ü CEFÂ	bayrak, hırmên
CİHÂN	âyine, bağ, bâzâr, behişt-i câvidân, cennetü'l- me'vâ, çâh-ı belâ, efsâne, eyvân-ı mâtem, gülistân, gülşen, gülzâr, hânegâh-ı şiven, kebûter, mihmânihâne, pîrezen, sahrâ, sarrâf, varak
CİNÂN	bağ, gülzâr
CÛD	âb, bağ, cûy, çeşme, defter, deniz, dest, diyâr, yel
CÛD U SEHÂ	hadîm
DALÂL	şeb
DEHR	arûs, bağ, bostân, çârsû, gülzâr, mâder, pîr, pîrezen, zen
DERD	ana
DERD Ü BELÂ	hırmên, kişver, lutf u vefâ, od
DERD Ü MİHNET	dermân
DERMÂN	şerbet
DEVLET	ahter, dîde, gülbün, gülistân, gülzâr, güneş, hümâ, kevkeb, nighbân, sâye, şem'
DİL	bîmâr, bülbül, cür'a, dîde, diken, hâne, kebûter, kişver, mamûre, mısır, murg, mülk, nakd, nişâne, otağ, pervâne, rişte, safha, seng, şehbâz, şehir, şîşe, toprak, virân, zevrâk
DİL Ü CÂN CÂN Ü GÖNÜL	kâfile, kebâb, nakd, mülk, pâdişâh, tabîb

DUÂ	dest, hadeng, hırmen, tır
DÜNYA	bezm, cennet, kahpe, virâne
ECEL	câm, çengâl, dest, hâb, kılıç, sâkî, şâm, tâb, uyku
ELEM	bâd
EMEL	şah
EMN	hân
EMN Ü EMÂN	mivaha
EMN Ü FERÂGÂT	hıl'at
EZEL	bezm, nakkâş, lutf
FAKR	ev, mülk
FELEK	cellâd, çevgân, evc, fanus, mâh, mihr, pîr, tâs, tevsen
FENÂ	bâd, bezm, gülzâr, iksîr, kârbân, yel
FERÂGÂT	gülşen, hâb, uyku
FERYÂD Ü AH	bâd-ı sabâ
FETH	âfîtâb, arûs, âyîne, bahâr, yağmur
FETH Ü ZAFER	arûs, sefine
FİKRET	gülşen, halvet-serây
FİRÂK	belâ, kılıç, nâr, od, zahm
FİRKAT	ateş, dâğ, derd ü belâ, humâr, leşker, nâr, şeb
GAM	ata, âteş, bâd, bahr, bâzâr, bend, beyâbân, bezm, bucak, câm, cür'a, çeng, çeri, dest, diken, dost, düşman, gece, genc, hançer, hikâyât, jeng, ka'beteyn, kafes, kûh, külbe, leşker, mekteb, metâ', mey, meydân, mîkrâz, mihmân, nedîm, od, palâs, piyâle, pûte, sarsar, sultân, şeb, şehir, tığ, tır, tennûr, zâlim (insan)
GAFLET	hâb
GAYB	esrâr
GAYRET	nâr, od
GINÂ	leşker
GÖNÜL	âyine, bâğ, bülbül, düşmân, esir, ev, gonca, gül,

	hümâ, Kâbe, kasr, kişver, kuş, lale, mamure, mısır, miskin, murg, mülk, müşteri, sarây, sefine, sultân, şehbâz, şehir, tunc, tûtî, virâne, zevrâk
GURUR	rüzgâr
GUSSA	beyâbân, deniz, kıssa
GÜNÂH	bahr
HAKÎKAT	râh
HASRET	dâğ, dest, güneş, hâr, kılıç, kûy, nâr, od, ok, tığ,
HATAR	bâd
HATIR	şehbâz, levh
HAYÂL	bülbül, gelincik
HAYAT	bezm, iklim, hân, nakd
HECR	âteş, belâ, câm, dest, diyâr, harâmi, insan, nâr, od, seng, tığ
HIŞM	bârân, tığ
HİCRÂN	ağu, âfet, âteş, dest, dûzah, gam, leşker, nâr, siyâset, şeb, şerbet, teb, vâdi, zulmet
HİDÂYET	çerâğ, necm, nücûm, şem'
HİKMET	tîr
HİMMET	bâz, câm, dâm, dâmân, emtâr, hümâ, kanad, kapı, kemer, kevkeb, sehâb
HULK	bâd, bûy
HÜNER	mısır
HÜSN	âfîtâb, arsa, âteş, âyet, âyîne, bağ, bahâr, bahr, bâzâr, bezm, berat, bûstân, çârsû, çemen, çerâğ, dâmen, defter, deniz, devlet, eyvân, genc, gülistân, gülşen, gülzâr, gün, hân, hıl'at, hırmen, hurşid, iklim, il, kitâb, mâh, mecmû'a, metâ, meydân, mısır, mihr-i dırahşân, mi'râc, mushaf, nâme, nevbahâr, safha, serîr, şehbâz, şehir, şem', top

HÜSN Ü BİHÂ	çerâğ, hıl'at, hirmen, şehbâz
HÜSN Ü CEMÂL	gölşen
İHTİŞÂM	libâs
İLM	şem'
İLM Ü EDEB	hirmen
İNÂYET	ayn
İZZET	câme, gevher, kevkeb, mısır, sarây,
İZZ Ü DEVLET	serîr
KADR	ahter, at, bâğ, bôstân, eyvân, gül, gülşen, livâ, mâh-ı şeb, simurg
KAHR	âteş, sarsar, şeb
KÂL	pûte
KALB	metâ'
KAYGI	kayık
KAZÂ	kassâb, hadeng
KEREM	bâb, bârân, bezm, dâmân, derbân, deryâ, destân, eyvân, gülistân, hân, kân, kef, kişver, mülk, sehâb, sipihr, ummân
KUDRET	dest, kabza
LETÂFET	gölşen
LÜTF	âb, ayn, bâğbân, gülzâr, iklim, mektûb, nevbahâr, nihâl, rûz, sehâb, su
MÂRİFET	güher
MADİLET	seher
MAKSÛD	gül
MÂTEM	eyvân
MEDH	sefine
MELÂHAT	kân, mısır, mülk
MELÂL	bâd
MELÂMET	dâmen, diyâr, kûy, ok
MEŞAKKAT	genc

MEZELLET	toprak
MİHNET	bahr, dağ, hâr, kaşâne, kemân, leşker, sanat, sâkî, şeb, tîğ, tîr
MİHR	bâzâr, şâhbâz
MİHR Ü MUHABBET	yay
MİHR Ü VEFÂ	destân, mekteb
MUHABBET	âteş, bûy, bezm, câm, gencîne, hâne, mey, sebze-zâr, şehbâz, şem', sır
MURÂD	at, bâd, câm, gül, şem', tîr
NÂLE	mutrib
NÂLE VÜ EFGÂN	kemend
NASİHAT	dürr
NÂZ	bâğ, hâb, kemend, kitâb, semend, serv, şarâb, şimşâd
NEFS	ejdehâ, at
NEŞÂT	âb, bezm
NUSRET	âyine, binâ
ÖLÜM	hâb, ok
ÖMR	ekin, ip, kâfile, libâs, nakd, rişte, zülf
RİF'AT	mihr
RİYÂ	bâb, hirmen
RÛZİGÂR	bâğbân, hançer, zâlim (insan)
SAÂDET	âfitâb, bâğ, burc, güneş, hemdem, iksir, kevkeb, kuş, necm, sehm, sipihr, şâhbâz, tâc, taht, tîr, top
SABIR	leşker, metâ', nakd
SAFÂ	câm, hân, şem'
SALTANAT	âsumân, at, bâğ, bostân, gülistân, gülzâr, hümâ, serir
SEHÂ	âb, deryâ, mühr
SENÂ	güher
SEVDÂ	zencîr

SEVGİ	rişte
SÖZ	güher, gevher, şeker, Yusuf
SÜHAN	selsebil
ŞEREF	burc, gök, tâc
ŞEVK	nâr, od, ud
ŞEVKET	hân
ŞİVEN	hâne-gâh
ŞÖHRET	âfet
TAB‘	bülbül, cevher, gavvâs, enfâs-ı mesîha, meşşâta, tûtî
TA‘N	ok, taş
TEDBÎR	tîr
VEFÂ	bâzâr, beydâk, burc, bûy, gül, kûy, şive
VASL-VİSÂL- VUSLAT	bâğ, bahâr, bayram, bezm, câm, genc, havf u hatar, ıyd, metâ, meydân, safâ, şekker, şerbet, zülâl
ZAFER	kılavuz, hümâ, ıyd
ZAMÂN	mecmûa
ZEVK Ü SAFÂ	hırmên
ZİHİN	âfitâb, mihr
ZLÜM	el
ZÜHD	riyâ hırmênî

3.2.NECÂTİ BEY DİVANI'NDAKİ BENZETİLEN- BENZEYEN TABLOSU

ÂB	adl, cûd, lutf, neşât, sehâ
ÂFET	hicrân, şöhet
ÂFÎTÂB	cemâl, felek, feth, hüsn, saâdet, zihn
AĞIZ	cân
AĞU	hicrân
AHTER	devlet, kadr
ÂLEM	aşk
ANA	derd
ARÛS	dehr, feth, feth ü zafer, nusret
ARSA	hüsn
ÂSUMÂN	saltanat
AT	kadr, murâd, nefis, saltanat
ATA	gam
ÂTEŞ	âh, aşk, firkât, gam, hecr, hicrân, hüsn, kahr, muhabbet
ÂYET	hüsn, cemâl, aşk
ÂYİNE	baht, cemâl, cihân, feth, gönül, hüsn, nusret
AYN	inâyet, lutf
BÂD	elem, fenâ, gam, hulk, âh, hatar, melâl, murâd
BÂD-I SABÂ	feryâd ü âh
BÂB	Aşk, kerem, riyâ
BÂĞ	aşk, behişt, cemâl, cennet, cihân, cinân, cûd, dehr, gönül, hüsn, kadr, naz, ümîd, saâdet, saltanat, vasl-vuslat
BÂĞBÂN	lûtf, rûzigâr

BAHÂR	feth, adl, hüsn, vasl, vuslat
BAHR	cemâl, gam, günâh, mihnet, hüsn
BÂRÂN	hışm, kerem
BAYRAK	cevr ü cefâ
BAYRAM	cemâl, vuslat
BÂZ	himmet
BÂZÂR	celâl, gam, aşk, hüsn, mihr, cihân, vefâ
BÂZÂRGÂH	belâ
BEHÎŞT-İ CÂVİDÂN	cihân
BENNÂ	baht
BEND	gam
BERÂT	hüsn
BERK	âh
BEYDÂK	vefa
BEYÂBÂN	gam, gussa
BEZM	belâ, dünya, ezel, fenâ, gam, hayat, aşk, hüsn, kerem, muhabbet, neşât, vuslat
BÎDÂR	baht
BÎMÂR	dil
BÎNÂ	aşk, nusret
BÔSTÂN	cemâl, cennet, dehr, hüsn, kadr, saltanat
BUCAK	gam
BURC	saâdet, şeref, vefâ
BÛY	hulk, vefâ, muhabbet
BÛLBÛL	can, dil, gönül, hayal, âh u nâle, ta‘b
CÂM	aşk, belâ, ecel, gam, hecr, himmet, muhabbet, murâd, safâ, visâl-vuslat-vasl
CÂME	izzet
CELLÂD	felek
CENNET	dünya

CENNETÜ'L-MEVÂ	cihân
CEVHER	ta'b
CÛY	cûd
CÛR'Â	dil, gam
DAĞ	fîrkât, hasret, mihnet
DÂM	belâ
DÂMÂN	celâl, himmet, hüsn, kerem, melâmet
DEFTER	aşk, cûd, hüsn
DEM	himmet
DENİZ	cefa, cemâl, cûd, gussa, hüsn
DERBÂN	kerem
DERD Ü BELÂ	cefa, fîrkât
DERMÂN	derd ü mihnet
DERYÂ	kerem, sehâ
DEST	adâlet, cefâ, cevır, cûd, duâ, ecel, gam, hasret, hecr, hicrân, kudret
DESTÂN	kerem, mihr ü vefâ
DEVLET	aşk, dünya, hüsn
DİDE	devlet, dil
DİKEN	dil, gam
DİN	aşk
DİYÂR	adem, cûd, hecr, melâmet
DOST	gam
DÛD	âh
DUHÂN	âh
DÛZÂH	hicrân
DÛN	belâ
DÛRR	baht, nasihat
DÛRC	gönül
DÛŞMAN	gam, gönül
EBR	adâlet

EFSÂNE	cihân
EJDEHÂ	nefs
EKÎN	ömr
EL	baht, cefa, zulm
EMTÂR	himmel
ENFÂS-I MESÎHA	tab‘
ESÎR	gönül
ESRÂR	gayb
EV	fakr, gönül
EVC	felek
EYVÂN	hüsn, matem, kadr, kerem
EYVÂN-I MATEM	cihân
ÇÂH	belâ
ÇÂH-IBELÂ	cihân
ÇÂRSÛ	aşk, beka, dehr, hüsn
ÇEMEN	hüsn
ÇENG	gam
ÇENGÂL	ecel
ÇERAĞ	aşk, hidâyet, hüsn, hüsn ü bihâ, ümid, zulmet
ÇEVGÂN	felek
ÇERÎ	gam
ÇEŞM	ümid
ÇEŞME	cûd
FALCI	can
FÂNUS	felek
GAM	aşk, hicrân
GAVVÂS	tab‘
GECE	gam
GENC	aşk, cemâl, gam, meşakkat
GENCÎNE	muhabbet, vuslat

GEVHER	izzet, medh, söz, tab‘
GELİNCİK	hayal
GONCA	gönül
GÖK	şeref
GÖZ	afet
GÜHER	marifet, söz, sena
GÜL	gönül, kadr, maksud, murâd, ümid
GÜLBÜN	devlet
GÜLİSTÂN	cihân, devlet, kerem, saltanat
GÜLŞEN	aşk, cân, cennet, cihân, feragat, fikret, hüsn, hüsn ü cemâl, kadr, letâfet, medh
GÜLZÂR	cihân, cinân, dehr, devlet, fenâ, hüsn, lutf, saltanat
GÜN	hüsn
GÜNEŞ	devlet, hasret, saâdet
HÂB	ecel, ferâgât, gaflet, nâz, ölüm
HADENG	âh, duâ, kazâ
HADİM	cûd u sehâ
HÂK	aşk
HAKİM	akıl
HÂN	emn, hayât, hüsn, kerem, safâ, şevket
HANÇER	gam, rûzigâr
HÂNE	dil, muhabbet
HÂNEGÂH	şiven
HÂNEGÂH-I ŞİVEN	cihân
HALVET-SERÂY	fikret
HÂR	belâ, cefâ, cevır, hasret, mihnet
HARAMİ	hecr
HAVF U HATAR	vuslat
HEVÂ	aşk
HİL‘AT	emn ü ferâgât, hüsn, hüsn ü bihâ

HIRMEN	akıl, cevır ü cefâ, duâ, derd ü belâ, hüsn, hüsn ü bihâ, ilm ü edeb, riyâ, zevk ü safâ
HİKÂYÂT	gam
HİLAL	ümid
HUFTE	baht
HUMAR	firkât
HURŞİD	cemâl, hüsn
HÜMA	aşk, devlet, gönül, himmet, saltanat, zafer
IYD	vuslat-visal, zafer
İMÂM	aşk
İKLİM	hayat, hüsn, lutf
İKSİR	fenâ, saâdet
İL	hüsn
İP	ömr
JENG	gam
KÂBE	gönül
KÂBETEYN	gam
KABZA	kudret
KAFES	gam
KÂFİLE	âh, âh u nâle, dil, ömür
KAHPE	dünya
KÂN	kerem, melâhat
KANDİL	cemâl
KANAD	himmet
KAPI	himmet
KARBÂN	can, fenâ
KASR	gönül
KASSÂB	kaza
KAŞÂNE	cefâ, mihnet
KAYIK	kaygı
KEBÂB	dil ü can

KEBÛTER	cihân, dil
KEF	kerem
KEMÂN	mihnet
KEMEND	ah, nâle vü efgan, nâz
KEMER	himmet
KETHÜDÂ	akıl
KEVKEB	baht, devlet, himmet, izzet, saâdet
KILAVUZ	zafer
KILIÇ	ecel, firâk, hasret
KISSA	gussa
KİŞT	ümid
KİŞVER	can, derd ü belâ, dil, gönül, kerem
KÎTÂB	aşk, hüsn, nâz
KÛH	gam, uzlet
KUŞ	gönül, saâdet
KÛY	aşk, belâ, melâmet, hasret, vefâ
KÛLBE	ahzân, ham
LÂLE	gönül
LEŞKER	fîrkât, gam, gınâ, hicrân, mihnet, sabır
LEVH	hatır
LİBÂS	âfîyet, ihtîşâm, ömür
LİVÂ	kadr
MÂ	aşk
MÂH	felek, hüsn
MÂH-I ŞEB	kadr
MÂDER	dehr
MÂMURE	dil, gönül
MÂŞÎTA-MEŞŞÂTA	adl, tab‘
MECMUÂ	hüsn, zaman
MEKTEB	aşk, gam, mihr ü vefâ

MEKTÛB	lûtf
METÂ	gam, hüsn, kalb, sabır, vasl
MEY	aşk, gam, muhabbet
MEYDÂN	aşk, gam, hüsn, visal
MEZÂD	aşk
MIKRAZ	gam
MISR	cemâl, dil, gönül, hüner, hüsn, izzet, melâhat
MİHMÂN	gam
MİHMÂN HÂNE	cihân
MİHR	cemâl, felek, rifat, zihin
MİHR-İ DIRAHSÂN	hüsn
MİRÂÇ	hüsn
MİRVAHA	emn ü emân
MİSKİN	gönül
MURG	can, dil, gönül
MUSHAF	cemâl, hüsn
MUTRİB	nâle
MÜHR	sehâ
MÜLK	adem, cân, dil, dil ü cân, fakr, gönül, kerem, melâhat
MÜŞTERÎ	gönül
NAKD	cân, dil, dil ü cân, hayat, kalb, ömür, sabır
NAKKÂŞ	ezel
NÂME	hüsn
NÂR	fîrâk, firkât, gayret, hasret, hecr, hicrân, şevk
NÂVEK	âh
NECM	hidâyet, saâdet
NEDİM	gam
NERDİBAN	aşk
NESİM	adl
NEVBAHÂR	aşk, hüsn, lutf

NİGEHBÂN	devlet
NİHÂL	lutf
NİŞÂNE	dil
NÜCÛM	hidâyet
OD	âh, aşk, derd ü belâ, firâk, gam, gayret, hasret, hecr, şevk
OK	âh, belâ, hasret, melâmet, ölüm, ta'n
OTAĞ	dil
PADİŞÂH	aşk, cân u gönül
PALÂS	gam
PERVÂNE	dil
PÎR	dehr, felek
PÎREZEN	cihân, dehr
PİYÂLE	gam
PÛTE	gam, kâl
RÂH	aşk, hakikat
REVZEN	cân
RİŞTE	cân, dil, ömür, sevgi
RİYÂ HİRMENİ	zühd
RÛSİTÂYİN	akıl
RÛZ	lûtf
RÛZİGÂR	gurur
SAÂDET KUŞU	adl ü dâd
SAFÂ	âh, vasl
SAFHA	dil, hüsn
SÂGAR	aşk
SAHRÂ	adem, aşk, cihân
SÂKİ	ecel, mihnet
SANAT	aşk, mihnet
SANCAK	âh
SARÂY	gönül, izzet

SARRAF	cihân
SARSAR	gam, kahr
SÂYE	adl, devlet
SEFINE	feth ü zafer, gönül, medh
SEHÂB	himmət, kerem, lutf
SEHER	madilet
SEBZE-ZÂR	muhabbet
SELSEBİL	sühan
SEHM	saâdet
SENG	belâ, cefâ, cevır, dil, hecr
SERİR	hüsn, izz ü devlet, saltanat
SERNAME	cemâl
SERV	nâz, ümid
SİR	aşk, muhabbet
SİMURG	kadr
SİPİHR	kerem, saâdet
SİYÂSET	hicrân
SU	lûtf
SUBH	adl
SULTÂN	aşk, gam, gönül
ŞÂH	aşk, emel
ŞÂM	ecel
ŞARÂB	aşk, benlik, nâz
ŞEB	dalâl, firkât, gam, hicrân, kahr, mihnet
ŞEBÂZ	dil, gönül, hüsn, hüsn ü bihâ, mihr, muhabbet, saâdet
ŞEHİR	adem, gam, gönül, dil, hüsn
ŞEKER	söz, vasl
ŞEM'	cemâl, devlet, hidâyet, hüsn, ilm, muhabbet, murâd, safâ
ŞERBET	dermân, hicrân, vasl
ŞERER, ŞİRÂR	âh

ŞİŞE	âr, dil
ŞİMŞÂD	nâz
ŞİT	adl
ŞİVE	aşk, vefâ
ŞUÂ	âh
TÂB	ecel
TABİB	dil ü cân
TÂC	saâdet, şeref
TAHT	saâdet
TARİK	aşk
TÂS	felek
TAŞ	ta'n
TEB	hicrân
TEN-İ HÂK-İ KAFES	cennet
TENNÛR	gam
TEVSEN	felek
TİĞ	cefâ, gam, hasret, hecr, hışm, mihnet
TİR	âh, belâ, duâ, gam, hikmet, mihnet, murâd, saâdet, tedbir
TOP	hüsn, saâdet
TOPRAK	dil, mezellet
TUNC	gönül
TÛTİ	cân, gönül, tab
UD	şevk
UMMÂN	kerem
UYKU	ecel, feragat
VÂDİ	hicrân
VARAK	cihân
VİRÂN	dil
VİRÂNE	dünya, gönül

YAĞMUR	feth
YAY	mihr ü muhabbet
YEL	âh, cûd, fena
YOL	aşk
YURT	belâ
YUSUF	söz
YÜK	cefâ
ZAHM	fırâk
ZALİM (İNSAN)	gam, rûzigâr
ZEBÛR	aşk
ZEN	dehr
ZENCİR	sevda
ZEVRÂK	dil, gönül
ZULMET	hicrân
ZÜHD	riyâ hırmeni
ZÜLÂL	vasl
ZÜLÛF	ömür

SONUÇ

XV.yüzyıl Divan şiirinin önemli şahsiyetlerinden ve Divan şiirinin en orijinal şairlerinden biri olan Necati Beg'in divanındaki soyut kavramların incelendiği çalışmada ilk olarak tezkireler ve araştırmalardan yararlanılarak şair ile ilgili bilgilere ulaşılmış, bu bilgiler tasnif edilerek Necati'nin hayatı, edebî şahsiyeti ve eseri hakkında derli toplu malumat verilmiştir.

Çalışmada bundan sonra şairin kullandığı soyut kavramlar ele alınmıştır. Bu bölümün oluşturulması aşamasında öncelikli olarak divanda geçen soyut kavramlar fişlenmiş; tespit edilen soyut kavramlar alfabetik olarak tasnif edilmiş; bu kavramların sözlük anlamları verildikten sonra benzetme yönleri göz önünde bulundurularak ne tür benzetmelere konu edildiği hususu izah edilmeye çalışılmıştır. Bu arada, çalışmanın esasını teşkil eden soyut kavramların şair tarafından Divan'da kaç defa kullanıldığı, her bir kavramın kendisine benzetilenleri maddeler halinde yine alfabetik olarak sıralanmış; bu benzetmeleri en açık bir şekilde yansıtan bir, bazen iki beyit örnek alınarak beyitler açıklanmış, hangi açıdan benzetmeye konu edildiği üzerinde durulmuştur. Bu açıklamalar bazen bir veya iki cümle düzeyinde olup, bazen de benzetme yönünün tespiti açısından ilgili beyitlerin küçük çapta şerhi cihetine gidilmiştir. Örnek verilen beyitlere divanda kolayca ulaşılabilmesi için, altlarına künyeleri kaydedilmiştir.

Necati Beg Divanındaki Soyut Kavramlar konulu yüksek lisans çalışmamızın sonunda elde ettiğimiz bilgileri şöylece sıralamak mümkündür:

1. Necati Beg Divanı'ndaki soyut kavramlar ve bunların benzetildikleri unsurlar, biri "Benzeyen-Kendisine Benzetilen", diğeri de "Kendisine Benzetilen-Benzeyen" olmak üzere iki liste hâlinde (alfabetik olarak) tezimizin sonunda sunulmuştur.
2. "Benzeyen-Benzetilen" listesinde (155) soyut kavram bulunmakta ve bunlar toplam olarak, çoğunluğu somut/nesnel/müşahhas, azınlığı da soyut/mücerret (148) benzetmeye konu edinilmiş bulunmaktadır. Bu soyut kavramları kendisine benzetilen unsurların sayısı bakımından şöylece bir tasnife

tabi tutabiliriz: 1Benzetme: adl ü dâd, âfiyet, âfet, âh ü efgân, ahzân, ar, benlik, bakâ, cûd ü sehâ, dalâl, derd, dürd ü mihnet, dermân, elem, emel, emn, emn ü emân, emn ü ferâgât, feryâd ü âh, gaflet, gayb, gınâ, gurûr, günâh, hakikat, hatar, hikmet, hüner, hüsn ü cemâl, ihtîşâm, ilm, ilm ü edeb, inâyet, izz ü devlet, kâl, kalb, kaygı, letâfet, mârifet, ma'dilet, maksûd, mâtem, medh, melâl, meşakkat, mezellet, mihr ü muhabbet, nâle, nâlevüefgân, nasihat, nefis, neşât, öz, rif'at, sanat, sevdâ, sevgi, sühân, şevket, şiven, şöret, tedbir, zamân, zevk ü safâ, zulüm, zühd; 2 Benzetme: adâlet, âh ü nâle, celâl, cevr ü cefâ, cinân, fakr, feth ü zafer, fikret, gayret, hâtır, hayâl, hışm, hulk, kudret, mihr, nusret, ölüm, riyâ, ta'n, zihin; 3 Benzetme: cevr, ezel, ferâgât, gussa, kahr, melâhat, mihnet, sabır, rûzigâr, safâ, sehâ, şeref, şevk, zafer; 4 Benzetme: adem, akıl, cennet, derd ü belâ, du'â, dünyâ, hayât, hidâyet, melâmet, söz; 5 Benzetme: feth, firâk, izzet; 6 Benzetme: baht, dil ü cân, fenâ, murâd; 7 Benzetme: adl, firkât, ömr, vefâ; 8 Benzetme: nâz, saltanat; 9 Benzetme: cûd, dehr, felek; 10 Benzetme: ecel, hasret; 11 Benzetme: devlet, hecr, himmet, muhabbet; 12 Benzetme: cefâ, cân, belâ; 14 Benzetme: hicrân, vasl, visâl-vuslat; 16 Benzetme: cemâl, kerem, sa'âdet; 18 Benzetme: âh; 19 Benzetme: cihân; 29 Benzetme: gönül; 31 Benzetme: dil; 46 Benzetme: gam; 49 Benzetme: hüsn; 50 Benzetme: aşk.

3. Bu listeden hareketle en fazla benzetmeye tabi tutulan soyut kavramları şöyle sıralamak gerekmektedir: aşk: 50 benzetme/hüsn: 49 benzetme/gam: 46 benzetme/ dil: 31benzetme/ gönül: 29 benzetme/ cihân: 19 benzetme/ âh: 18 benzetme/ cemâl, kerem, sa'âdet: 16 benzetme/ hicrân, vasl, visâl, vuslat: 14 benzetme/ cefâ, cân, belâ: 12 benzetme/ devlet, hecr, himmet, muhabbet: 11 benzetme/ ecel, hasret: 10 benzetme/ cûd, dehr, felek: 9 benzetme/ adl, firkât, ömr, vefâ: 8 benzetme/ adl, firkât, ömr, vefâ: 7 benzetme/ baht, dil ü cân, fenâ, murâd: 6 benzetme/ feth, firâk, izzet: 5 benzetme/ adem, akıl, cennet, derd ü belâ, du'â, dünyâ, hayât, hidâyet, melâmet, söz: 4 benzetme.

4. Tezimizin esasını teşkil eden Necati Bey Divanı'ndaki Soyut Kavramlar bölümü ve benzeyen-kendisine benzeyen listesi gözden geçirilecek olursa görülür ki, büyük şair Necati'nin divanında konu edindiği soyut kavramlar klasik edebiyatın temel şiirsel unsurlarıdır. Bunların büyük çoğunluğu dinî-tasavvufi içerikli kelimeler olup, diğerleri de aşk, gam, şiirin lirizmini sağlayan psikolojik,

duygusal ve hattâsosyo psikolojik dünyanın anahtar kavramlarıdır. Bu kavramlar Necati'nin şiirine bir taraftan psikolojik, duygusal ve sezgisel derinlik katmış bulunmakta; diğer taraftan da dönemin sosyal hayatının üzerinde yükseldiği sosyo-psikolojik temellerin niteliği hakkında bize bilgi vermektedir. Bir tarafta yanıp yakılan, bin türlü belâ, musibet, gam gibi, âşıklığın vazgeçilmez sıkıntılarına düşer olmuş bir entelektüelin hassas ruhu; diğer taraftan fetih, zafer, adalet, devlet, fetih, zafer, gurur, ihtişam, nusret, saltanat gibi askerlere ve devlet adamlarına yaraşır değerler.

5. Divanda benzerlik ilişkisi kurulan soyut kavramlar klasik edebiyatımızın temel estetik araçları olan tenasüp, tevriye, iham, telmih ve leffüneşir sanatlarının da gerçekten en güzel örneklerine vücut verecek şekilde kullanılmışlardır.

6. Necati Divanı'ndaki benzeyen soyut unsurlar ile kendisine benzetilen unsurlar arasındaki vech-i şebhlergenellikle klasik edebiyatın geleneksel benzetme yönleridir. Bu geleneksel benzetme yönleri ile teşbih ilişkisine sokulan soyut kavramları klasik edebiyatımızın mazmunlar hazinesinin değerleri olarak görebiliriz. Ancak Necati Bey'in şiirinde teşbih sistematigi içerisinde kullandığı kimi benzetme yönleri de Necati'nin bîkr-i mazmunu arama çabasının bir sonucu olarak orijinaldir.

7. Necati Beg Divanı'nda (341) unsur (155) soyut (benzeyen) kavramın kendisine benzetileni olarak kullanılmıştır. Bunlardan 316'sı; (âb, âfitâb, ağız, ağu, ahter, ana, arûs, âsumân, at., ata, ateş, âyet, âyîne, ayn, bâd, bâd-ı sabâ, bâb, bâğ., bâğbân, bahâr, bahr,bârân, bayrak, bayram, bâz, bâyzâr, bâzârgâh, behişt-i câvidân, bennâ, bend, berat, berk, beydâk, beyâbân, bezm, binâ, bostân, bucak, burç, bûy, bülbül, câm, câme, cellâd, cennet, cennetü'l-me'vâ, cevher, cûy, cür'a, dâg, dâm, dâmân, defter, dem, deniz,derbân, dermân, deryâ, dest, destân, dîde, diken, diyâr, dost, dûd, duhân, dûzah, dürc, düşmân, ebr, efsâne, ejdehâ, ekin, el, emtar, enfâs-ı Mesîhâ, esir, esrâr, ev, evc, eyvân, eyvân-ı mâtem, çâh, çâh-ı belâ, çârsû, çemen, çeng, çengâl, çerâğ, çeri, çeşm, çeşme, falcı, fânûs, gavnâs, gece, genç, gencine, gevher, gelincik, gonca, gök, göz, güher, gül, gülbün, gülistân, gülşen, gülzâr, gün, güneş, hâb, hadeng, hâdim, hâk, hâkim, hân, hançer, hâne, hânegâh, hânegâh-ı şiven, halvet-seray, hâr, harâmî, hil'at, hirmen, hikâyât, hilâl, huftê, hurşîd, hümâ, ıyd, imam, iklim, iksir, il, ip, jeng, kâbe, kâbeteyn, kabza,

kafes, kâfile, kahpe, kân, kandîl, kanad, kapı, kârbân, kasr, kassâb, kâşâne, kayık, kebâb, kebûter, kef, kemân, kemend, kemer, kethüdâ, kevkeb, kılavuz, kılıç, kıssa, kişt, kişver, kitâb, kûh, kuş, kûy, külbe, lâle, leşker, levh, libâs, livâ, mâ, mâh, mâh-ı şeb, mâder, ma'mûre, mâşitâ, meşşâta, mecmua, mekteb, mektûb, metâ, mey, meydân, mezâd, mikraz, mısır, mihmân, mihmânihâne, mihr, mihr-i dırahşân, mi'râc, mirvâha, miskin, murg, mushaf, mutrib, mühr, mülk, müşteri, nakd, nakkâş, nâme, nâr, nâvek, necm, nedîm, nerdibân, nesîm, nevbahâr, nighbân, nihâl, nişâne, nücûm, od, ok, otağ, pâdişâh, palas, pervâne, pîr, pîrezen, piyâle, pûte, râh, revzen, rişte, riyâhırmeni, rûstâyî, rûz, rûzigâr, saadet kuşu, safha, sâgâr, sahrâ, sâkî, sancak, sarây, sarrâf, sarsar, sâye, sefine, sehâb, seher, sebze-zâr, selsebîl, seng, sernâme, serîr, serv, sîmûrg, sipihr, sû, subhsultân, şâh, şâm, şarâb, şeb, şehbâz, şehir, şeker, şem', şerbet, şerer, şirâr, şîşe, şimşâd, şit, şîve, şu'â, tâb, tabîb, tâc, taht, tarik, tâs, taş, ten, tennûr, tevsen, tîğ, tîr, top, toprak tunç, tûtî, ûd, ummân, vâdî, varak, vîrâne, yağmur, yay, yel, yol, yurt, yûsuf, yük, zahm, zâlim (insan), zebûr, zen, zencîr, zevrâk, zülâl, zülûf) somut benzetme unsuru iken; 25 adeti (âfet, belâ, bîdâr, bîmâr, cân, derd ü belâ, devlet, dîn, gam, havf u hatar, hevâ, humâr, lutf, lutf u vefâ, riyâ, saâdet, safâ, san'at, siyâset, şîve, teb, uyku, vîrân, zulmet, zühd) soyut benzetme unsurları veya sıfatlar olarak divanda yer almış bulunmaktadır.

8. İki liste hâlinde verdiğimiz benzeyen-kendisine benzetilen ve kendisine benzetilen-benzeyen tablolarında açıkça görülebileceği gibi, (341) benzeyen (soyut) kavram, 155 (somut-soyut) unsurla benzeştirilmiştir.

9. Tezimizin sonuna eklediğimiz iki tabloda Necati divanında bulunan temel soyut kavramların kendisine benzetilen unsurlarla kurulan teşbih ilişkisi karşılaştırmalı bir şekilde gösterilmiş bulunmaktadır.

10. Ayrıca sunduğumuz renklendirilmiş grafiklerde benzeyen kavramlarla kendisine benzetilen unsurların ve kendisine benzetilen unsurlarla benzeyen kavramların sayısal ilişkisi görsel bir biçimde takdim edilmiştir.

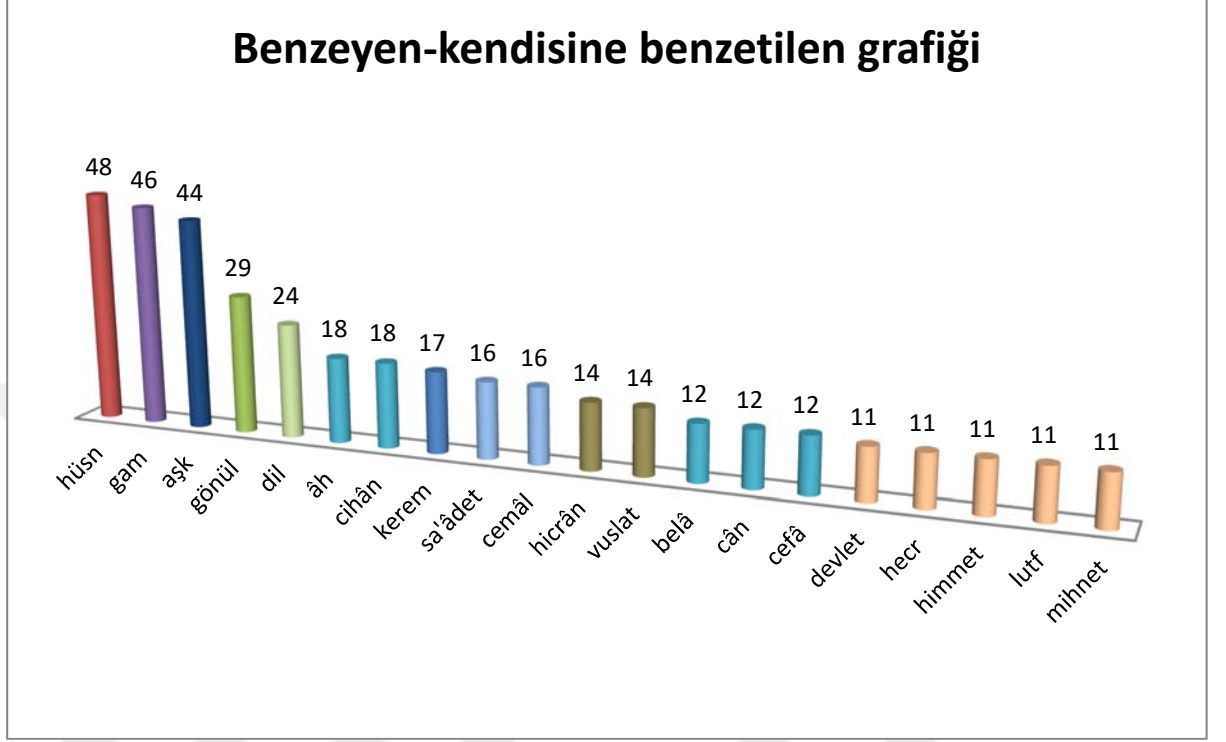
KAYNAKÇA

- Âşık Çelebi : **Meşâ'irü's-Şu'arâ: İnceleme Metin, C.2, Haz. Filiz Kılıç,** İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2010
- Banarlı,
Nihad Sami: **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi,** Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971
- Beyâni: **Tezkiretü's-Şu'arâ,** Haz. İbrahim Kutluk,TTK Yayınları, Ankara, 1997
- Bursalı Mehmed
Tahir Beg: **Osmanlı Müellifleri,** Haz. Fikri Yavuz, İsmail Özen, İstanbul, 1972
- Canım, Rıdvan: **Başlangıçtan Günümüze Edirne Şairleri,** Akçağ Yayınları, Ankara, 1995
- Çavuşoğlu, Mehmet: **Necati Bey Divanı'nın Tahlili,** Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971
- Çavuşoğlu, Mehmed : **Necati Bey Divanı-Seçmeler,** Tercüman 1001 Temel Eser
- Devellioğlu, Ferit : **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat,** Aydın Yayınları, Ankara, 2007
- Derdiyok, Çetin ; **Özezen, Musa Yüceol: Ölümünün 500. Yılında Necati Bey'e Armağan,** Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011
- Dilçin, Cem: **Yeni Tarama Sözlüğü,** TDK Yayınları, Ankara, 1983
- Doğan,
Muhammet Nur : **Eski Şiirin Bahçesinde,** Yelkenli Yay., İstanbul, 2019
- Gölpınarlı, Abdülbaki: **Divan Şiiri,** Varlık Yayınları, İstanbul,1954
- Kabaklı, Ahmet : **Türk Edebiyatı, C.2, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları,** İstanbul, 1985
- Kanar, Mehmet : **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü,** Say Yayınları, İstanbul, 2011
- Kanar, Mehmet : **Farsça-Türkçe Sözlük,** Say Yayınları, İstanbul, 2015
- Kanar, Mehmet : **Arapça-Türkçe Sözlük,** Say Yayınları, İstanbul, 2010
- Kocatürk,

- Vasfî Mahir : **Türk Edebiyatı Tarihi**, Edebiyat Yayınevi, Ankara, 1964
- Kınalızâde
- Hasan Çelebi : **Tezkiretü's-Şu'arâ**, C.2, Haz. İbrahim Kutluk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989
- Kurnaz, Cemal : **Eski Türk Edebiyatı**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2002
- Lâtîfî : **Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ**, Haz. Rıdvan Canım, Ankara, 2000
- Mengi, Mine : **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1994
- Onay, Ahmet Talat : **Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü**, Haz. Cemal Kurnaz, Ankara, 2013
- Saraç,
- Mehmet Ali Yekta : **Klasik Edebiyat Bilgisi**, Gökkubbe Yayınları, İstanbul, 2011
- Sehî Beg : **Heşt Bihişt**, Haz. Haluk İpekten, Günay Kut, Mustafa İsen, Hüseyin Ayan, Turgut Karabey, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2017
- Şemseddin Sâmî : **Kâmus-ı Türkî**, Çağrı Yayınları, İstanbul
- Şentürk,
- Ahmet Atilla : **Osmanlı Şiiri Antolojisi**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999
- Türkçe Sözlük : 10. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2005

EKLER

EK.1

EK.2

